T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

YURT BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA ÇOCUK KİMLİĞİNİN TEMSİLİ (1923-1950)

HAMİDE KILIÇ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. BETÜL BATIR

İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ

İSTANBUL-2021

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

YURT BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA ÇOCUK KİMLİĞİNİN TEMSİLİ (1923-1950)

HAMİDE KILIÇ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. BETÜL BATIR

İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ

İSTANBUL-2021

3102140021 öğrenci numaralı Hamide KILIÇ tarafından hazırlanan bu çalışma 02. 07. 2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi programında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi

Doç.Dr. Betül BATIR (Danışman)
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Hasan âli Yücel Eğitim Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ
Yıldız Teknik Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

Prof. Dr. Mehmet AÇIKALIN
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi

Doç.Dr. Hülya ÇELİK
Sakarya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim TURAN
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi

Bu tez çalışması TÜBİTAK 2211-A Genel Yurt İçi Doktora Programı (2013) ve YÖK YUDAB-Araştırma Görevlileri İçin Yurt Dışı Araştırma Bursu (2018) kapsamında desteklenmiştir.

ÖNSÖZ

Cumhuriyet nesli hakkında yapılan çalışmalar hâlâ ilgi çekici boyutta ve dönemin heyecanını farklı yönleriyle bizlere anlatmaya devam ediyor. Bu nesil kendisinden beklenen tüm görev ve sorumluluklar çerçevesinde belki de tüm zamanların en önemli kuşağıydı. Uzun yıllar bitmek bilmeyen savaşlar karşısında milletinin tek umudu olan "Cumhuriyet çocuğu" küçücük omuzlarına yüklenen görevleri rejimin çalışkan ve fedakâr neferi olarak üzerine aldı. Savaşlarda hayatını feda eden eğitimli kesimin yerini doldurmak ve ülkeyi kalkındırmak konusunda milletin tek umudu olan o küçücük bedenler, kendilerinden beklenilmeyecek cesaret, güç ve inançla her türlü mücadeleye ne pahasına olursa olsun hazırdı. Peki *"çocuk"* neredeydi?

Bu araştırma lisans yıllarında okuduğum Metindilbilim dersinde karşılaştığım üst anlam ve derin anlam kavramlarının bende yarattığı heyecanın vücut bulmuş halidir. Sait Faik'in "Hışt hışt!" öyküsü üzerinde yaptığım dilbilgisel ve küçük dil yapıları üzerindeki çalışmalar ve buna bağlı ortaya çıkan devasa derin yapı bende o tarihlerde anlatı ve söylemin yarattığı müthiş yapının içinde barındırdığı zenginliği ve okuma ve anlama eylemlerinin ne kadar önemli süreçler olduğunu farketmemi sağlamıştı. Metin, yazar ve okur arasındaki bir dünyaydı ve bu dünya ikisi arasındaki etkileşim ortamının zengin yapılarını barındırıyor, yazar istediklerini söylerken kendini, dönemi, toplumu ve ideallerini istediği ölçüde açık ya da gizli şekillerde okura özgürce sunabiliyordu.

Bu araştırma ders kitaplarındaki içeriklerde dilin müthiş zenginliklerinin nasıl kullanıldığını ve buna bağlı olarak küçük bedenlerde büyük görevler ve sorumluluklar alan "Cumhuriyet çocuğu"nun bu metinlerde nasıl yaratıldığını bulmayı amaçlamıştır.

Araştırma boyunca tüm belirsizlikler ve güçlükler karşısında bana inanan, duruşu ve zarafetiyle bana yol gösteren, bana inan ve destekleyen, her koşulda yanımda olduğunu hissettiren değerli danışmanın ve kıymetli Hocam Doç.Dr. Betül BATIR'a minnet ve şükranlarımı sunuyorum. Yolumuz uzundu ve yol boyunca asla desteğini, deneyimleri ve bilgisini benden esirgemedi. Azim, çalışma, disiplin, zarafet ve deneyimle harmanlanmış bilgeliği her zaman ışığım olmaya devam edecek.

Tez çalışmam boyunca bana inanan ve tüm bilgi ve deneyimlerini bana sunan ve kıymetli destekleriyle bu tezin ortayı çıkmasını sağlayan değerli Hocalarım Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ ve Prof. Dr. Mehmet AÇIKALIN'a minnet ve teşekkürlerimi sunuyorum. Tez çalışması sayesinde sizlerin bilgi ve deneyimlerinden faydalanmak benim için büyük bir şans oldu. Sizleren destek görmek benim için onurdu. Tezimi okuyup, tez savunma jüriliğimi kabul eden ve değerli görüşleriyle bana katkı sağlayan kıymetli Hocalarım Doç. Dr. Hülya ÇELİK ve Dr. Öğr. Üyesi İbrahim TURAN'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu araştırma, alanında yazılmış çalışmalardan ilham almış ancak "yöntemsel açıdan daha nasıl geliştirilebilir" diyerek ders kitabı incelemelerine yeni bir öneri sunmaktadır. Bu nedenle YÖK-YUDAB bursu ile Almanya Georg Eckert Enstitüsü'nde çalışmamı geliştirmeme destek veren Prof. Dr. Echardt FUCHS'a bana inandığı ve desteklediği için teşekkürlerimi sunuyorum. Almanya deneyimimde bana destek olan ve her zaman güleryüzü ve arkadaşlığıyla yanımda olan Sevgili Semra MATUR'a teşekkür ediyorum.

Bu tez çalışması Öğretim Üyesi Yetiştirme (ÖYP) programı kapsamında gerçekleştirdiğim lisansüstü eğitimimin bir sonucudur. Araştırma sırasında doktora bursu desteği aldığım ve kendimi değerli hissetmemi sağlayan TÜBİTAK'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca Araştırma Görevlileri için Yurt Dışı Araştırma Bursları (YÖK-YUDAB) sayesinde araştırmamı yurt dışı platformlarda geliştirme imkanı buldum. Bu burs ile çalışmama değer veren YÖK'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışma boyunca her türlü destek ve sabırlarını benden esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Belma BARAK, Arş. Gör. Dr. Meril NAKTAN, Arş. Gör. Dr. Seçil KARAHÜSEYİN, Arş. Gör. Papatya DEMİR, Arş. Gör. Banu SÜER, Arş. Gör. Dr. Duygu AK BAŞOĞUL, Arş. Gör. Melda ORYAŞIN, Doç. Dr. Nur ÜTKÜR GÜLLÜHAN, Arş. Gör. Dr. Mustafa İÇEN ve Dr. Öğr. Üyesi Abdullah AKBAŞ sizlere çok çok teşekkür ederim! Tez çalışmamın son döneminde yollarımın kesiştiği değerli arkadaşlarım Sibel YALI, Canan KAÇAR ŞENGÜL ve Yasemin ALTINSOY enerjiniz ve desteğiniz benim için çok kıymetliydi.

Farklı çalışma ortamlarında bulunmak insana sadece deneyim değil farklı bakış açıları ve dostluklar da katıyor. Öncelikle bana ve çalışmama inanan ve destekleyen Prof. Dr. Serdar AYDIN, Rahşan UTKANER, Nesrin BİLGİÇ, Lale KANER TEMEL, Nilüfer GÜZELBAKAN ve Gülay EREN bana katkılarınız ve emeğiniz için çok çok teşekkür ederim. Sizlerle birlikte olmak çok güzeldi.

Ve sevgili ailem! Bana inanmayı, çalışmayı, sabretmeyi ve vazgeçmemeyi öğreten ANNEM ve BABAM ve sevgili kardeşlerim. Tüm tez çalışmalarımda benimle birlikte emek veren sevgili kardeşim Özgü KILIÇ. Sizlere varlığınız ve desteğiniz için çok çok teşekkür ederim!

Temmuz 2021

Hamide KILIÇ

ÖZET

YURT BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA ÇOCUK KİMLİĞİNİN TEMSİLİ (1923-1950)

Erken Cumhuriyet dönemi Türkiyesi her anlamda eski-yeni ikilemi içindeki Türk toplumunun çatışmalarına, yeninin kabullenilme ve sahiplenilme sürecine tanık olmuş nesil yetiştirmiştir. Bir yanda uzun yıllar süren savaşın verdiği yorgunluk ve yoksulluk, diğer yanda "*yeni"* ile beslenen umut ve özlenen güzel günler.

Bu çalışma 1923-1950 yılları arasında Türkiye'de ders kitaplarında tasarlanan çocuk kimliklerinin betimlenmesini amaçlamıştır. Araştırmada temel nokta çocuk olmuş, dönemsel de olsa devlet tarafından görünmek istenen çocuk, dolayısıyla devletin döneme göre çocuk anlayışının saptanması hedeflenmiştir. Böylelikle incelenen ders kitapları üzerinden dönemin çocuk tanımını yapmanın ya da ortaya sunulan betimlemelerden hareketle çıkarımda bulunmanın dönemin gerçekliğini okumada yardımcı olacağı düşünülmüştür. Çalışmada eleştirel söylem analizi kullanılmıştır.

Araştırmada incelenen ders kitapları 1923-1950 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ilkokul 3, 4 ve 5. sınıflarında okutulmuş Yurt Bilgisi ders kitaplarıdır. Ders kitaplarının incelenmesinde merkezde var olan çocuk ve bu çocuğun kitaplarda tasvir edilen mekân ve çevre ilişkileri verilerin kodlanmasında önemli rol oynamıştır. Bu amaçla inceleme yapılırken dört ana başlık üzerinde çocuğun araştırılması şekillenmiştir: Çocuk, Aile ve Toplum; Çocuk, Rejim ve Cumhuriyet; Çocuk ve Ahlâk; Çocuk ve Biyopolitika.

Ders kitaplarında çocuk tiplemeleri aile çocuğu, okul çocuğu, köylü çocuk ve şehirli çocuk şeklinde sunulmuştur. Bu çocuk tiplemelerinin üst kimliği ise Türk çocuğudur. Ders kitaplarında sunulan Türk çocuğu kurgusal bir çocuktur. Bu çocuk duygu bağlamında ailesinde güvende; okul ve köyünde mutlu ve şehirde medenî bir çocuktur. Dönemin yaratmak istediği çocuk tiplemesinde üst duygu fedakârlık olarak öne çıkmaktadır. Bu fedakârlık duygusu ev, okul, köy, şehir ve yurt olarak aslında tüm alanlarda farklı söylemlerle çocuğa sunulmuştur. Bu çocuğun fedakârlık duygusundan hareketle sahip olması gereken değerler çalışkanlık, itaatkârlık, üretkenlik, yurtseverlik olarak sıralanmaktadır.

Ders kitaplarında sunulan çocuk tiplemelerinde, çocuklar, cumhuriyet rejiminde yaşadıkları için mutludurlar. Çocuk, rejim unsurlardan hareketle özgürlük, fedakârlık, çalışkanlık, yurtseverlik niteliklerini üstlenmektedir. Ders kitaplarında kullanılan stratejiler tanıtma, ikna etmek, meşrulaştırma, yüceltme, otorite tanıtımı ve eski-yeni kıyaslamalarıdır.

Ders kitaplarında kullanılan *"biz"* söylemi *"öteki"* üzerinden yapılmadığı için birçok unsurun tanıtılmasına rağmen eksik kalmıştır. Olumlu cümlelerle tanıtılan "biz" karşısındaki doğal *"öteki"*nin belirsizliği nedeniyle yarım kalmış bir tanımlama söz konusudur. Bu durum aslında incelenen dönemin en önemli söylemi olan "Ne *mutlu Türküm diyene!"* ifadesinin dışa vurumudur.

Anahtar Kelimeler: Yurt Bilgisi, ders kitapları, çocuk kimliği, söylem, eleştirel söylem analizi

ABSTRACT

REPRESENTATION OF CHILD IDENTITY IN CIVICS (YURT BİLGİSİ) TEXTBOOKS (1923-1950)

In the early republican period, a generation was raised that witnessed the contradictions of Turkish society in every sense of the old-new dilemma and the process of accepting and embracing the new in Turkey. On the one hand, the tiredness and poverty of long years of war, on the other hand, the hope fed by the "new" and the good days that are longed for.

This study aimed to describe the children's identities designed in textbooks in Turkey between the years 1923-1950. In the study, the main point is the child, the child wanted to be seen by the state even if it was periodical, so it was aimed to determine the child's understanding of the state according to the period. Thus, it is thought that making the definition of the child of the period through the textbooks examined or making inferences based on the descriptions presented will help in reading the reality of the period. Critical discourse analysis was used in the study.

The textbooks examined in the research are civics (Yurt Bilgisi) textbooks that were taught in the 3rd, 4th and 5th grades of primary school by the Ministry of National Education between 1923-1950. In the examination of the textbooks, the child in the center and space and environment relations of this child depicted in the books played an important role in the coding of the data. For this purpose, the investigation of the child was shaped on four main titles: Child, Family, and Society; Child, Regime, and Republic; Children and Morals; Children and Biopolitics.

In the textbooks, the types of children are presented as a family child, a schoolchild, a village child, and a city child. The upper identity of these child types is the Turkish child. Turkish child is a fictional child. This child is emotionally secure in his family; happy in his school and village, civilized in the city. In the type of child that the period wanted to create, the upper emotion stands out as a sacrifice. This sense of sacrifice is presented to the child with different discourses in all areas such as home, school, village, city, and homeland. This child's values based on her sense of sacrifice are listed as diligence, obedience, productivity, and patriotism.

In the types of children presented in the textbooks, children are happy to live in the republican regime. The child assumes the qualities of freedom, sacrifice, diligence, and patriotism based on the regime elements. The strategies used in the

textbooks are promotion, persuasion, legitimation, glorification, authority presentation, and old-new comparisons.

Since the *"us"* discourse used in the textbooks was not made over the *"other"*, it remained incomplete despite the introduction of many elements. There is an incomplete definition due to the ambiguity of the natural "other" versus *"us"* introduced with positive sentences. This situation is actually the most important discourse of the examined period, *"How happy is the one who says I am a Turk!"* is the result of the expression.

Key Words: Civics (Yurt Bilgisi), textbooks, child identity, discourse, critical discourse analysis

"Türk çocuğu!

Büyüklerinin binbir yokluk, sıkıntı ve acı içerisinde kurarak sana armağan ettikleri bu yurt ve Cumhuriyetin ne eşsiz bir varlık olduğunu öğrendin ve anladın. Bu sevgili Cumhuriyetin ne kanlı savaşlar, ne çetin boğuşmalarla kurulabildiğini hiçbir zaman unutmayacaksın.

Atatürk ve İnönü gibi en büyük kurtarıcıların, bu kadar ileri bir duruma kavuşturdukları milleti, her gün bir parça daha yükseltmeğe çalışmak senin biricik ödevindir.

Türk çocuğu! Bu milleti her gün bir parça daha yükseltecek olan varlık; sonsuz bir millet sevgisi, tükenmez bir istiklal duygusu ve dinmiyen bir çalışma hırsıdır. Bu üç kuvveti her zaman kendinde bulur ve Cumhuriyeti korumak için aldığın öğütleri tutarsan, Türklüğünle övünmekte yerden göğe kadar haklı olursun.

Türksün! Sana gereken kuvveti bağışlamak için bu ad bile yetişir!..

Ne mutlu, Türküm! Diyene!"[1]

[1] Tarık Emin Rona, *Yurtbilgisi Dersleri*, İstanbul, 1940, s.81.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... İV

ÖZET ..... Vİ

ABSTRACT ..... Vİİİ

İÇİNDEKİLER ..... Xİ

TABLOLAR LİSTESİ XV

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... XİX

KISALTMALAR 1

BÖLÜM I: GİRİŞ 1

1.1.PROBLEM DURUMU 1

1.2. AMAÇ/ HİPOTEZLER/PROBLEMLER VE ALT PROBLEMLER 7

1.3. ÖNEM 8

1.4. SAYILTILAR (VARSAYIMLAR) 12

1.5. SINIRLILIKLAR 13

1.6. TANIMLAR 13

BÖLÜM II : KAVRAMSAL ÇERÇEVE / ALAN YAZIN VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 17

2.1. KİMLİK 17

2.1.1. KİMLİK TANIMLAMA ÇABASI 17

2.1.2. SEN KİMSİN? 18

2.1.3. KİMLİĞİN KEŞFİ 21

2.1.4. KİMLİK TÜRLERİ: BEN-BİZ/SEN-SİZ/ÖTEKİ-DÜŞMAN 22

2.2. ÇOCUK VE ÇOCUKLUK TARİHİ 30

2.3. CUMHURİYET DÖNEMİ İLKÖĞRETİM PROGRAMLARI VE YURTBİLGİSİ DERSLERİ 40

2.3.1. 1913 MEKÂTİB-İ İBTİDÂİYYE DERS MÜFREDATI 40

2.3.2. 1922 İLK, ORTA TEDRİSAT MEKTEPLERİ MÜFREDAT PROGRAMI 42

2.3.3. 1924 İLK MEKTEPLERİN MÜFREDAT PROGRAMI 43

2.3.4.1926 İLK MEKTEPLER DERS PROGRAMI 44

2.3.5. 1936 TARİHLİ İLKOKUL PROGRAMI 47

2.3.6. 1948 İLKOKUL PROGRAMI 48
2.4. DERS KİTAPLARI 51
2.5. SÖYLEM VE İDEOLOJİ 56
BÖLÜM III: YÖNTEM 65
3.1.ARAŞTIRMANIN MODELİ 65
3.2.EVREN VE ÖRNEKLEM 67
3.2.1.YURT BİLGİSİ 5. SINIF 1927 69
3.2.2. YENİ YURT BİLGİSİ 4. SINIF 1929 69
3.2.3. YURT BİLGİSİ 5. SINIF 1930 70
3.2.4.YURT BİLGİSİ 5. SINIF 1933 70
3.2.5. YENİ YURT BİLGİSİ 3. SINIF 1934 70
3.2.6. YURTBİLGİSİ DERSLERİ 5. SINIF 1939 71
3.2.7. YURTBİLGİSİ DERSLERİ 4. SINIF 1940 72
3.2.8.YURT BİLGİSİ DERSLERİ 4. SINIF 1948 72
3.2.9 YURT BİLGİSİ DERSLERİ 5. SINIF 1949 74
3.3.VERİ TOPLAMA SÜRECİ 74
3.4. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ 74
BÖLÜM IV: BULGULAR 92
4.1.ÇOCUK, AİLE VE TOPLUM 92
4.1.1. İDEAL TÜRK ÇOCUĞU VE AİLE YAPISI 93
4.1.1.1.AİLE YURDUNDAN TÜRK YURDUNA: TÜRK AİLESİ-TÜRK MİLLETİ 96
4.1.1.2.GELENEKSEL AİLE MODELİNDEN ÇEKİRDEK AİLE MODELİNE ... 99
4.1.1.2.1. GELENEKSEL AİLE MODELİNDEN ÇEKİRDEK AİLE MODELİNE: BABA/ERKEK 101
4.1.1.2.2. GELENEKSEL AİLE MODELİNDEN ÇEKİRDEK AİLE MODELİNE: ANNE/KADIN 111
4.1.1.2.3. GELENEKSEL AİLE MODELİNDEN ÇEKİRDEK AİLE MODELİNE: ÇOCUK(LAR) 123
4.1.2. ÇOCUK VE TOPLUM 133
4.1.2.1.EVDE ÇOCUK 133
4.1.2.2.OKULDA ÇOCUK 136

4.1.2.3. KÖYDE ÇOCUK 144
4.1.2.4. ŞEHİRDE ÇOCUK 148
4.2. ÇOCUK, REJİM VE CUMHURİYET 152
4.2.1.MEDENÎ İNSANDAN BEKLENEN DAVRANIŞLAR 154
4.2.2. REJİM 160
4.2.2.1. CUMHURİYET BAYRAMI 169
4.2.2.2. ESKİ-YENİ KIYASLAMALARI 170
4.3. ÇOCUK VE AHLÂK 178
4.3.1. ÇALIŞKANLIK 182
4.3.2.VATANSEVERLİK 191
4.3.3. FEDAKÂRLIK 195
4.3.4. İYİ ÇOCUK 197
4.3.5. SÖZ DİNLEMEK-İTAAT ETMEK 199
4.3.6. BAĞIMSIZLIK 203
4.3.7. DAYANIŞMA 206
4.3.8. KÖTÜ ALIŞKANLIKLARA SAHİP OLMAMAK 208
4.4.ÇOCUK VE BİYOPOLİTİKA 211
4.4.1. TÜRK ÇOCUĞU 212
4.4.1.1. TÜRK ÇOCUĞUNUN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ 213
4.4.2. SAĞLIK 222
4.4.2.1.MİKROPLARLA MÜCADELE 223
4.4.2.2. TEMİZLİK 225
4.4.2.2.1. KİŞİSEL TEMİZLİK 225
4.4.2.2.2. EV VE ÇEVRE TEMİZLİĞİ 226
4.4.3. ÇOCUK VE YEMİN 227
4.4.4. SON SÖZ 232
BÖLÜM V: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER 235
5.1. TARTIŞMA 235
5.2. SONUÇ 257
5.3. ÖNERİLER 262
KAYNAKLAR 264
EKLER 273

ÖZGEÇMİŞ 327

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2- 1: Kimlik Türleri ve İçerikleri 22
Tablo 2- 2: Kimlik Türleri..... 25
Tablo 2- 3: 1913 Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı'nda Yurt Bilgisi: Bir ve iki dershane ve muallimli mekteplere mahsus 41
Tablo 2- 4: 1913 Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı'nda Yurt Bilgisi: Altı, beş, dört ve üç dershane ve muallimli mekteplere mahsus..... 41
Tablo 2- 5: 1922 İlk, Orta Tedrisât Mektepleri Müfredât Programı: Malumat-ı Medenîye dersi..... 42
Tablo 2- 6: 1924 tarihli İlk Mekteplerin Müfredât Programı: Musâbahât-ı Ahlâkiyye ve Malûmat-ı Vataniye ve Malumat-ı Vataniye dersleri..... 43
Tablo 2- 7: 1924 İlk Mekteplerin Müfredât Programı Musâbahât-ı Ahlâkiyye ve Malûmat-ı Vataniye Dersi Temaları 44
Tablo 2- 8: 1926 İlk Mektepler Müfredat Programı Musâbahât-ı Ahlâkiyye ve Malûmat-ı Vataniye Dersi Temaları 45
Tablo 2- 9: 1926 İlk Mekteplerin Müfredât Programında Yurt Bilgisi Dersi Tema ve ilgili ifadeler..... 46
Tablo 2- 10: 1936 İlkokul Programı: Yurt Bilgisi Dersi..... 48
Tablo 2- 11: 1948 Tarihli İlk Okul Programı: Yurttaşlık Bilgisi Dersi 49
Tablo 2- 12: 1948 Tarihli İlk Okul Programı: Yurttaşlık Bilgisi Dersi (Köy Mektepleri İçin)..... 49

Tablo 3- 1: Gerekçe ve Görecelik Stratejileri, Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart (2009: 36-37)..... 78
Tablo 3- 2: Yapıcı stratejiler, Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart (2009: 37-39) . 79
Tablo 3- 3: Süreklilik Stratejileri, Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart 81
Tablo 3- 4: Dönüşüm Stratejileri, Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart..... 82
Tablo 3- 5: Demontaj (Sökme) ve Yıkma Stratejileri, Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart (2009: 42) 84
Tablo 3- 6: Söylemin Oluşmasına Etki Eden Stratejiler, Ak Başoğul (2018: 67) 85
Tablo 3- 7: Taranan kitaplarda kullanılan stratejiler..... 86
Tablo 3- 8: Taranan kitaplarda tespit edilen stratejiler ve bu stratejilerin üst başlıkları 88

Tablo 4 - 1: Yurt Bilgi ders kitaplarında Aile ile ilgili kelime ve ifadelerin dağılımı95
Tablo 4 - 2: Aile kavramının Yurt Bilgisi ders kitaplarına göre farklı ifadelerle kullanılışları 96
Tablo 4 - 3: Taranan Yurt Bilgisi kitaplarında baba ifadesinin dağılımı 101
Tablo 4 - 4: Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında geçen baba kavramı ve özellikleri özet tablo 102
Tablo 4 - 5: Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında geçen baba kavramı ve özellikleri özet tablo 105
Tablo 4 - 6: Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında şehirli ve köylü erkek 106
Tablo 4 - 7: Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitabında geçen baba kavramı ve özellikleri özet tablo 107
Tablo 4 - 8: Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında geçen baba kavramı ve özellikleri özet tablo 108
Tablo 4 - 9: Taranan Yurt Bilgisi kitaplarında anne-kadın ifadesinin dağılımı 111
Tablo 4 - 10: Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında kadına ait rol-özellik-davranış ve mekân tablosu 112
Tablo 4 - 11: Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında kadına ait rol-özellikler-davranış ve mekân tablosu 114
Tablo 4 - 12: Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında köylü ve şehirli kadın 117
Tablo 4 - 13: Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitabında kadına ait rol-özellikler-davranış ve mekân tablosu 117
Tablo 4 - 14: Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında kadına ait rol-özellik-davranış ve mekân tablosu 119
Tablo 4 - 15: Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında köylü ve şehirli kadın 121
Tablo 4 - 16: Yurt Bilgisi ders kitaplarında “ailede çocuk” ifadelerin özet tablosu 123
Tablo 4 - 17: Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında aile üyesi olan çocuğun özellik-davranış ve mekân tablosu 124
Tablo 4 - 18: Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında aile üyesi olan çocuğun özellik-davranış ve mekân tablosu 125
Tablo 4 - 19: Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitabında aile üyesi olan çocuğun özellik-davranış ve mekân tablosu 127
Tablo 4 - 20: Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında çocuğa ait rol-özelliklerdavranış ve mekân tablosu 129

Tablo 4 - 21: Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında köylü ve şehirli çocuk ... 131
Tablo 4 - 22: Yurt Bilgisi ders kitaplarında özet ev-çocuk ilişkisi 133
Tablo 4 - 23: Taranan Yurt Bilgisi kitaplarında okul ile ilgili ifadeler 136
Tablo 4 - 24: Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında *"okul"* ile ilgili *"otorite tanıtımı"*nda kullanılan stratejiler 139
Tablo 4 - 25: 1940 tarihli 4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında okul ile ilgili benzetme yapılan kavramlar 141
Tablo 4 - 26: Okulda çocuktan beklenen davranışlar 143
Tablo 4 - 27: Yurt Bilgisi Ders kitaplarında "Köyde Çocuk" 144
Tablo 4 - 28: Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında ailedeki köylü ve şehirli çocuk 146
Tablo 4 - 29: Yurt Bilgisi Ders kitaplarında "Şehirde Çocuk" 148
Tablo 4 - 30: Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında rejim ve rejime bağlı unsurlar için kullanılan stratejiler 153
Tablo 4 - 31: Yurt Bilgisi ders kitaplarında rejimin kendi insanından istedikleri davranışlar 154
Tablo 4 - 32: Yurt Bilgisi Ders kitaplarında medenî insandan beklenen davranışlar-özet 155
Tablo 4 - 33: Yurt Bilgisi ders kitaplarında rejim ile ilgili ifadeler 160
Tablo 4 - 34: Taranan Yurt Bilgisi kitaplarında rejim ile ilgili unsurların sunulmasında kullanılan stratejiler 162
Tablo 4 - 35: Yurt Bilgisi ders kitaplarında Cumhuriyet Bayramı 169
Tablo 4 - 36: Yurt Bilgisi ders kitaplarında Eski-Yeni" kıyaslamaları 171
Tablo 4 - 37: II. Maarif Şûrasında belirlenen Ahlâk ilkeleri ve Türk Ahlâkının İlkeleri yardımcı ders kitabına göre Türk'ün sahip olması gereken değerler 180
Tablo 4 - 38: Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuk ile ilgili verilen Ahlâkî değerler 181
Tablo 4 - 39: Yurt Bilgisi kitaplarında "Çalışkanlık-Çalışmak" 183
Tablo 4 - 40: Yurt Bilgisi ders kitaplarında "vatanseverlik" 191
Tablo 4 - 41: Vatanseverlik kavramından hareketle ders kitaplarında çocuktan beklenen davranışlar 194
Tablo 4 - 42: Yurt Bilgi ders kitaplarında "fedakârlık" 195
Tablo 4 - 43: Yurt Bilgi ders kitaplarında "iyi çocuk" 197
Tablo 4 - 44: Yurt Bilgisi ders kitaplarında "Söz dinlemek-itaat etmek" 199

Tablo 4 - 45: Ders kitaplarında otorite tanıtma strateji ve bu strateji ile kullanılan unsurlar 200
Tablo 4 - 46: Yurt Bilgi kitapları "Kime itaat edilmesini ister?" 202
Tablo 4 - 47: Yurt Bilgisi ders kitaplarında "bağımsızlık" 203
Tablo 4 - 48: Yurt Bilgisi ders kitaplarında "dayanışma" 206
Tablo 4 - 49: Yurt Bilgisi kitaplarında çocuklardan zararlı alışkanlıklara sahip olmamaları istenen ifadeler 208
Tablo 4 - 50: Çocuk ile ilgili ders kitaplarında kullanılan stratejiler ve unsurlar 212
Tablo 4 - 51: Yurt Bilgisi ders kitaplarında "Türk çocuğu" 213
Tablo 4 - 52: Yurt Bilgisi (1927) ders kitabına göre Türk çocuğunun özellikleri ve Türk çocuğundan beklenen davranışlar 215
Tablo 4 - 53: Yurt Bilgisi (1933) ders kitabına göre Türk çocuğunun özellikleri ve Türk çocuğundan beklenen davranışlar 217
Tablo 4 - 54: Yurt Bilgisi ders kitaplarında söz ve yemin ifadeleri 227

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2- 1: Konumlandırma Kimliği (Korkut 2017). 24
Şekil 3-1: Anlatı- İletişim Durumı.....76
Şekil 3-2: Anlatı Diyagramı.....89

KISALTMALAR

YB 1927: Yurt Bilgisi, 5. Sınıf Ders Kitabı, Muallim Abdulbaki, İstanbul 1927.

YYB 1929: Yeni Yurt Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı, Mithat Sadullaa(h), İstabul 1929.

YB 1930: Yurt Bilgisi, 5. Sınıf Ders Kitabı, Ali Seydi, İstanbul 1930.

YB 1933: Yurt Bilgisi, 5. Sınıf Ders Kitabı, Maarif Vekaleti, İstanbul 1933.

YYB 1934: Yeni Yurt Bilgisi 3. Sınıf Ders Kitabı, Mithat Sadullah, İstanbul 1934.

YBD 1939: Yurtbilgisi Dersleri, 5. Sınıf Ders Kitabı, Tarık Emin Rona, İstanbul 1939.

YD 1940: Yurtbilgisi Dersleri 4. Sınıf Ders Kitabı, Tarık Emin Rona, İstanbul 1940.

YBD 1948: Yurt Bilgisi Dersleri 4. Sınıf Ders Kitabı, Bedia Ermat-Kemal Ermat, İstanbul 1948.

YBD 1949: Yurt Bilgisi Dersleri, 5. Sınıf Ders Kitabı, Bedia Ermat-Kemal Ermat, İstanbul 1949

BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1.PROBLEM DURUMU

Günümüz dünyasında çocuk masumiyet, saflık, umuttur. Her ülkenin çocuğu o ülkenin aynı zamanda geleceği, devam ettiricisidir. Çocuk her dönem toplumun bir üyesi olmasına rağmen ancak modern dünya ile toplumun merkezinde yerini almıştır. Yarının büyükleri olan çocuklar *"geleceğin teminatı"* olarak görülmüş, devletler çocukların korunması, beslenmesi, eğitilmesi amacıyla farklı koruma kanunları yaparken, eğitim faaliyetleri ile de çocuklara her şekilde ulaşmayı amaçlamışlardır.

Çocukluk kavramı sadece biyolojik değil aynı zamanda sosyolojik ve siyasi bir imgelemdir. Çocuğun tanımını yapmak fizyolojik, psikolojik ve yasal açılardan tartışmalı bir durumdur. Çocukluk dönemi kültüre ve topluma göre değişiklik gösterebilmekte hatta çocukluk yaşı da yasal olarak sorun yaratabilmektedir. Bazı yasal durumlarda evlenme ya da cezai ehliyet yaşı gibi kavramlar da çocuk ve yaş ayrımı konusunda sorun teşkil etmektedir (İpek, 2012:151).

Genel anlamda çocuk, bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan olgunluğa ulaşmamış bireydir. Literatürde *"çocuk"* tanımıyla ilgili birden fazla görüş bulunmaktadır. Divan-ı Lûgat'it Türk'te *"bala", "çocuk", "tun", "kenç"* gibi ifadeler çocuk anlamında kullanılmıştır. Buna göre çocuk *"herşeyin küçüğü"* olarak açıklanmaktadır (Batur ve Beştaş, 20211:249). Osmanlıca-Türkçe Lûgat'ta ise çocuk kelimesini karşılayan *"sabî", "beççe", "sıbyân" "kerime"* gibi kelimeler bulunmaktadır. Her bir kelimenin birbirinden farkı bulunmaktadır. Güncel Türkçe Sözlük'te ise çocuk, *"küçük yaştaki erkek veya kız"; "soy bakımından oğul veya kız, evlat"; "bebeklik ile ergenlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak"* olarak tanımlanmaktadır. Açıklamalarda yetişkinden ayrı olarak sunulmasa da soyun devam ettiricisi, belli bir dönemin adı ve yaş özelliklerine vurgu yapılmaktadır. UNICEF'in 1989 tarihli *"Çocuk Haklarına Dair Sözleşme"*sine göre çocuk tanımı ise yaşa göre yapılmıştır. Buna göre, "*on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır"* ifadesi sözleşmede yer almıştır (UNICEF, 1. Kısım, Madde:1). Bu sözleşmedeki söyleme benzer başka bir ifade de 2005 tarih ve 5395 sayılı *"Çocuk Koruma Kanunu"*nda yer almaktadır. Bu kanunda da çocuk tanımı, *"on sekiz yaşını doldurmamış kişi"* olarak yine yaş üzerinden yapılmıştır (Resmî Gazete. S.

25876/15.07.2005). Çocuk, bir bakıma yetişkin olmayan kişidir. Yetişkin dünyasına ait olmayan, yetişkinlerin sahip olduğu nitelik ve yetkinliklere hakim olmayan çocuk tanımı aslında eksiklikler üzerinden yapılır. Yetişkinler gibi yaş, deneyim ve bilgi yönünden donanımlı olmayan çocuk, tüm iktidar ilişkilerinde de dışlanan grup olmuş ve yetişkinlere bağımlı olarak tanımlanmıştır (İnal, 2018).

Tarih boyunca çocuğa farklı toplumlarda ve kültürlerde çeşitli anlamlar yüklenmiş ve çeşitli yargılarla ifade edilmiştir. Çocukluk yetişkinlikten bir önceki aşamadır (Onur, 2005:20). Çocukluk kavramı sosyo-kültürel bir yapıya sahiptir ve tarihsel bir süreçtir. İtalya Kralı III. Victor Emmanuel 1900'da yaptığı ilk taht konuşmasında başlayan yeni yüzyılla birlikte yeni kavramlardan bahseder ve *"Çocuğun Yüzyılı"* ifadesini kullanır (Montesseori, 2015:11). Gerçekten de 19. yüzyılın son on yılında sağlık, sosyoloji ve psikoloji alanında yaşanan gelişmeler çocuk çalışmalarının da önem kazanmasını sağlamıştır. Heywood (2003) bu durumu *"teorik seviyede çocuk olmanın anlamını çözebilme"* olarak açıklamaktadır.

Modernite ile çocuğun var olan sosyal statüsünde derin bir değişim yaşanmıştır. Modernite öncesi dönemlerde temel görevi *"nesli"* devam ettirmek ve bir anlamda küçük yetişkin ya da *"yetişkinin minyatürü"* olan çocuk modenleşmeyle kendi özelinde incelenmeye başlanmıştır. Çocuğa yönelen ilgi çocuk alanında yapılan çalışmaları ve tanımlamaları da beraberinde getirmiştir. Çocuklar daima vardı, ancak çocukluk bir kavram olarak sosyal bilimler alanında yeni bir konu olarak günümüz moder dünyanın önemli bir ögesi olmuştur. Fransız tarihçi Philippe Ariés'in 1960'ta Fransızca yazdığı *"L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien regime"* adlı eseri 1962 yılında *"Centuries of Childhood"* adlıyla İngilizce'ye çevrilmiştir. Bu eser, çocukluk tarihi hakkında yapılan ilk çalışma olarak büyük yankı uyandırmıştır.

Postman'a (1995) göre; ekonomik koşullardaki değişim, matbaanın keşfine bağlı olarak basılan kitap sayılarının çoğalması, devamında okumanın ve okullaşmanın artması, Reform hareketleriyle birlikte Orta Çağ Hıristiyanlık düşüncesinde yaşanan değişimler ve burjuva sınıfının güç kazanması ve Fransız Devrimi gibi etkenler *"çocukluk"* kavramının betimlenmesine ve bu kavramın da kendi içinde kategorileşmesine neden olmuştur. 18. yüzyılın düşünürleri günümüz

çocukluk kavramına yakın görüşler sunmuşlardır. Dönemin düşünürleri, çocukları kusurlu yetişkinler değil önemli bir varlık olarak görmüşlerdir. Locke'nin çocukluğu *"Tabula Rasa"* olarak görmesi bir anlamda günah-çocuk ikilisinin yıkılmasını sağlamış ve çocuğa *"potansiyel yurttaş"* anlamını vermiştir (Heywood, 2013). Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı temel kavramlardan biri olan milli devlet olgusu çocuğun devlet tarafından fark edilmesini sağlamıştır (Bumin, 1998b). Böylelikle devlet çocuk için görevler üstlenmiş ve çocuğa roller biçmiştir. Dönemin düşünür ve devlet adamlarının gündemi eğitim olmuştur. Devletin bekası ve devamlılığı için ihtiyaç duyduğu vatandaş modelini yetiştirmek amacıyla eğitim aileden alınmış; devletin görevi haline gelmiştir. İyi vatandaş yetiştirmek eğitimin temel amaçlarından olmuş, devletlerin ideolojilerini ve yaratmak istedikleri vatandaş modeli için ise eğitim temel araç olarak ders kitaplarına büyük görevler yüklemiştir.

Türkiye açısından çocuk kavramının tarihsel gelişimine bakılması gerekirse; modern çocuk kavramı Tanzimat (1839) dönemiyle başlar. II. Mahmut döneminde 1824 tarihli *"İlk tahsilin mecbur olduğuna dair 1240 tarihli fermân-ı hümâyûn"* ile ilköğretim ilk defa coğrafya olarak sınırlı da olsa zorunlu hale getirilmiştir (Mahmud Cevad, 1338:3). Bir bakıma eğitim ve çocuğun devlet tarafından ilk defa yan yana getirildiği bu ferman aslında mevcut devletin çocuğa bakışının da bir anlamda göstergesidir. Tanzimat'la birlikte Osmanlı yaşamında gerçekleşen yenileşmeler çocukları ve onların yaşam alanlarını da etkiler. Devlet bu dönemde eğitim alanında reformlar yapmaya başlamış; geleneksel mahalle mekteplerinin yanında modern okullar da açılmıştır. Eğitim modernleşmenin anahtarı olarak görülmüştür (Yıldırım, 2014). 1840'lardan itibaren çocuklar için ilk kitaplar ve çocuk dergileri çıkmaya başlamıştır. Bu durum çocuğun yetişkinden ayrı bir birey olarak görüldüğünün göstergesidir. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti; eğitim seviyelerini belli aşamalara ayırarak genel bir eğitim kanununu yürürlüğe koymuştur. Yine bu tarihte Osmanlı Türkçesi ile basılan ilk çocuk dergisi Mümeyyiz yayın hayatına başlamıştır. II. Abdülhamit döneminde okul sayılarının artması, ardından II. Meşrutiyetle birlikte basına uygulanan kısıtlamaların kalmasıyla çocuk yayınında da büyük bir gelişme yaşanmıştır. Fortna (2013:57) çocuklara yönelik yayınların dönüm noktasını 1923 değil, 1908 ya da 1911 olarak işaret etmektedir.

Osmanlı dönemi eğitim-öğretim kurumları çocukların ve gençlerin

yaşadıkları topluma katılmalarında -toplumsallaşma süreçlerinde- en önemli araçlardır. Bu nedenledir ki, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte de eğitim ve okul, yeni Türkiye'nin toplumsal, siyasal ve kültürel faaliyetlerinin merkezinde yer almıştır. Bu faaliyetler kastedilen dönem için modernliğin inşası olarak tanımlanabilir (Tanrıöver, 2004:87). Okul, çocuğu yetişkin dünyasına hazırlayan en önemli araç olarak görülmektedir. Ulus kurumcıları (Rousseau, Kant, Fichte, vd.) okulun çocuklara sadece eğitim vermediği aynı zamanda çocukları yurttaş olarak da şekillendirdiğini belirtmektedirler. Sosyal yaşamda pratiklerin bilinmesi ve sosyal yaşam kuramlarının öğrenilmesi ve bu kurallara uyulması okulda gerçekleşir. Schnapper (1995)'e göre *"Yurttaşlar okulda oluşur, topluluğa katılma isteği okulda aşılanır"* diyerek okulun toplumsallaşma sürecindeki rolünü ortaya koyar (akt. İnal 2018:161). Bireyin toplumsallaşması bağlamında en önemli role sahip eğitimin kullandığı araçların başında ders kitapları önemli rol oynamaktadır.

Ders kitapları, iktidarın kültürün ve geleneğin aktarılması (*kimlik aktarımı*) ve kendi değerlerini öğretme (*kimlik inşası*) aşamasında doğrudan kullandığı araçlardandır. Ders kitabı bir ülkedeki *"meşru bilgi"*nin sınırlarını belirler (Apple, 2014:49-50). Kullanılan görseller, içerik, söylenen dil, ele aldığı ya da almadığı konularla birtakım mesajları barındıran ders kitapları, bir ülkede hâkim ve *"normal"* sayılan söylemin kodlarını gösterir. Ders kitabında var olan ya da olmayan konular, ders kitabının içeriği, aslında o ülkede konuşulabilecek ya da konuşulamayacak konular anlamına da gelir. Bu bakımdan ders kitapları *"resmi söylemin"* temel unsurlardandır (Çayır, 2014). Ders kitapları dönemsel olarak incelendiğinde, gerek kullanılan dil gerek içeriğe dahil edilen ya da edilmeyen konular bağlamında belli ifadeler ve söylemlerle iktidarın yaratmak istediği tiplemelerin ortaya çıkarılmasına olanak sağlar. Bu ders kitaplarının söylemleri bazen direk çocuğa hitap ederken bazen de dolaylı yollardan çocuğa seslenir çünkü ders kitabı ya da ders kitabının yazarı muhatabının öğrenci yani çocuk olduğunu bilir. Bu durumda etkileşimde olunan çocuktan, verilen direktifler doğrultusunda belirli durumlarda belirli tutum ve davranışlar geliştirmesi istenir. Bir dönemin ders kitapları ele alındığında bu dönemin eğilimleri ve çocuklara yüklenen görevler ve sorumluluklar da ortaya çıkarılabilir.

Ders kitaplarındaki yer alan bilgiler, içerik ve görseller çoğu zaman doğrudan kabul görmektedir. Eğitim dünyasında öğretmen ve öğrenciler ders kitaplarındaki tüm bilgileri hiçbir eleştiri yapmadan kabul eder ve kitabın verdiği talimatlara harfiyen uyar. Bu duruma gerekçe olarak ders kitaplarının devlet kontrolünde basılması, içeriklerin devlete bağlı bakanlık tarafından gözden geçirilmiş olması düşünülebilir.

Baykal (2004)'ın da belirttiği gibi ders kitabı olmayan derslerin ders bile sayılmadığı eğitim anlayışında ders kitabına olan sarsılmaz güven de dikkat çekicidir. Ders kitapları da diğer öğretim donanımları gibi iki boyutludur. Barındırdığı uyarıcıları (içerik), zamana ve mekâna rağmen saklar ve diğer zamanlara da taşır. Bu kitaplar; bazen renkli, bazen renksiz, eski dönemlerde görseli az, günümüzde ise görselleri fazla, öğrenciyle etkileşime geçtiği andan itibaren yararlı ve öğreticidir. Maliyet açısından ucuz, taşınabilir, kullanımı kolay ve dayanıklıdır (Baykal, 2004:39). Ders kitaplarının bu özellikleri eğitim-öğretim açısından niçin vazgeçilmez olduklarını da göstermektedir.

Türk eğitim sistemi öğretmen odaklı görünse de aslında müfredat ve ders kitapları bu sistemin en önemli unsurları olagelmiştir. Öğrencinin kazanması hedeflenen beceriler, davranışlar ve değerler açısından temel unsur öğretim müfredatlarıdır. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin ardından 1913'te düzenlenen Tedrisatı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkatı ile tarih ve coğrafya derslerinin yanı sıra *"Malumat-ı Medenîye ve Ahlâkiye ve İktisadiye"* adlı ders ilköğretim programlarına konulmuştur. Bu ders Cumhuriyet'in ilanından sonra da 1924 programında *"Musahabat-ı Vataniye"*, 1926 yılındaki program ile *"Yurt Bilgisi"* adını almış ve 1926, 1930, 1932, 1936 ve 1948 yıllarında düzenlenen programlarda da yerini almıştır (Kılıçoğlu, 2012).

Yurt Bilgisi dersi barındırdığı içeriğe istinaden öğrencilerin yaşadığı toplum ve coğrafya hakkında temel bilgileri içermektedir. Bu ders aslında vatandaş olan çocuğun topluma karıştığı zaman yaşayacağı her türlü durumun provasını öğrenciye sunar. Mustafa Kemal Atatürk 18.09.1931 tarihinde Başvekâlete yazmış olduğu tezkerede "Yurt Bilgisi" dersi hakkında şöyle demektedir (Danışman, 1939):

> *"Vatan çocuklarını, iyi vatandaş olarak yetiştirmek için klasik tahsil programları arasında yer alan Yurt Bilgisinin ehemmiyeti malumdur. Bundan başka bu kitapların*

memlekette yurttaşlara okutulması için temin edilecek her tedbirin kıymetli olacağı kanaatindeyim."

1930'lardan itibaren Yurt Bilgisi ders kitabı yazarlarından biri olan Tevfik Tarık Danışman'a göre (1939:6), Yurt Bilgisi, yurttaşlara yurda ait ansiklopedik bilgi veren ve yüksek tahsil görmeyenler için çok kıymetli bir derstir. Bu bağlamda Yurt Bilgisi dersleri konu edilen dönemin gerçekliğine doğrultusunda herkesin yüksek öğrenim göremeyeceği bir dönemde rejimin tanıtıldığı, rejimin kendi insanından beklediği görev ve sorumlulukların net şekilde ifade edildiği, aile ilişkilerinden diğer yaşam alanlarına tüm ilişkilerdeki davranış boyutlarının, insanlarının kutsallarından değerlerine kadar tüm yapıların tanıtıldığı ve vatandaşlardan bu argümanların tamamını kabul etmelerinin talep edildiği, kısacası rejimin insan modelinin tanıtıldığı dersler olarak belirtilmektedir. Çalışmada Yurt Bilgisi ders kitaplarının seçilmesinin temel nedeni incelenen dönemde Yurt Bilgisi derslerine verilen bu önemli görevdir.

Cumhuriyet döneminde eğitim alanında yapılan inkılâplar ve hazırlanan müfredatlar ile yeni rejime sahip çıkan kuşaklar yaratarak cumhuriyetin vaat ettiği medenîleşme ve kalkınma idealine ulaşma amaçlanmıştır. Cumhuriyet rejiminin getirdiği yenilikler eski-yeni kıyaslamalarıyla dönem insanına sunulmuştur. Eski-yeni kıyaslamasının her alanda sunulduğu ders kitaplarında temel amaç Cumhuriyet rejiminin yüceltilmesi olmuştur. Çocuk kelimesinin geçtiği hemen hemen her metinde, çocuk meselesinde de diğer tüm alanlarda olduğu gibi yeni bir başlangıç yapılarak; bu başlangıcın geleceği garanti altına aldığı savunulmuştur. Çocuğa verilen kıymetin ve çocuk sevgisinin söylemsel olarak hiç olmadığı kadar ön plana çıkması ile birlikte çocuk; *"umut, gelecek, mutluluk, sevilesi bir varlık, vatanın koruyucusu, geleceğin medenî vatandaşı"* olarak metinlerde vücut bulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, İttihat ve Terakki döneminden miras kalan savaşkanlık ve kahramanlık konuları hem yetişkin hem de çocuk eğitimi çerçevesinde geçerliliğini devam ettirmiştir. Dönemin Yurt Bilgisi ders kitaplarında üzerinde önemle durulan konular; aile, okul, milli duygu, Türk milleti, Türk Yurdu, vatan, askerlik, milli birlik, bağımsızlık, fedakârlık, dayanışma ve çalışmaktır. Ayrıca beden sağlığı, güçlülük ve dayanıklılık gibi çocuğun fiziksel yapısı da ders kitaplarında dönem konjonktüründe dikkat çeken konularındandır. Vatanını, milletini ve istiklalini korumak görevlerini üstlenen çocukların birlikte çalışmak, fedakâr olmak, itaat etmek, rejimin gerektirdiği davranışları yapmak gibi görevleri de ders

kitaplarında yer alan metinlerde vurgulanmaktadır. Bu durumda Cumhuriyet dönemi ders kitaplarının özellikle de Yurt Bilgisi kitaplarının vurguladığı temel konular çerçevesinde tasarlanan çocuk tiplemeleri önem arz etmektedir. Ders kitapları rejimin tanıtılmasında en önemli rehberler olarak ortaya çıkmaktadır.

1.2. AMAÇ/ HİPOTEZLER/PROBLEMLER VE ALT PROBLEMLER

1923-1950 yılları arasındaki okutulan Yurt Bilgisi ders kitaplarında; Türk çocuğu kimliğinin oluşumu, bu kimliğin çocuğa verdiği değer ve önemi, çocuk kimliğinin ders kitaplarında nasıl yer aldığını ortaya koymak bu çalışmanın genel amacıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren inşa edilen kimlik modeline göre çocuk, modern Türkiye'nin geleceğinin garantörü olarak görülmüş ve eğitim bu kimliğin inşasında en önemli rolü oynamıştır. Bu bağlamda dönemin ders kitapları istenen kimliğin oluşturulmasında ve Cumhuriyet misyonunun kazandırılmasında temel öge olmuştur. Bu ders kitaplarının incelenmesi ile gerek dönemin *"çocuk"* algısının anlaşılması gerekse çocuktan beklenen görevlerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada *"Cumhuriyet döneminde okutulan Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuk tipolojileri nasıl sunulmuştur?"* sorusuna cevap aranmaktadır. İncelenen dönem gereği Yurt Bilgisi derslerinin Tarih ve Coğrafya derslerine verilen misyondan çok daha farklı olarak Yeni Türkiye'nin tanıtımı ve istediği *"ideal insan"* modelini tanıtması nedeniyle çalışmada Yurt Bilgisi ders kitapları tercih edilmiştir. Çalışmanın amacı ders kitaplarında var olan çocuk tiplemelerini belirlemek olduğundan Yurt Bilgisi ders kitaplarından ilkokul düzeyinde olanlar çalışmanın konusu olarak ele alınmıştır. Bu amaçla ders kitapları arasından 1923-1950 yılları arasında 3, 4 ve 5. sınıflarda okutulmuş Yurt Bilgisi ders kitapları seçilmiştir. Bu sorunsal çerçevesinde aşağıda yer alan alt soru başlıklarına bakılmıştır:

1) 1923-1950 yılları arasında okutulan Yurt Bilgisi ders kitaplarında betimlenen ya da karakterize edilen çocuk tipleri nelerdi?
2) Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuk, aile ve toplum ilişkisi nasıl sunulmuştur?

3) Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuk, rejim ve cumhuriyet ilişkisi nasıl sunulmuştur?
4) Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuk-Ahlâk ilişkisi nasıl sunulmuştur?
5) Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuk ve biyopolitika unsurları nasıl sunulmuştur?
6) Bu dönem içerisinde oluşturulan Türk kimliği/Türk çocuğu kimliğinde dönüşümler ve gelişmeler var mıdır? Yurt Bilgisi ders kitaplarına nasıl yansımıştır?

1.3. ÖNEM

Cumhuriyetle birlikte gelen yeni bir rejim ve ideoloji dönem toplumunun yaşamına girmiştir. Meşruluğunu gelenek ya da dinden almayan cumhuriyet idaresi yurttaş yaratmak zorundadır. Dönemin anlayışına göre *"Misak-ı mili sınırları içerisinde yaşayan herkes eşit hak ve ödevleri olan Türk vatandaşıdır."* (Ünsal, 1998: 13). Çok dinli, çok dilli, çokkültürlü yapıya sahip Osmanlı Devleti'nin yerini artık tek milletin-Türk milletinin aldığı bu anlayışta Türk kimliğinin inşası meselesi büyük bir sorunsal olarak karşımıza çıkmıştır. 1924 Anayasası'nda vatandaşlık kavramı şu şekilde yer almıştır: *"Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur."* (Madde 88/1). 1928 yılında Vatandaşlık Kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1312 sayılı kanunla kabul edilmiştir. Bu kanuna göre; Türk ananın ve babanın Türkiye'de ya da yabancı memlekette doğan çocukları Türk'tür. Aybay (1998) bu kanunun Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında uzun yıllardır savaşlarda büyük nüfus kayıpları veren bir topluluğun azınlık psikolojisine bağlayarak olabildiğince çok kişiye Türk vatandaşlığı verme çabası olarak yorumlamaktadır. Ona göre 10. Yıl Marşı'nda yer alan *"On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan!"* dizeleri bu psikolojinin net göstergesidir (Aybay, 1998:40). [2]

Cumhuriyetin ilanı sonrasında, yeni rejime bağlı olarak belirlenen temel hedef; cumhuriyetin değerlerine ve inkılâplara bağlı, Atatürk'ün liderliğini benimseyen; Batı'nın medenî dünyasına yönünü çevirmiş, Türk yurdunun her

[2]1928 tarihli Vatandaşlık Kanunu, 1964'te kabul edilen 403 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu ile lağvolmuştur.

köşesini cennetten bir yer kabul eden ve yurdu için canını veren, atalarının Türk yurdu için yapmış olduğu fedakârlıkları bilen, Türk yurdu ve Türk milleti için çalışan yeni kuşaklar yetiştirmektir. Cumhuriyet ideolojisini yayacak olan modern Türk okulları yönetici kadro tarafından önemsenmiş; çocukların bu ideoloji doğrultusunda toplumsallaşmasında okullar araç olarak görülmüştür. Cumhuriyeti kuran kadronun modernleşme fikri üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlar Ocak 1920'de son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından kabul edilen Misak-ı Milli, 1923 Mart'ında toplanan İktisat Kongresinde kabul edilen Misak-ı İktisadi ve Misak-ı Maarif'tir. Eğitime yönetici kadro tarafından yüklenen iki misyon vardır: Modernleşme ve milli bilincin kazandırılması (Yıldırım, 2014:45-46).

Cumhuriyet döneminin eğitim alanında yapılan reformlarına kısaca bakıldığında önce 1921 yılında toplanan Maarif Kongresi ve ardından İsmail Safa Bey'in Maarif Vekilliği yaptığı dönemde Mart 1923'te kabul edilen, eğitimin laik, bilimsel ve milli olmasına vurgu yapılan Misak-ı Maarif; 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat'a giden yolda önemli adımlardır.

1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu önemli bir kırılma noktasıdır. 1924 yılında "İkinci Heyet-i İlmiye" toplantısı yapılarak, mekteplerin ilk ve orta statüleri değiştirilip, ders kitapları yazdırılmıştır. Aynı zamanda Cumhuriyet döneminin ilk müfredat programı bu tarihte hazırlanmıştır. Bu müfredat programı ile beş sınıf bütün bir halde ele alınıp, altı yıl olan ilköğretim de beş yıla indirilmiştir. 25 Ağustos 1924 tarihinde Öğretmenler Birliği Kongresi'nde konuşan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, cumhuriyetin amaçlarını da sıralamaktadır (Binbaşıoğlu, 1993:12):

> *"Dış düşmalar çoktur. Bunun için ülkede kuvvetli ulusal duygu ile birlik olmak zorundayız. Çeşitli inanışların yahut meslek farklılıklarının ulusal kardeşliğimize ve ülke sevgisine etkili olmasını, yarınki eğitimimizde bir hareket noktası sayacağız. Gençler ulusal varlıklarına aykırı düşmeyen her görüşe saygılı olmalılar.*
>
> *Ekonomik devrimler pek yakındadır. Tehlikenin nereden geldiğini yakından bir görüşle ihata ettikten sonra, onu azim ve ağırbaşlılıkla karşılayacak, ulusu bir ekonomik kölelikten kurtaracak beyinler okullarda hazırlanacaktır. Bunun için gençliği çalışma fikri ve üretim amacıyla yetiştirmek ve onlara üretim araçlarını verme mesleğini izleyeceğiz.*
>
> *Manen yorgun bir uygarlığın karşısındayız. Her yıkılan kurumun çöküntüsü altında yeni ülkülerin doğacağını gençlik artık daha kesin bir biçimde bilecektir. Doğuyu ve batıyı oyalayan olaylar karşısında ancak soğukkanlılığını ve irade kuvvetini koruyacak, okumuş ve yazmış bir kuşağın üstünlük kazanacağını yeni kuşaklara telkin etmememiz gerekmektedir. Yarının okullarında egemen olacak eğitim ilkelerini son bir sözle şöyle özetleyebiliriz: Biz, her şeyde azimli ve kuvvetli olacağız. Çünkü daima korunacak haklarımız; ulusal, uygar, insani ülkülerimiz vardır. Zayıflık bütün kötülüklerin anasıdır. Kuvvetlilik insana sorumluluğu, kendine güveni ve haklarını korumayı öğretir."*

Gazi'nin konuşmalarına bakıldığında artık yurt içindeki sorunlara dönmenin vaktinin geldiği anlaşılmaktadır. Temel sorun ekonomi ve eğitim olup eğitim yönünden dönem öğretmenlerine önemli görevler düşmektedir. Bu dönemin hem aydını hem de öğretmeni olan bu kişiler cumhuriyetin ihtiyacı olan insan modelinin yetiştirilmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Hayatî değişimlerin gerçekleştiği ve yeniliklerin silsile halinde yaşandığı Cumhuriyet dönemi yeni bir kimlik oluşumunun/inşasının yapılandırıldığı bir süreçtir. Bu dönemde Cumhuriyet'in çocuklara yüklediği değerler ve oluşturulmak istenen kimlik günümüz kuşaklarının kimliklerinin öncülleridir.

1923-1950 yılları arası çağdaş Türkiye'nin temel ilke ve inkılâplarının savunucusu kuşağın yetiştirilme sürecidir. Maarif Vekaleti bu durumu doğru yönetebilmek adına 1924 yılından itibaren tek tip ders kitapları yazarak bu kuşağın yetişmesi ve istenen değerlerin öğretilerek yeni bir millet oluşumunu sağlamak için faaliyetlerde bulunmuştur. 1920'ler ve 1930'lar boyunca Cumhuriyet ideolojisini yansıtan ders kitapları yazılmaya devam edilmiştir. 1930'da Türk Ocakları'nın 6. Kurultayında oluşturulan Türk Tarih Heyeti'nin çalışmaları sonucu 4 ciltlik tarih kitabı yazılmıştır (İnal, 2018). Atatürk'ün yazdığı ve Afet İnan tarafından hazırlanan *"Vatandaş İçin Medenî Bilgiler"* ise ders kitabı olarak ortaokullarda uzun süreler okutulmuştur.

Maarif Vekili Reşit Galib dönemin çocuklarına neler yapmaları ve nasıl olmaları gerektiğini şöyle ifade etmektedir ("Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli",1946:117):

> *"... Size bugün şu işi veriyorum, bayramınız biter bitmez mekteplere döndüğünüz ilk günden başlayarak derse girdiğiniz zaman sınıflarda hep birden ve her gün şu sözleri tekrarlayacaksınız: Türküm, doğruyum, çalışkanım. Yasam: küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, budunumu özümden çok sevmektir. Ülküm: Yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun!"* [3]

Uzun yıllar okullarda *"Andımız"* olarak okutulan Reşit Galib'in bu sözleri aslında 1933 yılındaki Türk çocuğunun kişisel özelliklerini, yaşam ilkelerini ve amaçlarını gösteren bir tipleme olup aslında cumhuriyetin yaratmak istediği Türk

[3] Uzun yıllar okullarda "Andımız" olarak okutulmuş olan bu konuşma 1933-1934 eğitim öğretim yılından itibaren de ders kitaplrında yerini almaya başlamıştır.

çocuğunu yansıtmaktadır. Aslında bu sözler 1941'de dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in sözlerinde vücut bulmuştur. Reşit Galib'in sözleri aşağıdaki ifadelerin özeti niteliğindedir:

> *"1) Türk çocuğu doğru sözlüdür. Yalandan nefret eder.*
>
> *2) Türk Devletinin kanunlarına, Türk cemiyetinin Ahlâk kaidelerine okulun nizamlarına içinden gelerek ve bunları severek itaat eder.*
>
> *3) Öğretmenini de anası babası gibi aziz ve kutsal tutan Türk ananesine sadık kalır ve minnettarlık duyguları içinde öğretmenini sayar.*
>
> *4) Bütün arkadaşlarının da kendisi gibi büyük varlığın, Türk milletinin ve Cumhuriyetinin evladı olduğunu hatırından çıkarmaz; Onların haysiyet, şeref, sıhhat ve haklarına riayet eder. Müşterek hayatın icap ettirdiği muaşeret ve nezaket kaidelerine uygun hareket eder. Milletinin malını, kendisinin de içinde yetiştiği mukaddes ocak olan okulunu ve eşyasını korur.*
>
> *5) Yurt ve millet hizmetine adanmış olan suhhat ve kuvvetini zehirli ve zararlı maddelerle tahrip etmez.*
>
> *6) Kumar oyunlarından uzak kalır.*
>
> *7) Okulda geçecek zaman dışında kalan vakitlerini aile ocağında, spor alanlarında, halkevlerinde, kırda, bahçede, güzel piyes ve film seyrinde geçirir. İçki yerleri, sefahatle sefaletin kaynaştığı mahaller, tembellik yuvası olan kahveler onun gidebileceği yerler değildir." ("Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli",1946:364).*

1943 yılında toplanan II. Maarif Şûrası'nda da Hasan Âli Yücel'in görüşlerini destekleyen *"İdeal Türk Çocuğu"* tanımlanmış (II. Maarif Şûrası, 1943); bu tanım "Türk Çocuğu" başlığıyla dönemin Yurt Bilgisi kitaplarında da yerini almıştır. 1924 ile başlayan "İdeal Türk Çocuğu" yaratma çalışmaları nihayetinde 1943'te artık vücut bulmuştur. Bu tanımlamayla birlikte Cumhuriyetin çocuğu: iyi, doğru ve güzel olan manevi değerlere sahip, kanuna uyan, iyi ve doğru işler yapan toplumda yurttaşlarla iş birliği yaparak milletini yüksek medeniyet seviyesine çıkaran görevinin bilincinde çalışkan bir çocuktur. Cumhuriyet'in çocukları küçük yaşlardan itibaren medenî olmanın gereklerini benimsemeli ve uygulamalıdır; bu bağlamda giyim kuşamdan temizliğe, kültür-sanattan kentlilik bilincine kadar bir dizi Batı medenîyetinin yenilikleri yeni kuşaklara doğru ve eksiksiz bir şekilde öğretilmelidir. Bu bir misyon olarak kabul edilmiş; dönemin aydın ve okur-yazar kişileri bu misyonu kendilerine görev saymışlardır. Özellikle yurt bilgisi ve kıraat kitapları, *"medenîleştirme"* amacına bağlı olarak işe koşulmuştur. Toplu kullanıma açık mekân ve araçlarda davranış kuralları, kıyafete ve temizliğe özen gösterme, sofra adabı gibi çok sayıda başlık, ders kitaplarında yer almıştı. Bu konu bağlamamında yapılan literatür taramalarında çocuk kimliğinin inşasına yönelik olarak yapılan çalışmalar daha çok ders kitaplarının içerikleri üzerine olmuştur. Bu çalışma sadece

tek ders kitabının tüm dönemi kapsayacak şekilde takibi ve kullanılan yöntem açısından önemlidir.

Alan yazına bakıldığında Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi ders kitaplarının birçok çalışmaya konu olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar daha çok tarih ders kitapları ve tarih eğitimi bağlamında kimlik inşası üzerinedir. Bu alandaki önemli çalışmalardan Pamuk (2014), *Tarih ve Kimlik: Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı*; Yıldırım (2014*), İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim: Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler;* Ersanlı (20015), *İktidar ve Tarih:Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)* ve Yıldırım (2017), *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi* öne çıkmaktadır. Ders kitaplarına cinsiyet açısından bakan bakarak farklı bir yorum getiren Gümüşoğlu'nun (2016), *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet: 1928'den Günümüze* adlı çalışmadır. Yurt Bilgisi (Cumhuriyet öncesi dönemde Malumat-ı Medenîye) ders kitapları üzerine Üstel (2011), *Makbul Vatandaş Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*; Parlak (2005), *Kemalist İdeolojide Eğitim (Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Üzerine Bir İnceleme)*; Çosğun (2015), *Atatürk Dönemi Yurt Bilgisi Ders Kitaplarının Eğitim Felsefesi ve Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi)* ve Çaymaz (2021*), Türkiye'de Vatandaşlığın İnşası* sayılabilir. Bunlara ilave olarak ders kitapları ve dönemin yayınları üzerinden Cumhuriyet dönemi çocuğunu arayanÖztan (2019), *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası* öne çıkmaktadır. Bu çalışma yukarıda bahsi geçen tüm çalışmalardan sistematik olarak tek ders üzerinden ve seçilmiş seviyelerin devamı olarak takip edilmesi ve araştırma verilerinin eleştirel söylem analiziyle yapılması bakımından farklılık göstermektedir.

1.4. SAYILTILAR (VARSAYIMLAR)

1) Ders kitapları incelenirken, ders kitabında ele alınan konular, konu anlatımında kullanılan unsurlar, görseller, kullanılan dilin meşru söylemin belirlenmesinde önemli rol oynadığı,
2) Ders kitapları müfredat programlarında hedeflenen amaçların öğrenciye kazandırılmasında en önemli materyal olduğu,
3) Ders kitaplarında yeni rejim, rejime bağlı unsurlar, değişen yaşam düzeni, yapılan değişiklikler gibi tüm unsur ve değerlerin yer aldığı,

4) Ders kitaplarında Milli Eğitim'den yetiştirmesi beklenen vatandaş prototipini tespit etmek mümkün olduğu,
5) Ders kitaplarında çocuklara, neler yapacakları, sorumlulukları, görevleri, ondan istenen değerlerin açıkça ifade edildiği,
6) Ders kitabı yazarları ders kitabında bilgi vermenin yanı sıra farklı söylem stratejileri ile öğrenciye/çocuğa verilmek istenen diğer bilgi ve unsurları da örtük bir şekilde sunduğu,
7) Taranan ders kitaplarının çalışmanın evrenini temsil ettiği,
8) Çalışmada kullanılan veri toplama aracı ve kullanılan yöntemin araştırmanın amacına hizmet edecek yapıda olduğu varsayılmıştır.

1.5. SINIRLILIKLAR

Bu çalışmanın sınırlılıkları şöyle sıralanabilir:

1) Oluşturulan listede kitap sayısı fazla olmasına rağmen kütüphanelerde ve sahaflarda ulaşılan kitaplar incelenmiştir.
2) Bu döneme ait çocuk ile ilgili yayınların tümüne değil araştırma ile ilgili olan yayınlar taranmıştır.

1.6. TANIMLAR

Çocuk: "Onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır." (UNICEF Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1. Kısım, Madde: 1); "daha erken yaşta ergin olsa bile, onsekiz yaşını doldurmamış kişi" (5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, Madde: 3) olarak tanımlanmaktadır. Yetişkin olmayan.

Kimlik: "Ben kimim?" sorusuna verilen her türlü cevap kimliğin bir tanımıdır. Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğü'ne göre kimlik; *"Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü (1), Kişinin kim olduğunu tanıtan belge, kimlik belgesi, tanıtma kartı, hüviyet (2), Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü (3)."* olarak üç anlamda kullanılmaktadır. Kimlik, bir kişi ya da grubun niteliklerini, ifade biçimlerini, değerlerini ve inançlarını içerir. *"Bir kişi ya da şeyin tüm zamanlarda veya koşullarda aynılığı; bir kişi ya da*

şeyin başka bir kişi/şey değil de kendisi olduğu gerçeği ya da durumu, ferdiyet, kişilik." (Gleson, 2014: 23).

Milli Kimlik: Kültürel, milli kimlik, eğitim/sosyalleşme yoluyla bireye kazandırılarak; bireyin kişiliğine, düşünce, tavır ve davranışlarına yansır. Milli karakter olarak nitelendirilebilecek insani özellikler o kültüre ait kişilerde tezahür eder (Kösoğlu, 1995:47). Bir milli devlete ait paylaşılan tarih, nesil, inanç sistemleri, pratikler, din ve dil gibi unsurların tümü.

Etnik Kimlik: Etnik kimliğin temel özellikleri etnisite olgusu ve varlığından kaynaklanan semboller, ritüeller, merasimler gibi duygusal bağlılık elemanlarıdır. Bu durumda etnik grup, ortak değerleri paylaşan ve sosyal yapı içinde diğer kolektif yapıdan ayrılan kendi içinde de bir iç ilişkiler ağına sahip kesimdir (Bostancı, 2003:8). Varlığı kendiliğinden olan etnik kimlikte tarih ile yeniden inşaya ihtiyaç yoktur. Sadece siyasi/önder kadronun etnik kimlik için meşru bir söylemle çağırması gerekir.

Ders kitabı: Ders kitapları iktidar aygıtının devletin sürekliliğini sağlamak amacıyla gelenek ve kültür aktarımı ve kendi değerlerini öğretme aşamasında doğrudan kullandığı temel araçlardandır. Ders kitabı bir ülkede *"meşru bilgi"*nin sınırlarını ve içeriğini belirleyen temel araçlardan biridir (Apple, 2014:49-50).

Yurt Bilgisi: 1924 ilköğretim müfredat programında; II. Meşrutiyet'te "tebaadan vatandaşa geçiş" amacıyla müfredatlara konulan Malumat-ı Medenîye dersi Malumat-ı Vataniye dersi olarak değiştirilmiştir. Bu ders, kız ve erkek ortaokul 2. ve 3. sınıfların ilk dönemlerinde haftada 1 saat (Yücel, 1994:209), iptidai darülmallimlerinde 5.sınıflara haftada 2 saat, iptidai darülmuallimatında 4.sınıfta haftada 2 saat olarak okutulmuştur (Yücel, 1994:166;170). 1926 yılında yapılan İlkmektep Müfredat programı ile Malumat-ı Vataniye dersinin adı Yurt Bilgisi dersi olarak değiştirilmiştir. Bu programa göre Yurt Bilgisi dersleri 4. ve 5. sınıfların ikinci dönemlerinde haftada 2 saat okutulmaya başlanmıştır (Üstel, 2011:131).

Yurttaş: Kaplan'a göre; bir devlet içinde medenî ve siyasi haklara sahip kimsedir (2013:11). Dilimize önce "vatandaş" ardından "yurttaş" olarak geçen yer eden bu kavram, ulus devletlerin ortaya çıkışından önce Avrupa'da doğmuştur. Ulus devlet anlayışıyla birlikte evrensel bir hüviyet kazanmıştır. Yurttaş en temel

anlamıyla bireyi devlete bağlayan kanuni bağdır. Modern anlamda yurttaş, bir devletin hakimiyetindeki topraklar üzerinde yaşayan siyasal toplumun, bu toplumdaki tüm üyeler için aynı olan yükümlülükleri temsil etmektedir. Her devletin kanunları, devlet ile kişi arasındaki karşılıklı hak ve görevleri düzenleyen yurttaş statüsünü belirler: Dil, din, etnik köken, ırk, millet, sosyal ve ekonomik statü gözetmeksizin tüm bireyler aynı hak, görev ve sorumlulukları olan tüm yurttaşlar o devletin yasaları önünde eşittir (Ünsal, 1998:4).

Yurttaşlık Eğitimi: "Yurttaşlık eğitimi, bireyin yurttaşlık statüsüne bağlı olarak çeşitli hak ve ödevlerini yerine getirecek biçimde davranş değişikliğini sağlamak amacıyla verilen eğitimdir. Yurttaş bir taraftan yurttaşlık görevlerini yerine getirirken, diğer taraftan seçim yoluyla seçtiği diğer vatandaşlara devleti yönetme yetkisi verir. Yurttaşlık eğitimi hiçbir zaman tek yönlü değildir." (Binbaşıoğlu, 1977:26).

Söylem: Kökeni "discursus" sözcüğüne dayanan söylemin birçok tanımı bulunmaktadır. Söylem en basit ifade ile, anlamın dil içinde hareket etmesi ile ortaya çıkan bir şey olarak tanımlanabilir. Oxford Dictionary of Current English'de sözlü veya yazılı ders, vaaz veya sürekliliği olan çeşitli türden açıklamalar, belli bir topluluğa veya kişiye seslenen konuşmalar, iki veya daha çok kişi arasındaki düşüncelerin belli bir dil yapısı içisinde sözcükler vasıtasıyla anlatımı şeklinde isim hali belirtilmektedir (Akt. Akşin, 1999: 9). Bu alanın önde gelen isimlerinden Van Djik, söylemin başlangıçta "kitleleri etkileme amaçlı uzun söylev" olarak kullanıldığını zamanla bu tiyatro metinleri, şiir, hikaye gibi sanat eserleri için de h-kullanıldığını belirtmektedir (Van Djik, 1985:4). Facoult'a göre ise söylem, öznenin ortaya çıkışı değil, öznenin söyleme sırasında konumlandırılmasıdır (Akt. Keskin, 199:19).

Söylem Çözümlemesi: Söylem analizinde amaç temelde yatan tutumları ortaya çıkarmak değildir. Amaç, söylemin kendisini, yapısını, fonksiyonlarını incelemek, farklı kişi ve zamanlara göre sonuçları saptamaktır. Söylem analizinde bireysel algılmalar değil sosyallik olgusu önplana çıkar (Elliot, 1996: 65, Akt. Baş ve Akturan, 2017: 28). Dilbilimsel diğer söylem çözümleme çalışmaları ile eleştirel söylem çözümleme çalışmalarının başlıca farkı, eleştirel çözümlemelerin dilsel özelliklerden yola çıkarak toplumsal olguları açıklamaya çalışması, bu nedenle de çok disiplinli ya da

disiplinlerarası bir yaklaşımı benimsemesidir. Dilbilimsel söylem çözümlemelerinde temel amaç dili dil adına incelemekken, eleştirel söylem çözümlemesi amacı gereği, dil örneklerini tarihsel ve toplumsal bağlamdan soyutlanmış biçimde ele alamaz ve varış noktası dilsel olmaktan çok toplumsal-politiktir (Büyükkantarcıoğlu, 2012:169).

Eleştirel Söylem Analizi: Eleştirel söylem analizi, söylem yapıları ile iktidar yapıları arasında kurduğu ilişkiyi analiz etmeye çalışır. Teun van Dijk, iktidarın toplumsal gruplar arasında ortaya çıktığına ve zihinler aracılığıyla işlediğine dikkat çeker. Bu bakış dilin sunduğu olanaklar ile inşa edilen iktidar ilişkilerini açığa çıkarır. Van Dijk'in analizleri, toplumsal farklılıkların (etnik, ırka dayalı, cinsiyet gibi) söylem içinde nasıl hiyerarşik bir düzenekte konumlandırıldığını örneklerle göstermektedir. Eleştirel söylem çözümlemesine göre söylem bir güç unsurudur. Bu nedenle de söylem açık ya da kapalı bir şekilde ortaya çıkar. Eleştirel söylem analizi hâkim sınıfın yaklaşımını, söylemsel alanda ilişkisini, toplumsal ve kültürel yapıları, süreçleri inceleyerek güç ve baskı ile mücadele eder; söylemsel şekilleri ortaya koyar (Duman, 2018;57).

BÖLÜM II : KAVRAMSAL ÇERÇEVE / ALAN YAZIN VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. KİMLİK

2.1.1. Kimlik Tanımlama Çabası

Kimliğin kavramsal olarak sınırlarını çizmek ya da tanımlamasını yapmanın zorluklarını göz önünde bulundurarak (Bayri, 2011:19) tanımlama çalışmalarına başlamadan önce *"kimlik"* kelimesinin dilimizdeki kullanımları üzerinde durmak, kavramın anlaşılması açısından gereklidir. Dilimizde hüviyet, kişilik, aidiyet, benlik gibi kavramların eşanlamlısı olarak kullanılmakta olan kimlik, aslında bu kavramlarla tam anlamıyla örtüşmemektedir. Alanla ilgili literatür taramasına göre kimlik; benlik, kendi, kendilik, kişi, kişilik, öznelik, rol, statü gibi kullanıldığı bağlama ya da kastedildiği anlama göre farklı kavramlarla birlikte ya da yerine sunulmaktadır.

Türkçe'de var olan hüviyet kelimesi Arapça **hüve** kökünden *"o"* anlamına gelen şahıs zamirinden türetilmiş olup birinci anlamı kök ve nitelik olarak açıklanmakla birlikte ardından özbenlik, kişilik ve nihayetinde kimlik anlamında bize özgü olarak türetilmiş bir kelimedir (Kılıçbay, 1995:142).

Kimlik kelimesinin kökü olan **kim** ise bir soru zamiridir. Yerini aldığı kişiyi soru yoluyla tanımlamaktadır. Bu yönüyle de belirsizlik özelliği öne çıkmaktadır. Sorulan sorunun yönü nedeniyle soru kişinin kendine değil ortaya sorulmuş bir soru niteliği taşımaktadır. Bu durumda da kimlik bireyin kendisini tanımlamasından ziyade başkaları tarafından verilen cevap olarak ortaya çıkmaktadır (Kılıçbay, 1995:142).

Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğü'ne göre kimlik; *"Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü (1), Kişinin kim olduğunu tanıtan belge, kimlik belgesi, tanıtma kartı, hüviyet (2), Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü (3)."* olarak üç anlamda kullanılmaktadır. Birinci anlamda bireyin kişilik özelliklerinden o kişi olarak varlığını gösterdiği sosyal kimliği anlatılırken,

ikinci anlamda bireyin yaşadığı toplumda kim olduğunu kanıt olarak gösteren bir belge olarak kimlik açıklanmaktadır. Üçüncü anlamda ise özelliklere göre tanım yani bireyin konumlandırılması yer alır.

Batı dillerinde kimlik; **(identité),** Latince **idem** (aynı) kökünden gelir ve 16. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bu kökten türeyen kelimeler ise şunlardır: *"**identique:** ayrı ayrı farkedilebilir olmalarına rağmen birbirlerinin tamamen aynı olan nesne ve varlıklar (1), zaman içindeki değişikliğe rağmen aynı kalan, özdeş, benzer, aynı (2); **identifier:** başka bir şeyle aynı, özdeş olduğu sonucuna varmak, iki şeyi birbirine karıştırmak (1), tanımak (2), belli bir cemaate ait saymak (3), kendini …'ye ait saymak (4), tanımak, ne olduğunu anlamak, ile özdeşleşmek, özdeş kılmak (5);* **identité:** *aynılık (1), özdeşlik (2), birlik, bir olma hali (3), insanda süreklilik gösteren şey (4), eşlik, benzerlik (5)"* (Kılıçbay, 1995:142).

Oxford English Dictionary'de günlük kullanım ile ilgili mevcut kimlik tanımı şu şekildedir: *"Bir kişi ya da şeyin tüm zamanlarda veya koşullarda aynılığı; bir kişi ya da şeyin başka bir kişi/şey değil de kendisi olduğu gerçeği ya da durumu, ferdiyet, kişilik."* (Akt. Gleson, 2014: 23).

2.1.2. Sen Kimsin?

Öncelikle kimlik, *"Sen kimsin?"* ve *"Sen olmak ne anlama gelir?"* gibi soruların cevaplarıyla ilgilidir. Kimlik, bir kişi ya da grubun niteliklerini, ifade biçimlerini, değerlerini ve inançlarını içerir. Kimlik ile ilgili psikolojik ve sosyolojik olmak üzere iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Psikolojik yaklaşımda kimlik, benliğin öncesinde ve sonrasındaki bütünlük, tutarlık ve süreklilik duygusu öne çıkmaktadır. *"Ben kimim?"* sorusuna gruptan ve herkesten farklı olarak bireyin verdiği cevap, psikolojik yaklaşımın odak noktasıdır. Burada verilen cevap bireyin başka herkesten ayrı olarak eşsiz bir insan olduğu yönündedir. Kimlik sahibi birey, süreklilik, tutarlılık, biriciklik gibi özelliklerinin farkındadır. Kimlik duygusu kişiyi geçmişi ile ilişkilendirir, tutarlılık özelliğine istinaden değişik zamanlarda aynı kişi olarak tutum gösterir. Kişi, çok sayıda kimliği birleştirerek fiziki, hukuki, bölgesel, ulusal, etnik, sosyal, kültürel kimlikler arasında ahenk sağlar, bu durum kişiye özgünlük verir ve kişi *"ben"* ve *"başkaları/öteki"* arasındaki ayrımı ortaya koyar. Bu süreçte birey kendi biricikliğinin önemini kavrar. Birey bağlam içinde üyesi

olduğu kimliğe göre görünürlük kazanır ve kimliğin sunduğu kodlamalarla da insanlar arasında ilişki sağlar (Bayri, 2011:20-21); ki bu da *"ben"* den *"biz"*e geçiş anlamına gelir.

İnsanın sadece bireysel kimliği değil sosyal kimliği de mevcuttur. Bireyi görünür yapan ve onun anlaşılmasını sağlayan bireysel kimlik ile toplumsal kimlik arasındaki sürekli ve kesintisiz karşılıklı ilişkidir. Yurdusev (1997:102) kimliğin sosyal bir fenomen olduğunu, asosyal yapıda kimlikten bahsedilemeyeceğini vurgular. Kimlikleyen ve kimliklenen yapının yani kimlik sahibi ve bu kimliğin kendisi karşılıklı ilişki ile süreci yapılandırır. Kimliklenme sürecinde bireyin karşılıklı ve beraber ilişkide bulunduğu aile, okul, doğduğu ya da yaşadığı çevre, içinde bulunduğu toplum ve yaşadığı ülke birer sosyal birimdir. Bu durumda da kimliklenme (aidiyet) sosyal bir süreç olarak görülür. Kimliklenme sürecinde hem birlikte hem de karşılıklı bir süreç yaşanır. Yaşanan toplumun tüm sembolleri, değerleri, ritüelleri ve pratikleri birey tarafından içselleştirir.

Literatürde kimlik ile ilgili değişik kullanımlar bulunmaktadır: millî kimlik, öz kimlik, bireysel/kişisel kimlik, grup kimliği, sınıf kimliği, ulusal kimlik, kültürel kimlik, sosyal kimlik. Günay (2012: 63-70) doktora tezinde "kimlik" hakkında yapılan tanımlamaları özetle bir tabloda sunmuştur. Bu tablodan yola çıkarak kimlik kavramı hakkında ileri gelen filozof, sosyolog ve dilbilimcilerin görüşleri ve vurguladıkları noktalara kısaca değinmek gerekir:

Bakhtin'e göre (Akt: Günay, 2012:63), kişinin kullandığı kelimeler aslında yaşadığı toplumdaki kelimeler olup her kelimenin anlamı o grubun istek ve değerlerini anlatmaktadır. Bakhtin bireylerin kullandıkları kelimelerin içinde yaşadığı toplumun ideolojik değerlerini taşıdığını vurgular. Lave ve Wenge (Akt: Günay, 2012: 63) ise kimliğin sosyal yapılandırmacılık yoluyla öğrenilen bir olgu olduğuna işaret eder. Kimliğin sosyal yapılandırmacılık yönüne Fairclough' da katılır ve aynı zamanda kimliğin göstergebilimsel yapısına da değinir (Akt: Günay, 2012:64):

> *"Bir doktor ya da avukat gibi bir uzman, bir dereceye kadar yeni bir sosyal kimliğe bürünmeden ve hasta veya müşteri için yeni bir sosyal kimliğe sahip olmadan, hastalarla veya müşterilerle karşılıklı bir etkileşim moduna geçemez. Bu yeni kimlikler, özel yaşam alanı olan "yaşam dünyasında" modellere dayanmaktadır...İfade tarzının fonetik, prosodik ve paralinguistik özelliklerini içeren toplam iletişim tarzı ve kinesik (beden dili) gibi diğer semiyotik modeller,*

sosyal kimliğin inşası ile ilgilidir. Genel nokta, metinlerdeki sosyal kimlik sorunlarının çok işlevli bir dil görüşü olmadan tam olarak ele alınamayacağıdır..."

Hall (1996:4) ise kimliğin bir sunum ve söylem yapılandırmacılığı olduğunu işaret eder. Kimlik inşa sürecinde tarih, dil ve kültür ögelerinin kullanılarak kimliğin içselleştirildiğini söyleyen Hall, kimlik için *"Kim olduğumuzu ya da nereden geldiğimizi değil" ne olabileceğimize, nasıl temsil edildiğimize ve bunun kendimizi nasıl temsil edebileceğimize dair durumu"* tanımını verir.

Wodak; söylemsel eylemlerin kimlik oluşumundaki önemine dikkat çeker (Akt. Günay, 2012:65): *".... Söylemsel eylemler çeşitli şekillerde sosyal olarak kurucu niteliktedir. Birincisi, belirli sosyal koşulların oluşumu, üretimi ve inşasından büyük ölçüde sorumludurlar. İkincisi, sosyal statükonun (ante) restorasyonuna, meşrulaştırılmasına veya göreceli hale gelmesine katkıda bulunabilirler. Üçüncüsü, statükoyu korumak ve çoğaltmak için söylemsel eylemler uygulanır. Dördüncü olarak, söylemsel uygulama statükonun dönüştürülmesinde, sökülmesinde ve hatta tahrip edilmesinde etkili olabilir."*

Holland ve arkadaşları (Akt. Günay, 2012:65) ise kimliği bireyin kendini ifade edişi olarak ele alır: *"İnsanlar başkalarına kim olduklarını söyler, ama daha da önemlisi, kendilerine söyler ve kendileri dedikleri gibi davranmaya çalışırlar. Bu kendi kendine anlama, özellikle özne için güçlü duygusal rezonansı olanlar, kimlik olarak adlandırdığımız şeydir."*

Byram, kimliğin sosyal yönüne bakarak sosyal kimliği şu özellikleriyle açıklar (Akt. Günay, 2012:65):

- *Bireyler gerçekliğin karmaşıklığı ile başa çıkabilmek için zaruri olarak sosyal kimliği geleneksel olarak inşa etmişlerdir;*
- *Sosyal kimlikler kıyaslama ve karşıtlık yoluyla oluşturulur;*
- *Sosyal kimlikle özdeşleşen, sosyal kimlikleri kabul eden, aynı zamanda normları kırabilen ve beklenmedik şekillerde hareket edebilen insanlar;*
- *Kategoriler basitleştirilerek veya basmakalıp basılarak daha kolay, ancak daha az yardımcı olur.*

Günay'ın (2012:63-70) kimlik üzerine yapılan çalışmaları özetleyen tablosu kimliğin çeşitli yönlerinin farklı şekillerde ele alındığını bizlere sunmaktadır. Kimlik hem bireysel hem de sosyal bir yapı olarak birçok filozof ve sosyolog tarafından ele

alınmıştır. Bir yanda kimliği bireysel bakış açısı olarak açıklayan tanımların yanında diğer tarafta bunun öğrenilen ve sunulan, bireyi de konumlandıran bir yapı olduğunu açıklayan görüşler ortaya çıkmaktadır. Ulus devlet süreciyle birlikte ihtiyaç duyulan ve hatta bu süreçle birlikte oluşturulmuş olan kimlik kavramı her filozof, sosyolog, dilbilimci, psikolog tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır.

2.1.3. Kimliğin Keşfi

"Ben kimim?"; "*Sen kimsin*?" insanoğlunun yüzyıllardır sormuş olduğu sorulardır. İnsanın varoluşu kadar eski olan *"kim-lik"*- özne mi, subje mi- tartışmaları psikolojinin, felsefenin, sosyolojinin, antropolojinin, siyasetin kısacası sosyal bilimlerin temel tartışma konularından biri olmuştur. Bu tartışma konusu sanat ve edebiyat alanında dahi sürmüş, kimlik arayışındaki kahramanları konu edinen edebi ürünler kütüphane raflarında yerini almıştır. Cervantes'in Don Kişot romanı da kimlik arayışı çerçevesinde yazılmış ünlü bir edebi ürün olarak değerlendirilebilir (Anık, 2012:19).

Modern toplumların kurulmasıyla birlikte kimlik tartışmaları daha da popüler bir hal almıştır. Durkheim (2006:141), dayanışma kavramından yola çıkarak toplumları geleneksel ve modern toplumlar olarak ikiye ayırmaktadır. Geleneksel toplumlar mekanik dayanışmayı, modern toplumlar ise organik dayanışmayı kullanmaktadır. Geleneksel toplumlarda birey değil toplum söz konusu iken modern toplumlarda birey ön plana çıkar.

Kimlik üzerine yapılan çalışmalar önce psikoloji alanında başlamıştır. Bunun birincil sebebi kimlik denilince öznenin kendisi olarak özelliklerinin tanımlanmasıdır. Kimlik, öncelikle bireye ait bir durumdur. Bireyin kimliği onun tüm özelliklerini kapsamaktadır. Kişilerin kendisini nasıl gördüğü ve toplum tarafından nasıl görüldüğü kimlik kavramının temel tartışma konusudur. Psikoloji biliminde bazı ruhbilimciler kimliği kişinin kendi yaşamında kendine uygun gördüğü rol ya da kendini algılama biçimi olarak tanımlamaktadır. Erikson'a göre kimlik; kişinin kendisi ile ilgili sağlam bilgiye sahip olmasıdır. Erikson'un kullandığı bu tanımda kimlik kendilik (self)/kişilik ile karışabilmektedir. Ancak kimlik sadece kişilik özelliklerini değil aynı zamanda kişinin sosyal bir boyutunu da içermektedir. (Hakan,

1995: 146-147). Erikson'u bu alanda öne çıkaran en önemli konu *"kimlik krizi"* terimini literatüre kazandırmış olmasıdır. Erikson'un ardından bireyden bir adım öteye kimlik kavramını taşıyan Henri Tajfel ve John Turner sosyal kimlik teorisini bilim dünyasına sunmuşlardır. Bu teori, bireyin yaşadığı topluma göre kendini tanımladığı ve kendisini toplumla özdeşleştirmesinin sonucu olarak kimlik sahibi olduğu görüşüne dayanır (Anık, 2012:32; Demirtaş, 2003:129).

Henri Tajfel ve öğrencisi John Turner (1986)'a kimlik türleri ve içeriklerini şöyle belirlemişlerdir:

Tablo 2- 1: Kimlik Türleri ve İçerikleri

Kimlik Türü	Tarihsel hafızanın fonksiyonları
Yapıcı isimler	Grup üyeliğini tanımlayan kuralları ve grupların ilgisini belirler
İlişkisel karşılaştırmalar	Diğer kimliklere veya gruplara karşılaştırmalar ve referanslar yapar
Bilişsel modeller	Grup üyelerinin dünyayı yorumlama ve anlama şeklini etkiler
Amaçsal içerik	Grubun gerçekleşmesi için sosyal olarak uygun rolleri sağlar

Descartes'ın, "*Düşünüyorum, o halde varım*." **cogitio**(düşün)'su kişinin bedeninden ayrı olarak bilişsel bir benliğin ifadesiyken, Fichte'nin "*Ben, benim*." söylemi de kimliğin kendine yeterliğini felsefi düzeyde bir fikre dönüştürmüştür. Ardından Hegel, Freud, Vygotsky ve Bakhtin kimlik hakkında tanımlar ve sorgulamalar yapmışladır (Calhoun, 2014: 133)

2.1.4. Kimlik Türleri: Ben-Biz/Sen-Siz/Öteki-Düşman

Mead (1972)'e göre kimlik, kişiliğe ilişkin çift yönlü anlam içermektedir: Öznelliğe vurgu yapan içerideki ben (I/Kişi zamiri/özne) ile, toplumsallığa vurgu yapan ben (me/kişi zamiri/nesne) (175). Hall (1996) ise kimliğin, *"kim olduğumuz"* ve *"nereden geldiğimiz"* den çok *"ne olmamız"* ve *"nasıl temsil edilmekte olduğumuz"* ya da *"kendimizi nasıl temsil edebileceğimiz"* ile ilgili olduğunu belirtir (4). Fransız sosyolog Mucchielli'ye göre ise kimlik, *"bir özneyi tanımlamak için*

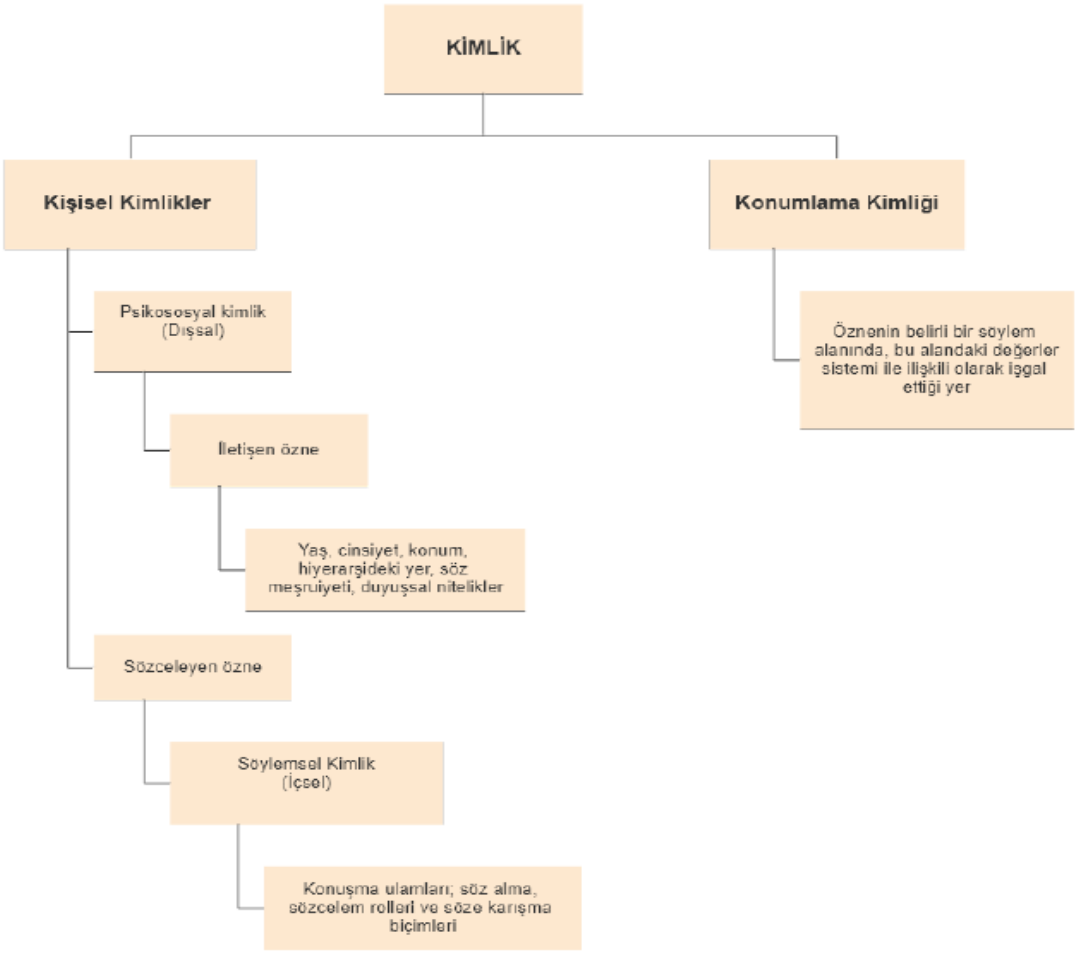
gerekli olan unsurların tümünü ve buna ek olarak aynılıkla ilgili olan ve içten gelen bir duyguyu ifade eder." (Akt. Vatandaş, 2010:14).

Kimlik terimi öznenin sınırlarını belirleyen, onu diğerlerinden ayıran, iki aktörün (ben-sen/biz-öteki/biz-düşman) karşılıklı birbirini tanımalarını sağlayan bir ilişkiyle bağlantılıdır. Kimlik üç özelliği işaret eder:

> *1- Öznenin zaman içinde meydana gelen değişiklikler üzerinde ve ötesinde var olan sürekliliği ve çevreye uyumu (süreklilik ve uyum),*
> *2- Ötekilere saygı ile sınırlandırma (sınırlama) ve*
> *3- Tanıma ve tanınma (tanı(n)ma) (Melucci, 2014:84).*

Kimlik aslında bir tür tanımlamadır. Her tanımlama durumu aynı zamanda bir soyutlama ve her soyutlama da zihinde yeniden bir inşa anlamına gelmektedir. Tanımlamayla birlikte birey/özne bir sınıflandırma sürecine girer. Her ne kadar tanımlamalar bizleri kategorileştirmeye ve sınıflandırmaya yönlendirse de şu an için vazgeçilemez yöntemimizdir (Bostancı, 2003:5-6).

Tanımlamalar doğrultusunda; kişinin kendisini tanıma ve tanımlama aracı olan kimlik, kişinin kendisini tanımlamanın sonucu olarak da ötekini tanımlama ve konumlandırma sürecidir. Bu tanıma ve tanımlama sürecinde kimlik, bir tanınma referansına da dönüşür. Yani kişinin kendini tanımlamasının yanı sıra öteki tarafından da belirtilen tanımlamanın (sunulan özelliklerin) tanınması gerekmektedir (Anık, 2012:9). Korkut (2017: 149-150), kişinin bir söylem içinde kendini konumlandırdığı, bu söyleme ait değerlerle ilişkili olarak öznenin konumunu belirlediği konumlama kimliğini şu tabloyla sunmaktadır.



Şekil 2- 1: Konumlandırma Kimliği (Korkut, 2017).

Korkut'un (2017) *"Konumlandırma Kimliği"* şeklinden hareketle kimlik yeri geldiğinde kişilik özelliklerini içeren bir mesele iken sosyal durum ya da konumu (statü) da belirleyen bir mesele olarak da karşımıza çıkmaktadır. Colhoun kimlik için şöyle demektedir (Akt. Castells, 2013:12):

> *"İsmi olmayan insanlar, benlik ve öteki, biz ve onlar arasında birtakım ayrımların yapılmadığı diller ya da kültürler bilmiyoruz... Kendini bilmek -ki her ne kadar bir keşif gibi gelse de aslında her zaman bir inşadır- ötekiler tarafından belli bir tarzda bilinmeye yönelik iddialardan asla ayrılamaz."*

Kendini tanımlama sürecinde birey, içinde yaşadığı toplumun değerlerini de tanımına bir şekilde katarak kimliğini inşa sürecine koyulur. Bireysel kimliğin tanımlanmasıyla başlayan bu süreç, grup kimliği, etnik kimlik, ulusal kimlik, medeniyet kimliği gibi farklı kimlik türlerini de içermektedir (Anık, 2012:9). Birçok

kavramın iç içe sunulduğu kimlik kavramında bazı tanımlamaların yapılması çalışmanın temelini oluşturan araştırma sorusu "*ders kitaplarında sunulan kimlik"*in anlaşılması açısından önemlidir. Çünkü bu kimlikler bir yandan etnik kimlik özelliği taşırken diğer yandan da ulusal kimlik olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

Kimlik kavramı bu kadar farklı tanım ya da öğelerle ifade edilirken kimlik türleri de farklı şekillerde sunulabilmektedir. Kimlik ile ilgili tanımlardan yola çıkarak kimlik türlerini özetleyen bir tablo Block (2010:43) tarafından şöyle sunulmuştur:

Tablo 2- 2: Kimlik Türleri

Atıf/Üyelik	Dayanağı
Etnik kimlik	Kültürel bir gruba ait paylaşılan tarih, nesiller, inanç sistemleri, pratikler, dil ve din gibi unsurların tümü.
Irksal kimlik	Biyolojik/ genetik yapı, ırksal fenotip.
Ulusal kimlik	Bir milli devlete ait paylaşılan tarih, nesil, inanç sistemleri, pratikler, din ve dil gibi unsurların tümü.
Göçmen kimliği	Klasik göçebelikten bir ölçekte değişen göçmenliğe yeni bir ülkede yaşamanın yolları.
Cinsiyet kimliği	Toplumsal olarak inşa edilmiş kadınlık ve erkeklik kavramlarına uygunluğun yanı sıra cinsellik ve cinsel aktiviteye yönelimler.
Sosyal sınıf kimliği	Gelir seviyesi, meslek, eğitim ve sembolik davranış
Dil kimliği	Kişinin benlik duygusu ile farklı iletişim araçları arasındaki ilişki; dil, söylem ya da sosyoloji gibi çoklu modda anlaşılması.

Bireysel kimlik, kolektif yapıda katıldığımız aidiyetler, öznellik, kamusallık verilmiş ve kazanılmış birçok özelliği barındırır. Bireysel kimlikler bireyin kendini tanımlaması ve başkaları (öteki ya da otorite) tarafından tanınmasıdır. Geleneksel yapıda verili olan bireysel kimlikler modern yapıda kazanılma şeklinde yön değiştirmiştir. Bireysel kimlik aynı zamanda etnik kimliğin açıklanmasında da rol oynar. Hepimiz verili olan bir ekolojik çevrede (coğrafya) doğarak birey-etnik kimlik ilişkisine gireriz. Böylece bir yandan birey iken diğer yandan da verili özelliklere ve ötekinin konumlandırmasıyla kimlik inşa sürecine girilmiş olunur. Bu durumda etnik

kimlik bireye doğduğu çevre ve kültüre bağlı olarak sunulan ve başkaları tarafından da tanınan özellikler bütünüdür (Bostancı, 2003: 7).

Etnik kimlik ile millî kimlik zaman zaman karışan bir yapıya sahiptir. Etnik kimliğin temel özelliklerini etnisite olgusu ve varlığından kaynaklanan semboller, ritüeller, merasimler gibi duygusal bağlılık elemanları oluşturur. Bu durumda etnik grup, ortak değerleri paylaşan ve sosyal yapı içinde diğer kolektif yapıdan ayrılan kendi içinde de bir iç ilişkiler ağına sahip kesimdir (Bostancı, 2003:8). Varlığı kendiliğinden olan etnik kimlikte tarih ile yeniden inşaya ihtiyaç yoktur. Sadece siyasi/önder kadronun etnik kimlik için meşru bir söylemle çağırması gerekir. Etnik bir topluluğun niteliklerini Smith (2016:42) şöyle sıralamaktadır:

> *"Kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurtla bağ ve nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu".*

Buradaki öncelikli şart "dayanışma" duygusudur. Smith'e göre bir grup sıralanan bu niteliklerden ne kadarına sahipse o kadar ideal bir etnik kimliğe sahip bir grupla karşı karşıyayız demektir. Bu durumdaki bir topluluk da ırktan ayırt edilmelidir (Smith, 2016: 43)

Etnik kimlik, millî kimlik ve kolektif kimlik iç içe geçmiş tanımlamalardır. Burada bahsi geçen etnik, millî ve kolektif kimliklerin tümünde amaçlar, araçlar ve eylem alanı birbirine çok benzemektedir. Ritüeller, seremoniler, pratikler, kültürel ürünler bu kimlik türlerinde ortak olabilir. Etnik kimlik bazen millî bir kimlik gibi görünürken bazen de var olan mevcut toplum yapısında toplumun alt birimlerinden biri olabilir. Aynı zamanda millî kimlik kolektif bir kimlik olarak da adlandırılabilir. Bilgin (1998: 145) etnik, millî ya da dinî kimliklerin birer kolektif kimlik olduğunu, bunlara ilişkin tüm temsil ögelerinin günlük söylemde yer almasının önemine vurgu yapmaktadır. Böylece grup üyelerinin aidiyetlerini bildikleri metaforlar, semboller, değerler vb. grup üyelerinin bir grup düşüncesini oluşturmaktadır. Grup aidiyeti ile grup düşüncesi arasındaki ilişki kolektif kimliğin koşuludur. Bu durumu *"vatan"* kavramı üzerinden örnek olarak verebiliriz. Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti bir imparatorluğun peşinden kurulmuş modern devlet anlayışına dayalı bir devlettir. Yeni kurulan devlette, kurucu aktörler "*kurtarılan"* Türk vatanı kavramı üzerinden hareket etmişlerdir. İmparatorluk döneminde Dâr'ül İslam ve Dâr'ül Harp olarak

ayrılan devlet toprakları; yeni Türkiye devletinde birlikte yaşadığı, hiç tanışmadığı hatta belki de hiç tanışamayacağı ulusal kardeşlerinin yaşadığı *"geo-gövde"* olarak Türk milletine sunulmuştur (Özkan, 2019:11-12):

> *"Aynı vatana sahip olmak, birbirleriyle akraba olmayan kişiler arasında bir yakınlık ve bağ olduğunu iddia ederek milliyetçi hisleri uyandırmış ve millî vatan böylece çeşitli etnik gruplar arasındaki farklılıkların üstesinden gelinmesinde birleştirici rol oynamıştır."*

Üstel'e (2011:159) göre "vatan" kelimesinin semantik olarak üç farklı boyutundan söz etmek mümkündür:

> *"Topraksal (territoryal), kökensel (vatan tarihsel bir veridir: 'ataların bıraktığı'dır) ve son olarak kolektif/ulusal (ulusun mekânsal boyutu). Ancak milliyetçiliğin (özellikle de romantik Alman milliyetçiliği) duygusal boyutu, 'vatan'ıaşkın bir değer, mutlak ve o oranda kutsal bir ideal haline getirir. Dolayısıyla 'vatan'la semantik ilişki içinde olan bütün kavramlar -başta vatanseverlik olmak üzere- duygu alanından ifade edilir: Vatan için fedakârlıkta bulunmak, vatan için savaşmak, vatan için ölmek... Zira 'vatan' duygusal olarak bağlı olunan ülkedir, ataların ülkesidir."*

Kültürel, milli kimlik, eğitim/sosyalleşme yoluyla bireye kazandırılarak; bireyin kişiliğine, düşünce, tavır ve davranışlarına yansır. Milli karakter olarak nitelendirilebilecek insani özellikler o kültüre ait kişilerde tezahür eder (Kösoğlu, 1995:47).

Kolektif kimliğin merkezinde kolektif bir eylem bulunmaktadır. Melucci (2014:82) kolektif eylemi, amaç, kaynak ve sınırların sonucu olarak, imkân ve sınırlılıklar içinde toplumsal ilişkiler aracılığıyla inşa edilen amaçlı bir yönelim olarak ifade etmektedir. Birçok kolektif yönelim beraberinde çoklu aktörlere yol açar. Bu durumda kolektif kimlik, çeşitli bireyler veya gruplar tarafından üretilen, kolektif eylemin yönelimleri ve içinde gerçekleştiği alan/çevre ile ilgilidir. Dolayısıyla kolektif kimlik, kolektif eylemin gerçekleştiği süreç boyunca vardır. Kolektif eylem amaç, araç ve eylem alanıyla ilintili bir kavramdır. Moscovici, kolektif kimliğin tartışmaya açık olmadığını, kolektif eyleme katılımın anlamla donatılmasına rağmen, bu durumun maliyet-fayda hesabına indirgenemeyeceğini bunun yanı sıra da duyguları harekete geçirdiğini belirtir (Akt. Melucci, 2014:84).

Kimlik tanımlamalarında ortaya çıkan ortak birtakım ögeler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi "*aynı"lık* ya da başka bir ifadeyle *"benzerlik"tir.* Ulusal kimliğin temelinde var olan aynı milletteniz, aynı mekân ve değerleri paylaşıyoruz söylemi benzerlikler üzerine kurulmuştur (Pamuk, 2014; 18). Benzerliklere yapılan vurgu,

kimlik tanımında aynı zamanda farklılıklara da vurgudur. "Biz" ve "öteki" bağlamında özellikle ulusal kimliğin kurgulanmasında temel eksen benzerlik ve farklılıklardır. Bunun yanı sıra *süreklilik* de kimliğin önemli unsurlarındandır. Süreklilik, kimlik referanslarının geçmişte kökleri olan ve geleceğe uzanan varlık olarak kavranmasından doğar (Vatandaş, 2012:17).

Bauman (2019)'a göre *"kimlik fikri aidiyet krizinden ve bu krizin olması gereken ile olan arasındaki uçurumu kapatmak ve gerçeği bu fikir tarafından oluşturulmuş standartlar seviyesine çekmek için tetiklediği çabadan doğmuştur."* (30). Burada aidiyet duygusu kişinin özne olarak kendini konumlandırırken ait olarak gösterdiği mekân-zaman ve grup ile ilişkisini de gösterir. Aslında aidiyet bireyin mekân-zaman-grup ilişkisinin belirtilmesidir.

Sosyolojik açıdan tüm kimlikler bir şekilde inşa edilerek oluşur. Bu durumda temel soru kimliklerin nasıl, nereden hareketle, kim tarafından ve niçin üretildiğidir. Kimliklerin inşasında tarih, coğrafya, biyoloji, kolektif hafıza, kişisel fanteziler, devletin ideolojik aygıtları, dini vahiyler gibi birçok malzeme kullanılabilir. Bu malzemeleri toplumun bireyleri içinde bulundukları yapıya, zamana göre oluşan koşullara ve kültürel projelere göre işler ve bu malzemelerin anlamını yeniden düzenler. Kimliğin inşasını Castelss (2013:14) üç farklı kökene ayırmaktadır:

1) Meşrulaştırıcı kimlik,
2) Direnişçi kimlik,
3) Proje kimliği.

Castelss'e göre meşrulaştırıcı kimlik; o toplumdaki egemen kurumların/güçlerin hakimiyetlerini genişletmek ve rasyonelleştirmek için kullanılmaktadır. Meşrulaştırıcı kimlik; sivil bir toplum yaratırken, bu sivil toplum geleneksel kurumlar (kiliseler, partiler, dernekler v.b) gibi dinamik aygıtlar ve bireyler arasında etkili köklü aygıtlar tarafından oluşturulmaktadır. Burada Castelss milliyetçilikle ilgili çeşitli kurumları bu tür kimliğe örnek olarak vermektedir (2013:14-15)

Direniş kimliği ise toplumumuzdaki cemaatlerin yaratılmasını beraberinde getiren bir inşa tipidir. Bu kimlik inşası aslında var olan baskıyı bir şekilde tolere eden, tarih, coğrafya, biyolojinin açıkça tanımladığı kimliklere dayanarak oluşturulan

kolektif direniş biçimlerini oluşturarak bu kolektif kimliğin özelini ve sınırını da belirler. Oluşturulabilecek bir etnik yapıdan dini cemaatlere eşcinsel hareketlerden feminizm hareketine kadar birçok kimlik türü bu tür inşaya örnek olarak sıralanabilir. Castelss bu inşa türünü "*dışlayanların dışlananlar tarafından dışlanması*" (2013:16) olarak tanımlar. Buradaki savunmacı yapı bir taraftan sınırlarını güçlendirirken diğer taraftan sahip olduğu değerler yargısını egemen ideolojiye/kurumlara çevirir.

Son olarak proje kimlik inşası ise "özneler" üretimidir. Toplumsal aktörler, ellerinde var olan kültür ögelerini temel alarak toplumdaki konumlarını yeniden inşa ederler. Bu inşa sürecinde amaç toplum yapısını değiştirmektir. Direniş olarak çıkan kimlikler projeler başlatabilir, kurumlara egemen olup süreç içerisinde de egemenliklerini kabul ettirerek meşru kimliğe dönüşebilirler.

Kimliğin verili bir gerçeklik mi yoksa kurgusal bir gerçeklik mi olduğuna dair tartışma ulus kavramına yaklaşımı da etkilemiştir. Ulus kavramı hakkında üç görüş bulunmaktadır (Akıncı, 2019: 414; Bayri, 2011: 31): Birincisi "ulusu doğal bir olgu" olarak gören primordialist/ essantialist yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre millet, doğal, sabit ve değişmez bir olgudur. Bu anlayış, ulusa tarihi içinde derin kökler atfetmekte; ulusların doğada özgül bir mekânları, kökeni, karakteri, misyonu ve kaderi olduğu; modern öncesi dönemde de var olduklarını öne sürmektedir. Ulusu ve ulus ile bağlantılı olan her şeyi modern çağın ürünü (Akıncı, 2019:415) olarak nitelendiren modernist yaklaşımda ise, ulus, tarihsel süreçte kendine has koşullar içinde inşa edilmiş; kurguya dayalı, hayali bir olgudur. Milletler devletleri değil, devletler milletleri oluşturmuştur (Bayri, 2011:31). Primordialistçiler ve modernistler arasında ortada bir yaklaşım daha vardır ki bu, Etno-Sembolist yaklaşımdır. (Akıncı, 2019:415) Bu yaklaşımın öncülerinden Anthony Smith'e (2016:32) göre modern milletlerin anlaşılması için kendilerinin öncülü etnik toplulukların anlaşılması gerekmektedir.

Sosyolojik açıdan günümüz hâkim ulus görüşü modern paradigma anlayışını benimsemektedir. Modernizm ekseninde ulus, aynı ekolojik çevrede kültürel, siyasi ve ekonomik sistemlerin hâkim kültür ile bütünleşmesidir. Ulus, sınırları belli, daimî bir merkezi otoritesi olan, maddi ve manevi olarak bütünleşmiş, bir devlete ve onun yasalarına bağlı sakinlerin kültür, fikir ve değer açısından göreli bir birliğe sahip olduğu bir toplumdur (Bayri, 2011:33).

Ulus inşası, üç unsurun uluslaşma sürecindeki toplumda mevcut varlığına bağlıdır. Bunlardan birincisi ideolojidir. İdeoloji sürecin bütünleştiricisidir. Uluslaşma sürecindeki toplum ya bir ideolojiden filizlenmesi ya da kendi içinde bütünleştirici bir ideoloji üretmesi gerekmektedir. Bu unsurlardan ikincisi ise toplumu oluşturan grupların ulusal ekonomi, ulusal iletişim ve ulusal ulaşım olanaklarının kurumlaşması yoluyla bütünleşmesidir. Üçüncü unsur ise bu sürecin en önemli unsurudur ki, uluslaşma sürecine giren toplumu kontrol edebilen işlevsel bir devlettir (Bayri, 2011:33).

Matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte iletişim alanında yaşanan gelişmeler ve bilginin yaygınlaşması dil alanında da mevcut bazı dillerin sabitleşerek iletişim teritoryallerinin oluşması üzerine modern uluslar şekillenmeye başladı (Anderson, 2004:59-60). Ulusların oluşumları sürecinde dil önemli rol oynadı. Bazı dillerin kendi nüfuz alanları oluşurken (İngilizce, Fransızca, İspanyolca gibi) bazı diller marjinal olarak (Galce, Flaman, Bröton gibi) kaldı (Anderson, 2004:94). Ortak bir iletişim alanında yaşayan insanlar giderek ortak bir otoriteye bağlanma duygusu hissetmiş, bu duygu ile de yaşadığı topluma karşı özel sorumluluk geliştirmiştir. Geleneksel feodal toplumdan kapitalist topluma geçiş sürecinde önce ekonomik yapı, ardından merkezi devlet yapısı ve iletişim gücünün geliştirdiği kültürel değişim ulus, ulus devlet ve ulusal kimliğin oluşmasını kolaylaştırarak, homojen devletlerin şekillenmesine yardımcı oldu (Smith, 2016: 100-102; 2002: 173-174).

2.2. ÇOCUK VE ÇOCUKLUK TARİHİ

Çocuk, bir bakıma yetişkin olmayan kişidir. Yetişkin dünyasına ait olmayan, yetişkinlerin sahip olduğu nitelik ve yetkinliklere hakim olmayan çocuk tanımı aslında eksiklikler üzerinden yapılmaktadır. İnal'a (2018) göre yetişkinler gibi yaş, deneyim ve bilgi yönünden donanımlı olmayan çocuk, tüm iktidar ilişkilerinde de dışlanan grup olmuş ve yetişkinlere bağımlı olarak tanımlanmıştır.

Aslında çocuk ve çocukluk modern dünyanın bir ürünüdür. Modern dünya ile çocuk sadece biyolojik değil aynı zamanda sosyolojik ve siyasi bir imgelem haline getirilir. Çocuk kimdir sorusuna cevap vermek oldukça karmaşık bir o kadar da farklı şekillerde cevapların olabileceği bir sorudur. Çocuğun tanımını yapmak gerek yasal

açıdan gerekse fizyolojik ve psikolojik açıdan tartışmalı bir durumdur. Çocukluk dönemi kültüre ve topluma göre değişiklik gösterebilmektedir. Bunun yanı sıra çocukluk yaşı da yasal olarak sorun yaratabilmektedir. Bazı yasal durumlarda evlenme ya da cezaî ehliyet yaşı gibi kavramlar da çocuk ve yaş ayrımı konusunda sorun olabilmektedir (İpek, 2012). Modern dünyanın yarattığı çocuk, masumiyetin, saflığın, geleceğin, umudun, neşenin temsilidir. Yaratılan bu çocuk ayrıca korunması gereken, beslenme, güvelik ve bakım ihtiyaçlarını kendisinin bir yetersizlikler toplamıdır.

Çocuğun hukuksal anlamda varlığının tanınması Hümanizm düşüncesi ve Fransız Devrimi'nin etkileriyle başlamamıştır. Özellikle çocuğun korunması noktasında İsviçreli eğitimci Pestalozzi'nin (1746-1827) etkisiyle, Batı toplumlarında farkındalık uyanmıştır (Akyüz, 2013:24). Bu farkındalık sayesinde, sosyal değişime bağlı olarak ekonomik şartlardaki zorlanmalar üzerine ailede çocuğun yeteri kadar korunamaması, çocuğun koruma ve eğitimi aşamasın da devletin de sorumluluklarının olduğu anlaşılmıştır (Dirican, 2018:43). 20. yüzyılda gelişen çağdaş hukuk sisteminde velayet meselesi çözülmüş; çocuğu korumak, barınmasını, eğitimini sağlamak, maddi ve manevi refahını güvence altına almak devletin görev ve yetkileri olarak tanımlanmıştır. Milletler Cemiyeti tarafından 1924 yılında *"Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi"* çocuğun hukuk literatüründeki haklarına dair ilk belgedir. Temeli Jules de Jeune tarafından 1894 yılında atılmış olan çocuk haklarını korumak amacıyla kurulması amaçlanan örgüt ise 1921 yılında *"Uluslararası Çocukları Koruma Birliği"* olarak kurulmuştur (Akyüz, 2013:36). 1931 yılında Türkiye'nin de kabul ettiği bildirgenin maddeleri şöyledir (Akt. Dirican, 2018:45):

- *"Çocuk, bedenen ve ruhen tabii bir surette neşvünema bulmaya müsait şartlar içinde barındırmalıdır.*
- *Acıkan çocuk beslenmelidir, hasta çocuk tedavi edilmelidir, fikren geri kalan çocuk teşei edilmelidir, yoldan çıkmış çocuk doğru yola getirilmelidir.*
- *Çocuk hayatını kazanabilecek bir hale gelmelidir ve her türlü istismara karşı sinayet edilmelidir.*
- *Çocuk felaket zamanlarında en evvel yardım görmelidir.*
- *Çocuk en mutena meziyetlerin kardeşlerinin hizmetine vakfedebilmesi lazım geleceği hisleri ile büyütülmelidir."*

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin ardından çocuk ile ilgili ikinci düzenleme 1959 tarihli *"Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'*dir. Bu

bildirge, insanlığın çocuğa en iyisini vermesi gereğini düşüncesiyle Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine düzenlenmiş halidir. On maddelik bu bildirge 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda *"Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi"* olarak imzaya açılmıştır. Türkiye bu bildirgeyi 1994 yılında imzalamış, 1995 yılında ise kanun olarak yürürlüğe koymuştur (Resmî Gazete:22184/27.01.1995). UNICEF'in 1989 tarihli *"Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi"*nde çocuk tanımı şu şekildedir:

> *"Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır."* (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, UNICEF, 1.Kısım, Madde:1, 1989).

Buna benzer başka bir madde de 2005 yılında Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5395 sayılı *"Çocuk Koruma Kanunu"*nda yer almaktadır. Bu kanunda da "*onsekiz yaşını doldurmamış kişi"* olarak çocuk tanımı yapılmaktadır (Resmî Gazete: 25076/15.07.2005).

Postman *"Çocukluğun Yokoluşu"* adlı eserinde özel bakım ve korunma ihtiyacı olan, herhangi bir meslekî beceri ve deneyime sahip olmayan 7-18 yaş aralığındaki insan grubunu *"çocuk"* olarak tanımlamıştır (1995: 8). 7 yaş öncesini bebeklik olarak belirten Postman'a göre, bebeklik doğal ve önü alınamaz, dünyanın her yerinde aynîlik gösteren bir süreç iken çocukluk biyolojik bir sınıflama değil sosyolojik bir tasarımdır. Çocukluk kavram olarak sosyo-kültürel kökleri olan, eğitim, felsefe ve sosyoloji gibi birçok disiplinin ilgi alanına giren bir kavramdır. Çocukluk kavramının kültürden kültüre, yaşanılan toplumdaki sosyal ve ekonomik farklılıklara göre değişen tanımı bulunur. Bu tanımın temel mantığı ise yetişkin ve çocuk dünyasını birbirinden ayırmaktır (Köksal, 2008:389).

Toplumların çocuk ve çocukluk kavramına bakış açısı o toplumun öncelikleri ve yetiştirmeyi amaçladığı insan tipinin bir görselidir. Bu görsel çocuğa verilen değerin somut bir anlam demeti niteliğindedir (Dirican, 2018:41). Çocuklar daima vardı, ancak çocukluk bir kavram olarak sosyal bilimler alanında yeni bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Günümüz ve Antik Yunan arasında eğitim ve öğretim işleri ve buna bağlı olarak ilişkilendirilen kurumlar arasında benzerlik kurulmaya çalışılsa da bugün Hipokrat'ın çocukluğu tanımlamak amacıyla yaptığı sınıflamalara dikkat çekilse de çocuk eğitiminin temel unsurları olan çocuk ve çocuk tanımlamaları

ve anlamlandırma süreçleri sırasıyla Orta Çağ, Rönesans, Aydınlanma ve devamında gelen süreçlerde büyük değişimler göstermiştir (Bumin, 1998a). Yunan ve Roma uygarlıklarında üst sınıf çocukları için de olsa erken dönem eğitim uygulamaları çocukluk tarihi açısından önemli sayılmasına rağmen bugünkü anlamda çocuk bakımı ve çocuğun korunması anlamında bir durumdan söz etmek mümkün değildir (Onur, 2005:27). Onur (2005), Aziz Augustine'in otobiyografisine istinaden çocuğun geçmişte tahmin edilenden daha karışık olduğunu ve Hıristiyanlıkla birlikte çocuğun durumunda iyileşme olduğunu ileri sürer. Bu dini öğreti iki farklı çocuk anlayışı geliştirmiştir. Bu anlayışların birincisinde çocuklar saflığın ve masumluğun simgesidir (Heywood, 2003:23). İkinci görüş ise çocuğun günahkâr bir varlık olarak kabul edilmesidir (Onur, 2005).

Modern anlamda *"çocuk"* kavramı 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren sosyal hayatta temel yapılarda yaşanan değişimlere paralel olarak ilk emarelerini göstermiştir. 16. yüzyılda yaşanan reform hareketleri çocuğa karşı tutumun değişiminde etkili olmuş; Püritenler çocuk gelişimi ile ilgili ilk modeli ortaya koymuşlardır. Püritenler çocuğun masum ve saf olması inancını reddetmiş, çocuk yetiştirme konusuna önem vermişlerdir. Anne babalar için çocuk yetiştirmede yardımcı ilk el kitaplarını yazanlar da Püritenlerdir (Onur, 2005:24).

Ekonomik koşullardaki değişim, matbaanın keşfi, basılan kitap sayılarının çoğalması, buna bağlı olarak okumanın ve okullaşmanın artması, Reform hareketleriyle birlikte Orta Çağ Hıristiyanlık düşüncesinde yaşanan değişimler ve burjuva sınıfının güç kazanması ve Fransız Devrimi gibi etkenler *"çocukluk"* kavramının betimlenmesine ve bu kavramın da kendi içinde kategorileşmesine neden olmuştur (Postman, 1995). 17. yüzyılda çocuklara seslenmek amacıyla olumlu sözcük dağarcığının moda olduğu varsayılmaktadır. İnal'a (2018) göre bu da bir anlamda çocuğun birey olarak görülmesinin göstergesidir.

18. yüzyılın ortalarına doğru gelişen ve güçlenen burjuva sınıfı çocuklarına kendilerinden farklı olarak elbiseler diktirmeye başlamıştır (Kant, 2004). Ayrıca bu dönemde çocukların eğlence araçları farklılaşmış, yeni oyuncaklar çocuklara sunulmuş, kardeşlere ayrı isimler verilmeye başlanmıştır (Öztan, 2013). Kırsal yaşamdan kent yaşamına evrilen yaşam biçimiyle birlikte gelişen yeni toplum anlayışına paralel olarak yeni adabımuaşeret kuralları meydana gelmiş; Ahlâk

anlayışında çocuğa yönelik yeni davranış biçimleri ve yaklaşımlar oluşturulmuş, insan ömrünün uzamasıyla çocukluğa ayrı bir dönem olarak bakılmaya başlanmış, hijyen keşfedilmiş, çocukluk üzerine bilimsel yazılar yazılmaya başlanmıştır (Öztan, 2013).

18. yüzyılın düşünürleri günümüz çocukluk kavramına yakın görüşler sunmuşlardır. Dönemin düşünürleri (Locke, Rousseau ve diğer romantikler) çocukları kusurlu yetişkinler değil önemli bir varlık olarak görmüşlerdir. Locke'nin çocukluğu *"Tabula Rasa"* olarak görmesi bir anlamda günah-çocuk ikilisinin yıkılmasını sağlamış ve çocuğa *"potansiyel yurttaş"* anlamını vermiştir (Onur, 2003; Heywood, 2003). Bu yüzyıldan itibaren çocuk masumiyetin sembolü sayılmıştır. Burjuvazinin çocukluğu keşfinden yaklaşık bir yüzyıl sonra yeni çocukluk ve yeni yetişkinlik gelişmiş; 19. yüzyılın ortalarında çocukluk kavramı Batı dünyasının realitesi olmuştur (Heywood, 2003). Yine bu yüzyılda çocukluğun yanı sıra ergenlik de keşfedilmiş; insan yaşamının farklı dönemleri belirlenmiştir.

Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı temel kavramlardan biri olan milli devlet olgusu çocuğun devlet tarafından fark edilmesini sağlamıştır (Bumin, 1998b). Böylece devlet, çocuk için görevler üstlenmiş ve çocuğa roller biçmiştir. Dönemin düşünür ve devlet adamlarının gündemi eğitim olmuştur. Devletin bekası ve devamlılığı için ihtiyaç duyduğu vatandaş modelini yetiştirmek amacıyla eğitim aileden alınmış; devletin görevi haline gelmiştir. Burada aile, bu vatandaşın yetiştirilmesinde devlete destekleyici bir görev edinirken; en önemli destekçisi kadındır. İyi vatandaş yetiştirmek eğitimin temel amaçlarından olmuş bu bağlamda ders kitapları aktif rol oynamıştır J. Dewey *The School and Society* ile ve S. Freud *The Interpretation of Dreams* ile 20. yüzyıldaki *"çocukluk"* olgusunun; 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar uzanan çocukluk anlayışlarının sentezlenerek biçimlendiğini ileri sürmüşlerdir. Freud zihnin doğuştan boş bir levha olmadığını düşünmektedir. Dewey ise çocukluğun gerçek içgüdüleriyle gereksinimlerini benimser ve yalnızca bunların ortaya çıkarılıp geliştirilmesine çalışılırsa yetişkin yaşamının disiplini ve kültürü de kendiliğinden gerçekleşecektir (Tan, 1993).

Batı'da modern anlamda çocukluk kavramının gelişimi ve çocuğun yetişkinden ayrı bir birey olarak nitelendirilmesi 19. yüzyıl başlarında asıl anlamını

bulur (İnal, 2018:68; Stearns, 201:73). Postman (1995:8), çocukluk çağının kesin işaretlerinin iki yüz yıldan daha eski olamayacağını, bunun yeni bir kültürel alışkanlık olduğunu ifade eder. Modernitenin getirdiği paradigmalar ve oluşan devlet olgusunun devam ettiricisi olarak görülen çocuk, Fransız Devrimi'nden itibaren devlet himayesine alınmıştır. Batı, çocuğa verdiği değeri bilim ve eğitim alanında da desteklemiş ve onun her türlü gelişimi için devlet tüm imkanlarını işe koşmuştur. J. Piaget, K. Horney, J. Bruner, H. S. Sullivan, l. Kohlberg gibi psikologlar; F. Froebel, J. Pestalozzi, M. Montessori, A. Gesell ve A. S. Nell gibi pedagoglar da bu dönemin değerlerinden etkilenmiş ve kendi alanlarında yaptıkları çalışmalarla çocuk ve eğitim alanına etki etmişlerdir (Tan, 1993; Öztan, 2019).

Fransız tarihçi Philippe Ariés'in 1960'da Fransızca yazdığı *"L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien regime"* adlı eseri 1962 yılında *"Centuries of Childhood"* adlıyla İngilizce'ye çevrilmiştir. Bu eser, çocukluk tarihi hakkında yapılan ilk çalışma olarak büyük yankı uyandırmıştır. Ariés eserinde 1600'lü yıllara kadar ayrı bir çocuk kavramından söz edilemeyeceğini savunmuştur. Ona göre Orta Çağ'da *"çocukluk duygusu"* eksiktir, çünkü çocuğu yetişkinden ayıran özellikler bilinmiyordu. Bu nedenle çocukla ilgili kıyafet, besin, oyun, oyuncak da yoktur. Dilde çocuğa ait kelimelerin de olmayışı buna bir kanıttır. Orta Çağ'da yetişkin ve çocuk ayrımı yoktur. Çocukluğun keşfi 17. yüzyılda gerçekleşmiştir (Ariés,1962). Ariés akademik anlamda çocukluk tarihinin kurucusu kabul edilmiş; bu eser çocukluk tarihi alanında önemli tartışmaların başlangıcını oluşturmuştur (Tan, 1993). Bu tartışmalar *"Tarihte ayrı bir birey olarak çocuk var mıdır?", "Geçmişte çocuklar nasıl yetiştirilirdi? "Hangi oyunları oynarlardı?" "Nasıl kıyafetler giyerlerdi?"* gibi sorular çerçevesinde gelişmiştir.

Yukarıda çocukluk kavramının gelişimi ve çocukluk tarihine kısaca değinilmiştir. Bu bağlamda *"Türk toplumunda geçerli olan çocukluk anlayışı nedir?"* sorusu ortaya çıkmaktadır. Divan-ı Lûgat'it Türk'te *"bala", "çocuk", "tun", "kenç"* gibi ifadeler çocuk anlamında kullanılmıştır. Buna göre çocuk *"herşeyin küçüğü"* olarak açıklanmaktadır (Batur ve Beştaş, 2011:249). Osmanlıca-Türkçe Lûgat'ta (Devellioğlu, 2000) ise çocuk kelimesini karşılayan *"sabî", "beççe", "sıbyân" "kerime", "tıfl"* gibi kelimeler bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de ise çocuk ile ilgili kelimeler, *"ibn", "veled", "gulâm", "sagîr, "zürriyet,*

"hafade", "ehl", "âl", "yetim" ve rebâib" olarak sıralanabilir (Toksöz, 2012: 59). Osmanlılar çocuğu sevgi ve şefkat kelimesiyle birlikte anmışlardır. Çocuklar saf ve masum olduklarından dualarının kabul olacağına inanılmaktadır. Âşık Paşa'ya göre çocuk, iyi ve kötü ayrımı yapamayan, sürekli oyun oynamak isteyen olarak nitelendirmektedir (Araz, 2013:139). Çocuğun kırka basması, diş çıkarması, ilk saç kesimi, konuşmaya ve yürümeye başlaması, sünnet gibi adetler Türk toplumunda çocuk ile ilgili gelenek ve görenekler örnek olarak verilebilir.

Eski Türk toplumlarında çocuk aile için önemlidir. Çünkü topluluğun devam ettiricisi çocuklardır. Çocuklarla ilgili erkek çocuğun ad alabilmesi önemli bir tören olarak karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut Hikayeleri[4]ne de konu olan bu gelenekte erkek çocuğun ad alabilmesi için belirli bir yaşa gelmesi ve bir kahramanlık göstermesi gerekmektedir (Gökalp, 1976).

Eski Türk toplumlarında olduğu gibi Osmanlı'da da çocuğun ilk eğitim ve öğretimi anne ve babası tarafından verilmektedir. Ardından bu eğitim dini eğitim olarak devam etmektedir. Üç yaşını tamamlamış çocuklar Mekteb-i Sıbyan, Darü's-sıbyan, Maullimhane, Mektephane, Darü'l-ilim, Darü't-talim, Mahalle mektebi gibi isimlerle sıbyan mekteplerine gitmeye başlarlardı. Çocuğun sıbyan mektebine başlaması önemli bir törenle gerçekleşirdi. Okula başlama merasimine *"amin alayı"* veya *"bed-i besmele cemiyeti"* denirdi (Yavuztürk Özyalvaç, 2021, 107; Öcal, 1991:63). Bu merasim mektep hocasının ve okul öğrencilerinin de katıldığı bir merasim olup hazırlıklar bir yıl önceden yapılmaya başlanmaktadır. Merasimin ayrıntıları incelendiğinde dönem toplumunun çocuğun eğitimine verdiği değer ortaya çıkmaktadır.

Klasik dönem Osmanlı ilim dünyasının önde gelen ahlâk eserlerinden bazıları çocuğun eğitimi konusunda da görüş sunmaktadır. Bunlardan Nasîruddin Tûsi'nin *Ahlâk-ı Nâsıri* eserinde çocuk eğitiminden bahsetmektedir. Ona göre çocuk doğası gereği güzel ahlâka yatkın olur. Onun yatkınlığına göre eğitim verilmesi gerekmektedir. Tûsi'ye göre çocuklar küçük yaşlarda sade olduklarından çevresinde gördüğü kişilerin tutumlarından etkilenmektedirler (Toksöz, 2012:65).

[4] Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesinde Bamsı Beyrek'e isim verilmesi.

Kınalızâde'ye göre ise çocuğun ilk dönem eğitiminde telkin, iyiyi övme, kötüyü yerme, kötüyü örnek gösterme tavsiyeleri verilmektedir. Çocuğun verilen eğitimi alışkanlık haline getirebilmesi için bizzat çocuğun eline para verilmesi gerektiğini belirtir (Toksöz, 2012:77).

Osmanlı toplumunda yetimler konusu da önemle üzerinde durulan bir konudur. Yetimlere özen gösterilmesi dini ve sosyal bir gereklilik olarak toplumda yerini almıştır. Sadece Müslüman çocuklar için değil gayrimüslim çocuklar için de vakıf ve yetimhaneler kurulmuştur. Klasik dönemde vakıfların himayesinde olan yetimhaneler 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra özellikle Balkanlar'da yaşanan felaketler sonucunda devlet tarafından yapılmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren yetim ve kimsesiz çocuk sayılarını artmasıyla cemiyetler ve devlet tarafından faaliyetler yürütülmeye başlanmıştır. Bu alanda en önemli kurum 1863'te kurulan Darüşşafaka'dır. II. Abdülhamit döneminde de kimzesi ve yetimler için kurumlar açılmaya devam etmiştir: Dârülaceze, Hamidiye Etfal Hastanesi, Dârülhayr-ı Âli (Şafak, 2012:136-137)

Yetim ya da kimsesiz çocuklar konusunda Osmanlı toplumunda farklı bir uygulama da *"tebenni"*dir. Araz 'a (2013) göre 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'daki hanelerde Anadolu ve Rumeli kökenli çocukların varlığı artmıştır. Çocukların başka ailelere verilmesi uygulaması 19. yüzyıl öncesinde *"tebenni*[5]*",* 19. yüzyılda ise *"besleme"* olarak tanımlanmıştır. Ailelerin çocukları tebenniye vermesi ya da alması varlıklı aileler ile yoksul aileler arasındaki yardımlaşma olarak görülmektedir. Tebenni edilen çocuklar sadece aileleri tarafından tebenni edilmiyorlardı. Kilise ya da cami kapılarına bırakılan bebekler de tebenni edilebilirdi. İslam hukukunda terk edilen ve ailesi bilinmeyen çocuklara "lakît" denilmektedir. Bu çocukların bakımı temelde devletin uygulamada ise bulanların sorumluluğundadır. Ancak bulanlar bu çocukların bakımı için mahkemeye başvurarak günlük nafaka talebinde bulunabilirlerdi (Araz, 2013:159-161).

Tanzimat dönemine kadar, sosyo-politik açıdan Osmanlı toplumunda çocuğun *"ayrı"* ve *"müstakil"* bir konumu olmadığı söylenebilir. Osmanlı

[5] Tebenniye verilen çocuklar için "terbiye", "icâr", "evlatlığa ve ayâlliğe verme" gibi tanımlamalar da kullanılmaktadır (Araz, 2013:156).

toplumunda farklı ekonomik ve sosyal katmanlarda çocukların oluşu, çokkültürlü yapıya sahip toplum dinamiklerinin birbirine kaynaşmadan yaşamlarına devam edebilmiş olmaları ve ekonomik ve sosyal açılardan Osmanlı toplumunun Avrupa'da yaşanan süreçleri yaşamaması ve buna bağlı olarak modernitenin dinamiklerinin oluşamaması gibi etkenler Tanzimat öncesinde Osmanlı çocuğu kavramının bir bütün olarak görülmesine engel olmaktadır. Araz (2013) klasik dönem Osmanlı'da çocuk ile ilgili araştırmalar için mahkeme kayıtları, fetva mecmuaları ve terbiye kitaplarını işaret etmektedir.

Okay (1998), 16. yüzyıldan 19. yüzyıla değin Osmanlı topraklarına gelen seyyahların gravür ve çizimlerindeki çocukların giysilerinden yola çıkarak Osmanlı toplumunda çocukların küçültülmüş büyükler olduğunu ifade eder. Bu kıyafet konusu 1836'da babası ile birlikte İstanbul'a gelen ve Saray'a girerek buradaki yaşamı gözlemleyen Miss Pardoe'nun (1838) *"iki yaşındaki bir çocuk ile yirmi yaşındaki bir kadının kıyafetleri arasında fark yoktur"* ifadesinin de desteklediği bir düşünüştür. Bu durum Batı dünyasındaki Ariés'in görüşüyle de benzerlik gösterir. Araz (2013) ise, Tanzimat öncesi dönemde çocukların yaşamında ve onlarla ilgili alanda bir devamlılık olduğunu ileri sürer. 19. yüzyıla kadar olan dönemi *"klasik dönem"* olarak nitelendirir. Çocuk, aile ve nüfus ile ilgili politikalar, 1824 yılında İstanbul'da ilk mektepleri zorunlu kılan "Tâlim-i Sıbyan" adlı fermanın yayınlaması gibi çalışmalarla devletin artık, çocukları geleceği olarak gördüğünün göstergesi olduğunu belirtir.

Modern Batı dünyasındaki çocuğa atfedilen değerin Osmanlı'da gerçekleşmesi Tanzimat (1839) dönemiyle başlar. II. Mahmut döneminde 1824 tarihli *"İlk tahsilin mecbur olduğuna dair 1240 tarihli fermân-ı hümâyûn"* ile ilköğretim ilk defa coğrafya olarak sınırlı da olsa zorunlu hale getirilmiştir (Mahmud Cevad, 1338:3). Bir bakıma eğitim ve çocuğun devlet tarafından ilk defa yanyana getirildiği bu ferman aslında mevcut devletin çocuğa bakışının da göstergesidir. Tanzimat'la birlikte Osmanlı yaşamında gerçekleşen yenileşmeler çocukları ve onların yaşam alanlarını da etkiler. Devlet bu dönemde eğitim alanında reformlar yapmaya başlamış; geleneksel mahalle mekteplerinin yanı sıra modern okullar açılmıştır. Eğitim bir anlamda medenîleşmenin anahtarı olarak görülmüştür (Yıldırım, 2014). Batı tarzında açılan okullar zamanla gelişmeler göstermiş, 1869

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti; eğitim seviyelerini belli aşamalara ayırarak genel bir eğitim kanununu yürürlüğe koymuştur. Aynı tarihte 9 maddelik *Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'*nin devlet siyasetindeki değişimin işaretidir. Devletin genel siyaseti Osmanlıcılık olup bir üst kimlik yaratmak açısından *"Osmanlı Vatandaşı"* olarak görülen çocuğun eğitimi için çalışmalar devletçe önemli bir görev olarak görülmüştür.

Üstel (2011:23) vatandaş yetiştirme konusunda Osmanlı aydınlarının Fransa'da verilen yurttaşlık eğitiminin etkisi olduğunu belirtir. Özellikle II. Meşrutiyet'tin hemen akabinde Malumat-ı Medenîye dersinin öğretim programına dahil edilmesi bunun bir sonucudur. Ayrıca İlk Malumat-ı Medenîye ders kitaplarının 1908 baskılı olması, en azından bu ders kitapları yazarlarının donanımlı ve duruma hazırlıklı olduğunun göstergesidir. II. Meşrutiyet'le birlikte Türkçülük akımı bir devlet politikası olmuş ve okullarda ders kitaplarında Türk tarihi okutulmaya başlanmıştır. II. Meşritiyet bir anlamda Cumhuriyetin provasıdır. Bu dönem milli bayram anlayışının Osmanlı da belirmesi bir anlamda da laik yapının adımlarının atılmasıdır. İktidarda olan İttihat ve Terakki Fırkası'nın İyd-i Milli Osmani, Meclis-i Millinin Yevmi Küşadı gibi milli bayramların yanında 1915 yılı itibarıyla kutlanan Mektepliler Bayramı ve ilk kez 1916 'da kutlanan Çocuk Bayramı ve yine 1916'da kutlanan İdman Bayramı laikleşme ve idealindeki vatandaşa yönelik moral yükseltme olarak ortaya çıkmıştır (Üstel, 2011:29). İttihat ve Terakki Fırkası'nın yönetim anlayışı; devamında yaşanan 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı devletin bu yeni gelişmelerin ve eğitim alanındaki çalışmalarını yavaşlatmıştır.

Cumhuriyet döneminde eğitim alanında yapılan inkılaplar ve hazırlanan müfredatlar yeni rejime sahip çıkan kuşaklar yaratarak cumhuriyetin vaat ettiği medenîleşme ve kalkınma idealine ulaşmayı amaçlamış, buna istinaden, ders kitaplarında ve toplumsal hafızada Osmanlı geçmişinin izleri silinmeyi çalışılmış; dönemin ders kitaplarında eski rejimi temsil eden saltanat ve hilafet makamları hakkında eski-yeni kıyaslamalarıyla olumsuz söylemler kullanılmış, Cumhuriyet rejiminin getirdiği yenilikler ise yine eski-yeni kıyaslamalarıyla yüceltilmiştir. Eski ve yeni kıyaslamasının her alanda sunulduğu ders kitaplarında temel amaç Cumhuriyet rejiminin yüceltilmesidir. Çocuk kelimesinin geçtiği hemen hemen her metinde, çocuk meselesinde de diğer tüm alanlarda olduğu gibi yeni bir başlangıç

yapılarak; bu başlangıcın geleceği garanti altına aldığı savunulmuştur. Çocuğa verilen kıymetin ve çocuk sevgisinin söylemsel olarak hiç olmadığı kadar ön plana çıkması ile birlikte çocuk; *"umut, gelecek, mutluluk, sevilesi bir varlık, vatanın koruyucusu, geleceğin medenî vatandaşı"* olarak dönem ders kitaplarındaki metinlerde vücut bulmaya başlamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, İttihat ve Terakki döneminden miras kalan savaşkanlık ve kahramanlık konuları hem yetişkin hem de çocuk eğitimi çerçevesinde geçerliliğini devam ettirmiştir. Özellikle Yurt Bilgisi dersleri bu anlamda önemli bir rol oynamaktadır. Yurt Bilgisi ders kitaplarında gerek vatan, Türk yurdu, millet, Türk milleti, milli duygu, bağımsızlık, milli birlik, vatan korunması gibi konular tüm ders kitaplarında var olan temel konulardır. Ayrıca beden sağlığı, güçlülük ve dayanıklılık önemle üzerinde durulan konular olarak bahsedilen ders kitaplarında yerini almıştır. Vatanını, milletini ve istiklalini korumak görevleriyle birlikte çalışmak, fedakâr olmak, itaat etmek, rejimin gerektirdiği davranışları yapmak da ders kitaplarındaki metinlerde vurgulanan konulardan olmuştur.

2.3. CUMHURİYET DÖNEMİ İLKÖĞRETİM PROGRAMLARI VE YURTBİLGİSİ DERSLERİ

2.3.1. 1913 Mekâtib-i İbtidâiyye Ders Müfredatı

İlköğretim alanında Türk eğitim tarihinin ilk temel kanunu ve 1961 yılına kadar çeşitli düzenlemelerle yürürlükte kalan Tedrisatı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati 6 Ekim 1913'te yürürlüğe gitmiştir (Alp, 2017:20; Batır, 2010:107). Bu kanunun ardından Mekâtib-i İbtidâiyye Ders Müfredatı kabul edilmiştir. Bu ders müfredatı *"Bir ve iki dershane ve muallimli mekteplere mahsus"* ve *"Altı, beş, dört ve üç dershane ve muallimli mekteplere mahsus"* olmak üzere iki kitap şeklinde hazırlanmıştır. "*Bir ve iki dershane ve muallimli mekteplere mahsus"* programına göre; Musabahat-ı Ahlâkiyye, Tarihiyye, Sıhhıyye dersi Kıraat derslerinin arasında verilmektedir. Kırat dersi ise haftada 3 saattir. *"Altı, beş, dört ve üç dershane ve muallimli mekteplere mahsus"* programda ise Musabahat-ı Ahlâkiyye, Tarihiyye, Sıhhıyye dersi; Devre-i Ûlâ 1. sınıfta 3 saat, Devre-i Ûlâ 2. sınıfta 2 saat, Devre-i Mutavassıta 1. sınıfta 2 saat, Devre-i Mutavassıta 2. sınıfta 1 saat, Devre-i Âliye 1.

sınıfta 1 saat ve Devre-i Âliye 2. sınıfta 1 saattir. (Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı 1913).

Tablo 2- 3: 1913 Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı'nda Yurt Bilgisi: Bir ve iki dershane ve muallimli mekteplere mahsus

DERSLER	Devre-i Ûla		Devre-i Mutavasıta		Devre-i Aliye	
	1.sınıf	2.sınıf	1.sınıf	2.sınıf	1.sınıf	2.sınıf
Musabahat-ı Ahlâkiyye, Tarihiyye, Sıhhıyye	Kıraat dersleri arasında Haftada 3 saat		Kıraat dersleri arasında Haftada 3 saat		Kıraat dersleri arasında Haftada 3 saat	

Tablo 2- 4: 1913 Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı'nda Yurt Bilgisi: Altı, beş, dört ve üç dershane ve muallimli mekteplere mahsus

DERSLER	Devre-i Ûla		Devre-i Mutavasıta		Devre-i Aliye	
	1.sınıf	2.sınıf	1.sınıf	2.sınıf	1.sınıf	2.sınıf
Musabahat-ı Ahlâkiyye, Tarihiyye, Sıhhıyye	3	2	2	1	1	1

Musabahat-ı Ahlâkiyye, Tarihiyye, Sıhhıyye dersinin Devre-i Ûla kısmının birinci sınıfında konular; *"Anamızı babamızı sevmeliyiz--padişahımıza ve büyüklerimize itaat etmeliyiz-İhtiyar akrabalarımıza itaat etmeliyiz- Vazifeye dikkat-Çalışkanlık-Çalışan kazanır-Arkadaşların defter ve kalemlerine dokunmamalı-Gayretli çocuk- Tembellik-Bugünün işini yarına bırakma-Fukaraya yardım etmeli-Kin garez bağlamamalı-İntikam- Hayvanları kuşları sevmeliyiz- Çiçekleri ağaçları sevmeliyiz- Hemşehrilerimizi sevmeliyiz- Sancağımıza, ecdadımıza, ecdadımızın yadigarlarına hürmet etmeliyiz- Adat-ı milliyemize riayet etmeliyiz"*dir. Devre-i Ûla ikinci sınıfın konuları ise; "*Ailenin nimetleri- Öksüzlüğün elem ve mahrumiyeti- Bu nimetlere karşı borçlar, büyüklere hürmet ve itaat, küçüklere hüsn-ü muamele ve şefkat- Cümleye muhabbet- lalaların, dadı ve hizmetçilerin iyilik ve fenalıkları;*

onlara karşı vazifeler-Vatan toprağı ve ecnebi memleketleri- vatanın nimetleri-sancağa hürmet- ecdad yadigarları" dır.

Musabahat-ı Ahlâkiyye, Tarihiyye, Sıhhıyye dersinin Devre-i Mutavasıta kısmının birinci sınıfında konular; "*Aileye karşı vazifeler- Vatana karşı vazifeler: Vatanını sevmek, vatana fedakarane hizmet etmek- vatan uğrunda bezl-i gayret etmek- vergi vermek-askerliğin şerefi-çiftçi, demirci, gemici, marangoz gibi sanat erbabına hürmet ve muhabbet"*dir. Devre-i Mutavasıta kısmının ikinci snıf konuları ise; *"Hükümetin hizmetleri- Hükümetin salahiyetleri"*dir.

2.3.2. 1922 İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı

1922 tarihinde TBMM Hükümeti Umur-ı Maârif Vekâleti tarafından yayınlanmış olan bu programda programın yayınlanma gerekçesi, ilk ve orta dereceli mekteplerin müfredatları ve haftalık ders dağılım cetveli bulunur (Keskin, 2002:23). Her kademinin haftalık 30 saat yükünün olduğu programa göre Malumat- Medenîye dersi; 3. sınıfta 1 saat, 4. sınıfta 1 saat, 5. sınıfta 1 saat ve 6. sınıfta 1 saattir.

Tablo 2- 5: 1922 İlk, Orta Tedrisât Mektepleri Müfredât Programı: Malumat-ı Medenîye dersi

Dersler	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf	6.sınıf
Malumat-ı Medenîye	-	-	1	1	1	1

Bu programda Malumat-ı Medenîye dersinin konuları şu şekildedir:

3. sınıf konuları: Aile, vatan, millet, hükümet; Aileye, vatana, millete, hükümete karşı vazifelerimiz; Hükümetin vazifeleri; Hükümetin varidatı; Hükümet teşkilatı; karye ve nahiyelerin idaresi; Köy, köylülerindir; Askerlik herkes için mukaddes bir vazifedir; Kanuna ve hükümete itaat.

4. sınıf konuları: Hükümet nedir; Hakimiyet milletindir; İntihab; Hükümetimizin teşkilatı İdare-i merkeziye; Kaza ve vilayetler; Türkiye'de mahkemeler; Mahkeme türleri ve işleyişleri; Belediyeler ve vazifeleri; Köy.

5. sınıf konuları: Vazife; Cemiyette fert; Polis, vazife ve salahiyetleri.

6. sınıf konuları: Hükümet nedir; TBMM Hükümet; Şerriye mahkemelerinde dava nasıl takip edilir (Batır, 2010:168).

2.3.3. 1924 İlk Mekteplerin Müfredat Programı

3 Mart 1924 Tevhîd-i Tedrisât Kanunu eğitim birliği kanunumuzdur. Türk eğitim tarihinde dönemin en cesur hareketi olan bu kanun ile eğitim-öğretim birliği sağlanmıştır. Bu tarihten itibaren *"Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sistemi bağımsız, milli, laik, çağdaş ve demoktarik bir yapı"* kazanmıştır (Batır, 2010:148). 20 Nisan tarihinde 1924 Anayasası kabul edilmiş; anayasanın 84. maddesinde *"İptidai tahsil bütün Türkler için mecburî, devlet mekteplerinde meccânîdir."* hükmü yer almıştır. 1924 tarihli İlk Mekteplerin Müfredat Programı; 1924-1925 eğitim-öğretim yılında başlamak üzere iki yıllık bir uygulama süreci için çıkarılmış; program altu yıllık ve üç devreden oluşan sistemi 5 yıllık ve 5 devreye çevirmiştir. Bu program kız ve erkek okulları için ayrı ayrı hazırlanmıştır (Keskin, 2002:26). Musâbahât-ı Ahlâkiyye ve Malûmat-ı Vataniye dersi kız ve erkek okullarının her sınıfında 1 saattir. Ancak dersin adı 1., 2. ve 3. sınıfta Musâbahât-ı Ahlâkiyye ve Malûmat-ı Vataniye iken 4. ve 5. sınıfta Malumat-ı Vataniye'dir (İlk Mekteplerin Müfredat Programı, 1340). Tablo 2-6'da programda Yurt Bilgisi dersinin haftalık ders saati verilmiştir.

Tablo 2- 6: 1924 tarihli İlk Mekteplerin Müfredât Programı: Musâbahât-ı Ahlâkiyye ve Malûmat-ı Vataniye ve Malumat-ı Vataniye dersleri

Dersler	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf
Musahabat-ı Ahlâkiye ve Malumat-ı Vataniye	1	1	1	-	-
Malumat-ı Vataniye	-	-	-	1	1

1., 2. ve 3. sınıfta okutulan Musâbahât-ı Ahlâkiyye ve Malûmat-ı Vataniye dersi konuları soyuttan ziyade somut olarak çocuğun idrak edebileceği şekilde sohbet havasında konuların verilmesi istenmiştir (İlk Mekteplerin Müfredat Programı, 1340:30). 4. ve 5. sınıfta okutulan Malumat-ı Vataniye dersinin konuları ise şöyledir:

4. sınıf konuları: Fert ve Cemiyet; Sa'y; Hak ve vazife; Hak ve vazifelerimiz; Belediyelerin vazifeleri; Evlerde sıhhate riayet; Belediyelerde teşrik-i mesai; İtfaiye teşkilatının ehemmiyeti; Sokaklar ve umumi caddeler; Yaya kaldırımlarının faidesi; Soskak ve caddelerin iyi bir hale muhafazası için sokaklara teveccüh eden vazifeler; Halkın tenezzühüne hizmet; Fukara ve muhtaçlara muavenet; Umumun menfaatine hadim teşkilat; Vatandaşların hayatını va mallarını himaye ve muhafaza teşkilatı.

5. sınıf konuları: Vatan, millet, devlet, hükümet; Milli kurtuluş ve istiklal mücadelesinin tarihçesi; Teşkilatı Esasiye Kanunu; Cumhuriyetin vatandaşlara temin ettiği siyasi haklar; İntihap hakkı; TBMM; Devlet bütçesi; Reis-i Cumhur; İcra vekilleri heyeti; Devletin asayiş ve inzibatı temine matuf vazifeleri; Cürüm, ceza; Devletin iktisadi hayata ait vazifeleri; Eytam ve eramil; vatandaşların vezaifi; idari teşkilat.

1924 tarihli İlk Mekteplerin Müfredat Programı'nındaki Musâbahât-ı Ahlâkiyye ve Malûmat-ı Vataniye dersinin temel amacı "Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşını yetiştirmektir. Bu dersin temalası *"vatandaş"*tır. Bu vatandaş'ın özellikleri için kazandırılacak beceriler ise; *"Hak ve vazifeleri tanıma, Ahlâk bilgisi ve Milli ve insani vazifelerini takdir ve ifa edebilme"*dir.

Tablo 2- 7: 1924 İlk Mekteplerin Müfredât Programı Musâbahât-ı Ahlâkiyye ve Malûmat-ı Vataniye Dersi Temaları

Temalar	Musahabat-ı Ahlâkiye Malumat-ı Vataniye "Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşı"
Vatandaş	-Hak ve vazifeleri tanıtma -Ahlâk bilgisi -Milli ve insani vazifelerini takdir ve ifa edebilme

2.3.4.1926 İlk Mektepler Ders Programı

Özünü Dewey'in "Hayat bilgisi, toplu öğretim ve iş okulu" kavramlarından alan 1926 tarihli *"İlk Mekteplerin Müfredât Programı"*nda derslerin birleştirilerek okutulması yöntemi benimsenmiş, tabiat tetkik, musahabat, tarih ve coğrafya derslerinin birleştirilerek hayat bilgisi dersi meydana getirilmiştir. Hangi dersin hangi

ders ile ilişkilendirileceğinin belirtildiği programda (İlk Mekteplerin Müfredât Programı, 1926:14), ilkokulun amacı şöyle açıklanmıştır: *"İlk mektebin başlıca maksadı, genç nesli muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaş yetiştirmektir."* (İlk Mekteplerin Müfredât Programı, 1926:3). 1924 programında yer alan endaht dersinin kaldırılmış olması ilgili dönemdeki savaş ve savaşma kaygısının bittiğinin yansımasıdır. Her bir kademe için haftalık 26 saat ders yükü olan bu programda Yurt Bilgisi dersi 4. ve 5.sınıflarda haftada ikişer saattir. Tablo 2-8'de Yurt Bilgisi Dersinin programdaki haftalık ders saati sunulmuştur.

Tablo 2- 8: 1926 İlk Mektepler Müfredat Programı Musâbahât-ı Ahlâkiyye ve Malûmat-ı Vataniye Dersi Temaları

Dersler	I. Devre			II. Devre	
	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf
Yurt Bilgisi	-	-	-	2	2

4. sınıfta Yurt Bilgisi dersinin konuları şu şekildedir: Bulunduğumuz mahalde halka nazar; Ayrılık ve topluluk; Evde hayat; Mektepte hayat; Köy hayatı; Köyde en mühim sa'y şekli ziraattır; Köyde sıhhat ve medenîyet; Köyde eğlence; Kasaba ve şehirlerde hayat; Kasabalardaki iş şekilleri; Kasabalarda iş hayatını tanzim eden teşkilat; Belediye kasaba hayatını tanzim ve sa'ye nasıl yardım eder; Kasaba halkının istiharat ve eğlencesi; Belediye iş görebilmek için paraya muhtaçtır; Halkın belediyeye yardımı; Kasaba ve şehir hayatında herkesin riayet edeceği medenî kaideler; Büyük şehirler; Köyde hükümet; Kasabada hükümet; Büyük kasaba ve şehirlerde hükümet; Türkiye hükümet teşkilatına bir nazar.

5. sınıfta Yurt Billgisi dersinin konuları ise şu şekildedir: Aile hayatını temin ve sa'ye yardım eden milli büyük teşkilat; Bugünkü milli ve cumhuri devlet pek çetin cidallerin mahsulüdür; Hükümet sa'yi hayatına nasıl yardım eder; Hükümet sa'yi hayatına daha nasıl yardım eder; Hükümet makinası nasıl işler; Hükümet masrafları; Türk vatandaşının vazife ve hakları; Türkiye'de idari taksimat; Türkiye'de ecnebiler; Türkiye'de içtimai faaliyet; Türkiye'de çalışmayan işsiz insanlar; Milletin çalışma

kabiliyetini azaltacak fenalılar; Halkın tenevvürüne hadım müesseseler, matbuat; Yeni Türkiye'de iş faaliyeti; Yeni Türkiye'de gençlik.

Bu programda Yurt Bilgisidersinin amacı şu kelide ifade edilmiştir: *"...İlk tahsilin birinci maksadı vatandaş yetiştirmek, gençleri mensup oldukları vatan ve millete intibak ettirmaktir. (Yurt Bilgisi) ise bu gayeyi doğrudan doğruya istihdaf eden derstir. Bu itibarla diğer derslerin hepsinin bir merkez ve mihveri mahiyetindedir."* (İlk Mekteplerin Müfredât Programı, 1926). Müfredatın temel amacının "toplumda aktif-iyi vatandaş" yetiştirmek olan programda dersin hedefleri kapsamında Yurt Bilgisinin dersinin temaları şu şekilde sıralanabilir: Dayanışma, Çocuk ve çevre, Türk Milleti, Türk Yurdu, Vatandaş. Tablo 2-9'da bu temalar altında toplanan ifadeler yer almaktadır:

Tablo 2- 9: 1926 İlk Mekteplerin Müfredât Programında Yurt Bilgisi Dersi Tema ve ilgili ifadeler

Temalar	Yurt Bilgisi Dersi
Dayanışma	Devlet- millet-aile dayanışmasına bağlılık,
Çocuk ve çevre	Çevresindeki Ahlâki, ekonomik ve hukuki tüm sosyal ilişkileri anlamak
Türk milleti	Milletini sevmek, Türk milletine güvenmek ve inanmak
Türk yurdu	Yurdunu sevmek
Vatandaş	Devlet teşkilatı hakkında bilgi sahibi olma, Hak ve vazifelerini bilme

Tablo 2-9'da yer alan Yurt Bilgi temaları müfredatta ifade edilen Yurt Bilgisi dersinin hedeflerinden oluşturulmuştur. Bu hedeflerde ön plana çıkan tema *"Dayanışma"* temasıdır. Bu tema altında yer alan ifadeler ise; "*Devlet-millet-aile dayanışmasına bağlılık*" olarak ders hedefine yerini almaktadır. Çocuğun burada hem aile hem milletine hem de devletine bağlılığı ve tüm gruplarla dayanışma halinde olması hedefi belirtilmektedir. *"Çocuk ve çevre"* teması daha çok çocuğun tüm sosyal gruplar içindeki karşılıklı ilşkilerini içermektedir. Burada yer alan ifadeye göre bu durum *"Çevresindeki Ahlâki, ekonomik ve hukuki tüm sosyal ilişkileri anlamak"* olarak özetlenebilir. Ancak çocuk tüm ilişkiler boyutunda karşılıklı olarak

etkileşim halindedir ve yaşadığı toplumun nasıl bir işleyişe sahip olduğunu anlaması, bu toplumdaki rolünü ve önemini sezmesi, demokratik toplumdaki görev ve işleyişi anlaması çocuktan beklenmektedir. Diğer bir tema *"Türk milleti"*dir. Bu temada çocuğun *"Türk milletini sevmesi, ona güvenmesi ve her koşulda Türk milletinin beceri ve başarılarına inanması"* beklenmektedir. Programda çocuğun Türk milleti ile ilgili anlatımların nasihat ile değil imkan derecesinde gerçekliklerle temas ettirerek çocuğun düşünmeye, araştırmaya ve incelemeye sevkedilmesi istenmektdir. *"Türk yurdu"* teması ise yurdunu sevmek olarak hedeflerde karşılık bulsa da burada yurt tüm coğrafyadır ve Türk çocuğu bu coğrafya içinde hiçbir araya gelmediği ve de gelemeyeceği tüm bireylerle kardeştir. Bu programda Yurt Bilgisi ile ilgi son tema ise *"Vatandaş"* temasıdır. Bu temada *"devlet makinası"*nın tüm parçalarını ve yapılarını, bu makinanın çalışma prensiplerini, bu makina ile ilişkileri ve vatandaş olarak üzerine düşen görev ve sorumlulukları bilmesi çocuktan beklenmektedir. Bu çalışmada bu program kapsamında incelenmiş ders kitapları şöyledir:

Yurt Bilgisi, 5. Sınıf Ders Kitabı, Muallim Abdulbaki, İstanbul 1927.
Yeni Yurt Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı, Mithat Sadullaa(h), İstabul 1929.
Yurt Bilgisi, 5. Sınıf Ders Kitabı, Ali Seydi, İstanbul 1930.
Yurt Bilgisi, 5. Sınıf Ders Kitabı, Maarif Vekaleti, İstanbul 1933.

2.3.5. 1936 Tarihli İlkokul Programı

İlk Mekteplerin Müfredât Programı (1926) on yıl boyınca yürürlükte kaldıktan sonra 1936-1937 eğitim-öğretim yılından itibaren kullanılmak üzere *"İlkokul Programı"* uygulanmaya konulmuştur. Binbaşıoğlu (1995) bu programın dönemin ihtiyaçlarına göre düzenlendiğini belirtir. Programın hedefleri dönemin milli eğitim anlayışıyla düzenlenmiştir. *"Bu programda ilkokulun hedefleri ile Milli Eğitimin amaçları karıştırıldığı gibi, bu hedefler, parti (CHP) hedefleriyle bir tutulmuştur."* (Güngördü ve Güngördü, 1966:314). Programda bu programın yapılma gerekçesi açıklandıktan sonra, ilkokulun hedefleri şu şekilde şekilde verilmiştir (İlkokul Programı, 1936:5):

> *"İlkokulun eğitim yolu ile Türk milletinin ortak malı haline getireceği yeni kymetler rejimin kültür hakkındaki esas düsturlarıdır ki onlar da Cumhuriyet Halk Partisi programının ulusal eğitim kısmında saplanmıştır."*

Programda ayrıca eğitim ve öğretim ilkeleri de belirlenmiştir. Bunlar; Milli terbiye, Okulun bir topluluk olarak kabul edilmesi, İş ve faaliyet, Bilimsel yaklaşım, Çocukların ilgilerinden hareket, Seviyeye uygun bilgi, Bireysel farklılıkların dikkate alınması, Yakın yurt ve yakın zaman, Pratik ve yararlı bilginin verilmesi, Ulusal ekonomi, Toplu tedris, Ahlâk eğitimi, Boş zamanları iyi kullanma, Mahallilik ilkesi (İlkokul Programı, 1936:17-36; Keskin, 2002:38-40). Bu programda 1926 tarihli ilkokul programındaki "Tabiat" ve "Eşya" derslerinin yerini *"Tabiat Bilgisi"* almıştır. Programın en önemli özelliklerinden birsi de ilk devre için hazırlanmış olan ünite metodudur. Haftalık ders yükünün 26 olduğu bu programda Yurt Bilgisi dersi 4.sınıflarda haftada 2 saat ve 5.sınıflarda haftada 1 saattir.

Tablo 2- 10: 1936 İlkokul Programı: Yurt Bilgisi Dersi

Dersler	I. Devre			II. Devre	
	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf
Yurt Bilgisi	-	-	-	2	1

1936 tarihli İlkokul Programı'nda konulara yer verilmemiş, bunun yerine programda şöyle bir ibareye yer verilmiştir (İlkokul Programı, 1936:110): *"Bu dersin maddeleri, Bakanlıkça kabul edilen Yurt Bilgisi kitabının münderecatıdır."* Programda konu listesi verilmemiş ama ders konularına istinaden açıklamalar verilmiştir (Keskin, 2002: 175-177). Çalışmada bu program kapsamında incelenmiş ders kitapları:

Yurtbilgisi Dersleri, Tarık Emin Rona, 5. Sınıf, İstanbul 1939.

Yurtbilgisi Dersleri, Tarık Emin Rona, 4. Sınıf. İstanbul 1940.

2.3.6. 1948 İlkokul Programı

1930 tarihinde köy mektepleri için *"Köy Mektepleri Müfredat Programı"* çıkarılmış; 1939'da ise *"Köy İlkokul Programı Projesi"* uygulama konulmuştur (Keskin, 2002:42). Bu çalışmada bu program için hazırlanmış olan ders kitaplarından

Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan Yeni Yurt Bilgisi 3. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Aynı tarihlerde şehirdeki okullar için 1936 tarihli program uygulamadaydı. Güngördü ve Güngördü (1966)'ye göre köy ve şehir ilkokullarında farklı programların uygulanması eğtimde fırsat eşitliği ilkesine ters olduğundan bu durumu çözmek amacıyla 1944 yılında öğretmenlere anket gönderilerek bu iki program hakkında görüşleri istendi. Anketin sonucunda programların birleştirilmesine karar verildi. Bu amaçla 1944 tarihli İlk Okul Programı çıkarılarak 1948-1949 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlandı (Güngördü ve Güngördü, 1966:318; Keskin, 2002: 42).

Programda Milli Eğitimin amaçları toplumsal, kişisel, insanlık münasebetleri ve ekonomik hayat bakımından olmak üzere dört ayrı grupta sıralanmıştır: *"Bu amaçlardaki esaslardan bazılarının gerçekleştirilebilmesi işi, ilk okuldan daha ileri eğitim kurumlarının alanına girmekle beraber ilk okulda öğrenciler, hemen hemen bütün amaçların elde edilmesine tarayacak küçük tecrübeleri yaşamak fırsatını bulacaklardır."* (İlk Okul Programı, 1948:1-2).

Programın ilkeleri 1936 tarihli İlkokul Programı ile aynı olup iki ilke daha programa eklenmiştir: Okulda uygun çevre yaratılma (İlk Okul Programı, 1948:7) ve okul-aile işbirliği ilkesi (İlk Okul Programı, 1948:14-15). Programda köy ve şehir ilkokulları için iki ayrı ders dağılım cetveli hazırlanmıştır. Köy okullarında Tarım-İş dersi varken buna karşılık Müzik ve Beden eğitimi dersleri cetvelde yoktur.

Tablo 2- 11: 1948 Tarihli İlk Okul Programı: Yurttaşlık Bilgisi Dersi

Dersler	I. Devre			II. Devre	
	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf
Yurttaşlık Bilgisi	-	-	-	2	1

Tablo 2- 12: 1948 Tarihli İlk Okul Programı: Yurttaşlık Bilgisi Dersi (Köy Mektepleri İçin)

Dersler	I. Devre	II. Devre

	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf
Yurttaşlık Bilgisi	-	-	-	1	1

Tablo 2-11'e göre 1948 tarihli İlk Okul Programında Yurttaşlık Bilgisi dersi şehir ilkokulları için 26 saatlik programda 4.sınıflar için 2 saat ve 5.sınıflar için 1 saattir. Tablı 2-12'ye göre ise 1948 tarihli İlk Okul Programında Yurttaşlık Bilgisi dersi köy ilkokulları için 26 saatlik programda 4. ve 5. sınıflar için 1 saattir. Programda Yurttaşlık Bilgisi dersinin amaçları şöyle sıralanmıştır (İlk Okul Programı, 1948:147-148):

1. *"Topluluk halşnde yaşamanın bir zaruret olduğunu, ulus kavramını ve Tğrk ulusunun karakterlerini öğrencilere kavratmak, onların Türk ulusuna, Türk askerlerine ve Türk ordusuna karşı duydukları sevgi, saycı ve güven duygularını kuvvetlendirmek;*
2. *Ulus ve yurt işlerine karşı karşı öğrencilerde yakın ilgi uyandırmak, ulus ve yurt işini her işin üstünde tutmayı, ulus ve yurda karşıcanla başla hizmet etmeyi çocuklarda alışkanlık haline getirmek;*
3. *Öğrencileri Cumhuriyetçi, Ulusçu, Halkçı, Devletçi, Lâyik ve Devrimci birer yurttaş olarak yetiştirmek için ilk adımı atmak;*
4. *Cumhuriyet rejiminin niteliğini, Türkiye'de nasıl kurulduğunu, bu rejimin Türkiye'nin hayatı ve geleceği için ne kadar önemli ve zorunlu bulunduğunu öğrencilere kavratmak;*
5. *Türk Devrimi'nin mânasını, ayrı ayrı yönlerden önemini, Türkiye'nin saadet ve refahına yaptığı ve yurdun geleceğine yapacağı etkiyi öğrencilere kavratmak ve onları Türk Devrimi'nin değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır fedâkar birer Türk evlâdı olarak yetiştirmek;*
6. *Kanun kavramını öğrencilere benimsetmek, kanuna ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazandırmak, öğrencilere ödev ve hak kavramlarını vatandaşlık hak ve ödevlerini onlarla benimsetmek;*
7. *Türkiye'nin devlet teşkilâtını seviyelerine göre çocuklara kavratmak."*

Yurttaşlık Bilgisi dersi programda yer alan Milli Eğitimin amaçları ile birebir örtüşecek şekilde sıralanmıştır. Yurttaşlık Bilgisi dersinin 4.sınıflar için okutulan konuları başlık ve altbaşlık ahlinde sunulmuştur. Programdaki altı ana başlık şöyledir: Toplumsal Hayat, Ailede ve Okulda Hayat, Büyük Ulusum, Köylerde Hayat, Şehir ve Kasabalarda Hayat, Yurdumuzun İdaresi ve Türkiye Devleti (İlk Okul Programı, 1948:152-155).

Programda 5.sınıflar için de ana başlıklar ve bu başlıklara bağlı olarak sunulmuştur. 5.sınıflar için programdaki on ana başlık şu şekildedir: Hükümet Ne İşler Görür?, Hükümetin Masrafları, Devletle Yurttaşlar Arasındaki İlişki, Türkiyede İdare Bölümü, Yurdumuzda Sosyal İşler ve Hükümet Teşkilâtına Yardımcı

Kurumlar, Halkın Aydınlatılmasına Hizmet Eden Kurumlar ve Vasıtalar, Ulusal Ekonomi, Gençlik ve Spor, Demokrasi, Herkes Kendi Yeteneklerine Göre Hayatta Bir Geçim Yolu Bulmak Zorundadır.

Çalışmada 1948 tarihli İlk Okul Programı'ne uygun olarak yazılmış olan Bedia Ermat-Kemal Ermat tarafından yazılmış olan 4. sınıflar için Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ve 5. sınıflar için Yurt Bilgisi Dersleri (1949) ders kitapları incelenmiştir.

2.4. DERS KİTAPLARI

Eğitim, *"istendik davranış değiştirme ya da oluşturma sürecidir."* (Senemoğlu, 2013:92). Eğitim tanımının içinde öncelikle bireyin kalıcı olarak edinmesi istenen bir davranış vardır. Bireyin edinmesi istenen davranışlar belirli bir kültürün ürünleridir. Her toplumun sahip olduğu belirli değerler doğrultusunda egemen gücün istediği bireylerin yetiştirilmesinde eğitim en önemli vasıtadır. Eğitimin hedefleri, amaçları, misyonu ve vizyonu eğitim sisteminin işlemesi sonucu oluşur. Eğtimin amaçları genel ya da özel, yakın ya da uzak amaçlar olarak belirlenebilir. Eğitim, egemen iktidar ile toplumsal sınıfların kendilerine uygun buldukları değerlerini, kültürlerini, ideolojilerini ve amaçlarını kuşaklara aktamak amacılya oluşan ideolojik bir kurumdur (İnal, 2004). Eğtimin örgün olarak yapıldığı yerler okullardır. Okulların temel işlevi bireylerin sosyalleşmelerini sağlamaktır. Rauter (1976:7-8), okul ve işlevini şöyle ifade eder:

> *"Okulda insanlar imal edilir. İnsan yapma olayına eğitim denir. Aile çevresi, sinema, televizi tiyatro, radyo, gazeteler ve kitaplar ve afişler bir anlamda okuldur. Yani tüm bilgi ileten yerler okuldur. Nesneler araçlarla yapılır. İnsan yapma aracı ise okuldur... Bir insanın davranışlarıyaşamın akışını belirlediği gibi, edindiği bilgiler de yaşama biçimini belirler. Öyleyse okullarda yalnız insan değil, hayat da biçimlendirilir... İnsan yapımında kullanılan bilgiler "yapmak" istediğimiz insan türüne uygun olmalıdır. Eğer onu tamirci yapacaksak, veteriner yapan bilgiler kullanamayız."*

Okullarda, öğretim programları ve ders kitapları aracılığıyla siyasal iktidarın *"meşru bilgileri"* (Apple, 1993) bireylere aktarılmaktadır. Ders kitapları, gerek fiziksel özellikleri (kapak, görseller, kitabın boyutu, sayfa şekli ve boyutu, kitabın

kalınlığı vb.) ve içinde ele alınan konular, kullanılan dil ve söylemler ile aslında siyasal iktidarın ve toplumun değerlerini ortaya koymaktadır.

Ders kitapları çoğu insan için yaşamlarında karşılaştıkları ilk kitaptır (The Economist, Ekim 2012). Hatta dünyanın çoğu yerinde insanların karşılaştıkları ilk ve tek kitap olma özelliğine de sahiptir. Her birey, öğrencilik yıllarında ders kitaplarıyla çokça vakit geçirmiş, önemli yerlerin altını çizmiş, notlar çıkarmış, alıştırma sorularını cevaplamıştır. Zorunlu eğitimin (4+4+4) 12 yıla çıkarıldığı ülkemizde tüm öğrencilik hayatı boyunca her çocuk, onlarca ders kitabı ile karşılaşmaktadır. Eğitim sistemimiz ders kitaplarını öğretmenin temel başvuru kaynağı olarak görmüş ve öğretmenler de ders kitaplarını neredeyse kutsamışlardır. Yeni yeni değişmeye başlayan algıyla birlikte öğrenme ve öğretme materyallarine internet, video, gazete gibi çeşitli ürünler dahil edilmişse de ders kitapları önem ve değerini korumaktadır. Özellikle modern enstrümanların olmadığı ülkemizin ücra köşelerinde gerek öğretmen gerekse öğrenci için temel başvuru kaynağı yine ders kitabı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ölçme ve değerlendirme, seçme ve yerleştirme aşamasında merkezi sınavların geçerli olduğu ülkemizde ders kitaplarındaki konulardan sorumlu tutulan öğrenciler ana kaynak olarak yine ders kitabını görmektedir.

1976 yılında, Millî Eğitim Bakanlığı'nın bu tarihte aldığı tek ders sistemine dönülmesi ile ilgili olarak hazırlanan *"Ismarlama Ders Kitapları Üzerine Rapor"* da ders kitaplarının işlevi şöyle sunulmuştur (8):

> *"...Bu ders kitaplarının hazırlanış amacını bu bağlam içinde ele alırsak, şunları çıkarabiliriz: Öğrencilerde Atatürk Cumhuriyetinin oluşturduğu çağdaş anlayışı değiştirecektir bu kitaplar. Bu anlayışın yönü de şu doğrultuda olacaktır: Bugünkü Türkiye'miz küçük bir ülkedir. Bu küçük ülkeye razı olmayan, karşıtıyle söylersek, Turan büyüklüğünde bir Türkiye isteyen düşünüşte insanlar yetiştirmek. Ulusal sınırlarımızı genişletmek isteyen bir anlayışla koşullandırılmak istenmektedir öğrencilerimiz. Böyle bir anlayış, Türk gençliğini, "Misak-ı Millî" düşüncesinden uzaklaştırır, Cumhuriyetin varlığını tehlikeye sokar. Nitekim, kitapların hazırlanışında da telkin yoluyla koşullandırma yöntemine ağırlık verilmiştir..."*

Raporda dönemin kitaplarının gençlerde var olan düşünceyi telkin yoluyla değiştirileceğinden, ders kitaplarını kasıtlı şekilde yazıldığında ve bu durumun eleştirmeyi ve düşünmeyi bilmeyen *"tutsak kafalar"* (9) yetiştireceğinden bahsedilmektedir. Ders kitaplarının en önemli fonksiyonu aslında telkin yoluyla belirli biilgilerin aktarılasını sağlamaktır. Öyle ki çoğu öğrenci ders kitaplarında var

olan tüm bilgileri doğru olarak kabul eder. Bu bilgilerin yanlışlığı üzerine tereddüt dahi duymaz, bu kitaplara sarsılmaz bir güven vardır.

19. yüzyıldan itibaren eğitimin devlet aracılığıyla millîleştirilmesine paralel olarak siyasal iktidarın ilgisi ders kitaplarına yönelmiştir. Siyasal iktidar varlığını sürdürebilmek için kendilerine destekçi arar. Devlete, rejime ve siyasi topluma karşı olan bağlılıklar, kuşaklar arasında bilgi, değer, davranış ve inançların aktarılması ile sağlanabilir. Bu durumda da ders kitapları önemli bir rol oynamaktadır. Siyasal iktidarlar ideoloji oluşturmak amacıyla araç olarak gördükleri eğitime büyük roller biçmişlerdir. İktidarın meşruluğunu desteklemek ve onaylamak, iktidara aykırı bilgileri ayıklamak gibi nedenlerden egemen güç eğitimi ve ders kitaplarını kontrol etmek istemiştir (Doğan, 1994; İnal, 2004).

Ders kitabının eğitim aracı olarak öneminden önce dil açısından kitap sözcüğünün ülkemizdeki anlamları üzerinde durulmalıdır. Öncelikle ülkemizde *"kitap"* sözcüğünün kutsal bir anlamı bulunmaktadır. Bu kutsal anlamda kitap olarak kastedilen ülkemizdeki büyük çoğunluğun müslüman kimliğinden hareketle Kur'an-ı Kerim'dir. İkinci bir anlam olarak ders kavramıyla örtüşen bir anlam içermektedir. Bu kavram çerçevesinde kitap; bellenmesi gereken ve yol gösteren şeydir. Üçüncü anlam aslında bu iki anlamın birleşimi olup ders kitabı niteliğidir. Ders kitabı bilgi aktarır ve bilimi çağrıştırır ve aynı zamanda kutsanır (Tanrıöver, 2004:87-88).

Ders kitapları, iktidarın kültürün ve geleneğin aktarılması (*kimlik aktarımı*) ve kendi değerlerini öğretme (*kimlik inşası*) aşamasında doğrudan kullandığı araçlardandır. Ders kitabı bir ülkede *"meşru bilgi"*nin sınırlarını belirleyen temel araçlardan biridir (Apple, 2014:49-50). Kullanılan görseller, içerik, söylenen dil, ele aldığı ya da almadığı konularla birtakım mesajları barındıran ders kitapları, bir ülkede hakim ve *"normal"* sayılan söylemin kodlarını gösterir. Ders kitabında var olan ya da olmayan konular, ders kitabının içeriği, aslında o ülkede konuşulabilecek ya da konuşulamayacak konular anlamına da gelir. Bu bakımdan ders kitapları *"resmi söylemin"* temel unsurlardandır (Çayır, 2014). Dönemsel olarak incelendiğinde gerek kullanılan dil gerek dile getirilen ve getirilmeyen konular bağlamında belli ifadeler ve söylemlerle ders kitaplarında iktidarın yaratmak istediği tipolojiler ortaya çıkarılır. Bu ders kitapları bazen direk çocuğa hitap ederken bazen de dolaylı yollardan çocuğa seslenir çünkü muhatabı yazıldığı kitle yani çocuktur.

Bir dönemin ders kitapları ele alındığında bu dönemin eğilimleri ve çocuklara yüklenen görevler ve sorumluluklar da ortaya çıkarılabilir.

Ders kitapları eğitim sisteminde; sistemin öğretim donanımlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm ders kitapları mevcut dersin davranışsal hedeflerini belirler. Ders kitabında öğrenciden beklenen davranışların dökümü olsa da; içerik esnek değildir ve öğrenme süreçlerinde esneklik beklenmez. Her ders kitabı basıldığı tarihten itibaren içerik olarak durağandır (Baykal, 2004: 39). İçerik bakımından ders kitapları yaygınlık ve genellik özelliklerini barındırır (Tanrıöver, 2004:88).

Ders kitapları diğer öğretim donanımları gibi iki boyutludur. Barındırdığı uyarıcıları zamana ve mekâna rağmen saklar ve diğer zamanlara da taşır. Bu kitaplar; bazen renkli, bazen renksiz, eski dönemlerde görseli az, günümüzde ise görselleri fazla, öğrenciyle etkileşime geçtiği andan itibaren yararlı ve öğreticidir. Maliyet açısından ucuz, taşınabilir, kullanımı kolay (ileri-geri; arama-bulma olanağı) ve dayanıklıdır (Baykal, 2004:39).

Çoğu öğrenci ders kitaplarındaki tüm bilgileri hiç bir kritik yapmadan kabul eder ve kitabın verdiği talimatlara harfiyen uyar. Baykal (2004) ülkemizde ders kitabının algılanışını şöyle ifade eder:

> *"Ülkemizde ders kitabı öğretmen, yönetici, veli ve öğrenci arasında bir uzlaşma olarak kabul edilir. Öğretmen, öğrenci ve program değerlendirmenin sınırları ders kitabının kapsamı ile kısıtlanır. Belki de bu nedenle kitabı olmayan dersler "ders" yerine bile konmaz." (39).*

Eğitim sistemimiz aslında öğretmen odaklı gibi görünse de müfredat odaklıdır. Her müfredat için ders kitaplarının düzenlendiğini düşündüğümüzde 1913 Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı ile birlikte modernl anlamda müfredatlar da eğitim sistemimizde yerini almıştır. Savaş dönemlerinde de yer alan Geçici İlköğretim müfredatı 1921 Maarif Kongresi, ardından 1924 İlköğretim Müfredatı, 1926 İlköğretim Müfredatı, 1931 Müfredatı, 1948 Müfredatı, 1968 Müfredatı, 1980 Müfredatı, ve 2004 müfredatı olarak süreç içinde değişim göstermiştir.

Eğitim öğretim kurumları çocukların ve gençlerin toplumsallaşma süreçlerinde en önemli araçlardır. Bu nedenledir ki, Cumhuriyetin kurulmasıyla

birlikte eğitim ve okul, yeni Türkiye'nin toplumsal, siyasal ve kültürel faaliyetlerinin merkezinde yer almıştır. Bu faaliyetler kastedilen dönem için medenîliğin inşası olarak tanımlanabilir (Tanrıöver, 2004:87). Okul çocuğu yetişkin dünyasına hazırlayan en önemli araç olarak görülmektedir. Ulus kuramcıları (Rousseau, Kant, Fichte, vd.) okulun çocuklara sadece eğitim vermediği aynı zamanda çocukları yurttaş olarak da şekillendirdiğini belirtmektedirler. Sosyal yaşamda pratiklerin bilinmesi ve sosyal yaşam kuramlarının öğrenilmesi ve bu kurallara uyulması okulda gerçekleşir. Schnapper (1995)'e göre *"Yurttaşlar okulda oluşur, topluluğa katılma isteği okulda aşılanır"* (Akt. İnal, 2018:161).

Sosyal Bilgiler ders kapsamına giren dersler ilk kez II. Abdülhamit döneminde (1876-1909) ibtidailerin programlarında yer almıştır. 1913 tarihli Tedrisatı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkatı'yla tarih ve coğrafya derslerinin yanısıra *"Malumat-ı Medenîye ve Ahlâkiye ve İktisadiye"* adlı ders ilköğretim programlarına konulmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra da 1924 programında *"Musahabat-ı Vataniye"* dersi 1926 yılındaki program ile *"Yurt Bilgisi"* adını almış ve bu ders 1926, 1930, 1932, 1936 ve 1948 yıllarında düzenlenen programlarda yerini almıştır (Kılıçoğlu, 2012). 1960'lardan itibaren günümüz Sosyal Bilgiler anlayışı programlara eklenmiştir. 1962 program taslağında tarih, coğrafya ve yurt bilgisi dersleri birleştirilerek programa *"Toplum ve Ülke İncelemeleri"* dersi konulmuş; 1968 yılında bu ders *"Sosyal Bilgiler"* adını almıştır.

Günümüz Sosyal Bilgiler alanı tarih, coğrafya, vatandaşlık, ekonomi, sosyoloji, felsefe, siyaset gibi birçok alanın entegre edildiği bir alandır. Çalışmanın konusu olan 1923-1950 yılları aralığında günümüz Sosyal Bilgiler dersine denk gelen dersler ise tarih, coğrafya ve vatandaşlıktır. Sosyal Bilgiler öğretimin temel amaçlarından biri vatandaşlık eğitimidir. Vatandaşlık eğitimi misyonu 1923-1950 yılları arasında Yurt Bilgisi dersinin temel görevi olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün 18.09.1931 tarihinde Başvekalete yazmış olduğu tezkerede "Yurt Bilgisi" dersi hakkında şöyle demektedir:

> *"Vatan çocuklarını, iyi vatandaş olarak yetiştirmek için klasik tahsil programları arasında yer alan Yurt Bilgisinin ehemmiyeti malumdur. Bundan başka bu kitapların memlekette yurttaşlara okutulması için temin edilecek her tedbirin kıymetli olacağı kanaatindeyim."*

1930'lardan itibaren Yurt Bilgisi ders kitabının yazarlarından biri olan Tevfik Tarık Danışmana göre (1939:6), Yurt Bilgisi, yurttaşlara yurda ait ansiklopedik bilgi veren ve yüksek tahsil görmeyenler için çok kıymetli olan bir derstir. Bu bağlamda Yurt Bilgisi dersleri konu edilen dönemin gerçekliğinde herkesin yüksek öğrenim göremeyeceği bir dönemde rejimin tanıtıldığı, rejimin rejim insanından beklediği görev ve sorumlulukların net şekilde ifade edildiği, aile ilişkilerinden yaşam alanlarına tüm ilişkilerdeki davranış boyutlarını tanıtan, insanlarının kutsallarından değerlerine kadar tüm yapıların tanıtıldığı ve bu argümanları kabul etmelerinin istendiği, kısacası rejimin insan modelinin tanıtıldığı dersler olarak belirtilmektedir.

2.5. SÖYLEM VE İDEOLOJİ

Cemil Meriç, "Üslubun kimliğindir." demektedir. Önce söz vardır. İnsan söz ile kendini ifade eder, tanımlar, konumlandırır. Söz kültürün içinde yoğrularak günümüze kadar gelmiş ve yaşamaya devam etmektedir. Söz hem bireysel bir anlatım hem de ait olduğu kültürün ürünü ve taşıyıcısıdır.

Söylem cümle ötesi bir dil birimidir ve ancak bir bağlam (iletişim bütünlüğü) içinde anlaşılabilir. Bağlam, geleneksel anlamda sınıf, cinsiyet, etniklik, yaş gibi sosyolojik değişkenlerle tanımlanır. Bu tanımlamaya zaman ve mekân, olayların geçtiği kurumlar, yer vb. ile bütün bunların toplumda ve tarihteki işlevlerine göre genişletilebilir. Wodak'a (1996: 21) göre bağlam seviyelerinin tümü bir sosyal pratik olarak söylemi analiz etmeye imkân veririr. Kişinin düşüncesiyle başlayan söylem, kendini ifade etme sürecidir. Dil ancak onu konuşan bireyin düşüncesinde vardır. Kişinin söyledikleri, mekân-zaman ve durum bağlamında anlaşılır hale gelir ve söyleyenin ne dediği karşısındaki(ler)/muhataplar tarafından anlamlandırılır. Bu durumda da dil söyleme dönüşür.

Genel tanımıyla söylemi Elbirlik ve Karabulut şu şekilde ifade etmişlerdir (2015:47):

> *"İdeolojiden asla tecrit edilemeyen, varlığını özne, kültür, söz, bilgi, mekân ile birleştiren farklar/zıtlıklardan alan, art zamanlı çizilmiş ve silinmiş, art zamanlı canlı ve ölü/gerçek ve gerçek dışı, art zamanlı açık veya kamufle edilmiş, görüldüğü veya duyulduğu, ya da her ikisinin de müşterek olarak yaşandığı kadarıyla işaretler, cümleler, söz edimleri, dile getirmeler, önermeler bütünüdür".*

Söylem, Latince "discurre" ve "discourse" sözcüklerinden gelir, "*oraya buraya koşuşturma; gidiş gelişler; uzaklaştırma; eritme"* anlamlarında kullanılır. (Akt. Özüdoğru, 2016:10). Kocaman (2009:5-6) doktora öğrencileriyle yapmış olduğu araştırmada söylem sözcüğünün Türkçe'de günlük dil ve metinlerde kullanıldığı anlamları şöyle sıralamaktadır:

1) Söz bilim, etkili söz söyleme sanatı,
2) Anlatım biçimi, felsefe, görüş, öğreti,
3) İdeoloji, öğreti, kavramsal dizge,
4) Sözlü, yazılı anlatım türü,
5) Bireydil, anlatım biçimi, biçem,
6) Dil, bakış açısı, anlatım biçimi,
7) Sav, görüş.

Kocaman'ın tanımlarına bakıldığında söylem sözcüğünün birçok disiplini ilgilendiren bir kavram olduğu görülmektedir. Sadece yukarıdaki ifadelerden yola çıkıldığında; söylemin dilbilim, sözbilim, iletişim, siyaset, felsefe, tarih ve toplumbilim gibi birçok disiplinin de konusu olduğu anlaşılmaktadır. Söylem sözcüğü üzerine yapılan çalışmalardan hareketle Özüdoğru söylem hakkında yapılan tanımlamaları iki grupta toplamaktadır. Harris, Hymes, Stubbs ve Hoey gibi bilim insanlarının oluşturduğu geleneksel çerçevede var olan tanımlar: *"Tümceden büyük, doğal olarak oluşmuş birimler"*dir. Bu tanımda dil biriminin yapısı ön plana çıkmaktadır ve yapı odaklı bir yaklaşım söz konusudur. İkinci grupta ise Brown, Yule, Sinclair, Coulthard ve Widdowson gibi bilim insanlarına göre söylem, dilin bağlamda kullanılan şeklidir. Burada metnin bütünlüğü (bağlaşıklık) ve metnin anlam bütünlüğü (bağdaşıklık) gibi ilişkilere odaklanan ve bunlardan hareketle var olan bağlam ön plana çıkmaktadır (Özüdoğru, 2016: 11-12).

Ricœur söylem tanımını dilbilim çerçevesinde yaparak "dilin konuşulduğu ve yazıldığı biçim" olarak ifade etmektedir. Dilin öznesi yoktur ancak söylem boyunca konuşmacıya geri gönderiimler yapılır, kimin "ne söylediği" önemlidir. Ricœurcu yorumu yapabilmek için cümle dilbilbiliminde dört özelliği bilmek gerekir. Bunlar söylemin zamansal olarak söylem anının olması-şimdilik, karmaşık göstergelerle söylem konuşmacılarına geri gönderimler yapması, söylemin sembolik işlevini kullanarak temsil ettiği dünyaya göndermeler yapması ve söylemin etkileşim ortamı olmasıdır (Ricœur, 1990:28).

Foucault, felsefesinin metodolojik açıdan arkeolojik ve soybilimsel dönemleri içinde ele alarak sorunsallaştırdığı söylem için düşüncelerini *"Collège de France"*da yaptığı *"Söylemin Düzeni"* adlı konuşmasında şöyle dile getirmektedir:

> *"Bügun yapmak zorunda olduğum konuşmada ve burada belki de yıllar boyunca yapmak zorunda kalacağım konuşmalarda hiç kimseye sezdirmeden eriyip gitmeyi dilerdim. Söze başlamaktansa sözün beri sarıp sarmalaması ve ve beni her türlü olası başlangıcın çok ötelerine taşımasını isterdim. Konuşacağım sırada kimliği bulunmayan bir sesin benden epey önce söze başlamış olduğunu fark edivermek ne hoş olurdu. O zaman sözcükleri bağlamak, cümleyi sürdürmek, sanki her an için askıda tutarak bana işaret etmişçesine yarattığı boşlukların arasına hiç kimsenin fazlaca dikkatini çekmeksizin yerleşivermek yeterdi bana. Böylece başlangıç olmayacaktı ve söylemin kendisinden kaylaklandığı kişi olacak yerde, onun uzayıp gidişinin rastlantısallığında zayıf bir boşluk, olası eriyişindeki bitiş noktası olacaktım. Benim arkamda (çok önceden, söze başlamış, söyleyeceğim şeyleri önceden söylemiş) bir sesin demesini isterdim: "sürdürmek gerek, ben sürdüremeiyorum, sürdürmek gerek, sözcükler olduğu sürece onları söylemek gerek, beni buluncaya, beni söyleyinceye dek, onları söylemek gerek – tuhaf çaba, tuhaf hata, sürdürmek gerek, belki de çoktan oldu, belkide çoktan söylediler bana söyleyeceklerini, belki beni öykümün eşiğine dek, öyküme açılan kapının eşiğine dek taşıdılar, eğer kapı açılırsa şaşardım." (Foucault, 1993:9).*

Foucault'nun kaçınmaya çalıştığı ancak kaçınamadığı şey söylemin ta kendisidir. O söylediği her sözcükte kendi benini aramaktadır. Ancak kullandığı her söz onun varlığının dışında olduğundan bir anlamda dile getirdiği her cümlede söylemin dışında kalmaya çalışsa da bunu başaramadığını dile getirmektedir. Ona göre söylem dünyayı ve insanları şekillendiren bir organizmadır. Bu organizma düşünce, inanış, yargı, değer, sembol, kelime, harf, kurum, norm, gelenek ve dilden oluşmakta ve içerisinde birçok hiyerarşik yapıyı ve güç ilişkisini barındırmaktadır.

Foucault'nun sözlerine dayanarak söylem için farklı alanlara ait olsa da her şeye rağmen ortak ifadeler birliği denilebilir. Söylem tek başına çözümlenemez. Bir bütün halinde ve üretimi ile çözümlenir hale gelmektedir. Söylemin anlaşılabilir olması söylemi üreten, çeşitlilik veren ve sürekli hale getiren iktidar ve onun kurumları aracılığıyla mümkündür. Söylem, *"görevi onun gücünü ve tehlikelerini önlemek, bellisiz olagelişini dizginlemek, ağır korkulu maddiliğini savuşturmak olan bir takım yollarla hem denetlenmiş hem ayıklanmış hem de örgütlenmiş ve yeniden paylaştırılmıştır*" (Foucault, 1993: 9-10). Hapishanelerin meşrulaştırılmasını söylemin gücü olarak gören Foucault'ya göre; söylem "dışlama" stratejileri ile üretilmektedir. Bu stratejiler yasak, akıllılık delilik karşıtlığı ve doğru-yanlışlık istencidir.

Worrrall (1990)'a göre, insanların yaptıkları her şey bir tür söylem içinde biçimlendirildiği için söylem sosyal hayatın her noktasına nüfuz eder. Söylem, bir iletinin tüm boyutlarını, kimin söylediği, otoritesi, kime söylendiği, amacını içermektedir. Söylem, günlük konuşmalar da dahil tüm iletişim biçimlerini kuşatır. Bununla birlikte sohbet ve konuşma, özellikle söze dökülen cümlelerle sınırlı değildir; günlük deneyimlemeler içinde, sosyal dünyayı görme, sınıflandırma ve ona tepki verme yollarını de içerir (Akt. Funch, 2011: 215).

Chatman (2018) söylemi anlatısal ifade olarak betimler. Bu anlatısal ifadenin biçimi yani özü farklı şekillerde olabilir. Sözlü bir yapı ise bu kurmacadır. Görsel ise bir resim, fotoğraf, karikatür olabilir. Eğer bu söylem görsel-işitsel yapı ise sinema, tiyatrodur.

Wodak ve Meyer'e (2000:4) göre söylem, karmaşık bir kümedir. Bu küme eş zamanlı, birbirini takip eden, birbiriyle ilişkili dil olaylarından oluşur. Bu dil olayları farklı sosyal eylemde birbiriyle konu bağlamında ilişkili, belirli işaretler, sözler ya da yazı olarak ortaya çıkmaktadır.

Van Djik uzun yıllar söylem, ideoloji, güç, iktidar, söylem analizi üzerine yapmış olduğu çalışmalarda söylem ve ideoloji kavramlarını yan yana kullanır. Söylem kavramı üzerine yapılan çalışmalardan hareketle söylemi şu başlıklar altında sıralamaktadır (2011:3-5):

- Toplumsal etkileşim olarak söylem,
- İktidar ve baskı aracı olarak söylem,
- İletişim olarak söylem,
- Bağlam özellikleriyle şekillenmiş dil kullanımı olarak söylem,
- Toplumsal göstergebilim olarak söylem,
- Doğal dil kullanımı olarak söylem,
- Karmaşık katmanlardan oluşmuş bir yapı olarak söylem,
- Dinamik stratejilere karşı soyut yapılar,
- Türler ya da cinsiyetler.

Van Dijk için söylem son derece karmaşık ve doğal bir etkileşimdir. Bu etkileşim o kadar önemlidir ki, söylem çözümlemesi olmadan toplumsal olayların anlaşılması zordur (1985: 1-8).:

"Birbiriyle bağlantılı tüm söylem ve bağlam ile ilgili belirleyici değişkenleri hesaba katan gerçek bir söylem çözümlemesinden yoksun olarak, toplumlarda varolan iktidar

yapılarını, grup veya etnik farklılıkları ve bunlardan kaynaklanan mücadelelerin eleştirel çözümlemesini yeterince yapmadan... (sosyal olayları) yanlış değerlendirmiş, yanlış çözüm yolları önermiş oluruz."

İdeoloji ise Van Djik (2000:5) tarafından belirsiz ve tartışmalı bir kavram olarak ifade edilmektedir. İlk defa Fransız düşünür Pierre Jean Georges Cabaniz ve Destutt de Tracy (Van Djik, 2003:17; Althusser, 2002:46) tarafından yaratılan ideoloji kavramına Marx farklı anlamlar vermiş; ideolojiyi bireyin ya da toplumsal sınıfın zihninde var olan fikirler, imgeler sistemi olarak tanımlanmıştır (Althusser, 2002:46). Althusser'e göre ideoloji kişilerin gerçekte var olan koşulları ile hayalleri arasındaki ilişkilerin düzenlemesidir (2002:46). İdeolojiler her bireyi bir özne olarak algılar ve her ideoloji özneler için vardır. İdeolojiyi gerçekleştirecek olan öznenin kendisidir. İdeolojiler gerçek yaşamda pratiklerle kendini gösterir. Her pratik ideoloji için, ideolojinin içinde vardır (Althusser, 2002:60-61):

"Demek ki: Maddi bir ideolojik aygıt içinde varolan, maddi kuralların düzenlediği pratikler, kendi inancına göre vicdan rahatlığı ile hareket eden bir öznenin maddi eylemlerinde varolan pratikleri buyuran ideoloji..."

Van Djik ise ideolojiyi tanımlarken "neye göre ideoloji" sınıflandırması yapmıştır:

- ***İnançlar sistemi olarak ideoloji:*** *grup üyeleri dünyaya ilişkin inançlarının temeli olan, yaşadıkları olayları yorumlamada yol gösterici özelliği olan ve toplumun kendi pratiklerini gözlemleyen genel fikirleri savunmaktadırlar. "İdeolojiler, bir grubun üyelerinin köklü inançlarıdır. (Van Djik, 2003:17)*
- ***Yanlış bilinç ya da yanıltıcı inançlar olarak ideoloji****: Yönetici sınıf tarafından statükoyu meşrulaştırmak ve işçi sınıfın gerçekleri görmesini önlemek için aşılanan fikirlerdir. Burada Van Djik'in kastettiği yanlış bilinç oluşturmadır. Bu ideolojiye örnek olarak Van Djik; "Biz ve Onlar" kutuplaşmasını örnek vermektedir. (Van Djik, 2003:18)*
- ***Genel bir kavram olarak ideoloji:*** *daha genel bir ideoloji tanımı öneren Van Djik her ideolojinin meşrulaştırılmasına ve olumsuz olmasına gerek olmadığını vurgular. (Van Djik, 2003:18)*
- ***Toplumsal pratiklerin temeli olarak ideoloji:*** *İdeolojiler yapısı gereği tüm toplumsal grup ya da hareketlerin fikir sistemleri olmasını yanı sıra aynı zamanda bu grup veya hareketlerin pratiklerini gösterir. Yani bir grup yaşamda karşılaştığı her türlü durumu ya da olayı nasıl yorumlayacağını yine ideoloji ile bilir. (Van Djik, 2003:19)* Bu

durumda ideolojiler bir bakıma toplumun gelenek ve görenekleri, değerleri, inançları, hayata bakış açıları, hayatı yorumlama biçimleridir.

Althusser (2002:51)'a göre ideoloji, bireylerin gerçek ile arasındaki hayali ilişkinin bir tasarımıdır. İdeoloji bireye bir anlam ve yaşamsal olarak bir boyut verir. Eagleton (2015:18) ideolojinin kullanıldığı anlamları sıralamaya çalışmıştır: toplumsal yaşamda anlam ve değerlerin üretilme süreci, bir toplumsal sınıf ya da gruba ait fikirler topluluğu, siyasi iktidarı meşrulaştırmayı sağlayan fikirler, sistematik şekilde çarpıtılan iletişim, özneyi (birey) konumlandıran şey, toplumsal çıkarlar tarafından motive edilen düşünce biçimleri, toplum olarak zorunlu yanılsama, eyleme dayalı inançlar topluluğu, dilsel ve olgusal gerçekliğin birbirine karıştırılması, vs. Eagleton (2015:23)'a göre egemen iktidar kendine yakın fikir, inanç ve değerlerin toplum nezdinde tutunmasını sağlayarak, bunları doğallaştırarak ve evrensel değer haline getirerek, kendisine muhalif fikirleri karalama yoluyla dışlayarak ve toplumsal gerçekliği kendi sistemine göre yorumlayarak meşrulaşır.

Althusser (2002:21), devleti tanımlar ve devlet için; yönetici sınıfın (burjuva ve büyük toprak sahipleri) işçi sınıfı üzerinde egemenlik kurmasını sağlayan baskı makinası olarak tanımlar. Bu baskı makinasının egemenliğini idame ettirmesi için iki tür aracı olduğunu belirten Althusser bu araçları baskı araçları ve ideolojik araçlar olmak üzere ikiye ayırır (2002:33-34). Devletin baskı araçları hükümet, yönetim, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler olup; bu araçların temel özelliği "zor" kullanmalarıdır. Devletin bir de ideolojik aygıtları vardır ki bunlar "zor" kullanma gibi bir özzelliğe sahip değildir. Bu araçlar- ki Althusser "Devletin İdeolojik Aygıtlar" (DİA)" olarak ifade eder- şu şekilde sıralanmıştır (2002:33-34):

- Dinî DİA (değişik kiliseler sistemi)
- Öğretimsel DİA (değişik özel ve devlet okulları sistemi)
- Aile DİA'sı
- Hukukî DİA
- Siyasal DİA (değişik partileri de içeren sistem)
- Sendikal DİA
- Haberleşme DİA'sı (basın, tv, radyo vb)
- Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.)

Althusser'e göre tüm devlet aygıtları baskı ve ideolojiyi kullanırlar. İdeolojik aygıtların baskı aygıtlarından farkı ideolojiye öncelik vermeleridir. Devletin baskı aygıtları bir bütün oluştururken, devletin ideolojik aygıtları birbirinden ayrı ve görece özerktirler. Devletin baskı aygıtları merkezde birleşmiş örgütlenmesiyle merkezileşmiş bir yapıya sahipken; devletin ideolojik aygıtları ise dayandığı ideolojiyle egemen sınıfın ideolojisi çoklukla çelişkilidir. (2002:38-39). Althusser özellikle aile ve öğretimsel DİA' lar üzerinden durur. Çocuğun algılarının "etkilere en açık" olduğu dönemde aile ve öğretimsel ideolojik aygıtlar arasında sıkıştığını ve egemen ideolojiyle dolu becerilerin (Fransızca, hesap, doğa tarihi, bilimler, edebiyat) ya da ideolojinin kendisinin (Ahlâk, felsefe, yurttaşlık eğitimi) "çocukların kafasına yerleştirildiğini" ifade eder (2002:43-44). Özellikle eğitimden ve okuldan bahsederken şöyle der (2002:45):

> *"... Hiçbir DİA bu kadar yıl boyunca haftanın 5-6 günü 8'er saatten kapitalist toplumsal formasyonun çocuklarının tümünün zorunlu (ve üstelik bedava) dinleyiciliğine sahip değildir... Kapitalist düzen için hayati olan bir sonucu üreten mekanizmalar elbette evrensel olarak egemen burjuva ideolojisiyle örtülmüş ve gizlenmiştir, çünkü bu, egemen burjuva ideolojisinin temel biçimlerinden birisidir: okulu "velilerin" (kendileri özgürdürler, yani çocukların sahibidirler) kendilerine (tam bir güvenle) emanet ettikleri çocukların özgürlük ve "vicdanına" saygılı öğretmenlerin, kendi örnekleri, bilgiler, edebiyat ve "özgürleştirici" erdemleriyle, onları yetişkinlerin özgürlük, Ahlâklılık ve sorumluluğuna ilk adımlarını attıkları ideolojileri arınmış (madem ki laiktir) tarafsız bir ortam olarak gösteren ideoloji*

İktidarın en önemli araçlarından biri olan eğitim, toplumsal ve siyasal düzenin devamlılığı için, toplumda var olan bireylerin kendi özneleri olarak inşasına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda ideolojik söylem, kendi söylemsel varlık alanında bireyleri "özne" olarak kuran ve oluşturandır. Bu durumda da ideoloji bireylerin kendi varoluş alanlarının yeniden üretilmesidir (Parlak, 2005: 68). İdeolojinin yeniden üretme aracı olarak kullanımı süreci dil ve kültür alanları üzerinde önemle durulmaktadır. Cumhuriyet döneminde dil, tarih ve sosyal alanda yapılan çalışmalar yeniden üretim sürecinin birer yansımadır. İdeolojinin yeniden üretme aracı olarak kullanıldığı önemli bir alan da eğitimdir. İdeolojik söylemin eğitim sahasındaki en önemli araçları olan ders kitapları egemen ideolojinin, bu ideolojinin bilgi biçimleri ve toplumsal iş bölümünün sürdürülmesi veya yeniden üretilmesi sürecinde ihtiyaç duyulan insan gücünün üretilmesinde önemli araçlarından biridir. Eğitim hayatı aynı zamanda bir kültürlenme sürecidir. Bu kültürlenme sürecinde çocuk yaşadığı toplumun temel kültür öğelerini, temel ilkelerini, ülkülerini, o toplumu diğerlerinden

ayıran önemli olay ve kişileri de öğrenerek yeniden üretme sürecine dahil olur. Bu durumda da ideoloji belirli göstergelerle, ideolojinin gerçekliğini inşa eder.

Ulus devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte oluşan "mili eğitim" kavramı, ideoloji ve eğitim arasındaki ilişkinin başlangıç noktasıdır.[6] Böylelikle eğitim ve ideoloji ayrılmaz bir ikili olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Okullar, yeni neslin hayata hazırlanmasında bir prova alanı olarak görülmüş bu bağlamda da ders kitapları gerçek hayatın provasında anahtar rol oynamıştır. Devletin ideolojik söyleminin kurgulanması ve aktarılması – ulusal bir birlik ve bütünlük oluşturma- okulların sorumluluğa aktarılmıştır (Bumin, 1998b:59). Okullar çocukların siyasal ve kültürel olarak sosyalleşmesi ve yaşadığı ideolojik düzende ideolojinin söylemleriyle donatılmasını sağlayan kurumlardır. Gutek'e (2001) göre ideolojinin eğitimi etkileme boyutları şöyledir:

- *"Eğitim politikarını, hedef, amaç ve sonuçları belirler.*
- *Okul çevresindeki davranış ve değerleri belirleyip, güçlendirir.*
- *Müfredatı oluşturan bilgi ve beceriler üzerinde etkili olur."(181).*

Okullar, tutunma, doğallaştırma, evrenselleştirme, kötüleme, dışlama, gizemleştirme ya da çarpıklaştırma yönetimiyle yahut anlamsal iletiler olarak üretilen ideolojik söylemlerin aktarıldığı zorlama ve baskı unsuru olmadan ikna yoluyla rızanın üretilerek örgütlendirildiği ve yeni öznelerin yaratıldığı kurumlardır (Parlak, 2006:98). Rıza gösterimi ideolojilerde temel amaçtır. Okulda üretilen rızaya bağlı söylem zamanla toplumdaki söyemin yerini alır. Bu nedenle okullarda kullanılan ders kitaplarındaki söylemler, okuldaki gündelik eylemler (bayrak törenleri, and içilmesi, öğretmeni sınıfı girince ayağa kalma, beden eğitimi direktifleri, sıraya girme vb.) (Meşeci Giorgetti, 2016:63), işleyişler bağlamında ideolojinin söylem ve eylem boyutunda birleşiminin kurumsal bir boyutudur. Okullarda yapılan her türlü eylem, çocuğun toplumsal yaşamdaki pratiklerinin provası şeklinde sunulmaktadır. Okulun mimari yapısından içerideki yaşamsal boyutuna, yapılan günlük patiklerden öğretmen öğrenci ilşkilerine, ders kitaplarındaki söylemden belirli öğrenci kulüplerine tüm öğeler mevcut ideolojinin unsurları olarak çocuğa aktarılmaktadır.

[6] 1764'te Fransız devlet adamı La Chalotias "devlet, çocukları devlet üyelerinden başkasına teslim etmeyecektir" sözü, milli eğitimin hayata geçişidir (Bumin, 1998b:60).

Devletin toplumları tanıtması ve kendi söylemine meşru zemin hazırlaması eğitim ve dolayısıyla okullar aracılığıyla olmaktadır. Böylece meşru söylemin yarattığı yeni kuşaklar ve bu söylemin hegomanyasında yetişecek diğer kuşaklar sistemin geleceğini de garanti altına almaktadır. Eğitim sistemi ya da okul sayesinde düşünce/söylem/eylemlerini sınırları tanımlanmış bir siyasal ve toplumsal alanda uygun davranış biçimleriyle gerçekleştiren bireyler yaratma noktasında eğitim sistemini düzenleyen kanunlar, yönetmelikler, öğretim programları, ders kitapları ve okullar en önemli araçlardır. Resmi söylemin yaşamın her alanında var olmasına istinaden genç kuşakların bu söylemle bilinçli olarak karşılaştıkları ve etkileşimde bulundukları okullar, çocuklara *"en iyi toplumların kendi toplumları"* (Parlak, 2006:103) olduğu düsturunu öğreterek meşruiyetini güçlendirip ideolojinin devir daimini sağlamaktadır. Nitekim burada önemli olan öğretilenlerin sorgulanması değil; içselleştirilerek inanmaktır. Bu nedenledir ki ders kitaplarındaki mevcut tüm içerikler sorgulanmaksızın genel geçer bilgi olarak kabul görmektedir (Copeaux, 1998:3).

BÖLÜM III: YÖNTEM

3.1.ARAŞTIRMANIN MODELİ

1923-1950 yılları arasında okutulan Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuk tipolojilerinin ortaya çıkarılmasının amaçlandığı bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden eleştirel söylem analizi tercih edilmiştir. Merriam (2015: 4-5) nitel araştırmayı tanımlamak için öncelikle araştırmanın ne olduğu üzerine tartışmaktadır. Ona göre araştırma, araştırıcının sürece dahil olduğu sistematik bir süreçtir. Araştırma türlerini; kuramsal araştırma, uygulamalı araştırma, değerlendirme araştırması ve eylem araştırması olarak sıralayan Merriam, nitel araştırmanın tanımının basit şekilde yapılacak bir içeriği haketmediğini belirtir. Van Maanen (1979) nitel araştırmayı şöyle tanımlamaktadır (Akt. Merriam, 2015:13): *"Nitel araştırma bir şemsiye terim olup, tanımlamaya, çözmeye, yorumlamaya ve anlamla ilgili terimlere ulaşmaya çalışan teknikleri kapsayan bir bütündür."* Creswell'e (2013: 44) göre ise nitel araştırma yöntemleri varsayımlarla, teorik bakış açılarıyla ve onların yorumlanmasıyla başlar. Bu sorgulayıcı yaklaşım, araştırmanın problem durumunun giderilmesinde sosyal ve bireysel durumların anlamlandırılmasını içerir. Problemi çalışabilmek için temaları ve ortaya çıkan yapıları inceleyen, onları içinde bulundukları bağlam ile değerlendiren nitel yaklaşımların kullanıldığı sorgulamadır. Elde edilen ürün ya da yazılı rapor, katılımcıların sözcüsü niteliğinde olup araştırmacının da yansıtıcı özelliklerini taşır. Problemin kompleks tanımı, yorumlanması, ilgili literatüre katkısı ya da ortaya çıkardığı değişim sergilenir. Nitel araştırma insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya dönük bilgi üretme süreçlerinden biridir (Strauss ve Corbin, 1990). Nitel araştırma *"gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma"* olarak tanımlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:45). Nitel araştırma sürece ve elde edilen verilere göre yön değiştiren ve asıl çalışmanın bu verilerin analizinde daha da yoğunlaştığı yöntemdir.

Merriam nitel araştırmanın tanımından ziyade temel dört özelliğini sunmaktadır. Bu temel özellikler nitel araştırmayı nicel araştırmadan çok farklı noktalara getirmektedir. Nitel araştırmanın genel özellikleri şöyledir: Nitel araştırma

anlam ve anlama üzerine odaklanır. Araştırmada temel araç araştırmacının kendisidir. Nitel araştırma tümevarımsal bir süreçtir. Nitel araştırmada ortaya çıkan ürün oldukça açıklayıcı ve zengin betimlemelere sahiptir (2015:14-17).

Nitel araştırma yöntemleri temel olarak iki gruba ayrılabilir: Birinci grupta belirli bir kurumsal ya da epistemolojik görüşe dayanan veya bunlarla ilgili nitel analiz yöntemleri bulunmaktadır (Konuşma analizi, yorumlamacı fenomenolojik analiz gibi). Bu tür yöntemlerde tek bir formül tüm analizi yönlendirir. Öte yandan kuram oluşturma, söylem analizi, anlatı analizi gibi yöntemlerde ise geniş söylemsel çerçeve içinde bir yöntemin birçok farklı uygulaması bulunur (Braun ve Clarke, 2006:4). İçerik analizi, nitel araştırma türlerinden en çok kullanılan analiz türüdür. Söylem analizi ise aslında içerik analizinin içerisinde de kabul edilebilen bir analiz türü olup daha çok metinlerde kullanılan dilin dilbilimsel ve semantik olarak analizini amaçlamaktadır. Söylem analizi, sosyal yaşamın önemli bir parçası olarak dili görmektedir. Bu nedenle dil ve sosyal yaşama ait unsurlar ile diyalektik bir ilişki içerisinde olduğu varsayımına dayanır. Bu analiz türü etnografik ve benzeri diğer analiz türleri ile birlikte kullanılmaktadır (Fairclough, 2003). Söylem analizi metinde yer alan iletinin sadece içeriğini değil, kim tarafından söylenildiği, bu iletiyi söylerken neye dayandığı (otorite), kime söylediği ve söyleme amacını belirlemeyi içermektedir. Bu açıdan söylem analizi güç, baskı, dayanışma, modernite, kimlik, çatışma gibi sosyal kavramların araştırılmasında önemli bir yöntemdir. Araştırmanın kaynakları ders kitaplarıdır. Ders kitapları ideoloji ve güç unsurlarının birlikte ürettikleri eğitim materyalleri olduklarından çalışmada yöntem olarak eleştirel söylem analizi tercih edilmiştir. Genel anlamda eleştirel söylem çözümlemesi toplumsal bir olgu olarak dil ve dil kullanımının iktidar ve ideoloji gibi olgularla ilişki içinde olduğu gerçeğini merkeze alan bir söylem analizi türüdür. Eleştirel söylem çözümlemesinde söylem bir güç aracı olarak görülmektedir. Eleştirel söylem çözümlemesinin felsefesi, kuram ve yaklaşımını Wodak'ın "Disorders of Discourse (1996)" kitabı ve Fairclough ve Wodak (1998) yazılan *"Critical Discourse Analysis"* makalesinden hareketle Sözen (2017) şu şekilde aktarmıştır:

- *"Eleştirel Söylem Analizi sosyal sorunları konu edinir. Sosyal yaşamdaki süreç ve sorunların dilbilimsel ve göstergebilimsel görünüşlerinin analizi ESA ile yapılır.*
- *Tüm güç ilişkileri söylemsel olduğundan ESA, dilbilimsel ve söyleme dayalı güç ilişkilerini gözler önüne serer. Bu durum aslında güç ilişkilerinin bir söylemde nasıl yapılandırıldığının ve anlamlandırıldığının meselesidir.*

- *Söylem kültür ve toplumu inşa eder, onun tarafından belirlenen bir diyalektik ilişki tarzı ortaya çıktığı için, söylem analizi bu ilişki boyutunu tanımlayarak çözümlemek istediği yapıya odaklanılır. Söylemsel yapının üç belirleyicisi dünyanın temsilleri olan "temsiller"; insanların kendi aralarındaki ilişkileri olan "ilişkiler" ve insanların yaşamsal alanları boyutunda edindikleri sosyal ve kişisel kimlikleri olan "kimlikler".*
- *Söylem ideolojiye göre çalışır. Bu nedenle ESA ideoloiyi sosyal gerçekliğin temsili olarak değil, bir süreci olarak görür.*
- *Söylem tarihseldir. Söylemin üretilmesi için bir bağlam olması gerektiğinden söylem de tarihsel olarak değerlendirilir.*
- *Metin ile toplum arasında kurulan bağ, söylemin tarafından oluşturulan bir ilişkidir. Bu nedenle ESA bu ilişkiyi inceler.*
- *Eleştirel okuma, sistematik bir metodoloji ve araştırılma gerektirdiğinden ESA yorumlayıcı ve açıklayıcıdır." (140-142).*

Nitel çalışmalarda araştırmacının, bulgulara ve sonuca nasıl ulaştığının açıklanması nitel çalışmanın geçerliliği açısından önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu amaçla tüm çalışma boyunca kavramsal çerçeve ve inceleme adımları şu şekilde sıralanmıştır:

- *Söylemin türü: Siyasal, otoriter, sınıfçı, vb.,*
- *Hitap edilen bireylerin özellikleri,*
- *Mekân,*
- *Söylem sırasında kullanılan argümanlar,*
- *Verilen bilgi,*
- *Amaç,*
- *Geniş üst bağlam özellikleri,*
- *Yerel ve küresel bağlam özellikleri,*
- *Bildirişim şekli (Özüdoğru, 2016).*

3.2.EVREN VE ÖRNEKLEM

Çalışmanın evrenini 1923-1950 yılları arasında okutulan ders kitapları oluşturmaktadır. 1923-1950 yılları arasında Sosyal Bilgiler alanında okutulan ders kitaplarındaki çocuk kimliklerinin araştırılmasının hedeflendiği çalışmada örneklem olarak Yurt Bilgisi ders kitapları seçilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nde yapılan taramada 1923-1950 yılları arasında Sosyal Bilgiler alanında okutulan ders kitapları yıllara göre listelenmiştir. Bu listeden hareketle önce Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi kitapları arasında bir ön tarama yapılarak çalışmanın amacı bağlamında aranan çocuk tiplemelerini Yurt Bilgisi kitaplarının daha net olarak verdiğine karar verilmiştir. Bu amaçla Yurt Bilgisi dersine ait ilkokul 3, 4 ve 5. sınıf ile ortaokul 1, 2 ve 3. sınıflarda ders kitapları örneklemi daraltılmıştır. Taranan Tebliğler Dergisine göre 1923-1950

yılları arasında ikokul seviyesinden ortaokul seviyesine kadar okutulan Yurt Bilgisi ders kitabı sayısı 48 olup bu kitaplardan ikisi yardımcı kitap olarak okutulmuştur.[7] Bu örneklem üzerinde yapılan taramadan hareketle ilkokul 3, 4 ve 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitapları seviye gereği çocukla daha net ilişki kurduğundan çalışmanın örneklemi olarak seçilmiştir. Seçilen örneklem içinde incelenen tüm ders kitapları okutuldukları tüm dönemler boyunca her basımları tek tek incelenerek içinde değişikliği olan ancak eski içeriği de barındıran baskılar eleştirel söylem analizine tabi tutulmuştur. Aşağıda çalışmanın örneklemini oluşturan 1923-1950 yılları arasında okutulan Yurt Bilgisi kitaplarının künyeleri sunulmuştur:

1) Yurt Bilgisi, İlkokul 5, Muallim Abdulbaki, İstanbul 1927.
2) Yeni Yurt Bilgisi, İlkokul 4, Mithat Sadullaa, İstanbul, 1929.
3) Yurt Bilgisi, İlkokul 5, Ali Seydi, İstanbul 1930.
4) Yurt Bilgisi, İlkokul 5, MV, İstanbul 1933.
5) Yeni Yurt Bilgisi, İlkokul 3 (Köy Mektepleri için), Mithat Sadullah, İstanbul 1934.
6) Yurtbilgisi Dersleri, İlkokul 5, Tarık Emin Rona, İstanbul 1939.
7) Yurtbilgisi Dersleri, İlkokul 4, Tarık Emin Rona, İstanbul 1940.
8) Yurt Bilgisi Dersleri, İlkokul 4, Bedia Ermat-Kemal Ermat, İstanbul 1948
9) Yurtbilgisi Dersleri, İlkokul 5, Bedia Ermat- Kemal Ermat, İstanbul 1949.

Taranan ders kitapları hakkında genel bilgi kronolojik sıraya göre aşağıda sunulmuştur.

[7] 1923-1950 yılları arasında okutulan Yurt Bilgisi ders kitapları listesi için bakınız EKLER.

3.2.1.YURT BİLGİSİ 5. SINIF 1927

Muallim Abdülbaki (Gölpınarlı)[8] tarafından yazılan Yurt Bilgisi ders kitabı 1927-1930 yılları arasında ilkokul 5. sınıflarda okutulmuştur. Ders kitabı farklı hikayeler, şiirler ve eski-yeni kıyaslamasına yönelik olarak verilen bilgilerden oluşmaktadır. Kitapta bazen çocuğun kendisi konuşturulmakta bazen de üçüncü şahıs anlatıcı dili kullanılmaktadır. Bu ders kitabı 16 konu başlığından oluşmaktadır.[9]

3.2.2. YENİ YURT BİLGİSİ 4. SINIF 1929

Mithat Sadullah (Sander) tarafından yazılmış olan Yeni Yurt Bilgisi 4. Sınıf 1927-1930 yılları arasında ilkokul 4.sınıflarda okutulmuştur. Bu ders kitabı 236 sayfadır. Ders kitabı 89 konu başlığından oluşmaktadır.[10] Bu ders kitabı Cumhuriyet Halk Fırkasının ilkokul çocuklarına vermek istediği vatandaşlık anlayışını yansıtmaktadır (Çaymaz, 2021:37).

Kitap belirli bir konuşma dilinde yazılmış olup kitap içerisinde hikayeler de bulunmaktadır. Bölüm sonlarında *"Düşünceler"* başlığı altında öğrenciye sorular sorulmaktadır. Kitabın kurgusunda sorunlar bulunup, kitap derleme bir yapıya sahiptir. Kitabın görsel yapısından anlaşıldığı üzere kitapta sayfaların düzenlemesi ve yazı büyüklükleri değişiklikler göstermektedir. Konular arasında bağlantı ya da atıf bulunmamaktadır.

[8]Muallim Abdülbaki (Gölpınarlı) (12 Ocak 1900-25 Ağustos 1982): Babası Agah Efendi bir gazetecidir. Azerbaycan'ın Gölpınar köyünden göç etmişlerdir. Gelenbevi Lisesi son sınıftan ayrılmış, kitapçılık ve ilkokul öğretmenliği yapmıştır.1930'da İstanbul Darülfününu Edebiyat Fakültesini bitirmiş Konya, Kayseri, Balıkesir, Kastamonu liseleri ve İstanbul Haydarpaşa Lisesinde edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Edebiyat Fakültesinde metinler şerhi okutmuş, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde İslam-Türk Tasavvuf Tarihi okutmuş; 1949 yılında emekliliğe ayrılmak zorunda kalmıştır. İlkokullar için yazdığı Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri ve Yurt Bilgisi ders kitaplarının yanı sıra dönemin fakülte dergilerinde birçok yazı; Türk Ansiklopedisi ve İslam Ansiklopedisi'nde çeşitli maddeleri yazmıştır. Mevlana Celaleddin Rumi, Mevlana'dan Sonra Mesnevilik, Türk Tasavvuf Şiiri AntolojisiYunus Emre, Şeyh Galip, Hayyam ve Rubailer eserlerinden bazılarıdır. Ayrıntılı bilgi için: Akün, Ö.F. (1996). Abdülbaki Gölpınarlı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 14 (146-149).

[9] Yurt Bilgisi 5. Sınıf 1927 ders kitabının "İçindekiler" kısmı için bakınız EKLER.

[10] Yeni Yurt Bilgisi 1929 ders kitabnın "İçindekiler" kısmı için bakınız EKLER.

3.2.3. YURT BİLGİSİ 5. SINIF 1930

Ali Seydi Bey[11] tarafından 5. sınıflar için yazılmış olan Yurt Bilgisi ders kitabı 1928-1931 yılları arasında okutulmuştur. Biz diliyle yazılmış olan bu ders kitabı 140 sayfadır. Ders kitabı 25 konu başlığından oluşmaktadır.[12]

3.2.4.YURT BİLGİSİ 5. SINIF 1933

Maarif Vekaleti tarafından 5. sınıflar için hazırlanmış olan bu kitap 66 sayfadan oluşmuştur. Kitap 1939 yılına kadar beşinci sınıflarda okutulmuştur. Kitap boyunca devlet, devlet kurumları, yönetim gibi alanlarda öğrenciye bilgi verilmektedir. Bazı yerlerde çocuk ifadesi geçse de bu ifadeler çocuğun özellikleri ya da görevleri üzerine bilgi vermemektedir. Kitap 28 konu başlığından oluşmaktadır.[13] Çaymaz (2021:28) bu kitabın Atatürk'ün Afet İnan ve Recep Peker'e yazdırmış olduğu Vatandaş İçin Medenî Bilgiler (2 cilt) kitabının çocuklara uyarlanmış hali olduğunu ifade eder.

3.2.5. YENİ YURT BİLGİSİ 3. SINIF 1934

1934-1935 yılları arasında köy mektepleri ve ilk mekteplerin 3.sınıfları için hazırlanmış olan bu ders kitabı kütüphane taramaları sonucunda 1934-35, 1935-36, 1936-37, 1937-38 yılları arasında okutulduğu tespit edilmiştir. Kitap yazarı Mithat Sadullaa (Sadullah)'[14] tır. Kitabın iç kapağında ilkokul 3. sınıfta haftada iki saat

---

[11] Ali Seydi Bey (24 Mart 1870- Ekim 1933): Erzincan'da doğru. Süvari kumandanı Üzeyir Paşa'nın oğludur. Erzincan Askeri Rüşdiyesi ve Mülkiye İdadisini bitirdi. 1891'de Şûra-yı Devlet Kalemi'de memuriyete başladı. Aynı zamanda Numune-i Terakki Mektebi ve idadilerde hendese, hesap, tarih, kitabet ve imla derslerinde hocalık yaptı. Bağdat'a sürgün olarak gönderildiği tarihlerde (1896) Bağdat İdadisi'nde ve başka okullarda da muallimlik yaptı. 1900'de İstanbul'a döndü. Birço memuriyet görevi yapan ve görevlerinde başarılı olan Ali Seydi Bey, Dahiliye Nezareti müfettişliğine 9 Eylül 1909'te tayin edilmiş; aynı yıl Tarih-i Osmani Encümeni'ne daimi aza olarak seçilmiştir. İki Mecidi nişanına sahip olan Ali Seydi Bey'in en son devlet görevi Elaziz Valiliğidir. Bu görevin ardından daha çok eğitim ve öğretim alanına ağırlık veren Ali Seydi Bey 1933'te Türkiye Büyük Millet meclisi'ne Trabzon mebusu olarak girmiş olsa da aynı yılın Ekim ayında vefat etmiştir. Türk eğitim ve fikir hayatına önemli hizmetler veren Ali Seydi Bey'in sözlükler, tarih, din ve Ahlâk konularında 90'a yakın eseri bulunmaktadır. Çoğunlukla ders kitapları bulunan yazarın bazı ders kitapları şunlardır: Tarih-i Umumi (AliReşad ile birlikte, I-III, İstanbul 1327); Mekatib-i İdadiye Şakirdanına Mahsus Devlet-i Osmaniyye Tarihi (İstanbul 1329); Musahabat-ı Ahlâkıyye (İstanbul 1334), Kızlara Mahsus Terbiye-i Ahlâkıyye ve Medeniyye (İstanbul 1328-1329). Ayrıntılı bilgi için: Uzun, M. (1989). Ali Seydi Bey, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2 (442-445).

[12] Yurt Bilgisi 5. Sınıf 1930 ders kitabının "İçindekiler" kısmı için bakınız EKLER.

[13] Yurt Bilgisi 5. Sınıf 1933 ders kitabının "İçindekiler" kısmı için bakınız EKLER.

[14] Mithat Sadullah [Sander] Bey'in kimliği hakkında çok az bilgi vardır. İstanbul Darülfünunu Hukuk Mektebini bitirdiği ve bir dönem Galatasaray İdâdîsi'nde muallimlik yaptığı bilinmektedir. Mithat Bey ayrıca Türk edebiyatçılarından Şükûfe Nihal [Başar] Hanım'ın ilk eşidir. *Ma'lûmât-ı Vataniyye*

olduğu bilgisi bulunmaktadır. Kitap içerisinde bölümler yoktur. Her başlık ana başlık şeklinde öğrenciye sunulmuştur. Köy mektepleri için hazırlanmış bu ders kitabı 28 başlıktan oluşmaktadır.[15]

Kitabın içeriği, baba ile oğlu arasındaki konuşmalar, çocukların babalarından duyduklarını öğretmenlerine sorması ve okulda öğrendiklerini kendi ağzından anlatması, öğretmenin öğrencilere sorular sorması gibi metinlerden ve olay kurgusundan oluşmaktadır. Tüm içerik incelendiğinde kitabın sanki sadece erkekler için yazılmış, okurunun (öğrencinin/çocuğun) sadece erkek olduğu varsayılmış gibi metinler sunulmuştur. Öğretmen çocuklara hitap ederken konuşmasına *"Oğlum!", "Çocuklarım"* diye seslenir. Kitabın anlatıcısı Kaya adında bir köy çocuğudur. Kaya bazen okulda yaşadıklarını, bazen hazırladığı ödevleri, bazen babasının anlattıklarını bazen de gezilerini tüm kitap boyunca anlatmaktadır.

3.2.6. YURTBİLGİSİ DERSLERİ 5. SINIF 1939

Tarık Emin Rona tarafından 5. sınıflar için yazılmış olan Yurtbilgisi Dersleri ders kitabı 1939-1942 yılları arasında okutulmuştur. Kitap 111 sayfa olup Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğünün 83-7512 sayı ve 11.09.1939 tarihli kararıyla basılmıştır. Bu ders kitabının son sayfasında, *"2259 Sayılı Okul Kitapları Hakkındaki Kanun hükümlerine göre açılan İlkokul Yurt Bilgisi kitapları müsabakasına gönderilen 22 seri kitap arasından seçilen bu ders kitabının Talim ve Terbiye Heyeti'nin 04.08.1939 tarih ve 101 sayılı kararı ile birinci olarak seçilmiş ve üç yıl süreyle okullara kabul edilmiştir."* ifadesi bulunmaktadır. Bu ders kitabı beş bölüm ve bu bölümler altındaki başlıklardan oluşmaktadır. Kitabın sonunda bir de *"Bitirirken"* adlı başlık dikkat çekicidir.[16]

---

ve Medenîyye ve daha sonra aynı ders için *Yurt Bilgisi* kitaplarının dışında, *Sarf ve Nahiv Dersleri* (1339/1923), *Lugatçeli ve İzâhlı Antoloji Divan Edebiyatından Seçme Nazımlar* (1941), *Seçkin Edebiyatçılarımızın Biyografileri* (1943), *Edebiyat Dersleri* (1945), *Yeni İmlâ Klavuzu* (1948), *Yeni Terimlerle Yurt Bilgisi Özü* (1948) gibi eserler de kaleme almıştır. (Sena Çoşğun (2015), Atatürk Dönemi Yurt Bilgisi Ders Kitaplarının Eğitim Felsefesi ve Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, s.96)

[15] Yeni Yurt Bilgisi 1934 ders kitabının "İçindekiler "kısmı için bakınız EKLER.

[16] Yurtbilgisi Dersleri 5. Sınıf 1939 ders kitabının "İçindekiler" kımı için bakınız EKLER.

3.2.7. YURTBİLGİSİ DERSLERİ 4. SINIF 1940

Tarık Emin Rona[17] tarafından ilkokul 4.sınıflar için yazılmış olan ders kitabı 1939-1942 yılları arasında okutulmuştur. 83 sayfa olan kitap Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğünün 83-5988 sayılı ve 27-VI-1940 tarihli emriyle ikinci defa olarak 70.000 adet basılmıştır. Baskının daha kaliteli olması nedeniyle kitabın 1940 baskısı çalışmada seçilmiştir. Kitapta içindekiler kısmında değişiklik bulunmaktadır. Bu kitap Giriş, Birinci Bölüm ve İkinci Bölüm olmak üzere üç bölümden ve bu bölümlerin altında konu başlıklarından oluşmaktadır.[18]

Belirgin bir değişikliğin net olarak göründüğü bu ders kitabında her konunun altında çocuk tarafından ya bir şeyleri yapmak için ant içme veya söz verme ya da konu ile ilgili bir paragraftan oluşan kısa bir özet bulunmaktadır. Ders kitabı İnönü dönemine ait olduğundan ders kitabında Reisicumhur olarak İsmet İnönü'nün resmi bulunmakta olup, kitabın görsellerinde farklılık olup basit çizimlerin yerine fotoğraflar kullanılmıştır. Bu ders kitabı 2259 Sayılı Okul Kitapları Hakkındaki Kanun hükümlerince açılan İlkokul Yurtbilgisi Kitapları müsabakasına gönderilen 22 kitap arasında seçilmiş ve Talim ve Terbiye Heyeti'nin 4.8.1939 tarih ve 101 sayılı kararı ile 3 yıl okutulmak üzere kabul edilmiştir. Bu müsabakada ders kitaplarını inceleyen heyetin bilgileri kitabın son sayfasında şu şekilde verilmiştir: Adana Kız Lisesi Müdürü Şahap Nazmi Coşkunlar, İstanbul Kız Öğretmen Okulu Tedris Usulü Öğretmeni Hüviyet Bekir Örs, Ankara Birinci Ortaokul Müdürü Feridun Dündar, Ankara Müzik Öğretmen Okulu Başyardirektörü Şükrü Kurgan, Ankara Devlet Konservatuar ve Tiyatro Okulu öğretmenlerinden Cevdet Kudret Solok, Adana Merkez İstiklâl İlkokulu Başöğretmeni Kemal Altan, Muğla Merkez Üçüncü İlkokul Başöğretmeni Basri Tözün.

3.2.8.YURT BİLGİSİ DERSLERİ 4. SINIF 1948

Bedia Ermat ve Kemal Ermat[19] tarafından ilkokul 4. sınıf için yazılmış olan bu ders kitabı 74 sayfadır. Bu ders kitabı ,1943-1944, 1944-1945, 1945-1946, 1946-1947, 1947-1948, 1948-1949 yılları arasında ilkokul 4. sınıflarda okutulmuştur. Üç

[17] Kitabın son sayfasında kitap yazarı Tarık Emin Rona hakkında Ziraat Vekâleti Ziraat İşleri Umum Müdürlüğü Birinci Seksiyonda ziraat mühendisi olduğuna dair bilgi bulunmaktadır.
[18] Yurtbilgisi Dersleri 1940 ders kitabının "İçindekiler" kısmı için bakınız EKLER.
[19] Kitabın ilk sayfasında kitap yazarları hakkında "İstanbul Nişantaşı Birinci Erkek Orta Okulu Türkçe Öğretmeni Bedia Ermat-Kemal Ermat" bilgisi yer almaktadır.

bölümden oluşan bu ders kitabı da bu bölümlerin altında konu başlıklarından oluşmaktadır. [20]

Bu ders kitabının ilk sayfasında Mustafa Kemal Atatürk'ün resmi bulunmakta olup *"Devletimizin bânisi ve milletimizin fedâkar, sadık hadimi; insanlık idealinin aşık ve mümtaz siması eşsiz kahraman ATATÜRK. Vatan sana minnettardır. İsmet İnönü"* ifadesi bulunmaktadır. Kitabın ikinci sayfasında dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün resmi bulunmaktadır. Atatürk'ün ölümünün ardından dönemin Yurt Bilgisi ders kitapları değiştirilerek Tarık Emin Rona tarafından yazılan Yurtbilgisi Dersleri IV ve V kabul edilmiştir. Her iki kitapta da girişte tam sayfa olarak -daha önceki ders kitaplarından bazılarında Atatürk'ün fotoğrafının olduğu sayfada- Millî Şef İsmet İnönü'ün fotoğrafı yer almaktadır. Bu durum ders kitaplarında "Millî Şef" döneminin başlangıcıdır (Çaymaz, 2011:36).

Kitap içerisinde her konunun sonunda vurgulanmak istenen ifadeler italik olarak yazılmış olup bunlar küçük bir paragraf halindedir. Burada ders kitabı yazarları çocuklara seslenerek yapmaları gerekenleri çocuğa söylemektedir. Kitapta açıkça çocuğa seslenme ifadeleri bulunmaktadır. Kitabın giriş kısmında çocuk birinci tekil kişi olarak konuşturularak koyu harflerle söylediği cümlelerde çocuk, milliyetçilik vurgusu yapmış, bir anlamda daha kitabın ilk sayfasında çocuğa telkinlerde bulunulmuştur.

Bu ders kitabı 2259 Sayılı Ders Kitapları Hakkındaki Kanun hükümlerine göre açılan İlk okul Yurt Bilgisi kitapları müsabakasında bu Talim ve Terbiye Kurulu'nun 29.05.1942 tarih ve 195 sayılı kararıyla 13 kitabın birincisi olarak seçilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı Yayım Müdürlüğü'nün 09.03.1948 tarih ve 82/3735-48 sayılı emriyle altıncı defa da basılmıştır. Ders kitabı 8 yıl boyunca ilkokul 4.sınıflarda okutulmuş olup bu ders kitabının ders kitapları müsabakasında seçilmesini sağlayan tetkik heyeti şu kişilerden oluşmuştur: Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi profesörlerinden İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Bakanlık Hukuk Müşaviri Hasan Refik Ertuğ, Bakanlık Müfettişlerinden Osman Pazarlı, Ankara Atatürk İlk Okulu öğretmenlerinden Seher Akbıyık, Ankara Atatürk Erkek İlk Okulu öğretmenlerinden Adviye Öktem.

[20] Yurt Bilgisi Dersleri 1948 ders kitabının "İçindekiler" kısmı için bakınız EKLER.

3.2.9 YURT BİLGİSİ DERSLERİ 5. SINIF 1949

Bedia Ermat ve Kemal Ermat tarafından ilkokul 5. sınıflar için yazılmış olan "Yurt Bilgisi Dersleri" ders kitabı 1943-1949 yılları arasında okutulmuştur. 90 sayfadan oluşan bu ders kitabının ilk sayfasında *"2259 Sayılı Okul Kitapları Hakkındaki Kanun hükümlerine göre açılan İlk Okul Yurt Bilgisi kitapları müsabakasına gönderilen 13 kitap arasından seçilen bu kitap Talim ve Terbiye Heyetinin 29.05.1942 tarih ve 195 sayılı kararıyla birinci olarak seçilmiş"* olduğu ibaresi yer almaktadır. Bu ders kitabı beş bölüm ve bu bölümler altında başlıklardan oluşmaktadır. [21]

3.3.VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Nitel veri analizinde amaç, sosyal gerçekliğin içinde örtük bir şekilde bekleyen ya da sunulan bilginin ortaya çıkarılmasıdır. Bu çalışmada araştırmacı kendi öznelliği ile hareket etmiş ve elde ettiği verileri tümevarımcı bir yöntemle yapılandırmıştır. Çalışmada öncelikli olarak doküman incelemesi yapılmıştır.

3.4. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Ders kitaplarında yer alan çocukla ilgili söylemlerin ve bu söylemleri oluşturan ögelerin, bu ögeleri kullanırken yapılan stratejilerin, ilgili dönemin sosyal pratiğinde şekil bulmuş hallerinin tespit edilmesinin amaçlandığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden eleştirel söylem analizi kullanılmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında NVİVO programında yapılan kodlamalarda içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, nitel araştırma türleri arasında en çok kullanılan yöntemlerdendir. Bu yöntem daha çok yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesinde kullanılır. Araştırmacı önce araştırma konusu ile ilgili kategoriler geliştirir, ardından incelemiş olduğu her veri setinde, belirlediği kategoriler içinde yer alan kelime, cümle ya da resimleri saymaktadır (Silverman, 2001). *"İçerik analizi sözel/yazılı ve bunların dışında kalan materyal ile içerik arasında az ya da çok bir ilişkinin olduğunu varsaymakta böylece çözümleme sürecine alınan kaynak, alıcı kitlesi ve duruma yönelik çıkarımlarda bulunmayı amaçlamaktadır"* (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 33). Söylem analizi ise, yazılı metinleri dilbilimsel analize tabi tutarak analiz yapar. Söylem analizi, dili

[21] Yurt Bilgisi Dersleri 5. Sınıf 1949 ders kitabının "İçindekiler" kısmı için bakınız EKLER.

sosyal yaşamın bir bileşeni olarak görür ve sosyal yaşama ait diğer unsurlar ile diyalektik bir ilişki içerisinde olduğu varsayımına dayanmaktadır. Söylem analizi etnografik ve benzeri diğer analiz türleri ile birlikte kullanılmaktadır (Fairclough, 2003).

Dilbilimcilerin ortak kanaati söylemin cümlenin ötesinde bir dil olduğudur. Bağlama bağlı olarak doğal süreçte oluşan cümleler söylemin oluşumunda önemli rol oynar. Bu cümlelerin birleşimi söylemi oluşturmakla beraber, cümlelerin belirli bir bağlamda birleşmesi ve toplumsal bir anlam taşıması da söylemin gerekliliklerindendir (Osaba ve Sobale, 2014:200). Söylemde bir etkileşim ortamında iletinin içeriği değil, o iletiyi kimin söylediği, neye (otorite) dayanarak, kime ve ne amaçla söylediği gibi boyutlar bulunmaktadır (Çelik ve Ekşi, 2013:100). Foucault'nun söylem kavramından hareketle, sosyal bir organizma olan insanın, düşüncelerini ve eylemlerini sınırlandırması için, geleneksel düşünme ve yazma yollarının toplumun kültürel yapısı içinde siyasi ve ideolojik olarak nasıl kullanıldığını göstermek amacıyla söylem analizi yapılmaktadır (Wooffitt, 2005: 39). Foucault'ya göre insanlar sadece söylem sınırları içinde düşünür. Ona göre söylem; amaç-geleneksel destekler-güç ilişkisinin yeniden üretilmesi ve bu üretimin ideolojik etkilerini yapılandıran ifade sistemidir. Söylem analizi ideolojinin ve gücün birey ya da kurumlar tarafından kullanımı sürecinde dilin nasıl kullanıldığına odaklanmaktadır. Söylem analizi dilin dilbilgisel ögelerinin incelenmesi değildir. Söylem analizi söylen(il)en her ifadenin üretildiği bağlamı, tarihsel süreci ve paradigması gözönünde bulundurarak sözdizimsel ve anlambilimsel olarak incelenmesidir.

Söylem analizinin türlerinden bir olan eleştirel söylem çözümlemesinin alanı çok geniştir. Eleştirel söylem çözümlemesinde hem metin hem de söylem çözümlemesi birlikte yapılmaktadır. Çalışmada, Viyana Okulu temsilcileri tarafından geliştirilen ve içerik ve stratejilerin belirlenerek söylem içindeki dilsel yapılanmanın (biçim, yapı, sözcük) çözümlenmesi aşamalarından oluşan (Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart, 2009) eleştirel söylem analizi kullanılmıştır. *"Viyana Okulu'nun diğer eleştirel söylem analizi ekollarinden (İngiliz Okulu: Kress, Hodge, Fowler, Fairclough; Hollanda Okulu: Van Dijk) farkı disiplinlerarası olması ve daha çok söylemin işlevsel yönüne önem vermesidir"* (Büyükkantarcıoğlu, 2001: 178). Eleştirel söylem çözümlemesinde *"bir yandan Bernstein'in toplumdilbilimsel*

yaklaşımının, diğer yandan felsefik, toplumsal ve tarihsel boyutları ile Eleştiri Kuramının izleri de görülmektedir" (Büyükkantarcıoğlu, 2001: 178).

Araştırmada eleştirel söylem çözümlemesinin ve Viyana okulunun seçilmesinin ana nedeni ders kitaplarının da bir ideolojinin ürünü olmasıdır. Önce ders kitapları içerik analizine tabi tutularak kodlamalar yapılmıştır. Ardından elde edilen metinler üzerinde eleştirel okumalar yapılarak stratejilere ulaşılmıştır. Stratejilere ve derin anlama yani metin içerisindeki ideolojilere ulaşmak için dilbilimsel kodlamalar çıkarılmış, bu dilbilimsel kodlamalar aracılığıyla da üst yorumlamalara gidilmiştir. Kodlamalar sırasında argümanlara dikkat edilmiştir:

- Kullanılan temalar nedir?
- Hangi argümanlar kullanılmıştır?
- Kime hitap etmektedir?
- Metin türleri nelerdir?
- Dilsel yapıda ne gibi ifadeler dikkat çekmektedir? (emir, soru, istek, gereklilik kipleri gibi)
- Kullanılan tarihsel şahsiyetler var mıdır?
- Kullanılan ya da işaret edilen mekânlar nelerdir?
- Görseller ve metinler aynı konuyu mu içerir?
- Verilen örnekler arasında benzerlikler ve farklılıklar var mıdır?
- Metin içinde verilen zıtlıklar nelerdir.
- Olumlu ve olumsuz örnek yapıları var mıdır?

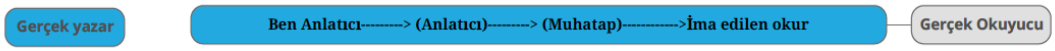
İçerik çözümlemesi yapılırken aynı zamanda Creswell'in (2013: 190-191) oluşturmuş olduğu *"araştırma yaklaşımlarına göre veri analizi ve sunumu"* tablosundan yararlanılmış ve analizin aşamaları şu şekilde sıralanmıştır:

- Veriler için dosya oluşturma ve düzenleme,
- Metni okuma, kenar notları alma, ön kodları oluşturma,
- Durumu ve onun bağlamını tanımlama,
- Temalar ve modeller oluşturmak için kategorik toplama kullanma,
- Doğrudan yorumlama kullanma,
- Ne *"öğrenildi"*ğinin doğal genellemelerini geliştirme,

- Durumun (veya durumların) derinlemesine resmini anlatı, tablolar ve şekiller kullanarak sunma.

Veri analizinin ikinci aşamasında ders kitaplarında kullanılan stratejiler belirlenmiştir. Çalışmada stratejiler, ders kitabı yazarının söyleminde (ifadesinde) ideolojisinin bilinçli ya da bilinçsiz olarak kullandığı dilsel yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Chatman (2018) anlatıcı ve yazarın karıştırılmaması gerektiğini söylese de uygun bağlam içinde *"anlatıcı yazar ya da daha iyisi, olası birçok çeşitten biri, yazar-anlatıcıdır"* (139). Okura göre yazar bazen ben/biz anlatırımı bazen o diliyle bazen de Tanrısal bir anlatım ile varlığını sunabilir. Yazar bu sunumları yaparken örtük ya da açık anlatıcılar seklinde belirir. Ders kitabının da bir anlatı olduğu düşünüldüğünde ders kitabı ve okuru arasındaki etkileşimi şu şekilde sunmak mümkündür (Chatman, 2018:141).

Anlatı Metni



Şekil: 3-1: Anlatı-İletişim Durumu

Viyana Okulu temsilcilerine göre strateji; *"yazar ya da konuşur tarafından ideolojisini bilinçli ya da bilinçsiz olarak sunduğu yapılar, kodlar ve şemalarla yakından ilgilidir."* Wodak ve arkadaşlarına göre stratejiler, doğrulama stratejileri, yapıcı stratejiler, süreklilik stratejileri, dönüşüm stratejileri, ayırıcı ve yıkıcı stratejiler olmak üzere 5 grupta toplanmaktadır. Stratejilere örnek olarak ben/biz ayrımı, ötekileştirme, olumlu olumsuz kimlik sunumları, yüceltme, meşrulaştırma, örtüklük, retorik, yadsıma, sınıflandırma, tanıtma verilebilir (Ak Başoğul, 2018).

Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart'ın (2009) yapmış oldukları ulusal kimlik çalışmasında ortaya çıkardıkları stratejiler araştırmaya örnek olması açısından Tablo 3-1, Tablo 3-2, Tablo 3-3, Tablo 3-4 ve Tablo 3-5'te sınulmuştur. Tablolardan anlaşıldığı üzere stratejilerin belirlenmesinde *"bağlam"* en önemli unsurdur. Kullanılan argümanlar ve şemalar bağlama göre farklı stratejiler altına girebilmektedir.

Tablo 3- 1: Gerekçe ve Görecelik Stratejileri, Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart (2009: 36-37)

Gerekçe ve Görecelik Stratejileri		
Stratejiler	**Argümantasyon şemaları**	**Gerçekleştirme araçları**
Suçluluk ve sorumluluk değişimi		
"biz" ile "onlar" arasındaki farkı vurgulama stratejisi/ izolasyon ve/veya tekilleşme stratejisi	cehalet karşılaştırma/ farklılaştırma	anlamsal birleşenlerine sahip sözlüksel birimler farklılık / tekilleşme yaratır:paralellikler, üçlü figürler
heteronomizasyon stratejisi: ulusal ulusaldışı bağımlılık vurgusu/heteronomi vurgusu	dışşsal kısıtlamaların ve/veya dışsal gücün topoları/ heteronomi	doğallaştırıcı metaforlar (felaket)
şüphe yaratma stratejisi	açıklayıcı örnekler	
günah çıkarma/mağdur/failin ünversiyon stratejileri		imalar, kasıtlar, uyarılar, belirsizlikler
Küçümseme/Hafife Alma: olumsuz aynılık veya olumsuz ortak özellikleri vurgulama	karşılaştırma/ benzerlik	karşılaştırmalar (olumsuzluklar dahil), analojiler hikaleyici anektodlar, kurgusal senoryolar
birşeyi diğerine dengeleme	karşılaştırma/ azınlık mekânları	anlamsal bileşenli sözcük birimleri
durdurma stratejisi/ o zamanla şimdi arasındaki farkı vurgulama stratejisi	öğretmen olarak tarihin kullanımı	sosyal oluşumlar (sorumluluk alma)
karışma stratejisi/tazminat stratejisi (örn: nazi suçlarıyla savaş sonrası yeniden yapılanma çalışması)		evet-ama figürü, düşündürücü simgeler (detaylı sunum veya kısa referans olarak gösterilmiş olan konuların tek taraflı ağırlığı
Rasyonalizasyon/ uyumlaştırma	dış tehditin yanlışlığı/üst düzey hedefler	
Küçültme stratejisi	küçük sayıların şemaları/ "hepsini toplayamazsınız" argümanları	farklılığı, kişilikleri tarih ve metaforları gösteren sözlük birimleri (sıfır saat)
Kaçınma stratejisi ve örtüşme stratejisi (sorumlu sosyal aktörlerin dilsel temsili ve negatif eylemlerin ve olayların temsili için)		miranda ve pozitif olarak nitelendirilmiş atıflar (miranda:çok değrli kelimeler)
		hayali (kurgusal)(tehdit edici) senoryalar)
		niceleyiciler, modifiye partiküller düşündürücü, örtmeceli sözde

		karşıtlıklar
meşrulaştırma/gayrimeşrulaştırma	otoriteye veya toposuna itirazda bulunmak, olmayan meşrulaştırma: yetki vermek veya bir kişinin birşeyi eleştirme hakkının bulunmadığına dikkat çekmek	pasif (etmen silme), belirsiz kişisel referans, nominalleştirme (etmen silme), soyutlama ile sonuçlanan referans transfer, duyarsızlaştırma, anonimleştirme (metonim) euphemistik fiiller, engellejici ajanlar (x tarafından öldürülmek yerine öl; öldürülmüş yerine yok ol, oldu) euphemistic eylemlerin kınanması olumsuz bir şeyle bağlantılı olarak Avusturyanın sistematik bildirilmesi söylem gösterimi belirsiz makale alıntılar

Tablo 3-1'deki milli kimlik oluşumunda kullanılmış olan gerekçe ve görecelik stratejileri gösterilmektedir. Gerekçe stratejilerinde öne çıkan argümanlar, karşılaştırma, benzerliklerin sunulması, açıklamalar, tarihin kullanılarak bazı hatırlatmaların yapılması olarak öne çıkmaktadır. Gerekçe ve görecelik stratejilerin türlerini ise Suçlama-Sorumluluk Değişimi, Küçümseme-Hafife Alma, Meşrulaştırma, Negatif olayları sunma olarak sıralayabiliriz.

Tablo 3- 2: Yapıcı stratejiler, Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart (2009: 37-39)

Yapıcı stratejiler		
Stratejiler	**Argümantasyon şemaları**	**Gerçekleştirme araçları**
Özümseme, dahil etme ve Devamlılık		anlamsal sözcük birimleri
"hepimiz aynı gemideyiz" stratejisi de dahil olmak üzere ulusal eşitlik/benzerlik üzerine önvarsayım/vurgu	karşılaştırma/benzerlikler (azınlık mekânlar)	özümseme referansı (seviyelendirme): mekânsal ve kişisel referans, kişisel zamirler, yer isimleri, şahıs zamiri (biz), kişileştirme
politik sürekliliğin vurgulanması	tanımlama şemaları	

(devlette, ulusal düzeyde) süreksizlik ihtimalinin iddiası	(yeniden doğuş, sıfır saat), ad yorumlama argümanı	sürekliliği gösteren zamansal referans: zamansal edatlar, zaman zarfları ve zarf yapıları (den beri..; her zaman) şahıs zamirleri, yer zarfları aracılığıyla referans belirsizliği, kişi ve toponyumlar aracılığıyla mekânsal referans bizde, burada, bu ülkede.. Avusturya kökenli olduğunu gösteren yorumlanmış özel isimler gemi metaforu, gemi alegorisi, ev metaforu devamlılığı gösteren anlamsal birleşenlere sahip sözcükler/ yarı düzeltmeler (tekrarlar, yenilemeler) sürekliliği oluşturan parçacıklar (sürekli, ayrıca)
Tekleşme ulusal benzersizliğe olumlu vurgu yapılması/varsayımı altulusal benzersizlik ve ulusal model karakterine eşzamanlı vurgu stratejisi altulusal benzersizliklerin ulusal düzeye aktarılması ulusüstü benzersizliğin ulusal düzeye indirgenmesi	güzel, pastoral bir yerin şeması açık ve örtülü karşılaştırma (biz onlara göre daha üstünüz ifadeleri)	belirsiz başlıklar (tekrarı gösteren çoğul formlar), örtük ve açık karşılaştırmalar paralellikler süreklilik yaratan, ayrık olmayan söylem gösterimleri aanlamsal tekilliğe sahip sözcükler (benzersiz)
Güçlenme/ Otonomi: ulusal özerklik ve bağımsızlığa vurgu		hiperboller, miranda ve pozitif olarak tanımlanmış özellikler paralelizm
Birleştirme ve Yapıştırma: ortak özellikleri/ paylaşılan kederi veya endişeleri birleştirmeye vurgu birleşme/işbirliği yapma/ hissetme ve dayanışma gösterme iradesine vurgu altulusal birliklerin ulusal modele vurgusu	karşılaştırma	senkronizasyon (bütünün parçası olma) otonomiyi oluşturan anlamsal bileşenlerle ilgili sözcükler
ulusal özerklik ve özgürlük kaybına karşı belirsiz uyarı	tehlike argümanı	anlamsal birleşenlerin bir araya gelmesiyle ilgili sözcükler
Ayrıştırma/Dışlama/Durdurma:		

uluslararası farklılıklara varsayım/vurgu	karşılaştırma argümanı/ farklılaştırma argümanı (bize göre aşağıdalar gibi)	işbirliğine, bir araya gelmeye ve dayanışmaya itiraz etme
		deyimsel metaforlar
devamsızlık/ o zaman ile şimdiki zaman arasındaki farkın vurgulanması		vurgu (örneğin empatik paralellik)
	kötü yerlerin şeması	kurgusal (tehlike) senaryoları
		anlamsal bileşenler oluşturan farklılıklar içeren sözcükler
		kişisel ve mekânsal referans yoluyla ebedi ayrımcılık ve dışlama: işaret ve kişi zamirleri, ötekiler, geniş anlamda kişi olarak kullanılan ifadeler, Türkiye halkı yerine Türkiye gibi.
Kaçınma Stratejisi:		yarı ve açık karşılaştırmalar
ülke içi farklılıkların bastırılması/ arka planlaması		antimiranda (düşük değerli kelimeler), aşağılayıcı/olumsuz nitelendirilmiş özellikler, aşağılayıcı ifadeler (örn:Çingeneler)
uluslararası ya da uluslarüstü ayrılık/benzerlik/ortaklığın bastırılması/ artalanı		farklılaştırıcı sosyal oluşumlar (“biz” grubuna atıfta bulunarak “dost vatandaşlar”)
ulusal olmayan heteronomi ihmal edilmesi/küçümseme		süresizlik/metafor ifade eden terimler (sıfır saat)
süreksizlerin/ aksaklıkların bastırılması/ artalanı		nominalizasyon(örn:kurtuluş)
canlandırma/kişileştirme		kişileştirme/ antropomorfizmalar ve diğer metaforlar

Tablo 3-2’de ise yapıcı stratejiler verilmiştir. “Anı gemide olma”, benzersizlik, özerklik ve bağımsızlık vurgusu, canlandırma, aynılık ve benzerlik vurguları, altulus ögelerinin ulusallığa vurgusu bu stratejilere örnek olarak verilmiştir. Tanımlamalar, karşılaştırmalar, güzel yerlerin tasviri, biz onlardan üstünüz gibi argümanalar bu stratejilerin kullandıkları argümanlardandır.

Tablo 3- 3: Süreklilik Stratejileri, Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart (2009: 39-40)

Süreklilik Stratejileri

Stratejiler	Argümantasyon şemaları	Gerçekleştirme araçları
Olumlu Benlik Sunumu/Sakin Olma Stratejisi		olumlu nitalikleri özümseme
	güzel, partoral bir yerin tasviri	belirsizlik
Siyah Beyaz olarak canlandırma (sıklıkla olumlu kişisel sunumla birlikte)	zıtlıkların karşılaştırılması örneğin kötü ve iyi yerler karşılaştırması	özümseme, zıtlıklar, negatif-pozitif özellikler, miranda-antimiranda
Devamlılık politik devamlılığın vurgusu/ varsayımı (örn:atalarla model karakterler arasında bağ kurma)	tehditin yanlışlığı şeması	açık karşılaştırmalar (dığı gibi..), net karşılaştırmalar (analoji)
	karşılaştırma/ benzerlik şemaları	gelecekte siyasi devamlılık için talep etme
	tanım (örn: demokrasi)	süreklliliği/tekrarı gösteren zaman edatları (daima)
		süreklilik yaratan parçacıklar (yine, sürekli)
Savunma		normatif ekler (meli, gereklilik kipleri)
	karşılaştırma şemaları	
	felaket şemaları	antimiranda/ negatif özellikler/ karşılaştırma/ üstünlük
	şemalar /tehditin yanlışlığı (tarafsızlığı desteklemek için vs)	siyasi değişimin gerekliliğinin ihmali
Kaçınma Stratejileri: değişim konusunun mümkün olan en büyük şekilde bastırılması/ çevrilmesi		referans belirsizliğine başvurmak

Tablo 3-3'te ise süreklilik stretejileri yer almaktadır. Savunma, olumlu benlik sunma, koruma gibi stratejiler alt başlık olarak yer almıştır. Bu stratejilerin kullandığı argümanlar tarım, karşılaştırma, zıtlıkların karşılaştırılması, süreklilik vurgusu yapan kelimeler ve gereklilik ifadeleri olarak sıralanabilir.

Tablo 3- 4: Dönüşüm Stratejileri, Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart (2009: 40-41)

Dönüşüm Stratejileri		
Stratejiler	**Argümantasyon şemaları**	**Gerçekleştirme araçları**
(Olası) Olumlu kendini sunum (Uluslararası farklılıkları da dahil ederek)		

Avusturyanın D.Avrupa ve/veya tüm Avrupaya yönelik model karakterine vurgu yapılması (bir örnek oluşturma)	karşılaştırma şeması/ farklılık şamesı: "onlara göre üstünüz" varsayımı	miranda
Heteronizasyon veya Heteronomiye karşı uyarı		
ulusal olmayan bağımlılığa vurgu	koşulların (değiştirilmiş) sınırlamaların veya gerçeklerin gücünün toposu	metaforlar belirsizlik
ulusal özerklik kaybına karşı uyarı	tehdit argümanı (bölgesel özerkliğin güçlendirici destekleri)	(%80 Avrupa ekonomisine katkı sağlar...)
Özerklik (Sakinleştirme) Stratejisi belirli bir eylemden kaynaklanan artan heteronomi ve özgürlük kaybını hafifletmek için özerkliğe ve bağımsızlığa vurgu	belirli felaketin sonuç şemaları/ tehdit şemaları	bir rakibin talebinin reddi
Devamsızlık/Ayrıştırma önce ve şimdinin arasındaki farklılıkların vurgulanması	tarihin öğretmen olarak kullanımı	
şimdi ve gelecek arasındaki farklılığın gerekliliğinin vurgusu	uygun bir zaman biri olmadan diğeri olamaz argümanı sonuç şeması: birşey başka birşeyin sonucudur... yayılan bir eylemin olumlu sonuçlarına işaret etmek üstün amacın argümanı tanım şeması otoriteye itiraz argümanları	düşündürücü retorik sorular metafor vurgu gereklilik kipleri belirsizlik
Devalüasyon/Siyasi sürdürmenin olumsuz çağrışımı ve kademeli ya da beklenmedik değişimin/ dönüşümün olumlu çağrışımı		
birşeyi eskimiş/ tarihçilik olarak ilan etme (örn:tarafsızlık)		olumsuz ifadeli metaforlar
kurucu neslin modelinin değişime cesaretli ve kendiliğnden yaklaşma tutumlarına ilişkin olarak vurgulama (=aynı zamanda bir sürdürme stratejisi)	sonuç şemaları	olumlu ve olumsuz olarak çağrıştırılmış metafor aforizmalar, sözler
Canlandırma (Kişileştirme)		olumlu bir şekilde çağrışım yapan kişileştirmeler ev metaforu

	yol ve kavşak metaforları

Tablo 3-4'te Wodak ve arkadaşlarının sunduğu dönüşüm stratejileri bulunmaktadır. Bu stratejilerde de kendinin olumlu sunumu, kurucu kadronun desteği, metafor kullanımları, sonuç şemaları dikkati çekmektedir.

Tablo 3- 5: Demontaj (Sökme) ve Yıkma Stratejileri, Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart (2009: 42)

Demontaj (Sökme) ve Yıkma Stratejileri		
Stratejiler	**Argümantasyon şemaları**	**Gerçekleştirme araçları**
Rakiplerin değerini azaltma/ bazı kimlik sütunları (örn:siyah ve beyaz)	karşılaştırma şemaları (azınlıklar)	kişilerin/etnik grupların aşağılayıcı ifadeleri
	hakaret	aşağılayıcı metaforlar
		hayali diyaloglarla yapılan açıklamalar
Olumsuz sunum (kendinin/ diğerlerinin) olumsuz ulusal benzersizliğe vurgu yapmak	kötü yerler şeması	
		antimiranda, aşağılayıcı atıflar
Heteronomizasyon ulusal olmayan bağımlılık ve/veya heteronomi vurgulaması ve mitleri kişinin iradesine karşı dağıtma vurgusu (örn: efsanelerin kurulması, tarafsızlık efsanesi)	dış kısıtlamaların/ dış kuvvetlerin argümanları	negatif özelliklerle bağlantılı olarak tekliliği oluşturan anlamsal birleşenlere sahip sözcüksel birimler
Asimilasyon uluslararası aynılık/ benzerlik/ topluluk vurgusu (aynı zamanda ulusal tekliğin reddedilme aracına da hizmet eder)	karşılaştırma argümanları (benzerlikler)	metaforlar
Ayrışma/Dışlama uluslararası farklılıkların vurgusu	karşılaştırma argümanları (farklılıklar)	anlamlı birleşenlere sahip sözcük birimleri/ özümseme özellikleri
		özümseme referansı
Kesme/Duraklama süreksizlik/aksamalara vurgu	tehlike şeması	özümseyici referans ve özümser ve aşağılayıcı neitelikler/ etiketlme
	zaman şeması	"düşman"...
		yarı ve açık karşılaştırmalar
Birini/birşeyi "ölü" ilan etme stratejisi	afet argümanı	eskimiş metaforu
		aşağılayıcı metaforlarla yapılan

	iddialarda belirtme
Casandra stratejisi	antimiranda, aşağılayıcı atıflar

Tablo 3-5'te ise yıkma ayrıştırma stratejileri yer almaktadır. Olumsuz kimlik sunumları, asimilasyon, farklılıkların vurgusu, zaman vurgusu, düşman ve öteki kullanımları bu stratejilere örnek verilebilir.

Ak Başoğul (2018:67) eleştirel söylem analizini temel alarak yazdığı doktora tezinde söylem analizi alanında yapılan çalışmalardan hareketle stratejileri Türkçe'ye şu şekilde uyarlamıştır:

Tablo 3- 6: Söylemin Oluşmasına Etki Eden Stratejiler, Ak Başoğul (2018: 67)

Söylemin Oluşmasına Etki Eden Stratejiler				
Doğrulama Stratejileri	**Yapıcı Stratejiler**	**Süreklilik Stratejileri**	**Dönüşüm Stratejileri**	**Ayırıcı ve Yıkıcı Stratejiler**
- Ben/biz ve onlar ayrımını vurgulama - Ötekileştirme ve tekleştirme - Diğer bir şeyin/kişinin etkisine bağlı olarak faaliyet gösterme/Başka bir etkene tabi olma - Şüpheye düşme - Suçu başkasının üzerine atma - Olumsuz benzerlik ve olumsuz ortak özellikleri vurgulama - Diğerine karşı bir şeyi dengeleme/Denge kurma - Önce ve sonra arasındaki farklılıkları vurgulama /Süreksizlik - Dengeleme/Telafi etme	-Önvarsayım /Benzerliği vurgulama /Benzerlik - Olumlu (siyasi) sürekliliği vurgulama - Süreklilik - Katılma/Dâhil etme - Benzeşme /Özümseme - Tekleşme - Bağımsızlık /Özerklik - Birleştirme ve bağlılık - Farklılaştırma /Dışlama ve Duraklama/Sürek	- Sakinleşme, durulma/Olumlu benlik-kimlik sunumu - Savunma - Kaçınma/ Korunma - Devam/ Süreklilik	- Muhtemel olumlu kimlik sunumu - Tabi olma /Tabiyete karşı uyarma - Bağımsızlık - Kesilme/Ayrılma (Önce ve sonra /Şimdi ve gelecek arasındaki farklılıkları bulma) - Devalüasyon, değer düşümü/Dönüşüm/ Tarafsızlık/Siyasi sürekliliğin olumsuz çağrışımı ve kademeli veya ani değişimin olumlu çağrışımı	- Rakiplere güvenmeme -Olumsuz kimlik sunumu -Farklılaştırma/ Dışlama/Ayrıştırma - Asimilasyon - Süreksizlik/Kesilme - Biriyle ilgili karar veya fikri açıklama -Kötülük habercisi olma

/Düzeltme - Akla uygun hale getirme/Uyum - Küçültme - Kaçınma/Örtme - Yasallaştırma, meşrulaştırma /Gayrimeşrulaştırma	sizlik - Kaçınma - Canlandırma	- Canlandırma

Wodak, de Cillia, Reisigl ve Liebhart (2009) ve Ak Başoğul (2018) çalışmalarından hareketle bu çalışmada yapılan analiz sonucunda ortaya çıkan temalar, stratejiler şunlardır:

Tablo 3- 7: Taranan kitaplarda kullanılan stratejiler

Argümanlar	Stratejiler	YYB 1934	YYB 1929	YD 1940	YDB 1948	YB 1927	YB 1930	YB 1933	YD 1939	YBD 1949
Cumhuriyet Hükümeti	Yüceltme-Eski-Yeni Kıyaslama	4	3	13	4	6	6	1	17	15
Padişah Yönetimi	Eski- Yeni Kıyaslama	1	1	7	3	7	7	-	7	9
Padişah	Eski-Yeni Kıyaslama	3	-	-	-	6	6	-	3	1
Vahdettin	Eski-Yeni Kıyaslama	2	1	-	1	2	2	-	-	1
Abdülhamit	Eski-Yeni Kıyaslama	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Çocuğa Seslenme	Seslenme/Onaylatma	18	1	4	4	4	4	-	21	7
Türk Milleti	Tanıtma	1	-	13	2	13	13	1	15	7
Türk Çocuğu	Tanıtma	3	-	8	5	3	3	1	9	6
Türk Yurdu	Tanıtma	4	-	10	3	-	-	-	4	2
Ben-Çocuk	Tanıtma	6	-	6	7	2	2	-	-	1
Türk (ler)	Tanıtma	1	-	4	-	5	6	-	4	1
Yurttaş	Tanıtma	-	-	1	-	-	-	1	11	1
Türk Vatandaşı	Tanıtma	2	-	-	-	3	3	-	1	4
Meslekler	Tanıtma	-	-	6	4	-	-	-	-	-

Türk Genci	Tanıtma	1	-	-	-	2	2	-	1	3
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	Tanıtma-Yüceltme	-	-	-	1	-	-	3	4	2
Kişisel Bakım	Tanıtma/Tanımlama	-	4	-	-	-	-	-	-	-
Biz	Biz ve Öteki	9	2	12	2	-	-	1	9	7
Düşman	Tanıtma-Ötekileştirme	4	3	-	1	14	14	-	4	2
Metafor Kullanımı	Metafor Kullanımı	-	-	3	2	5	5	1	5	11
Devlet	Otorite Tanıtımı	1	-	-	-	5	5	-	15	7
Mustafa Kemal-	Otorite Tanıtımı	3	2	3	2	5	5	1	5	2
Okul-otorite tanıtma	Otorite Tanıtımı	6	1	10	4	-	-	1	1	1
Otorite	Otorite Tanıtımı	-	-	1	4	1	1	-	6	-
İnönü-	Otorite Tanıtımı	-	-	2	2	1	1	-	5	1
Muallim-Öğretmen-	Otorite Tanıtımı	6	-	2	3	-	-	1	1	-
Çocuk Genel	Genelleme	-	13	1	2	2	2	5	2	-
Söz Verme	Söz Veme-Yadsıma	-	-	10	5	1	1	-	-	4
Cumhuriyet Bayramı	Yüceltme	2	-	2	2	-	-	-	1	-

Tablo 3-7'de taranan Yurt Bilgisi kitaplarında kullanılan argümanlar ve bu argümanlar doğrultusunda bağlama istinaden kullanılan stratejiler sunulmuştur. Tablo incelendiğinde eski-yeni kıyaslamaları, tanımlama ve tanıtma, otorite tanıtımı gibi stratejilerin öne çıktığı görülmektedir. Bu durum tararan Yurt Bilgisi ders kitaplarının yazıldığı dönem ve bu derse verilen görevin ders kitaplarında yansımasıdır. Tablo 3-8'den hareketle taranan ders kitaplarındaki stratejilerin üst stratejileri ve sayısal veriler şu şekildedir:

Tablo 3- 8: Taranan kitaplarda tespit edilen stratejiler ve bu stratejilerin üst başlıkları

Stratejiler	Strateji Türü	YYB 1934	YYB 1929	YD 1940	YDB 1948	YB 1927	YB 1930	YB 1933	YD 1939	YBD 1949
Yüceltme-Eski-Yeni Kıyaslama	Doğrulama Stratejisi	4	3	13	4	6	6	1	17	15
Eski- Yeni Kıyaslama	Doğrulama ve Yapıcı Stratejiler	7	2	7	4	15	15	-	10	12
Seslenme/Onaylatma	Doğrulama Stratejisi	18	1	4	4	4	4	-	21	7
Tanıtma	Yapıcı strateji	18	-	48	-	28	29	3	45	25
Tanıtma-Yüceltme	Dönüşüm Stratejisi	-	-	-	1	-	-	3	4	2
Tanıtma/Tanımlama	Yapıcı strateji	-	4	-	-	-	-	-	-	-
Biz ve Öteki	Doğrulama Stratejisi	9	2	12	2	-	-	1	9	7
Tanıtma-Ötekileştirme	Dönüşüm ve Doğrulama Stratejisi	4	3	-	1	14	14	-	4	2
Metafor Kullanımı	Dönüşüm Stratejisi	-	-	3	2	5	5	1	5	11
Otorite Tanıtımı	Doğrulama ve Süreklilik Stratejileri	16	3	18	15	12	12	3	33	11
Genelleme	Doğrulama Stratejisi	-	13	1	2	2	2	5	2	-
Söz Veme-Yadsıma	Süreklilik Stratejisi	-	-	10	5	1	1	-	-	4
Yüceltme	Dönüşüm Stratejisi	2	-	2	2	-	-	-	1	-

Tablo 3-8 Yurt Bilgisi ders kitaplarının dönemin amacına ve konjonktürüne istinaden uygun şekilde kullanıldığının bir göstergesidir.

Eleştirel söylem çözümlemesinde stratejiler belirlendikten sonra üçüncü aşama dilsel yapının ortaya konmasıdır. Burada hem içerik hem de stratejilere bağlı olarak metin içindeki dilbilimsel yapılar sunularak üst söylemin en küçük yapılarının da ortaya konulması amaçlanmaktadır. Metin, cümle ya da sözcük alt yapılarında bu stratejilerin ve içeriğin oluşumunu sağlayan yapılar şunlardır:

- Kişisel gönderimler: Kişi adları, kullanılan zamirler, kişi adları, takma adlar, cinsiyet belirleyiciler.

- Mekânsal gönderimler: Yer adları, yer-yön belirteçleri, kişi zamirleriyle kullanılan belirteçler (bizimle, onlarla vb.)
- Zamansal gönderimler: Zaman ilgeçleri, zaman belirteçleri, isimlerle kullanılan gönderimler.

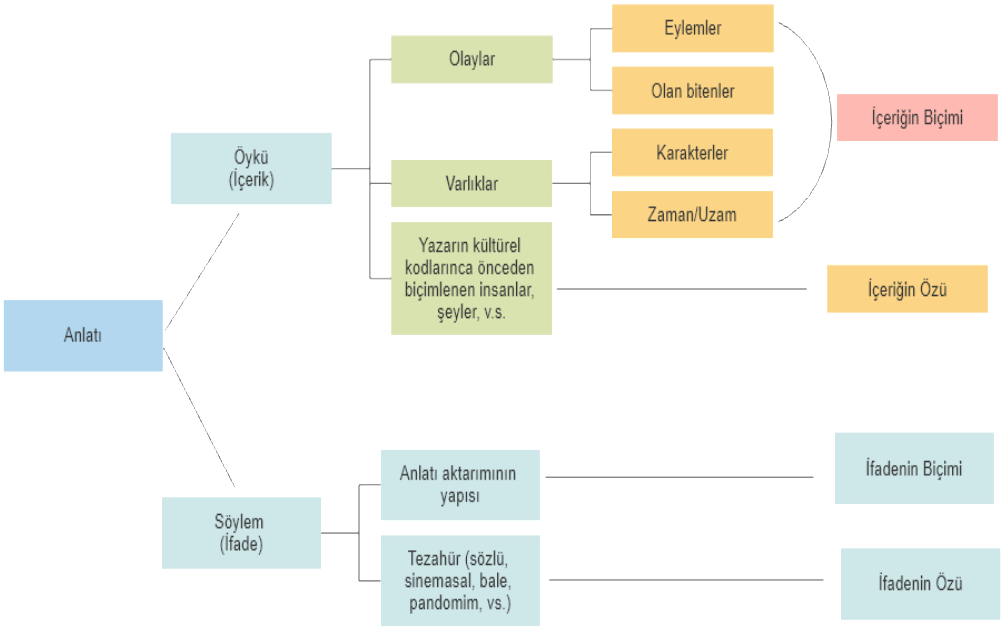
Ayrıca cümle yapılarında kullanılan edilgen yapı, biz dili, kullanılan söz sanatları, dolaylı-dolaysız anlatımlar da dilsel yapılanmaya katkı sağlamaktadır. Bu nedenle de bu tür özelliklerin de bağlam ortamında incelemeye katılması gerekmektedir. Çalışma buyunca gerek stratejiler gerekse dilsel yapılar dikkate alınarak tezin Bulgular kısmı oluşturulmuştur.

Analiz aşaması, kâğıda dökülmüş olan kayıtların tekrar tekrar dikkatli ve eleştirel olarak okunmasını kapsamaktadır. İlk okumada sırasında değişkenlik ve tutarlılık biçimleri aranırken bir sonraki okumada ise işlev ve sonuçlarla ilgilenilir. Söylem analizinde temel hareket nokta konuşma/yazıların birçok işlevi yerine getirdiği ve değişen sonuçlara sahip olduğudur. Bu sebeple, bu aşamada bu işlev ve sonuçları bağlamında çıkarımlar yapılır/deliller oluşturulur (Arkonaç ve Paker, 2012: 109-110). Araştırmanın geçerlik ve güvenirliği noktasında Gee'nin (1999:95) söylem çözümlemesinin geçerlik ve güvenirliğinin sağlanması için önerdiği dört ölçüt, Gür (2011: 46) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Araştırmanın geçerlik ve güvenirliği aşağıda sunulan bu dört ölçüte göre sağlanmıştır.

1) *Dilbilimsel ayrıntılar:* Yapılan çözümleme dilbilimsel yapıyla ne kadar bağlantılı ise geçerliği o derece yüksektir.
2) *Kapsam:* Yapılan söylem çözümlemesi aynı özelliğe sahip başka söylemlerde de kullanılabilecek niteliğe ne kadar sahip ise geçerliği o kadar yüksektir.
3) *Söylem araçları kullanımı:* Söylemi oluşturan konular ve söylem çözümleme araçları ne kadar fazlası kullanılabiliyorsa çözümlemenin geçerliği o derecede yüksektir. Ayrıca bu konu ve araçlardan elde edilen veriler ne kadar birbrileriyle örtüşüyorsa çözümleme o derece güvenilirdir.
4) *Veri niteliği:* Çözümleme için hazırlanan dilsel ürünler ana dili konuşucularından ve/veya bağlam içindeki gerçek kişilerden

alınmalıdır. Ayrıca araştırmacının bağlamı ve söylemi üreten kişileri tanıması önemlidir.

Chatman (2018:23) anlatının diyagramını sunarak, analiz süresince başvurulan yapıların diyagramını sunmuştur:



Şekil 3-2: Anlatı Diyagramı

Şekil 3-2'de ders kitapların çözümlemesi boyunca yapılan her türlü analizin neler ile bağlantıı olduğu anlatılmaktadır. Bu diyagramda var olan her yapı bir anlamda çalışmanın hareket noktalarını ve yönünü belirlemektedir. Eğer söylem tüm ifadelerin tabakasıysa bu durumda bakılması gereken yapılar hem içerik hem de bağlamın bütünüdür. İçerik ders kitabının *"ne"*liği iken söylem ise bu neliğin *"nasıl"*lığını içerir. Bu durmda çalışma boyunca her türlü biçem ve yapı analizin ögesi olmuştur.

Çalışmanın inandırıcılık ve güvenilebilirliğinin sağlanması amacıyla her analiz aşamasının sonunda kodlar başka bir kodlayıcı tarafından da kontrol edilerek kodlayıcı güvenirliği test edilmiştir. Çalışma süresinde araştırmacının yapmış olduğu

kodlamalar danışman kontrolünde devam etmiştir. Ayrıca çalışmanın inandırcılık ve güvenilebilirliğini arttırmak amacıyla, bu çalışma eleştirel söylem analizi çalışmasında doktorası olan ya da çalışmalarında söylem analizi ve/veya eleştirel söylem analizi kullanan araştırmacılara okutularak kodlamalar üzerinde mutabık kalınmıştır.

BÖLÜM IV: BULGULAR

"TÜRK ÇOCUĞUYUM!..
Bütün bir yıl okuduğum bu derslerle, yurdumu çok daha yakından tanıdım. Yurt ve milleti sonsuz bir yükselmeğe ulaştırmak için bana düşen ödevlerin çoğunu artık anlamış ve öğrenmiş bulunuyorum. Bunun için çok bahtiyar bir Türk çocuğuyum. Yurt bilgisi bana; beni yaşatan en değerli, en sevgili üç varlık tanıttı: YURDUM, MİLLETİM VE CUMHURİYETİM!..
Damarlarımda binlerce yılın eşsiz milleti olan yüce Türkün kanı, gönlümde Türk erinin sonsuz güveni, tükenmez inanı var.
En değerli üç varlığını canından çok üstün tutarak her zaman onlar için durmadan, yorulmadan çalışmağa and içen bir Türk çocuğuyum! Bununla öğünüyorum!"
(Yurtbilgisi Dersleri, 1940:81)

1923-1950 yılları arasında ilkokul 3, 4 ve 5. sınıf düzeylerinde okutulmuş Yurt Bilgisi ders kitaplarında bazen Türk çocuğu, bazen öğrenci, bazen köylü çocuk, bazen kentli çocuk gibi farklı tiplemelerde çocuk karakterlerinin ders kitaplarında yer aldığı görülmektedir. Yapılan analizlere istinaden incelenen ders kitaplarında sunulan çocuk tiplemelerini çocuk, aile ve toplum ilişkisi, çocuk, rejim ve cumhuriyet ilişkisi, çocuk ve Ahlâk, çocuk ve biyopolitika başlıkları altında toplamak mümkündür.

4.1.ÇOCUK, AİLE VE TOPLUM

Bireyin toplumsallaşmasına, yaşadığı toplumun değer ve davranış modellerini öğrenmesine ve bunu kendi yaşamına katmasına doğrudan etki eden aile, okul ve arkadaş çevrelerinde birtakım durumlar bulunmaktadır. Çocuk bu durumlar sayesinde bilgi edinir ve bunu benimser. Toplumsallaşma süreci doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki yoldan olmaktadır. Doğrudan toplumsallaşma türleri, taklit, siyasal eğilim, siyasal deneyimler ve beklentisel toplumsallaşmadır (Renshon, 1974, akt. Alkan, 1989:24). Bununla birlikte bireyin toplumsallaşmasına dolaylı şekilde etki eden durumlar da bulunmaktadır. Bireyin ilk izlenimlerinin etkilere en açık dönemde edinilmiş olması, ilk izlenimlerin çocuğun zihninde şemalar oluşturması, çocuğun yaşamsal döngüsünü sağlayan kişilerin bulunması, kullanılan dil aracılığıyla edinilen etkilerin sürekliliğinin sağlanması ve pekiştirilmesi, çocukluk döneminde edinilen tutum ve davranışların kalıcılığını sağlayan unsurlar bu durumlara verilebilecek örneklerdendir (Alkan, 1989:52).

4.1.1. İDEAL TÜRK ÇOCUĞU VE AİLE YAPISI

Çocuğun en bağımlı, en güçsüz, dıştan gelen tehditlere en açık olduğu dönemde yaşamsal döngüsünü sağlayan, çevre koşullarını düzenleyen ve denetleyen çocuğun ailesidir. Bireyin kişilik gelişiminde, savunma mekanizmasının oluşmasında en önemli rollerden birini yine aile oynamaktadır.

Renshon, yaptığı çalışmada orta sınıfı temsil eden anne-babaların mutluluk, merak, özdenetim gibi unsurlara ağırlık vererek çocuklarını yetiştirdiklerini böylelikle çocukların kendi kendilerini yönetebileceği, kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılayacaklarını varsaydıklarını belirtmektedir. Emekçi sınıfın anne ve babaları ise çocuk yetiştirmede söz dinleme, temizlik, kurallara uyma gibi unsurlara önem vermektedirler (1974, akt. Alkan, 1989:22). Bu durumda farklı sınıflardan oluşan toplumun yetiştirdiği çocukların ailelerinin önemsediği değerlere göre farklı tutum ve davranışlar geliştirmesi de mümkündür.

1930 tarihli Ahlâk adlı lise ders kitabının *"Aile Ahlâkı"* başlıklı bölümünde değişen rejim ve toplum düzenine bağlı olarak aile yaşamının da değiştiğinden bahsedilmektedir. Ders kitabında eski dönemlerde her türlü ihtiyacın karşılanması için aile üyelerinin Roma'da zengin emlak sahibi Şark'ta ise beylerbeyi ve diğerlerinin himayesinde üretimin gerçekleştirildiği ve insanların bu feodal beylerin himayesinde yaşadığı anlatılmaktadır. Değişime bağlı olarak aile yapısındaki gelişmeler örneklerle verilmiştir:

> *"... henüz geçmemiş, mübadele vasıtalarının inkişaf etmemiş bulunduğu ücra vilayetlerde hala bir peszindelik olarak yaşamaktadır. Buralarda ekmekler, gözlemeler, külçeler, kavurmalar, reçeller, hepsi de evde yapılmakta, kışın bütün zahiresi yazdan tedarik edilmektedir... Fakat az çok sanayi ve ticaret hayatının inkişaf ettiği veya etmek üzere bulunduğu yerlerde, mesela İstanbulda, İzmirde, Konyada, Adanada, Trabzonda ilâ... ailenin istihsalde (üretim) hizmet ve vazifesi azalmaktadır. Hatta bunun neticesi olarak, bazan kadın evin haricinde çalışmaktadır. İzmirde palamut ve incir işlerinde, Konyada, Kayseride hali imalinde, Ankara ve İstanbulda muallimlik ve memurlukta, tütün fabrikalarında amelelikte vaki olan budur."* (Mustafa Namık, 1930:171-172).

Ülkedeki gelişmeye paralel olarak yurdun tarım ile uğraşan kesimlerinde ailenin ve aile üyelerinin her türlü üretim faaliyetlerini kendilerinin gerçekleştirdiğine vurgu yapılmaktadır. Metinde kullanılan edilgen yapı, -dır biçim biriminin kullanılmış olması da bu vurguyu desteklemektedir. Ancak gelişme gösteren kentleşme oranının yüksek olduğu İstanbul, İzmir, Konya, Adana, Trabzon

gibi şehirlerde ise üretim alanlarının farklılaşmasına istinaden ailenin görevlerinde azalmanın olmaya başladığına dikkat çekilmektedir. Aile içinde görev ve davranışların ve ailede aile üyeleri dışında yaşayan diğer bireylerin de değişimi söz konusudur.

> *"...bu geniş tahavvüllerin inikâsları (yankı) bilhassa hizmetçiler tarafından ifa olunan hizmet ve ailede işgal olunan mevki itibarile, pek vazıhtır. Evvelce hizmetçiler ailenin mütemmim cüz'üdü. Onun ikbali zevale başladığı, halkın tabirile, yıldızı söndüğü zamanlarda bile, ona karşı sadakatten ayrılmazdı. Onun meserretlerine olduğu gibi elemlerine de iştirak ederdi... Artık efendisinin ikbali gibi idbarına iştirak edecek hizmetçi kalmamıştır. Hanımının bütün elemlerinden hisse alacak, candan merbut olarak ona iş görecek hizmetçinin yerinde artık yeller esmekte bulunmuştur. Çünkü onlar da kendilerini gitgide ücretli kimseler gibi görmeğe başlamıştır..."* (172-173).

Ders kitabında değişen sosyal yapı aile üyelerinin azalmasına, geniş aile yapısının değişerek çekirdek aile yapısına dönüşmesine hatta artık bazı aile üyelerinin dahi hiç olmadığına vurgu yapılmaktadır. Ailenin eğitim ile ilgili görevlerinin de azaldığına dikkat çeken kitap, adeta dönemin şahitliğini yapmaktadır. 1930'da lise ders kitabı olarak okutulan bu kitap, cumhuriyet dönemiyle yaşanan değişim ve dönüşümlerin aile boyutuna dikkat çekmektedir.

Yurt Bilgisi ders kitaplarında da ailenin tanımı, aile üyeleri, bu üyelerin görevleri, üyeler arasındaki ilişkiler, çocuğun yaşadığı çevre, bu çevredeki belirli yapılar ya da kişiler, yaşadığı toplum, toplum içinde uyması gereken kurallar, yaşadığı toplum ya da çevrenin koşulları gibi birçok konuda bazen ayrıntılı bir şekilde bazen de cümle aralarında çocuğa bilgiler sunulmaktadır.

Yeni toplumun garantörü olan çocuğun eğitiminde ilk yere sahip olan aile dönemin ders kitaplarında da kendine yer bulmuştur. Ailenin tanımı, aile üyeleri, anne, baba ve çocuğun görev ve sorumlulukları, ailede iş bölümü, aile üyeleri arasındaki ilişkiler gibi konuların olduğu ve geniş içeriğe sahip metinler 3 ve 4. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında bulunmaktadır. 1923-1939 yılları arasında okutulmuş olan ders kitaplarında *"geniş aile"* yapısı öğrenciye sunulmuşken, 1940 sonrası kitaplarında öğrenciye sunulan aile modeli *"çekirdek aile"*dir. Aşağıda sunulan tablo 4-1'de incelenen ders kitaplarında aile ve aile üyeleri hakkında mevcut ifadeler yer almaktadır.

Tablo 4 - 1: Yurt Bilgi ders kitaplarında Aile ile ilgili kelime ve ifadelerin dağılımı

Ders Kitaplar	Temalar					
	Aile	Baba	Anne	Çocuk(lar)	Atalar/ Büyükler	Oyun/ Oyuncak
Yeni Yurt Bilgisi 1934 3. Sınıf	20	15	1	1	-	4
Yeni Yurt Bilgisi 1929 4. Sınıf	16	7	7	-	-	1
Yurtbilgisi Dersleri 1940 4. Sınıf	20	5	6	3	3	-
Yurt Bilgisi Dersleri 1948 4. Sınıf	20	6	7	4	-	1
Yurt Bilgisi 1927 5. Sınıf	2	1	-	1	-	-
Yurt Bilgisi 1930 5. Sınıf	2	1	-	1	-	-
Yurt Bilgisi 1933 5. Sınıf	1	1	-	-	-	-
Yurtbilgisi Dersleri 1939 5. Sınıf	1	-	-	-	-	-
Yurt Bilgisi Dersleri 1949 5. Sınıf	-	-	-	-	3	-

Tablo 4-1'e göre taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında aile ile ilgili kelime ve ifadelerin dağılımı basım yılından bağımsız olarak sınıf düzeylerine göre farklılık göstermektedir. 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabı gerek aile tanımı gerekse aile üyeleri hakkında yoğun şekilde ifadelerin yer aldığı ders kitabı olarak karşımıza çıkmaktadır. 4. sınıflar için yazılmış olan Yeni Yurt Bilgisi (1929), Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitaplarında da aile ve aile üyeleri hakkında kelime ve ifadeler yoğun şekilde yer almaktadır. 5. sınıflar için yazılmış ders kitaplarında ise aile ve aile üyeleri ile ilgili kelime ve ifadeler ya çok az yer almış ya da hiç yoktur. Bu durumun nedeni Yurt Bilgisi 5. sınıf konularının daha çok devlet ve devlet kurumlarının tanıtımı hakkında olması düşünülebilir.

Aile üyeleri içinde en fazla adı geçen üye "baba"dır. Baba ile ilgili ifadeler en çok 3. sınıflar için yazılmış olan 1934 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında yer almaktadır. Bu ders kitabını 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (7), 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (6) ve 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (5) takip eder. Anne ile ilgili ifadeler ise en fazla 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (7), 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (7) ve 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (5) olarak 4. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında yer almıştır.

Aile üyesi olarak "çocuk" ise en fazla 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948)'nde 4 (dört) ve 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940)'nde 3 (üç) olarak sıralanmaktadır. Ayrıca Tablo 4-1'de, 1940 sonrası ders kitaplarında aile üyeleri arasına "Atalar" girmiştir. Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ve Bedia Ermat-Kemal Ermat tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri ders kitaplarında "Büyükler-Atalar" ifadeleri geçmektedir. Tablo 4-1'de dikkat çeken başka bir husus da oyundur. Günümüzde çocuk kelimesi oyun ile eşleştirilse de oyun-oyuncak ifadeleri her ikisi de Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ve 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitaplarında kendine yer bulmuştur. Bu kitaplarda oyun-oyuncak ifadelerinin geçmesinin nedeni bu yazarının aynı kişi olmasıdır.

4.1.1.1.Aile Yurdundan Türk Yurduna: Türk Ailesi-Türk Milleti

3 ve 4. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında ailenin tanımı ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Aile tanımı yapılırken en küçük yapıdan hareketle tüm ülkenin büyük bir aile olduğu fikrine gidilmektedir.

Tablo 4 - 2: Aile kavramının Yurt Bilgisi ders kitaplarına göre farklı ifadelerle kullanılışları

Ders Kitabı	Aile için kullanılan ifade	Benzetme yönü
3. Sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934)	Aile Yurdu	Bağ, bahçe ile bir bütün olması
4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940)	Aile Ocağı	Toplu yaşama ihtiyacı
4. Sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948)	İnsan Topluluğu/ Aile Yuvası	Barınma ve beslenme

Tablo 4-2'de incelenen ders kitaplarında aile kavramı hakkında kullanılan ifadeler ve bu ifadelerin benzetme yönleri gösterilmektedir. Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında aile, *"aile yurdu"* olarak ifade edilirken, Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında *"aile ocağı"* ve Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında ise *"insan topluluğu ve aile yuvası"* olarak tanımlanmıştır.

1934 yılında basılmış olan 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi kitabında aile *"aile yurdu"* olarak tanımlanmıştır. Kitapta öğrenciye *"Çocuklarım"* diye seslenen ders kitabı yazarı bir yandan yurt ile ilgili tanımları yaparken diğer yandan da *"biz"* söylemini kullanarak çocuğun kim olduğuna dair kimlik tanıtımının da başlangıcını yapmaktadır. Metin içinde aile sadece bir evden ibaret görülmemiş bunun yanında bahçe, tarla, bağ ile bir bütün olarak varsayılmıştır. Ders kitabı *"Çocuklarım"* seslenmesiyle sahiplenmeyi, yakınlık kurmayı; *"aile yurdu"* ifadesiyle de bağdaşlaştırma ve onaylatmayı amaçlamaktadır. Diyalogla konuşturulan çocuk "efendim" ifadesiyle sunulan fikirleri onaylamaktadır. *"Demek ki aile yurdundan pekçok faydalar görüyoruz"* ifadesiyle de olumlama ve kendi düşüncesiyle benzerlik kurarak meşrulaştırma yapılmaktadır (Mithat Sadullah, 1934:7-10):

> *"Çocuklarım, dedi, bugün sizinle büsbütün yeni bir derse başlayacağız. Dersimizin adı "Yurt Bilgisi"dir. Bilirsiniz ki* ***Yurt*** *diye doğup büyüdüğümüz, rahat rahat yaşadığımız, yerlere denir. Evimiz, tarlamız, bahçemiz, köyümüz yurt olduğu gibi, komşularımızın evleri, köyleri de* ***"Yur****t"tur. Sonra kasabalar, şehirler hepsi ayrı ayrı yurtlardır."* (7-8).
>
> "- *Çocuklarım, görüyoruz ki bir Büyük Türk Yurdu var. Bir de içinde doğup büyüdüğümüz* ***aile yurdu*** *var, değil mi?*
> - *Evet Efendim.*
> - *Pek güzel. Şimdi* ***aile yurdunu*** *düşünelim: Hepinizin eviniz, bahçeniz, tarlalarınız, bağlarınız var değil mi? Bu evler, tarlalar, sizin malınızdır. Evde otursunuz, yatarsınız, bahçenizde gezersiniz, çiçek ve yemiş yetiştirirsiniz. Tarlanızda yetişen mahsullerin birazını yersiniz, birazını satarsınız. Demek ki aile yurdundan pek çok faydalar görüyoruz. Aile halkı demek büyük anne, büyük baba, anne, baba ve çocuklar demektir*. (9-10).

1940 baskılı 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında ise aile, *"aile ocağı"* olarak tanımlanmaktadır. Kitapta, ailenin *"en küçük insan topluluğu"* olduğu belirtilmiş; bireylerin yalnız yaşamalarının mümkün olmadığı vurgulanarak, kitap içinde daha sonra üzerinde sıkça durulacak olan *"dayanışma"* kavramının da yeri yapılmıştır. Ders kitabında içerik öğrenciye sunulurken gerek seslenme gerekse onaylama (değil mi?, cevabı evet olan onaylama yapıları kullanılmıştır) ve kanıtlama ifadeleri kullanılarak ailenin tanımını yapılmaktadır (Rona, 1940:5):

*"Bakın: Evinizde ana, baba ve kardeşlerinizle toplu olarak yaşıyorsunuz. Okulda birçok arkadaş, birlikte okuyorsunuz. Sizinki gibi birçok **aile ocağı** toplanarak köyünüzü veya şehrinizi kurmuş, orada da toplu yaşıyorsunuz. Bugün sizi dağ başında bir mağaraya bıraksalar, tek başınıza yaşıyabilir misiniz?"*

Yukarıdaki ifadede ders kitabı yazarı *"siz"* dili kullanarak yakınlık kurmaya çalışmış; benzerlik ilişkisi üzerinden onay alarak kendi görüşünü meşrulaştırmıştır. Bu ders kitabında yurtta birçok ailenin yaşadığı ve buradaki her bir yurt çocuğunun da *"öz evlat, öz kardeş"* olduğu ifadesi yer almaktadır. Tüm yurt çocuklarını kardeş olarak tanımlanması ders kitabı boyunca *"biz"* söylemi ile ilgili olup kitap boyunca bu söylem devam etmektedir. Aşağıdaki ifadede mantığa bürüme ve genelleme yapılarak meşrulaştırma yapılmış, yalnızlık olumsuzlaştırılmış, bir olma, birlikte olma olumlanmıştır (Rona, 1940: 12):

"Anamızı, babamızı, kardeşlerimizi canımız kadar severiz. Okulumuzdaki bütün arkadaşlar; bütün gönlümüzle birbirimize bağlıyız. Fakat bizim bu kadar candan sevdiğimiz, bu kadar içten bağlı olduğumuz yalnız bunlar mı?"

*"Köyümüzde bizden başka daha yüzlerce **aile ocağı**, yüzlerce komşumuz var. Yurdun her köşesindeki binlerce okulda bizim gibi yüzbinlerce yurt çocuğu okuyor. Yemyeşil ovalarımız üzerinde bizimki gibi binlerce köy kuruludur. Hepimiz birbirimizi birer öz evlat, birer öz kardeş gibi severiz."*

Aile ile ilgili başka bir tanım 1948 baskılı 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri kitabında yer bulmaktadır. Kitapta aile "insan topluluğu" olarak ifade edilmiş; buradan hareketle ders kitabı yazarı "millet" kavramını açıklamıştır (1):

*"Etrafımıza bir bakalım: şimdi okuldayız. Burada büyük, küçük birçok çocuk var. Bunlar okulun öğrencileridir. Erkek, kadın öğretmenlerimiz de her gün aramızda bulunuyorlar. Okul bir insan topluluğudur. Okul paydos olunca evlerimize dağılıyoruz. Orada da annemiz, babamız, kardeşlerimiz bizi bekliyor. Evdeki **insan topluluğuna** da (Aile) diyoruz. Aileler arasında da yakınlık, bağlılık vardır. Böylelikle ailelerden daha kalabalık insan toplulukları meydana gelmiş oluyor. Çiftlik, köy, fabrika kasaba ve şehir birer insan topluluğudur. Bunlardan dana geniş insan topluluklarına (Millet) adı verilir. İnsanlık da, yeryüzünde yaşıyan bütün insanları içine alan en geniş topluluktur."*

Aynı ders kitabında *"Aile Yuvası"* başlığı altında aile ile ilgili bilgiler verilmektedir. Ailenin *"yuva"*ya benzetildiği bu bölümde bu benzetmenin nedenini aileyi yazarın barınma ve beslenme işlevleri yönüyle öğrenciye sunmasıdır (Ermat ve Ermat, 1948:2):

"Okul paydos olunca koşa koşa evimize gideriz. Çünkü evimiz bizim yuvamız demektir. Kuşlar yuva yaparlar; bir yuvada barınırlar ve yavrularını büyütürler. İnsanların yuvaları da evleridir. Evimizde annemiz, babamız, kardeşlerimiz vardır. Annemiz, babamız bizi büyütür, besler, yetiştirir. Annemizin, babamızın, kardeşlerimizin toplandığı bu yuvaya

"Aile yuvası" deriz. Aile yuvasında birbirimizi sever, birbirimize bakar, birbirimize yardım ederiz. İyi günlerde de kötü günlerde de dost olarak yaşarız. Yuvada neşelerimizi paylaşırız ve birbirimizin kederlerine ortak oluruz."

Kitapta kasaba ve şehirlerdeki aileler için de ayrı bir bölüm açılmıştır. Ailedeki anne baba rolleri net olarak ifade edilmiştir. Ayrıca kadınlar hakkında erkekler benzetmesiyle genelleme yapılarak ev dışında çalışmaları ayrı ayrı verilmiştir (Ermat ve Ermat, 1948: 44):

*"**Kasaba ve şehirlerdeki aile** hayatında herkesin işi ayrı ayrıdır. Baba dışarda, ana evde çalışır. Çocuklar okul saatlerinin dışında analarına ve babalarına yardım ederler. Bütün şehir ve kasaba kadınları ev işleriyle uğraşmazlar. Bunların bazıları tıpkı erkekler gibi, işçilik, satıcılık, memurluk, avukatlık, doktorluk, öğretmenlik, mühendislik yaparlar; hayatlarının kendi başlarına kazanırlar, evlerine, çocuklarına ve ailelerinden yoksul olanlara bakarlar."*

Taranan kitaplarda aile kavramı birliktelik, birlikte hareket etme, dayanışma kavramlarını destekleyici yönde verilmektedir. Anne, baba, çocktan oluşan küçük yapı çocuğa sunulurken bir anda tüm köy, şehir ve yurt aile olabilmektedir. Bu durum belkide hiçbir zaman tanışmayacağı diğer çocuklarla arasında yakınlık bağı kurmasının yolu olarak görülmüştür.

4.1.1.2.Geleneksel Aile Modelinden Çekirdek Aile Modeline

Ders kitaplarında aile üyeleri hakkında da bilgiler yer almaktadır. Bu ders kitapları kronolojik olarak incelendiğinde mevcut aile üyeleri ve sunulan aile modeli ve sıralanan aile üyelerindeki değişim de dikkat çekmektedir.

1929 baskı tarihli 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında *"geniş aile"* modeli öğrenciye sunulmuştur. "Evde Hayat" başlığı altında ailenin tanıtıldığı bölümde aile üyeleri; anne, baba, büyükanne, büyükbaba, hala, teyze ve kardeşler olarak sıralanmış ve ilişki boyutları kesin bir dille ifade edilmiştir (Mithat Sadullah, 1929:32): "*Anne, baba, büyükanne, büyükbaba, (ha)la, teyze ve kardeşler hep aile azasıdırlar. Aile azasının birinci vazifeleri birbirlerile iyi geçinmek ve birbirlerine yardım etmektir."* Bu ders kitabında aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin çok iyi olduğuna da vurgu yapılır. Aile üyeleri ile ilgili olumlu rol sunumunun yapıldığı ifadelerde, *"Ev halkı"* aile içinde görevlerini bilmekte ve karşılıklı çok iyi geçinmektedirler. Aile üyeleri arasında bir memnuniyet ve dayanışma ortamı

bulunmaktadır. Bu durum olumla şeklinde aşağıdaki şekilde verilmiştir (Mithat Sadullah, 1929: 33).

> *"Herbiri kendine ait vazifeyi bilen ve aralarında tesanüt bulunan bir ev halkı ne kadar mesuttur. O evde herkes birbirinden memnundur. Kimse kimseyi incitmez; hayatları daima tatlılık ve iyilik içinde geçer."*

İlkokul 3. sınıflar için hazırlanmış olan Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında da aile yapısı geniş aile olarak sunulmaktadır. *"Aile halkı"*nı büyük anne, büyük baba, anne, baba ve çocuklar olarak tanıtan ders kitabında aile üyelerinin birbirlerine bağlılığı vurgulanmaktadır. Ders kitabı, aile üyelerinin birlikte yaptıkları işleri zaman dilimi vererek; akşamları yemek yemek, birbirleriyle konuşmak, gazete ve kitap okumak olarak keskin rol çizgileriyle öğrenciye sunmaktadır (Mithat Sadullah, 1934:10-11):

> ***"Aile halkı** demek büyük anne, büyük baba, anne, baba ve çocuklar demektir. Her ailenin bir reisi bulunur; aile reisi, yani baba eve bakar, yiyecek, içecek gibi aileye ne lâzımsa alır. Aile halkı da onu severler ve sayarlar. Anne; evin, eksiklerine bakar, ne lâzımsa babaya söyler, çocukların üstlerine başlarına bakar. Çocuklar da annelerini, babalarını severler, onlarını sevindirmek için evde ve mektepte çalışırlar."*

1940 yılı 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabıyla birlikte çekirdek aile modelinin ders kitaplarına girdiği görülmektedir. Bu kitaba göre aile üyeleri anne, baba ve çocuklardır. Aile yerine *"aile ocağı"* ifadesinin kullanıldığı kitapta aile ilişkilerine vurgu yapılmakta ve aile üyelerinin ilişkileri tanımlanmaktadır. Akşam saatlerinde evde aile üyelerinin birbirleriyle konuşmaları ve babanın öğütlerinin dinlenildiği ifade edilmektedir:

> *"Ana, baba ve kardeşlerimiz olarak bir arada, bir çatı altında yaşıyoruz. Bu topluluğumuza Aile ve yuvamıza da **Aile Ocağı** derler. Akşamları ocağımızda toplanarak tatlı tatlı konuşmak, babamızın öğütlerini dinlemek ne kadar hoşumuza gider." (Rona, 1940: 6). "Görüyorsunuz ya, çocuklar: Ev içinde, aile ocağında her birimizin ayrı bir işi var. Hepimiz yuvamız için çalışıyor, birbirimize faydalı olmağa savaşıyoruz. Hep birlikte çalışmak ve işlerimizi bölüşmekle çok rahat yaşıyoruz. Böylelikle tarlalarımızda insan boyu altın başaklar yükseliyor, işlerimiz yolunda gidiyor, yuvamızdan bereket eksik olmuyor. "(Rona, 1940: 7).*

Bu ders kitabında da aile içindeki iş bölümüne önem verilmektedir. Çalışmanın önemine dikkat çekilen ders kitabında gerek köyde gerekse şehirde çalışmaya vurgu yapılmaktadır. Ders kitabında pembe bir tablo çizilerek yer alan

ifadeye göre kasaba ve şehirlerde yaşayan insanlar, ticaret, memurluk, avukatlık gibi farklı meslekler yapmaktadırlar:

> *"…Sıcacık kucağında büyüdüğümüz anamızı, yuvası için durmadan çalışan babamızı çok seviyoruz. Aile ocağımız, her derdimizi unutturan en sıcak yuvamızdır…."* (Rona, 1940: 15.) *"…Köydeki ailelerin hemen hepsi çiftçilikle uğraştıkları halde kasaba ve şehirlerde bu işle geçinen aileler daha azdır. Buralarda halk, ticaret, memurluk, doktorluk, avukatlık, san'atkarlık gibi işlerle daha çok uğraşır…."* (Rona, 1940: 51).

Taranan kitaplarda aile üyelerindeki değişim bir bakıma geleneksel aile yapısından günümüz aile yapısına doğru değişimin olduğunu göstermektedir. Yaşanan değişim ilişkiler üzerinde farklılık göstermemektedir.

4.1.1.2.1. Geleneksel Aile Modelinden Çekirdek Aile Modeline: Baba/Erkek

Taranan ders kitaplarında ailenin temel üyesi babadır. Baba, tüm ders kitaplarında öne çıkan aile üyesidir. En fazla *"baba"* ifadesinin yer aldığı ders kitabı 1934 yılı baskılı 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi'dir. 4. Sınıf ders kitaplarında da *"baba"* ifadesi bulunmaktadır. 5. sınıf düzeyinde konu gereği aile kavramının ders kitaplarında bulunmayışına istinaden 1939 yılı baskılı Yurtbilgisi Dersleri ve 1949 yılı baskılı Yurt Bilgisi Dersleri ders kitaplarında *"baba"* ile ilgili herhangi bir ifadeye rastlanılmamıştır.

Tablo 4 - 3: Taranan Yurt Bilgisi kitaplarında baba ifadesinin dağılımı

Ders Kitabı	Baba
Yeni Yurt Bilgisi 1934 3. Sınıf	15
Yeni Yurt Bilgisi 1929 4. Sınıf	7
Yurtbilgisi Dersleri 1940 4. Sınıf	5
Yurt Bilgisi Dersleri 1948 4. Sınıf	6
Yurt Bilgisi 1927 5. Sınıf	1
Yurt Bilgisi 1930 5. Sınıf	1
Yurt Bilgisi 1933 5. Sınıf	1
Yurtbilgisi Dersleri 1939 5. Sınıf	-
Yurt Bilgisi Dersleri 1949 5. Sınıf	-

Tablo 4-3'e göre 1940 sonrası ders kitapları hariç tüm ders kitaplarında *"baba"* ile ilgili ifadeye rastlanılmıştır. Köy mektepleri için hazırlanmış 3.sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında baba ile ilgili kavramlar 15 defa; 4. sınıflar için hazırlanmış 1929 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında 7, 1940 tarihli Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında 5, 1948 tarihli Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında 6 defa baba ile ilgili ifadelere rastlanmaktadır. 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarından 1927 tarihli Yurt Bilgisi, 1930 tarihli Yurt Bilgisi ders kitabı ve 1933 tarihli Yurt Bilgisi ders kitaplarında birer (1) defa baba ifadesi yer almıştır. Seviye ve müfredata bağlı olarak 5. sınıf ders kitaplarında baba ifadesinin ya çok az ya da hiç yer almaması açıklanabilir bir durumdur.

Elimizdeki tek 3. sınıf ders kitabı olan ve köy mektepleri için hazırlanan 1934 baskılı Yeni Yurt Bilgisi ders kitabı kullanılan dile göre çocuğun bakış açısıyla anlatılan hikayelerden oluşmaktadır. Bu kitapta hikâyeyi anlatan çocuklar, bu çocukların babaları ve bu babaların öne çıkan özellikleri ve babaların betimlendiği mekânların genel özeti şu şekildedir:

Tablo 4 - 4: Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında geçen baba kavramı ve özellikleri özet tablo

Rol	Özellikler	Görevler -Davranışlar	Mekân
Baba	Bilgili, bilgiyi ailesine taşıyan, aile üyeleri ile iletişim kuran	Dışarıdan eve bilgi getirmek	Ev
Baba	İhtiyar meclisi üyesi, çocuğu ile iletişim kuran, hayvanları çok seven.	Hayvanlara bakmak	Evin dışı
Baba	Çalışkan, çocuğuyla iletişim kuran,	Çalışmak	Köy
Baba	Çocuğu ile iletişim kuran, Cumhuriyet Hükümetini seven, çocuğunu gezdirerek ona bilgiler veren	Çocuğunu gezdirmek	İzmir-İstanbul-Şehir

Tablo 4-4'e göre baba genellikle dışarıda betimlenmektedir. *"Baba"*nın genel özellikleri çalışan, bilgili, çocuğu ile ilgilenen, cumhuriyeti seven, hayvanları seven aile üyesi olarak sıralanabilir. *"Baba"*nın temel görevleri ise çalışmak, bilgi vermek, hayvanlara bakmak, çocuğu ile iletişim kurmak ve çocuğunu gezdirmek olarak 1934 Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında sunulmuştur. *"Baba"*nın bulunduğu mekânlar ise ev, evin dışı, köy ve şehirdir.

3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabının birinci örneğinde, çocuğun arkadaşı veremden ölmüştür ve anlatıcı olan çocuğun babası, köy ihtiyar heyetinin toplantısında doktor tarafından verilen bilgiyi ailesine aktarmaktadır. Baba dışarıdan bilgi getirip ailesini bilgiyle aydınlatan kişi olarak hikâyede sunulmuştur (Mithat Sadullah, 1934: 34-36):

> *Geçen gün çok kederli idim. Pek sevdiğim bir arkadaşım, verem hastalığından kurtulamamış, ölmüştü. O akşam sofra başında annem, ablam, hepimiz neş'esizdik. Hiçbirimiz yemek yimek istemiyorduk. Zorla bir iki lokma yedikten sonra sofradan kalktık. Babam, ihtiyar meclisinin toplantısında idi. Bir saat kadar sonra geldi. Annem sordu:*
>
> - *Ne konuştunuz?*
> - *Bu günkü ölen çocuğu. Aferin doktora, çok güzel sözler söyledi.*
> - *Ne dedi babacığım?*
> - *Bakın onun söylediklerini olduğu gibi size söyleyeyim:*
>
> *"Evlerimizden birçoğu: basık tavanlı, kapalı, ufacık pencereli, sokağa penceresi olmıyan ayı ini gibi şeylerdir. Odalarımız: hep taş döşeli, rutubetli yer odalarıdır. Eski ve fena bir adetimiz var: sokak tarafına pencere yapmayız. Hatta, evinin önünde bahçe yapacak kadar toprağı olmayanlar bile, gene sokak üstüne pencere yapmamak için, evden bir adım ilerde kocaman bir duvar çekerler. Tabi bu ev güneş görmez. Rutubetli, soğuk, pis bir şey olur. Biraz sonra duvarları parça parça dökülmeğe başlar. Sonra içinde yaşıyanlar sağlam kalmazlar, hastalanırlar.*
>
> *Bugün toprağa bıraktığımız çocuk, bu sözlerimin ne kadar doğru olduğunu isbat eder. Masraftan kaçınmayınız. Evlerinizi yüksek yerlerde, ya büyük bir bahçe içinde; veyahut sokak üzerinde yapınız. Yüksek tavanlı olmasına, bol güneş görmesine dikkat ediniz. Eğer bunları yapmazsanız, yarın çocuğunuz, karınız, hatta kendiniz hastalanırsınız, verem olursunuz. Bugün kaçındığınız paranın, yarın tedavi için on mislini, yüz mislini verirsiniz!"*
>
> *Doktorun sözleri çok doğru çocuklar. Eğer eski adetleri atmazsak, ve paradan kaçınırsak hepimizin sonumuz budur."*

Bir diğer örnek ise Kaya'nın babası olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinde çocuk önerileri onaylayan konumundadır. Daha az konuşur, çokça dinleyip onaylar ve söylenenleri tekrar eder. Büyükler ise her zaman bilgili ve öğüt veren konumundadır. Metinde tarıma dayalı yaşam şekli onaylanmaktadır. Hikâyeye göre Kaya'nın babası hayvanları çok sevmektedir. Babasıyla konuşan Kaya hemen

babasını anlar, ders çıkarır ve hayvanları sevmeye başlar (Mithat Sadullah, 1934: 42-44):

> *"Babam hayvanları çok sever. Onlara çok iyi bakar. Geçen gün babamın en iyi binek atlarından biri hastalanmıştı. Babam hemen baytar çağırttı. Atı tedavi ettirdi. Akşam yemeğinden sonra babama dedim ki:*
> - *Babacığım, hayvanları ne çok seviyorsun.*
> - *Elbet oğlum, hayvanlar benim en kıymetli malımdır. Benim en mühim değerli işlerimi onlar görür. Yiyeceklerimizin büyük bir kısmı onlardan gelir. Mesela ben, koyunlardan, keçilerden süt sağıyorum; tavuklardan yumurta alıyorum. Sütten yoğurt, peynir, yap yapıyoruz. Bunlardan bir kısmını yiyor, bir kısmını da dışarıya satıyoruz. Atları, öküzleri arabaya, sabana koşuyoruz. Daha sonra koyunların, keçilerin yünlerini kırpıyoruz, iplik yapıyoruz. Görüyorsun ya, hayvanlarımızın bize bu kadar iyilikleri var. Bütün bunlara karşı onlara bakmak bize bir borçtur. Şimdi biz, hayvanlarımıza Herzaman dayak atarsak, yem vermezsek onlara yazık değil mi?*
> - *Öyle ya babacığım, onların bize bu kadar faydası dokunduktan sonra.*
> - *Evet, oğlum, hem hayvanlara iyi bakmak aynı zamanda kendi kazancımızı da arttırır. Hayvanlara ne kadar iyi bakar, ne kadar iyi muamele edersek; onlar da o kadar iyi bakmıyan , onlara hep dayak atan kötü bir köylüyü düşün. Bu adamın hayvanları da bakımsızlıktan, açlıktan çalışamazlar, değil mi!...*
>
> *Babamın bu sözlerinden sonra, ben de hayvanlara çok iyi bakmağa başladım. Hele, inatçı olarak tanıdığım eşeğimiz "Gamsız", bile bu sabah bana daha yumuşak bakışlarla bakıyor göründü."*

Başka bir hikâyede baba ve oğul bu defa komşu köyden gelen köylüler ve köy işleri hakkında konuşmaktadırlar. Hikâyenin sonunda baba oğluna sabretmek ve çalışmak üzerine mesajlarını da vermektedir (46-50). Diğer bir hikâyede Kaya ile babası İzmir'e gezmeye giderler. Burada baba çocuğuna Cumhuriyet Hükümetini övmektedir (Mithat Sadullah, 1934: 69-70):

> *"Babam, yaz aylarında beni gezdirmeği ve İzmir'e götürmeği vadetmişti. Bir sabah hazırlandık, bir arabaya bindik. Köyümüze en yakın şimendifer istasyonu olan (Çoban İsa) köyüne gittik. Biraz sonra tren de geldi; bindik. İki saat sonra Manisa şehrine geldik. Trenimiz on dakika sonra kalktı. En önde lokomotif, dumanlar saçarak treni çekiyordu. Babam:*
> - *Bak oğlum, dedi. Eskiden bizim köyden Manisaya gelmekiçin neler çekerdik. Halbuki şimendiferle Çoban İsadan buraya, ne kadar az zamanda geldik, değil mi? Şimdi trenin faydasını anlıyorsun ya! Bundan otuz sene önce bu yolu atlarla, develerle ancak iki günde alırlardı. Tren olmıyan yerlerde gene böyledir. Hükümet şimdi her yere tren yapmağa, memleketi baştan aşağı demir ağlarla, yani, trenlerle örmeğe uğraşıyor."*

Bu ders kitabının köy mektepleri için hazırlanmış bir ders kitabı olması nedeniyle kitabın kurgusu köy çocuklarının etrafında geçmektedir. Yine bu ders kitabında babasından duyduğu bir kelimeyi sınıfta öğretmenine soran Nuri karakteri bulunmaktadır. Kitabın ilerleyen sayfalarında bu defa Kaya'nın babası oğlunu İstanbul'a gezmeye götürür ve İstanbul'un tarihi yerlerini gezdirir. Baba, öğreten,

kültürlü, bilgi veren, eğitime teşvik eden kişi olarak betimlenmiştir. Bu bağlam çerçevesinde de Galatasaray Lisesi kitapta yer bulmuştur (Mithat Sadullah, 1934: 80-86).

Yeni Yurt Bilgisi (1929) 4. sınıf ders kitabında da baba ile ilgili ifadeler sayıca fazladır. Bu ders kitabında babanın özellikleri, görevleri ve betimlendiği mekânlar şu şekildedir:

Tablo 4 - 5: Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında geçen baba kavramı ve özellikleri özet tablo

Rol	Özellikler	Görevler -Davranışlar	Mekân
Baba	Çalışkan, ihtiyaçları karşılayan	Dışarıda çalışmak Ona (çocuğa) gerekli şeyleri karşılamak	Evin dışı
Baba	Fedakâr, Çalışkan	Her gün işe gitmek	Evin dışı-İş
Baba	Çalışkan, Fedakâr	Para kazanmak, evi için parayı harcamak	İş
Eş	Köylü, Üretici	Tarlada çalışmak	Tarla
Çiftçi-Köylü	Köylü, Üretici	Tarlada çalışmak, harman yapmak, ürün yapmak	Köy-Tarla
Aile reisi, Eş, Kasabalı	Çeşitli iş sahipleri Çiftçi, terzi, kunduracı, demirci, bakkal, aktar, manifaturacı, zabit, muallim, doktor, mühendis	İşinin başında çalışmak, para kazanmak	Kasaba- dışarı

Tablo 4-5'e göre bu ders kitabında baba ile ilgili ifadelerde var olan mevcut roller: Baba, Eş, Çiftçi- Köylü adam, Kasabalı adam. Baba dışarıda çalışarak ailenin ihtiyaçlarını karşılayan, işe giden ve para kazanan dolayısıyla aile reisi konumundadır (Mithat Sadullah, 1929: 21;32;34). Baba mekân olarak *"ev dışı"*nda gösterilmiş; çalışan ve üreten kişi olarak sunulmuştur. Mekânsal olarak babayı (erkeği) köylü ve kasabalı (şehirli) olarak da ayrım yapma imkânı sağlayan ders

kitabında, köylü erkek için *"tüm hayatını topraktan kazandığı, hergün sabahtan akşama kadar çalıştığı ve yardımcılarının kadın ve çocuklar olduğu"* ifade edilir (Mithat Sadullah, 1929: 82-83). Köylü erkekler eştir (koca); tarlada çalışır, çiftçilik yapar ve üretir. Evin dışında çalışan ve para kazanan şehirli erkekler ise farklı birçok meslek yapar ve dışarıda işinin başında çalışır (Mithat Sadullah, 1929: 103-104). Köyde veya şehirde *"Erkeğin vazifesi ailenin muhtaç olduğu parayı kazanmaktır"* (Mithat Sadullah, 1929: 105).

Tablo 4 - 6: Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında şehirli ve köylü erkek

(1929 4. Sınıf Yeni Yurt Bilgisi	Kasabalı (şehirli) Erkek	Köylü Erkek
Roller	Aile Reisi, Eş	Eş
Özellikler	Ailenin başı, çalışan, para kazanan,	Üreten, çalışan,
Meslekler	Çiftçi, terzi, kunduracı, demirci, bakkal, manifaturacı, memur, zabit, muallim, doktor, mühendis.	Çiftçi

Tablo 4-6'ya göre şehirli erkek ve köylü erkek tiplemelerinden çıkarılabilecek bir başka sonuç da şehirli erkeklerin çiftçi, terzi, kunduracı, demirci, bakkal, manifaturacı, doktor, öğretmen, memur gibi birçok meslek yapabilmelerine karşılık köylü erkeklerin sadece çiftçilik yapabilmesidir. 1929 yılı baskılı bu ders kitabı cumhuriyet değerlerinin getirdiği fırsat eşitliğine ters olarak köylünün sadece köylü olarak kalabileceği fikrini de göstermektedir.

1940 baskılı Yurtbilgisi Dersleri 4. sınıf ders kitabında da baba ile ilgili pek çok ifadeler bulunmaktadır. Bu ders kitabında erkeğe verilen roller baba, dede, kardeş, ata, aile reisi şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 4 - 7: Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitabında geçen baba kavramı ve özellikleri özet tablo

Rol	Özellikler	Davranışlar	Mekân
Baba, dede, kardeş	Fedakâr, Yurdunu çok seven, yurdunun koruyucusu	Yurdu korumak, düşmandan korumak için kanlarını seve seve akıtmak, gelecek nesiller yurdu armağan etmek,	Yurt (Türkiye)
Büyükler, atalar	Gelecek nesilin yaşamını devam ettiren	Gelecek nesili yaşatmak	Yurt-köy
Baba	Fedakâr	Çocuğun büyümesi ve yurda yararlı olması için çalışmak Gece gündüz çalışmak,	İş
Baba	Bilge-Akıl Danışılan	Öğüt vermek	Aile ocağı-Ev
Baba	Aile reisi, çalışkan, fedakâr	Aileyi yönetmek, çalışıp alın teri dökerek kazandığını (parayı) eve getirmek	Tarla-İş
Baba	Çalışkan, fedakâr	Yuvası için durmadan çalışmak	İş
Aile reisi-baba	Çeşitli meslek gruplarında çalışan	Çalışmak	İş-Şehir
Baba	Aile reisi, çalışkan, fedakâr	X	Dışarı-İş

Tablo 4-7'ye göre 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında babaya biçilen roller: Baba, dede, kardeş, aile reisi olarak sıralanmıştır. Babanın özellikleri ise fedakâr, bilgili, çalışkan, aile reisi, yurdunu koruyan ve vatansever olarak sunulmuştur. Baba her yerde konumlandırılmıştır. Babadan beklenen davranışlar ailesi için çalışmaktan yurdunu korumaya kadar geniş bir yelpazede ele alınmıştır.

1940 baskılı 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında erkeğe verilen temel görev her ne kadar baba gibi görünse de aslında erkek yurt savunmasının temel üyesidir (Rona, 1940: 2-3):

> *"Yeryüzünde eşi olmıyan bu çok güzel topraklar üzerinde, bizden evvel gelen büyüklerimiz yüz yıllarca yaşadılar. Dedelerim, babam ve kardeşlerim bu yurdu kazanmak, düşmanlardan korumak için bütün kanlarını seve seve akıttılar. Canım kadar sevdiğim bu güzel yurt bana; onların döktüğü kanın, verdiği canın armağınıdır!..*
>
> *Beni yaşatmak için severek can veren büyüklerim! Her tutamı sizin temiz kanlarınızla yuğrulmuş bu topraklar üzerinde ben, bugün çok rahat yaşıyorum. Köyümdeki yuvamda oturup tarlamı sürüyor, zümrüt çayırlarımda davarlarımı üretiyorum. Akşamları tarladan dönüp su kenarında köyümün türküsünü söylerken, beni bu rahata kavuşturmak için düşmanlarla nasıl boğuştuğunuzu hatırlıyorum."*

Vatan savunmasının dışında erkeğin temel rolü *"babalık"*tır. Erkeğin köyde ya da şehirde olmaksızın aile içindeki birincil görevi çalışmak olarak ilan edilmiştir. Burada babanın en belirgin özelliği fedakâr olması ve durmadan çalışmasıdır. Ders kitabı "biz" dili kullanarak genelleştirme yapmış, çocuk da bu olumlamaya dahil edilmiştir (Rona, 1940: 6;15;51):

> *"Ya babamız? Bizi büyütüp yurda yarar bir hale getirinceye kadar az mı didinir? Gece gündüz demeden, yorulmak bilmeden, hesapsız alın teri döker. Kendi aç olsa da kazandığı lokmayı yine bize yedirir. Onun bütün dileği bizi rahat büyütmek, yurt için hayırlı bir evlat olarak yetiştirmektir. İşte ana ve babamız bizi bu kadar çok sever, bizi gözlerinden daha çok korurlar."*
>
> *"Sıcacık kucağında büyüdüğümüz anamızı, yuvası için durmadan çalışan babamızı çok seviyoruz. Aile ocağımız, her derdimizi unutturan en sıcak yuvamızdır."*
>
> *"Kasabadaki aile ocaklarının başı gene evin erkeğidir. O, dışardaki işiyle uğraşarak çoluk çocuğunun geçinmesine gereken şeyleri kazanır, evine getirir."*

Köyde yaşayan erkekler çiftçilik yaparken şehirde yaşayan erkekler farklı meslekler yapmaktadır, ders kitabında sıralanan meslekler esnaflık, memurluk, doktorluk, avukatlık, sanaatkarlıktır (Rona, 1940: 51). Köyde ve şehirde yaşayan erkeğin de ortak özellikleri her ikisinin de ailenin reisi olmaları ve ailesi için çalışmasıdır. Erkek mekân olarak *"dışarı"* da gösterilmiştir. *"Dışarı"*dan kasıt evin dışı olup, işyeri ya da tarladır.

1948 yılı baskılı 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında da var olan baba için kodlamalarla ortaya çıkan baba özellikleri ve görevler ve mekânsal durumlar da şöyledir:

Tablo 4 - 8: Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında geçen baba kavramı ve özellikleri özet tablo

Rol	Özellikler	Davranışlar	Mekân
Baba	Aile topluluğunun üyesi	X	Ev
Baba	Bakıcı, büyütücü, besleyici	Çocukları bakmak, büyütmek	Ev
Baba	Çalışan, fedakâr	Bütün gün çalışmak, çocukları memlekete hayırlı bir insan olarak yetiştirmek	İş-ev
Baba	Fedakâr, çalışkan, iyi insan	Çocukları için çalışmak, zorluklara katlanmak	Dışarda
Baba	Temiz yürekli	X	Türk yurdu

Baba	Aile reisi, üretken, çalışkan, güçlü, koruyucu, savaşçı	Ailesinin geçimini sağlamak, toprak işeriyle uğraşmak, ülkeyi korumak	Köy-yurt
Baba	Şehirli erkek, çalışkan	Çalışmak	Kasaba-şehir dışarda

Tablo 4-8'de 1948 tarihli Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında sunulan *"baba"*nın özellikleri aile üyesi, aile reisi, çalışkan, fedakâr, temiz yürekli, üretken, koruyucu, savaşçı olarak sunulmuştur. Babadan beklenen görevler ise çalışmak, ailenin geçimini sağlamak, ülkeyi korumak olarak sıralanabilir. Babanın betimlendiği mekânlar ise ev, evin dışı, köy, şehir, Türk yurdu olarak tanımlanmıştır.

4. Sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında çocukların beslenmesi ve büyütülmesi anne ve babanın ortak görevi olarak sunulmuştur (Ermat ve Ermat, 1948:2): *"Annemiz, babamız bizi büyütür, besler, yetiştirir."* Aynı ders kitabında baba, akşamları yorgun argın eve gelmektedir. Anne ve baba çocuklarının memlekete hayırlı evlat olmaları için çalışmakta büyük fedakârlıklar yapmaktadırlar. Çocuk bu durumun bilincindedir ve babasına "*onun kadar iyi bir insan*" olmak için söz verir (Ermat ve Ermat, 1948:3):

> *"Sevgili babacığım! Beni büyütmek, yurda yararlı bir insan yapmak için sen de pek çok çalıştın. Dışarda sabahtan akşama kadar alın teri dökerek uğraştın. Bütün kazancını bize getirdin. Bizi beslemek, büyütmek için ne zorluklara katlandığını biliyorum. Ben de senin gibi iyi insan olmaya çalışacağım."*

Ders kitabına göre babalar *"temiz yüreklidir"* (Ermat ve Ermat, 1948:8). Bu ders kitabı babaların görevini ayrı bir başlık açarak baba rolünü abartarak sunmaktadır. Baba sadece ailesini yaşatmak için değil ülke korunması için de çalışmaktadır. Kitap şehirdeki babanın da görevlerini ayrı bir başlık altında tutmuştur (Ermat ve Ermat, 1948: 21):

> *"Babalar: Babalar hem ailelerine bakarlar hem de toprak işleriyle uğraşırlar. Babanın işi çok ağırdır. Babanın en birinci ödevi ailesinin geçimini yoluna koymak ve aileyi yaşatmaktır. Yalnız o kadar değil; sırası gelince babalar yurdu korumak için savaşa gider ve yiğitçe döğüşürler."*

1927-1928 baskılı Muallim Abdulbaki tarafından yazılmış 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında da Cevat adlı bir çocuğun babası hikâyede yer almaktadır. Cevat'ın babası sabah kahvaltısında gazete okumakta ve gazete okumanın önemini

oğluna anlatmaktadır. Buradaki sunulan baba, okuryazardır ve muhtemelen bu aile şehirde yaşamaktadır. Cevat babasının okumak üzerine öğütlerini dinlemekte ve okumayı öğrenme isteği duyarak babasının görük ve direktiflerini onaylamaktadır (Muallim Abdulbaki, 1927: 154-158):

"Cevat, sabahleyin erkenden gözünü açar açmaz sokaktan bir ses işitti. Bir adam:

- *Vakit, Cumhuriyet, Milliyet, İkdam, diye bağırıyordu. Yanındaki odadan babasının sesini duydu.*
- *Gazeteleri aldınız mı?*

Mini mini ahretlik kız küçücük terliklerini sürüte sürüte kapıya indi. Cevat çoktan yatağından kalkmıştı. Elini yüzünü yıkadıktan sonra odaya koştu. Babasının iki eliyle tutarak okuduğu çarşaf kadar büyük gazeteyi seyre daldı. İşte baş sayfada iri harflerle bir haber:

"Romanya üniversitelileri şehrimize geldi". Daha altında: "Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa Hazretleri dün İstanbul'u teşrif ettiler"; altında da birçok resimler... İşte İzmir'den İstanbul'a gelen uçakların resmi...

Gazetenin ikinci sayfası açıldı. Burada daha küçük harflerle: "Edirnekapı'ya tramvay yapılıyor" "Ekmeğin okkasına on para zam yapıldı"

Cevat artık dayanamadı. Babasına:

- *Baba, dedi. Bu ne? Her sabah alıyorsunuz. Yazık değil mi beş kuruşunuza. Bundan ne kazanıyorsunuz ki?*

Babası cevap verdi:

- *Çocuğum, artık bunları öğrenecek bir yaşa geldin. Şimdi iyi dinle! Şu bir dakika içinde dünyada neler oluyor, neler bitiyor? Bir tarafta iki hükümet arasında savaş çıkıyor. Pilotlar koca denizleri korkusuz geçiyor. Daha neler neler... İnsan bunları öğrenemeyecek olursa bir körden ne farkı kalır?.. Bak, her akşam sen bana dayılarını, amcalarını soruyorsun. Onlardan haber istiyorsun. Sen onları ne kadar merak ediyorsan, medenî bir insan da bütün dünya haberlerini öylece merak etmez mi? Milletimizin başka milletlerle ilişkisini okumadın mı? İnsan, milli çıkarı için bu ilişkileri anlamak istemez mi? İşte okudun ki, ekmeğin okkasına on para zam etmişler. O halde ekmekçiye on para daha fazla vermek lazım...Bir milletin gazeteleri yalnız bütün dünyanın haberlerini okuyucularına yetiştirmezler. Daha birçok görevleri vardır. Mesela, halkın muhtaç olduğu şeyleri yazarlar. Hükümetin o işleri yapmasına sebep olurlar. Faydalı yazılarla milletin gözünü açarlar. Sen bu kadar faydayı az mı zannediyorsun? Sonra her memlekette güzel güzel şiirlerle, hikayelerle, makalelerle dolu birçok dergiler çıkar. Sonra doktorların, eczacıların, elektrikçilerin, öğretmenlerin kendilerine, mesleklerine özgü dergileri vardır. İlçelerde, illerde de hükümetin bir resmi gazetesi bulunur. .Hele çocukların süslü, renkli resimli öyle güzel dergileri vardır ki... Bunları sen zaten bilirsin. Her hafta aldığın resimli dergi gibi pek seversin değil mi?*
- *A! Elbette babacığım. Onda o kadar güzel hikayeler, o kadar bilmediğim şeyler var ki, onu her okuyuşta sanki biraz daha büyüyorum.*
- *Değil mi ya? Yalnız bunlar değil. Okulda okuduğun kitaplar sana neler öğretmiyorlar. Ben bile bu kadar büyük olduğum halde her akşam elimde kitap... İki saatçik okumadan yapamıyorum. İnsan ne kadar çok okursa o kadar çok şey öğrenmiş olur.*
- *Bilmez miyim hiç? Ah kütüphanemizdeki kitapları ben de okuyabilsem!"*

1933 tarihli Yurt Bilgisi 5. sınıf ders kitabında baba ile ilgili ifade sadece suç işlemek hakkında çocuklara sunulan ifade yer bulmaktadır. Burada babası bir suçtan dolayı ceza evine giren çocuğun ne kadar zavallı olduğuna dikkat çekilmektedir (30):

"Ömrümüz oldukça herhangi bir cezaya uğrıyacak bir cürüm işlemekten sakınmaliyız. Böyle bir cürüm işleyecek olursak hem kendimizi, hem çoluk çocuğumuzu kötülemiş oluruz. Babası bir cürümden dolayı hapishanede yatan bir çocuk ne acınacak bir çocuktur. Zavallının hiçbir kabahati olmadığı halde babasının yaptığı cürüm yüzünden utanır durur. "

Taranan kitaplarda 3 ve 4. sınıf Yurt Bilgisi kitaplarında aile üyeleri arasında öne çıkan kişi babadır. Baba evine bakan, çalışkan, fedakâr, yurtsever, köylü ya da kentli olarak sunulmaktadır. Baba daima bilgi sunan, öğüt veren, iyiyi ve doğruyu bilen, aile üyeleri arasında aktif olarak konumlandırılmıştır. Geleneksel aile yapısında da çekirdek aile yapısında da baba rolü aile içindeki en önemli kişi olarak sunulmuştur. Bir yandan kurallar koyan, öğüt veren baba aynı zamanda çocuğun konuştuğu, iletişim kurduğu tek aile üyesi olarak da dikkat çekmektedir. İncelenen dönem boyunca aile reisi babadır. Bu hiçbir şekilde değişmemiştir.

4.1.1.2.2. Geleneksel Aile Modelinden Çekirdek Aile Modeline: Anne/Kadın

Taranan ders kitaplarında anne/kadın ile ilgili ifadelerin dağılımından hareketle 4. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında anne ile ilgili kavramlara rastlanmıştır.[22]

Tablo 4 - 9: Taranan Yurt Bilgisi kitaplarında anne-kadın ifadesinin dağılımı

Ders Kitabı	Anne-Kadın
Yeni Yurt Bilgisi 1934 3. Sınıf	1
Yeni Yurt Bilgisi 1929 4. Sınıf	7
Yurtbilgisi Dersleri 1940 4. Sınıf	6
Yurt Bilgisi Dersleri 1948 4. Sınıf	7
Yurt Bilgisi 1927 5. Sınıf	-
Yurt Bilgisi 1930 5. Sınıf	-
Yurt Bilgisi 1933 5. Sınıf	-

[22] Anne ya da kadın ile ilgili ifadeler 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında bulunmamaktadır.

Yurtbilgisi Dersleri 1939 5. Sınıf	-
Yurt Bilgisi Dersleri 1949 5. Sınıf	-

Tablo 4-9'a göre "anne-kadın" ile ilgili ifadeler, 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929), 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitaplarında bulunmaktadır. Tablodan anlaşılacağı üzere 5. sınıflar için yazılmış olan Yurt Bilgisi ders kitaplarına "anne" ile ilgili kelime ya da ifadeler bulunmamaktadır. Bunun yanısıra "aile" ve "baba" ile ilgili kelime ve ifadelerin çok yoğun olduğu Yeni Yurt Bilgisi 1934, Yeni Yurt Bilgisi 1929, Yurtbilgisi Dersleri 1940 ve Yurt Bilgisi Dersleri 1948 (Tablo 4-1 ve Tablo 4-3) ders kitaplarının aksine *"anne-kadın"* ile ilgili ifadeler azdır. Ayrıca aile ile ilgili 1934 Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında 20 (yirmi) defa ifadeler yer almışken, anne-kadın ile ilgili ifadelerin1 (bir) defa geçmiş olması da dikkat çekicidir. Çocuk denildiğinde akla gelen beslenme, koruma ve barınma işlevleri anne ile çağrıştırıldığından 3. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında olmayışı, kitabın köy mektepleri için yazılmış olmasından kaynaklı olabilir. Ders kitabı yazarı çocuğu daha 4-5 yaşından itibaren çalışan olarak gördüğünden anne-çocuk ilşkisi gösardı edilmiş olabilir.

3. sınıflar için hazırlanmış Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında kadına biçilen temel rolün anne ve köylü kadını olduğu görülür. Bu ders kitabında kadına atfedilen roller şu şekildedir:

Tablo 4 - 10: Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında kadına ait rol-özellik-davranış ve mekân tablosu

Rol	Özellikler	Görevler -Davranışlar	Mekân
Anne	Bakıcı, eksikleri tespit eden	Evin eksiklerine bakmak, lazım olanları babaya söylemek, çocuklara bakmak	Ev
Köylü kadın- ev hanımı	Evde çalışan, çocuklara bakan, yardımcı, üretime katkı sağlayan, çalışkan	Ev işlerini yapmak, çocuklara bakmak, tarlada çalışarak eşlerine yardımcı olmak	Ev- tarla
Köy halkının üyesi/ Köylü kadın	İyi kalpli, çalışkan	X	Köy
Köylü kadın/ ev hanımı/eş	Dikiş diken, yemek yapan	Erkeklerin dikişlerini dikmek, yemeklerini pişirmek	Ev

Tablo 4-10'a göre köy mektepleri için hazırlanmış 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında kadına verilen roller: Anne, ev kadını, köylü kadın, eş. Tabloya göre kadının özellikleri bakıcı, evde çalışan, üretken, çalışkan, yemek yapan, dikiş diken olarak sıralanmaktadır. Kadın, çocuklara bakmak, evi yönetmek, eşine yardım etmek, dikiş dikmek, yemek yapmakla görevlendirilmiştir. Kadının betimlendiği temel mekân evdir. Bunun yanı sıra eşine yardım etmek amacıyla tarlada da bulunabilmektedir.

Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabına göre, ailede kadının temel görevi çocuklara bakmak ve eksikleri babaya bildirmektir (11): *"Anne; evin, eksiklerine bakar, ne lâzımsa babaya söyler, çocukların üstlerine başlarına bakar."* Köy yaşamında erkeğin yanı sıra kadının da çalıştığını belirten kitapta çalışma hayatında kadının da olduğu vurgulanır. Köy halkının bir üyesi olan köylü kadın tıpkı diğer köylüler (köylü erkekler ve çocuklar) gibi iyi kalpli ve çalışkandır (Mithat Sadullah, 1934: 14): "*Köylerde yalnız erkekler değil kadınlar da çalışırlar. Köylü kadınlar hem ev işlerini görürler, çocuklarına bakalar, hem de tarlalarda çalışarak kocalarına yardım ederler."* Kitap boyunca köylülüğe vurgu yapılmakta olup köy halkının birlikte çalıştığından bahsedilmektedir. Köylü kadın her ne kadar erkekle birlikte çalışıyor denilmişse de kadına biçilen temel görev dikiş dikmek ve yemek yapmaktır. Kitabın baş karakteri Kaya'nın süt kardeşine köyü hakkında bilgi verirken kurmuş olduğu cümlelerden köydeki kadınların rolleri keskin şekilde verilmektedir:

> *"... Hepimizin tarlalarımız var, ekip biçeriz. Sonra köyde çok defa kendi işlerimizi kendimiz görürüz. Kadınlar, erkeklerin dikişlerini dikerler, yemeklerini pişirirler. Erkekler de sabahtan akşama kadar tarlalarda çalışırlar, vatandaşlarını doyuracak buğdayı hazırlarlar." (19-20)*

1934 Yeni Yurt Bilgisi ders kitabının kurgusu erkek çocuğu Kaya'nın babası ile konuşmaları üzerine kurulduğundan, kadın ile ilgili bilgiler sınırlı tutulmuştur. Tüm kitap boyunca sadece bir yerde kadın konuşturulmuştur. İçeriğe göre Kaya o gün çok üzüntülüdür. Çünkü çok yakın arkadaşı verem hastalığından ölmüştür. Akşam evde geçen olayda Kaya'nın babası ihtiyar meclisinde verem hastalığı

hakkında konuşulduğunu söyler ve Kaya'nın annesi ne konuştuklarını sorar. Sadece soru soran kadın sorgulayan kadın değildir. Metin boyunca baba (erkek) bilgi vererek yüceltilmiştir (Mithat Sadullah, 1934: 34).

> *"... Hiçbirimiz yemek yimek istemiyorduk. Zorla bir iki lokma yedikten sonra sofradan kalktık. Babam, ihtiyar meclisinin toplantısında idi. Bir saat kadar sonra geldi. Annem sordu:*
> *Ne konuştunuz?"*

Tüm kitap boyunca kadının dile geldiği/konuştuğu başka bir yer bulunmamaktadır. Kadın suskun ve dilsizdir. Kadının mekân olarak betimlendiği yer genelde evdir. Bunun yanı sıra kadın tarla ve köyde de yer bulmuştur. Kadının sahip olduğu temel özellikler: bakıcı, yardımcı, haber veren, iyi kalpli, çalışkan olarak sıralanabilir. Köylü kadın temel kadın figürü iken şehirli kadın hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

1929 yılı baskılı Mithat Sadulaa(h) tarafından yazılmış olan Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında kadın; anne, ev kadını, eş, köylü kadın ve kasabalı kadın rolleriyle öğrenciye sunulmuştur. Bu bağlamda da kadının tanımlandığı mekânlar; ev, köy ve tarla olarak sınırlandırılmış, kitabın içeriğinde bahsedilen meslek örneklemelerinde erkek için örnekler verilmiştir. Sınırlı mekânda tasvir edilmiş olan kadının erkek ile sorumluluk paylaştığı işler; ev idaresi ve çocuğun bakımıdır. "*Baba ve anne evin idaresine bakarlar*.", *"Okuyup yazma öğrenecek bir yaşa geldiğimiz zaman annemiz ve babamız, bizi bir mektebe götürür ve ismimizi, mektebin defterine yazdırır."*, *"Sonra anneniz, babanız da sizin tahsiliniz için ne kadar zahmet çekerler: sizin kitaplarınızı, defterleriniz almak ve sizi büyük mekteplere göndermek için bazan pek çok fedakârlıklar yaparlar."*, gibi ifadeler ders kitabında yer alsa da mekân ve görevler bize kadının temel rollünün annelik üzerine kurgulandığını ortaya koymaktadır.

Tablo 4 - 11: Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında kadına ait rol-özellikler-davranış ve mekân tablosu

Rol	Özellikler	Görevler -Davranışlar	Mekân
Anne	Şefkat, özveri	Beslemek, büyütmek	Ev
Anne	Fedakâr	Doyurmak, beslemek, gece gündüz çalışmak	Ev

Anne- Ev Kadını	Düzen verici	Temizlik, büyütmek, yemek yapmak	Ev
Köylü Kadın-Eş-Anne	Köylü	Çocuklara bakmak, tarlada çalışmak, kocasına yardım etmek, su getirmek, yemek yapmak, ev işleri yapmak	Tarla, ev
Köylü Kadın/Eş	Yardımcı	Köy erkeğine köydeki işlerde yardım etmek.	Köy-Tarla
Ev Kadını, Eş, Şehirli (Kasaba)	Zeki, terbiyeli, tahsil görmüş, güzel ev idaresi bilen, tutumlu, Saadet kaynağı	Evi düzgün yöneterek erkeğini memnun etmek	Ev-Kasaba

Tablo 4-11'e göre 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında kadına verilen roller, anne, ev kadını, eş, köylü kadın, şehirli kadın olarak sıralanmaktadır. Bu ders kitabında betimlenen kadının özellikleri ise şefkatli, özverili, düzenleyici, fedakâr, köylü, şehirli, eşine yardım eden, zeki, terbiyeli, tutumludur. Kadının temel görevleri çocuklara bakmak, temizlik yapmak, çalışmak, eşine yardım etmek, eşini mutlu etmektir. Tablo incelendiğinde kadının temelde evde betimlenmiş olduğu da anlaşılmaktadır.

Bu ders kitabına göre sınırlı mekânda yaşayan kadının sahip olduğu temel özellikler ise şefkatli, özverili, fedakâr, yardımcı, düzen verici, köylü, kasabalı, evini ve eşini mutlu etmek için eğitim görmüş olarak sıralanabilir (Mithat Sadullah, 1929: 32-34; 66, 82-83, 103-104):

> *"Bizi doyuran, aylarca sütü ile besleyen, bütün ömrümüzde en büyük bir acı görmememiz için gece gündüz çalışan annemizi her gün işine giderek daima bizim için, bizi rahat geçindirebilmek için uğraşan babamızı ne kadar çok severiz"... "Hasta olsak annemiz gibi başucumuzdan ayrılmazlar, güleryüzlerile, güzel sözlerile bizi memnun ederler." "Anne, evin intizamına bakar. Evin temizliği, yiyecek şeylerin hazırlanması, çocukların büyütülmesi, anneye ait vazifelerdendir."*
>
> *"Köylü kadınlar, hem ev işlerini görürler, çocuklarına bakarlar, hem de tarlalarda çalışarak kocalarına yardım ederler... Köylülerin tarlaları bazan evlerinden yarım saat, bir saat uzaktır. Kadınlar, hazırladıkları öğle yemeğini ya kendileri tarlaya kadar götürürler yahut küçük çocuklarla gönderirler."*
>
> *"Tarlayı sürmek, bellemek, hazırlamak, tohumu ekmek, mısır, bakla gibi bazı ekinleri çapalamak, sonra mahsulü biçmek harman yapmak, içinden tohumluğu ve kendi erzakını ayırdıktan sonra kalan kısmını satmak; vakit ve imkan buldukça yoğurt, tereyağı, kaymak ve peynir yapmak... Bütün bu işler için köylüler hergün sabahtan akşama kadar çalışırlar. Köylerde bu çalışmağa çok defa kadınlar ve çocuklar da iştirak ederler."*
>
> *"Kasabalarda ihtiyaç köyden daha çok ve çeşitlidir. Bu ihtiyaçların temini için erkek, dışarda işinin başında çalışır; kadın da evini tanzim ve idare eder. Kadın;*

zekasile, güzel idaresi eve neşe, sevinç ve saadet verir.. Sabahtan akşama kadar işile uğraşan bir erkek, evdeki hayatından memnun olursa hiç yorgunluk duymaz, ailesinin saadeti için çalıştığını düşünerek zevk duyar. Tahsil ve terbiye görmüş bir kadın, evini bir saadet yuvası yapmanın yolunu bilir. Alışverişte aldanmaz; çok para harcamaz; aile halkının da israfa düşmesine meydan vermez.

Böyle aileler asla yokluğa, fakirliğe düşmezler."

Köylü kadına vurgunun yapıldığı yerlerde; köyde yaşayan kadının üreten ve çalışan kadın olduğu ifade edilmektedir. Kadın çocuk bakmanın yanı sıra üretim aşamasında *"yardım eden"* kişi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Sunulan bilgilerde çocuk ve kadın erkeğin yardımcısı olarak verilmiş; erkek yüceltilmiştir.

"Köylü kadınlar, hem ev işlerini görürler, çocuklarına bakarlar, hem de tarlalarda çalışarak kocalarına yardım ederler... Köylülerin tarlaları bazan evlerinden yarım saat, bir saat uzaktır. Kadınlar, hazırladıkları öğle yemeğini ya kendileri tarlaya kadar götürürler yahut küçük çocuklarla gönderirler." (66)

Köylü ve kasabalı kadın modellerinin sunulduğu ders kitabında kasabalı (şehirli kadın) için erkeğin yüceltildiği, kadın ile ilgili görüşlerin dikte edildiği şu ifadeler bulunmaktadır: *"... kadın da evini tanzim ve idare eder. Kadın; zekasile, güzel idaresi eve neşe, sevinç ve saadet verir... sabahtan akşama kadar işile uğraşan bir erkek, evdeki hayatından memnun olursa hiç yorgunluk duymaz, ailesinin saadeti için çalıştığını düşünerek zevk duyar. Tahsil ve terbiye görmüş bir kadın, evini bir saadet yuvası yapmanın yolunu bilir. Alışverişte aldanmaz; çok para harcamaz; aile halkının da israfa düşmesine meydan vermez."* (Mithat Sadullah, 1929: 103-104). Kadının ev içindeki tasviri de ilgi çekicidir. Burada makbul kadın tasvir edilmiştir: "*Kadını vazifesi çocuklara bakmak, hizmetçisi varsa ev işlerini ona bir intizam içinde yaptırmak, yoksa kendisi yapmaktır. Her günkü işlerini vaktiyle yapan ve akşamüstü erkeğile çocuklarını güleryüzle karşılayan bir kadın, ailesi içinde pek yüksek, pek kıymetli bir saadet membaıdır."* (Mithat Sadullah, 1929: 105).

Kasabadaki kadın, *"ev"*de yaşayan, ailesinin mutluluğu için her türlü fedakârlığı yerine getiren aynı zaman da *"eş"* olan bir kadındır. Kadının gerek eğitimi gerekse her türlü özelliği (zekâ, tutumluluk, iyi ev idaresi) ailenin mutluluğu içindir. Buradaki kadın köylü kadın kadar çeşitli mekânlarda gösterilmemiş; ev kadını rolü direkt olarak kasabalı kadına verilerek kadın ev içinde hapsedilmiş ve ev içindeki konumu gereği anne ve eş rolleri kadına verilmiştir. Kadın tasvir edildiği ev içinde *"yalnız"* bırakılmış, burada kadınla hareket eden birileri gösterilmemiştir.

Köylü kadın ise *"köylü"* kavramı içine dahil edilerek erkek, çocuk tüm kişilerle birlikte hareket eden kolektif bir bilincin ve topluluğun üyesi olarak gösterilmiştir.

Tablo 4 - 12: Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında köylü ve şehirli kadın

	Kasabalı (Şehirli) Kadın	Köylü Kadın
Mekân	Ev	Ev, Tarla
Özellikler	Eğitimli, zeki, tutumlu, fedakâr, iyi ev idaresi bilen, açıkgöz, yalnız	Çalışkan, yardımcı, üretken, güçlü, birlikte hareket eden
Roller	Anne, Eş	Anne, Eş, Üretici

Tablo 4-12 incelendiğinde bu ders kitabında da köylü ve şehirli kadın ayrımının olduğu görülmektedir. Her iki kadın da evde betimlenmiştir. Şehirli kadının eğitimli ve zeki olduğuna vurgu yapılırken, köylü kadının ise çalışkanlığına ve üretkenliğine dikkat çekilmiştir. Her iki kadında hem anne hem de eş rolündedir.

Annelik 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitabında kadına biçilen temel rol olarak sunulmuştur. Bunun yanı sıra şehirli modern kadın tasvirlerini de yapan ifadeler kitapta bulmak mümkündür.

Tablo 4 - 13: Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitabında kadına ait rol-özellikler-davranış ve mekân tablosu

Rol	Özellikler	Davranışlar	Mekân
Anne	Sevgi ve şefkat dolu, fedakâr	Çocuğu beslemek, büyütmek	Ev
Anne	X	Ev işleri yapmak, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, dikiş dikmek, temizlik yapmak	Ev
Anne	Sevgi dolu, ana dil öğreticisi.	Ninni söylemek	X
Şehirli kadın	Bakıcı, medenî kadın, Eğitimli kadın	Ev işlerini yapmak, memurluk, öğretmenlik gibi işlerde çalışmak.	Ev/Şehir
Anne	Sıcak	Çocuk büyütmek	Aile Ocağı-Ev

Tablo 4-13'ye göre, Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında kadına biçilen roller: anne ve şehirli kadındır. Bu kadınların özellikleri şefkatli, ana dili öğreticisi, bakıcı, medenî, eğitimli ve sıcak olarak sıralanmaktadır. Tasvir edilen kadınların temel görevi çocuklara bakmak, ninni söylemek, ev işlerini yapmak olarak sıralansa da şehirli kadın için ev hanımlığının yanı sıra memurluk ve öğretmenlik gibi farklı meslekler de sunulmuştur. Kadın genelde evde betimlenmiştir.

Kadına biçilen temel rol olan *"annelik"* için kitapta geçen ifadelerde annenin genel özellikleri sevgi, şefkat dolu ve fedakâr olması olarak öne çıkmaktadır. Aşağıdaki ifadelerde çocuk borçlu psikolojisine sokulmuştur (Rona, 1940: 6-7; 15):

> *"Daha dünyaya gözlerimizi açar açmaz karşımızda anneciğimizi görürüz. Sevgili anamız bizi aylarca emzirir. Hastalanıp uyumadığımız geceler, sabahlara kadar başucumuzda bekler. Bizi avutmağa, uyutmağa çalışır. Bizi dünyaya getiren anamız, büyütinceye kadar ne sıkıntılar çeker, ne kadar yıpranır, değil mi?..... Annemiz evin bütün işlerini görür: Yemeğimizi pişirir, çamaşırımızı yıkar, söküğümüzü diker, temizliğimizi yapar."*
>
> *"Sıcacık kucağında büyüdüğümüz anamızı, yuvası için durmadan çalışan babamızı çok seviyoruz. Aile ocağımız, her derdimizi unutturan en sıcak yuvamızdır."*

Anne, aile ocağı ile özdeşleştirilmiş ve çocuğun doğar doğmaz gördüğü ilk insan olarak ifade edilmiştir. Annenin çocuğunu büyütürken çektikleri sıkıntılar dile getirilirken annenin bunları yaparken gösterdiği şefkat ve sabır, verdiği emek de ifade edilmiştir. Anne tüm ev işlerini görür, şefkat dolu kucağında çocuklarını büyütür. Çocuğa daha küçücükken ninniler söyleyen anne aynı zamanda anadili öğreticisidir. Çocuk anadili öğrenimine annesinden duyduğu ninnilerle başlamaktadır. Sevgi dolu olan anneye ev işlerini yapmak, çocuğa bakmak görevlerinin yanı sıra öğreticilik görevi de verilmiştir (Rona, 1940:13). Ders kitabı boyunca annelik rolünün dışında kadın için *"şehirli kadın"* ifadesi de bulunmaktadır:

> *"... Kadın evin bütün iç işlerine bakar: çocuklarını yetiştirir, yemek pişirir, temizliği yapar, pazardan alışveriş eder. Bundan başka şehirlerdeki birçok kadınlar erkekler gibi memurluk, avukatlık, doktorluk, hakimlik, öğretmenlik de yapar." (Rona, 1940:51)*

Yukarıda bahsi geçen kadın, erkekler gibi memurluk, avukatlık, doktorluk, hakimlik ve öğretmenlik vs. meslekler yapabilmektedir. Bu ders kitabının 1940 yılında basıldığını göz önünde bulundurduğumuzda, geleneksel kadın tiplemesinde annelik rolüne bürünmüş, çocuğunun bakımını ve büyütülmesini üstlenen, ev içinde

yaşayan kadının yanında şehirli kadın tiplemesi de ortaya çıkmaya başlamıştır. Burada kadının *"erkekler gibi"* yani erkeklerle kıyaslanarak erkeklerle eşit olarak şehir hayatında farklı meslekler yapabileceği belirtilmektedir. Buradan hareketle kadın tiplemelerinin şehirli ve köylü kadın olarak ayrılabileceği de düşünülebilir.

4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında kadının temel rolü yine *"anne"* olmuştur. Bunun dışında ise öğretmen, köylü kız çocuk, genç kız, köylü kadın, şehirli kadın ve nine rolleri de kitapta yer bulmuştur. Bu ders kitabında kadına ait roller, özellikler, beklenen davranışlar ve mekân özellikleri şöyledir:

Tablo 4 - 14: Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında kadına ait rol-özellik-davranış ve mekân tablosu

Rol	Özellikler	Davranışlar	Mekân
Öğretmen	Okul topluluğunun bir üyesi	-	Okul
Anne	Aile topluluğunun bir üyesi, besleyen, büyüten, fedakâr, didinen, toparlayıcı, sevgi dolu, şefkatli, iyi, çalışkan-üretken, bakıcı, besleyici, yardımcı	Çocuğu beslemek, büyütmek, Çocukları memlekete hayırlı evlat olarak yetiştirmek, Çocuğu büyütmek, adam etmek, Hastalanınca çocuğa bakmak, Çocuklara bakmak, yemek yapmak, evin temizliğini ve düzenini sağlamak, kocasının yardımına koşmak	Ev, Köy
Nine	Çalışkan-üretken	İp bükmek	Köy
Köylü kadın	Temizlikçi	Çamaşır yıkamak	Köy
Şehirli kadın	Çalışkan, üreten, meslek sahibi	Farklı meslek alanlarında çalışıp kendi hayatını kazanmak.	Şehir-ev

Tablo 4-14'te 1948 tarihli 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında kadın öğretmen, anne, nine, köylü ve şehirli kadın rollerinde sunulmuştur. Tabloya göre toplumun bir üyesi olan kadının diğer özellikleri ise aile üyesi, çalışkan, üretken, ev işleri yapan, fedakâr, sevgi dolu, yardımcı, meslek sahibi olmasıdır. Bu kadını temel görevleri çocuğa bakmak, evi temizlemek, eşine yardım etmek, ip bükmek, çamaşır yıkamak, kendi hayatını kazanmak olarak sıralanabilir. Kadın bu defa sadece evde değil, okulda, köyde ve şehirde de betimlenmiştir.

Anne rolündeki kadın ailenin üyelerinden biridir. Çocukları için çalışan, onlar için *"didinen"* annenin ve babanın tek amacı çocuklarını hayırlı bir evlat olarak

yetiştirmektir. Annesinin kendisi için yaptıklarının farkında olan çocuk annesine söz vermektedir. Türk yurdunda yaşayan anneler iyidir. Evde çocuğuna bakan, yemek yapan, dikiş diken, temizlik yapan anne aynı zamanda erkeğine de yardım eder (Ermat ve Ermat, 1948: 1-3; 8; 20-21):

> *"Akşam olunca, bütün gün çalışıp yorgun argın eve dönen babamızın bizi yetiştirmek için sabahtan akşama kadar didinen annemizin etrafında toplanırız. Anamız, babamız hep bizim için çalışır. Anamız, babamız bizi memlekete hayırlı ve iyi bir insan olarak yetiştirmek için uğraşırlar... Annemize, babamıza yardımda bulunduğumuz zaman çok seviniriz.!*
>
> *Büyüdüğümüz, iş gücü sahibi olduğumuz zaman, anamız gibi, biz de yuva kurmaktan insanca yaşamaktan, geri durmayacağız; o zaman anamızı, babamızı unutmayacağız"*
>
> *"Sevgili anneciğim! Beni emzirmek, büyütmek, adam etmek için az mı uğraştın? Hasta olduğum zaman gözlerine hiç uyku girmezdi. Sevgi dolu gözlerini benim üzerinden ayırmazdın. Yorganım açılıp düşmesin, uykum kaçmasın diye geceleri kaç kere uyanır, üstünü örterdin. Anneciğim! Ben senin hakkını ödiyemem."*
>
> *"Türk yurdunda sağlam yapılı insanlar, gürbüz çocuklar, iyi anneler, temiz yürekli babalar vardır."*
>
> *"Köyde ne gibi işler görülür: Anneler, köyde asma çardaklarının altında bulgurun taşını ayıklar, nineler çıkrıkta iplik büker, genç kızlar, tezgahta bez dokurlar.*
>
> *Anneler:*
> *Evde çocuklara bakar. Onları büyütür, yetiştirir, adam eder. Evin yiyeceğini, giyeceğini hazırlar. Evi temizler ve düzene kor. Erkeğine yardıma koşar."*

Anne rolündeki kadının iş bölümünün net olarak ayrıldığı bu ders kitabında anne, asma çardağının altında bulgur ayıklamaktadır. Köyde yaşayan bu anne dışında diğer kadınların da iş bölümleri yapılmıştır. Buna göre nineler ip yaparlarken genç kızlar ise bu ipleri dokumaktadırlar. Burada tanıtılan kadınlar çalışmakta olup üretime katkı sağlayan kadın profilleridir. Kitapta kız çocuğu olarak da bir betimleme bulunmaktadır. Bu kız çocuğu köyde yaşamakta olup çeşitli köy işleri görmektedir: *"... Kız çocuklar da anneleri gibi süt sağarlar. Tarlada çalışan ana ve babalarına aş pişirirler. Evde kalan küçük kardeşlerine bakarlar, onları uyutur, yedirirler. Dikiş dikerler, çorap örerler."* (Ermat ve Ermat, 1948: 21). Bu kız çocukları kitabın temel özelliği olan iş bölümlerini net olarak ifade etmiş olmasından kaynaklı olarak kadın başlığının altında kız çocuğu da verilmiştir. Kitaptaki tasvire göre, annesinin yaptığı tüm işleri kendi yeteneğine ve yaşına göre yapmaya çalışan bu kız çocuğu tıpkı *"yetişkin kadın"* gibi iş görmektedir. Kız çocuğunun da rolü cinsiyetine göre tanımlanmıştır.

Anne rolünün dışında köylü ve şehirli kadın prototiplerini de ders kitabında

görmek mümkündür. Köylü kadına çamaşır yıkama görevi veren ders kitabı şehirli kadının birincil görevini de evde çalışmak olarak belirtse de bu ifadeye ilave olarak öğretmenlik, mühendislik, avukatlık, doktorluk gibi mesleklerin de kadınlar tarafından yapılabilmekte olduğunu belirtir, ancak ifadeden de anlaşılacağı üzere bu kadınlar mecburiyetten, koşullar gereği çalışmaktadırlar. Bu durum da aslında kadının çalışmasının tercih edilen bir durum olarak görülmediğini göstermektedir (Ermat ve Ermat, 1948: 22; 44):

> *"Burada köylü kadınlar çamaşırlarını yıkarlar. Köy çamaşırlığı herkes için açıktır. Haftanın belli günlerinde çamaşırlık hazır bulundurulur. Burası temiz bir yerdir. Her kadın çamaşırını rahatça yıkar."*
>
> *"Kasaba ve şehirlerdeki aile hayatında herkesin işi ayrı ayrıdır. Baba dışarda, ana evde çalışır... Bütün şehir ve kasaba kadınları ev işleriyle uğraşmazlar. Bunların bazıları tıpkı erkekler gibi, işçilik, satıcılık, memurluk, avukatlık, doktorluk, öğretmenlik, mühendislik yaparlar; hayatlarının kendi başlarına kazanırlar, evlerine, çocuklarına ve ailelerinden yoksul olanlara bakarlar."*

Tablo 4 - 15: Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında köylü ve şehirli kadın

Kadın	Köylü Kadın	Şehirli Kadın
Mekân	Çardak altı, ev	Okul, hastane, mahkeme, kamu binası, ev
Özellikler	Besleyen, büyüten, üreten, yardımcı, temiz, fedakâr, didinen, toparlayan	Besleyen, büyüten, çalışkan, üreten, farklı meslekler yapan,

Tablo 4-15 incelendiğinde Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabının da köylü ve şehirli kadın kıyaslamasına olanak sağladığı görülmektedir. Köylü kadın evde ve çardak altında tasvir edilmişken; şehirli kadın okul, hastane kamu binası gibi evin dışında farklı mekânlarda sunulmuştur. Köylü kadın besleyen, büyüten, üreten, yardımcı, temiz, fedakâr, toparlayan, didinen gibi özelliklere sahiptir. Şehirli kadın ise besleyen, büyüten, çalışkan, üreten gibi köylü kadın ile ortak özelliklerinin yanı sıra farklı meslek sahibi olarak da betimlenmiştir.

Kadınların öğretmenlik yapabileceğine dair ifadeler daha kitabın ilk sayfalarında geçmektedir (Ermat ve Ermat, 1948:1-2). Okura (öğrenci/çocuk) yaşadığı çevre tanıtılırken yakın çevresindeki tanıklar gösterilmiş ve okuldaki öğretmenleri kadın ve erkek öğretmenler olarak ifade edilmiştir:

> *"Etrafımıza bir bakalım: şimdi okuldayız. Burada büyük, küçük birçok çocuk var. Bunlar okulun öğrencileridir. Erkek, kadın öğretmenlerimiz de her gün aramızda bulunuyorlar. Okul bir insan topluluğudur..."*

İncelenen tüm Yurt Bilgisi kitaplarında ilk defa öğretmenlik mesleği ifade edilirken "kadın ve erkek öğretmenler" olarak ifade edilmiştir. Ders kitabı, kadınları mekân olarak ev, tarla, çardak altı, köy, kasaba, şehir, okul gibi birçok mekânda betimlemektedir. Bu da az da olsa kadını ev dışında diğer mekânlarda da okura (öğrenci/çocuk) sunması açısından önemli bir gelişme olarak görülebilir.

Taranan kitaplarda aile denilince ilk akla gelenin anne olduğu günümüz anlayışının 1923-1950 yılları arasındaki ders kitaplarında yer almadığı görülmektedir. Kadın, aile üyesidir ve yaşam alanı ev olarak tasvir edilmiştir. Sevgi, şefkat, sıcaklık gibi sıfatlarla birlikte eşleştirilen kadın anne rolüne istinaden bakan, büyüten, besleyen, ev işi gören, eşine yardım eden özelliklerle betimlenmiştir. Köylü ve şehirli kadın ayrımlarının yapılabildiği ifadelerde; köylü kadın üretimde yer alırken, şehirli kadın tamamen ev ile sınırlandırılmıştır. Kadının üretkenlik özelliğine tezat şekilde erkeği destekleme ve yüceltme görevi hem köylü hemde şehirli kadın için geçerlidir. Aile üyeleri ile ilişkilerinin belirtilmediği kadın, pasif, mevcut konumuna razi ve suskundur. İlk dönem kitaplarında "kadının adı yok" diyebileceğimiz durumda iken son dönem ders kitaplarında kadın ile ilgili meslek örneğinin verilmiş olması bir bakıma kadın ile ilgili kalıplaşmış fikirlerin değişim yönünü göstermektedir. Ancak bu durum pek de iç açıcı olarak verilmemektedir. Çünkü çalışan kadın mecbur olduğu için çalışıyor söylemi metinde yer almaktadır. İncelenen dönem kadınlar için yapılan inkılapların ve yasal düzenlemelerin henüz toplumda yer bulmadığını ya da güncel olarak ders kitabı içeriklerine yansımadığını düşündürmektedir. Bu durumun temelinde henüz tarım toplumu olan bir yapının bu geleneksel yapıdan çıkma eğiliminin dinamiklerinin henüz oluşmamasıdır. Taranan tüm kitaplarda kadının rolleri ve görevleri keskin bir şekilde sunulmuştur. Kadının tüm rol ve görevleri cinsiyete dayandırılmıştır.

4.1.1.2.3. Geleneksel Aile Modelinden Çekirdek Aile Modeline: Çocuk(lar)

Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında aile üyesi olan çocuğun özellikleri ve sorumlulukları ile ilgili ifadelerden hareketle oluşturulan tablo aşağıda sunulmuştur. Tabloya göre 1940 sonrası 4. sınıf ders kitaplarında aile üyesi olan çocuk hakkında daha fazla ifadeler yer alırken, aile konusunun 5. sınıf düzeyinde ders kitaplarında yer almamasına istinaden aile üyesi olan çocuk hakkında herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır.

Tablo 4 - 16: Yurt Bilgisi ders kitaplarında "ailede çocuk" ifadelerin özet tablosu

Ders Kitabı	Çocuk(lar)
Yeni Yurt Bilgisi 1934 3. Sınıf	1
Yeni Yurt Bilgisi 1929 4. Sınıf	-
Yurtbilgisi Dersleri 1940 4. Sınıf	3
Yurt Bilgisi Dersleri 1948 4. Sınıf	4
Yurt Bilgisi 1927 5. Sınıf	1
Yurt Bilgisi 1930 5. Sınıf	1
Yurt Bilgisi 1933 5. Sınıf	-
Yurtbilgisi Dersleri 1939 5. Sınıf	-
Yurt Bilgisi Dersleri 1949 5. Sınıf	-

Tablo 4-16'da çalışma kapsamında incelenen tüm ders kitaplarında aile üyesi olarak çocuk ile ilgili kelime ve ifadeler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde *"aile üyesi çocuk"*un en fazla sunulduğu ders kitapları 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ve 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940)'dir. Tablo 4-16'ya göre çalışma kapsamında incelenen diğer ders kitaplarında *"aile üyesi çocuk"* ifadesi ya çok az bulunmaktadır ya da yoktur. Tablo 4-1'e paralel olarak 5. Sınıf ders kitaplarında *"aile üyesi çocuk"* yok denecek kadar azdır. Ancak Tablo 4-1 ile Tablo 4-16 arasında çelişen bir durum bulunmaktadır. Tablo 4-1'de aile ile ilgili olarak 1934 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders

kitabında (20) ve 1929 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında ise (16) ifade bulunurken aynı ders kitaplarının tablo 4-16'ya göre kıyaslamasında 1934 tarihli yeni Yurt Bilgisi ders kitabında "aile üyesi çocuk" 1 (bir) defa ve 1929 Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında da hiç olmaması dikkat çekicidir.

3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabının baş karakteri Kaya isimli bir köy çocuğudur. Kitapta Kaya'dan başka çocuklar da adlarıyla birlikte verilmektedir. Bunlar, Ahmet, Durmuş, Mehmet, Ali, Nuri'dir. Kitap boyunca kız çocuk adı hiç geçmemektedir. Aile üyesi olan çocuğun ailede görev ve sorumlulukları Tablo 4-17'de sunulmuştur:

Tablo 4 - 17: Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında aile üyesi olan çocuğun özellik-davranış ve mekân tablosu

Rol	Özellikler	Görevler -Davranışlar	Mekân
Aile üyesi	Anne ve babasını seven, onları mutlu etmek için çalışan	Evde ve mektepte çalışmak, anne-babasını sevmek	Ev
Köy çocuğu	Küçük yaşlardan itibaren çalışan, sorumluluk alan, okula giden, ailesine yardımcı, dayanıklı,	Tavuklara bakmak, hayvanları otlatmak, tarlaya yemek taşımak, okula gitmek, anne babaya işlerde yardım etmek	Köy, tarla, mektep

Tablo 4-17'de ders kitabının köy mektepleri için hazırlanmış olmasına istinaden çocuk; aile üyesi ve köy çocuğu olarak betimlenmiştir. Bu köy çocuğunun özellikleri anne ve babasını seven, onları mutlu etmek için küçük yaşlardan itibaren çalışan, öğrenci, dayanıklı, sorumluluk sahibidir. Çocuğun temel görevleri ise evde

ve okulda çalışmak, anne-babasını sevmek, hayvanlara bakmak, anne-babasına işlerde yardımcı olmaktır. Ders kitabında çocuk hem evde hem tarlada hem de okulda betimlenmiştir.

Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabının kurgusu köy çocuğunun yaşamı üzerine kuruludur. Çocuk temelde aile üyesidir. Küçük yaştan itibaren ailenin diğer üyeleri gibi çalışmaktadır. Çalışmalarının gerekçesi anne ve babalarını memnun etmektir:

> *"... Çocuklar da annelerini, babalarını severler, onları sevindirmek için evde ve mektepte çalışırlar." (12) "... Biz köy çocukları daha dört beş yaşındayken iş görmeye alışırız. Tavuklara bakarız; koyunları, inekleri otlatırız. Küçük testiler, bakraçlarla çeşmeden su getiririz. Öğleyin annelerimizin hazırladıkları yemekleri, tarlalarda çalışan babalarımıza, ağabeylerimize götürürüz. Yedi yaşına gelince mektebe gireriz. Her akşam mektepten gelince gene annelerimize babalarımıza yardım ederiz". (14).*

Çocuk aynı zamanda köy halkının çalışkan ve iyi niyetli insanıdır. Çocuk anne ile anılmaktadır: *"Köy yurdu baştan başa çalışkanlık yuvasıdır. Köy halkı da kadınları ve çocuklarile beraber, bu yuvanın iyi kalpli, çalışkan insanlardır." (Mithat Sadullah, 1934: 14).*

1929 Yurt Bilgisi ders kitabında çocuğun aile içindeki görev ve sorumluluklarını bildiren tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 4 - 18: Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında aile üyesi olan çocuğun özellik-davranış ve mekân tablosu

Rol	Özellikler	Görevler -Davranışlar	Mekân
Aile üyesi	Büyüyen, anne-baba ve aile üyelerini seven ve saygı gösteren, Anne-babanın onun için yaptıklarının farkında olan.	Okula gitmek, çalışmak (ders), anne-babayı çok sevmek, anne-babayı mutlu etmek için çalışmak, kardeşlerini çok sevmek saymak, aile üyeleri çok sevmek.	Ev
Aile üyesi köylü çocuk	Çalışkan	Köy işlerinde ailesine yardım etmek	Köy

Tablo 4-18'e göre 4. sınıflar için yazılmış Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında da çocuk aile üyesi ve köylü çocuk olarak betimlenmiştir. Bu çocuğun özellikleri, anne ve babasını seven ve onlara saygı gösteren, çalışkan olarak sıralanabilir. Tabloya

göre çocuğun görevleri; okula gitmek, ders çalışmak, anne-babasını sevmek, köy işlerinde ailesine yardım etmektir. Çocuk evde ve köyde tasvir edilmiştir.

Kitaptaki roller doğrultusunda çocuk toplum üyesi, aile üyesi, öğrenci ve köylü çocuk olarak sunulmuştur. Ders kitabında *"toplum üyesi"* olan çocuğun temel özelliği ise *"çocuk"* kelimesi ifade edildiğinde hepimizin aklına gelen *"korunması ve beslenmesi gereken varlık"* özelliklerdir:

> *"Şimdi yenidoğan bir çocuğun büyüyünceye kadar geçirdiği hayatı gözümüzün önünden geçirelim. Bir çocuk, doğar doğmaz kendisini başka insanlar tarafından yapılmış güzel bir ev içinde bulur. Dünyaya ilk geldiği gün arkasına gene başka insanların dokuduğu bezlerden dikilmiş çamaşırlar giydirilir. Annesi onu besler, büyütür. Babası dışarıda çalışarak ona lazım olan şeyleri getirir. Çocuk, böylece büyümeğe başlar; bütün yediği içtiği giydiği şeyler başka insanlar tarafından hazırlanmıştır. Günler, aylar, seneler geçer. Çocuk büyür, sokağa çıkar. Güzel döşenmiş, temiz, muntazam sokaklarda yürür. Vapurlara, tramvaylara biner, geceleyin evinin önündeki sokakta lambalar yakılır, hasta olsa gelip hekim bakar, altı yedi yaşına girince mektebe gider, hocalarından birçok şeyler öğrenir. Demek ki her gün, her dakika başka insanlar tarafından bir iyilik, bir yardım görür. İşte bütün bu şeyler ona topluluğun verdiği faydalardır." (20-22)*

Yukarıdaki ifadelere göre çocuğun özelliklerini korunmaya muhtaç, büyüyen, gelişen, büyümek ve gelişmek için yardıma gereksinim duyan, gelişime ve büyümeye bağlı olarak öğrenen olarak sıralanabilir. Bu ifadelerde çocuk, mekân olarak herhangi bir yere hapsedilmemiş akla gelebilecek tüm mekânlar dile getirilmiştir. Toplumun en küçük birimi olan ailenin üyesi olan çocuk aile içindeki görevlerini de bu ders kitabında rahatlıkla görebilmektedir. Aile içerisinde nasıl yaşaması gerektiğinin vurgulandığı çocuk; aile üyeleri ile iyi geçinmeli, anne ve babasın onun için yaptığı tüm fedakârlıkların farkında olmalı, görevlerini yerine getirmeli, vefalı ve itaatkâr olmalıdır. Aile üyesi olarak çizilen çocuk portresinde çocukta olması gereken değerler vefa, itaat ve saygılı olmaktır. Aile ve ev kelimelerinin iç içe geçtiği bu ifadelerde çocuğun yaşadığı, korunduğu ve hayatının çok büyük bir bölümünü geçirdiği ev aynı zamanda ailesidir. Ev aslında ailenin- aile üyelerinin bulunduğu mekândır (Mithat Sadullah, 1929: 31-33):

> *"Hayatımızın mühim bir kısmını evde geçiririz. Orada doğar, büyürüz. Mektebe gitmeye başlayınca akşamları eve döner, yemeğimizi yer ve çalışırız. Ailemizle beraber oturur, konuşur ve sonra yatarız.*
>
> *Anne, baba, büyükanne, büyükbaba, (ha)la, teyze ve kardeşler hep aile azasıdırlar. Aile azasının birinci vazifeleri birbirlerile iyi geçinmek ve birbirlerine yardım etmektir.*
>
> *Ailemizden ne kadar iyilik gördüğümüzü, bizi yaşatmak ve iyi bir hale getirmek için onların ne kadar güçlükler çektiğini düşünürsek aileye karşı olan vazifelerimizin de pek büyük bir borç olduğunu anlarız. Evimizde büyüklerimiz, annemiz, babamızı, kardeşlerimiz vardır. Bunların hepsi bizim için çok sevgilidirler.*

Bizi doyuran, aylarca sütü ile besleyen, bütün ömrümüzde en büyük bir acı görmememiz için gece gündüz çalışan annemizi her gün işine giderek daima bizim için, bizi rahat geçindirebilmek için uğraşan babamızı ne kadar çok severiz. Onların bütün sözlerini dinlemek bize daima muhabbetle bakan gözlerinde küçük bir neşe husule getirmeğe çalışmak en birinci vazifelerimizdendir.

Kardeşlerimiz de bizim için pek sevgilidirler. Küçük bir kederimiz onları müteessir eder, daima bize yardım etmek isterler. Hasta olsak annemiz gibi başucumuzdan ayrılmazlar, güleryüzlerile, güzel sözlerile bizi memnun ederler. Onları sevmek, onlara da hürmet etmek borcumuzdur.

Her biri kendine ait vazifeyi bilen ve aralarında tesanüt bulunan bir ev halkı ne kadar mesuttur. O evde herkes birbirinden memnundur. Kimse kimseyi incitmez; hayatları daima tatlılık ve iyilik içinde geçer."

Köy çocuğunun daha küçük yaşlardan itibaren üretimde anne babaya destek olduğu ifade edilirken çocuk dört beş yaşından itibaren korunmaya muhtaç durumundan üretime yardımcı hafif de olsa iş yapan konumuna geçmiştir (Mithat Sadullah, 1929: 82-83):

"Zamana, mevsime göre yapacağı işleri yapar. Tarlayı sürmek, bellemek, hazırlamak, tohumu ekmek, mısır, bakla gibi bazı ekinleri çapalamak, sonra mahsulü biçmek harman yapmak, içinden tohumluğu ve kendi erzakını ayırdıktan sonra kalan kısmını satmak; vakit ve imkân buldukça yoğurt, tereyağı, kaymak ve peynir yapmak... Bütün bu işler için köylüler hergün sabahtan akşama kadar çalışırlar. Köylerde bu çalışmağa çok defa kadınlar ve çocuklar da iştirak ederler."

Tarık Emin Rona tarafından yazılmış ve 1939-1943 yılları arasında okutulmuş olan Yurtbilgisi Dersleri 4. sınıf ders kitabında çocukla ilgili birçok betimleme ile karşılaşmak mümkündür.

Tablo 4 - 19: Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitabında aile üyesi olan çocuğun özellik-davranış ve mekân tablosu

Rol	Özellikler	Davranışlar	Mekân
Aile üyesi	Beslenmeye ve bakılmaya muhtaç	-	Ev
Aile üyesi	Vefalı, anne-babasını seven	Anne babaya ihtiyarlıklarında bakmak Ahde vefa	Ev
Aile üyesi	İtaat eden	Aile üyeleriyle tatlı tatlı konuşmak, babanın öğüdünü dinlemek	Ev
Aile üyesi, öğrenci,	Çalışan ve üretime yardım eden	Okula gitmek, harmana yardım etmek, sürü otlatmak	Okul, köy
Aile üyesi, öğrenci	Aile üyelerine ve arkadaşlarına karşı çok büyük sevgi duyan	Anne-baba ve kardeşlerini çok sevmek, arkadaşlarını çok sevmek	Ev-okul
Aile üyesi	Ailesini seven	Anne-babasını çok sevmek	Ev

Tablo 4-19'da "aile üyesi çocuk"un 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında tasvir edilmiş özellik, davranış ve mekân ifadeleri sunulmuştur. Tabloya göre çocuk, aile üyesi ve öğrencidir. Aile üyesi çocuk beslenmeye ve bakılmaya muhtaçtır, aciz ve korunması gereken varlıktır. Vefalıdır, anne ve babasını sever. Babasına itaat eder. Aile üyesi ve öğrenci olan çocuk çalışır ve üretime yardım eder. Ders kitabında yer alan ifadelere istinaden çocuktan beklenen görevler; anne ve babasına yaşlanınca bakmak, aile üyeleri ile iyi geçinmek, babanın öğütlerini dinlemek, okula gitmek, harmana gitmek, sürü otlatmak, aile üyelerini ve arkadaşlarını sevmek olarak sıralanabilir. Çocuk, ders kitabının genelinde evde tasvir edilmiş, bunun yanında okul ve köyde de betimlenmiştir.

Aile üyesi olan çocuk beslenmeye ve barınmaya muhtaç, vefalı, anne ve babasını seven, ailenin büyüklerine itaat eden çocuktur:

> *"... En küçük insan topluluğu aile ocağıdır. Daha dünyaya gözlerimizi açar açmaz karşımızda anneciğimizi görürüz. Sevgili anamız bizi aylarca emzirir. Hastalanıp uyumadığımız geceler, sabahlara kadar başucumuzda bekler. Bizi avutmağa, uyutmağa çalışır. Bizi dünyaya getiren anamız, büyütinceye kadar ne sıkıntılar çeker, ne kadar yıpranır, değil mi?" (*Rona, *1940:6) "..Biz çocukları da onlara bütün gönlümüzle bağlıyız. İhtiyarlıklarında onları bağrımıza basarak iyi yaşatmak biricik dileğimizdir."(*Rona, *1940:6) "... Ana, baba ve kardeşlerimiz olarak bir arada bir çatı altında yaşıyoruz. Bu topluluğumuza aile ve yuvamıza da Aile Ocağı derler. Akşamları ocağımızda toplanarak tatlı tatlı konuşmak, babamızın öğütlerini dinlemek ne kadar hoşumuza gider." (*Rona, *1940:6) "... Biz küçükler de okula gideriz. Tatil aylarında harmana yardım eder, dere boyunda sürülerimizi otlatır, hayvanlarımızı sularız." (*Rona, *1940:7) "...Anamızı, babamızı, kardeşlerimizi canımız kadar severiz. Okulumuzdaki bütün arkadaşlar; bütün gönlümüzle birbirimize bağlıyız. Fakat bizim bu kadar candan sevdiğimiz, bu kadar içten bağlı olduğumuz yalnız bunlar mı?" (*Rona, *1940:12) "... Sıcacık kucağında büyüdüğümüz anamızı, yuvası için durmadan çalışan babamızı çok seviyoruz. Aile ocağımız, her derdimizi unutturan en sıcak yuvamızdır." (*Rona, *1940:15).*

İfadeler incelendiğinde ailede içinde çocuk öncelikli olarak korunmaya, beslenmeye muhtaç olarak görünmektedir. Bu çocuk ailesinin onu büyütürken çektikleri sıkıntıları çok iyi bilmekte, aile üyelerini sevmekte, babanın verdiği öğütlere itaat etmekte, okula gitmekte, okul tatil olduğu dönemlerde ailesine yardım etmektedir.

Muallim Abdülbaki tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında ise aile üyesi olan çocuğun adı Cevat'tır. Cevat, sabah babasıyla evde kahvaltı eder. Uyandığında sokaktan gelen gazete satıcısının sesini duymuş ve

babasına kahvaltıda gazetenin neden önemli olduğunu sormaktadır. Baba, gazete okumanın öneminden bahseder ve Cevat okumayı öğrenmek için büyük heves duyar (Muallim Abdülbaki, 1927:153-158).

4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında çocuğun temel rolü aile üyesi olmasıdır. Kitapta çocuğun rolleri konusunda oluşturulan tablo şu şekildedir:

Tablo 4 - 20: Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında çocuğa ait rol-özelliklerdavranış ve mekân tablosu

Rol	Özellikler	Davranışlar	Mekân
Öğrenci	Okul topluluğunun üyesi	-	Okul
Aile üyesi, Çocuk	Aile topluluğunun üyesi	-	Ev
Aile üyesi	Beslenmeye, bakıma muhtaç	-	Ev
Aile üyesi	Beslenmeye, bakıma muhtaç	Anne babayı sevmek, anne babayı üzmemeye çalışmak, anne babaya yardımcı olmak, büyüdüğünde anne babanın yaptıklarını unutmamak, onlara bakmak	Ev
Kız çocuk	Yardımcı, üretken, bakıcı,	Süt sağmak, yemek pişirmek, kardeşlerine bakmak, dikiş dikmek, çorap örmek	Ev-Köy
Genç kız	Çalışkan-üretken	Bez dokumak	Köy
Köylü erkek çocuk	Çalışkan, sorumluluk alan	Hayvanların bakımını yapmak	Köy
Köylü erkek çocuk	Üretken, çalışkan, sorumluluk sahibi	Tarlada çalışmak, anne babalarına yardım etmek, harman beklemek, hayvan bakmak	Köy
Şehirli çocuk	Anne babaya yardımcı	Okul saatleri dışında anne babaya yardımcı olmak	Şehir

Tablo 4-20'ye göre çocuk, aile üyesi, öğrenci, kız çocuk, genç kız, köylü ve şehirli çocuk olmak üzere farklı rollerde sunulmuştur. Ders kitabında sunulan çocuğun genel özellikleri: beslenmeye ve bakıma muhtaç, yardımcı, üretken, bakıcı, çalışkan, sorumluluk sahibi olarak sıralanabilir. Çocuktan beklenen görevler, anne-babayı sevmek, yaşlanınca onlara bakmak, yemek pişirmek, dikiş dikmek, kardeşlerine bakmak, hayvanlara bakmak, tarlada çalışmak, anne ve babaya yardım etmektir. Çocuk genelde evde betimlenmiş, okul, köy ve şehirde de tasvir edilmiştir.

Kitapta aile üyesi olarak vurgulanan çocuk beslenmeye ve bakıma muhtaç olarak sunulmuştur. Okul biter bitmez eve gelen çocuk evde anne ve babasının onun için yaptıklarının farkındadır ve onları mutlu etmek için çalışır:

> *"... Okul paydos olunca evlerimize dağılıyoruz. Orada da annemiz, babamız, kardeşlerimiz bizi bekliyor. Evdeki insan topluluğuna da (Aile) diyoruz." (Ermat ve Ermat, 1948:1-2), "... Evimizde annemiz, babamız, kardeşlerimiz vardır... Aile yuvasında birbirimizi sever, birbirimize bakar, birbirimize yardım ederiz. İyi günlerde de, kötü günlerde de dost olarak yaşarız. Yuvada neşelerimizi paylaşırız ve birbirimizin kederlerine ortak oluruz." (Ermat ve Ermat, 1948: 2), "... Biz de onları (anne-baba) çok sever ve sayarız. Bizim için nelere katlandıklarını düşününce, onları daha çok severiz. Onları üzmemeye çalışırız. Annemize, babamıza yardımda bulunduğumuz zaman çok seviniriz. Sevgilerle dolu olan bu yuva içinde yaşıyanlara ne mutlu! Büyüdüğümüz, iş gücü sahibi olduğumuz zaman, anamız*

gibi, biz de yuva kurmaktan insanca yaşamaktan, geri durmayacağız; o zaman anamızı, babamızı unutmayacağız. Bir zamanlar bizim için çalışmış, bizi yetiştirmiş, adam etmiş olan bu iyi insanları ihtiyarlık zamanlarında rahat yaşatmak için elimizden geleni yapacağız. Bizim için onurlu olan bu ödevi hiç unutmayacağız." (Ermat ve Ermat, 1948: 3), "... Türk yurdunda sağlam yapılı insanlar, gürbüz çocuklar, iyi anneler, temiz yürekli babalar vardır." (Ermat ve Ermat, 1948: 8).

Büyüdükleri zaman anne ve babalarını bakma görevini üstlenen çocuklar, anne ve babaları gibi çalışacaklarını ve onlar gibi yuva kuracaklarını dile getirmektedirler. Türk yurdunun çocukları gürbüz (sağlıklı) dür.

Ders kitabında köylü çocuklar için *"köy evinin süsü*" (Ermat ve Ermat, 1948: 21) olarak nitelendirilen çocuklar için cinsiyete göre iş dağılımı da yapılmıştır. Çalışma ile gürbüzlük arasında bağ kurulmuş, köy hayatında gerekli işlerin yapılabilmesi için çocukların sağlıklı ve güçlü olması gerekliliğine atıfta bulunulmuştur:

"Köyde çocuklar, baba ve annelerinin yardımcılarıdırlar. Erkek çocuklar henüz beş altı yaşında iken iş görmeye başlarlar. Köy çocukları köy evinin süsüdür. Köy evlerini çınlatan, neşelendiren bu gürbüz yavrulardır. Büyük yaşta olanlar daha güç işlerle uğraşırlar; tarlada, harmanda çalışırlar, analarına, babalarına yiyecek götürürler. Sap taşımaya yardım ederler. Döven sürerler. Yaz gecelerinde sapların içine gömülerek harmanı bekler hayvanları sulamaya götürürler. Kız çocuklar da anneleri gibi süt sağarlar. Tarlada çalışan ana ve babalarına aş pişirirler. Evde kalan küçük kardeşlerine bakarlar, onları uyutur, yedirirler. Dikiş dikerler, çorap örerler"

Cinsiyete göre iş dağılımının daha çocukken öğretilmeye başlandığı köyde, kız çocukları yetişkin köylü kadın gibi kadınlara yönelik işleri yapmakta, süt sağmakta, yemek pişirmekte, küçük kardeşlerine bakmakta, dikiş dikip örgü örmektedirler. Erkek çocuklar ise tarlada, harmanda çalışmakta, sap taşımakta, döven dövmekte, hayvanlara bakmaktadırlar. Kitaptan hareketle köy ve şehir çocuğunun özelliklerini de vermek mümkündür.

Tablo 4 - 21: Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında köylü ve şehirli çocuk

Çocuk	Köylü Çocuk	Şehirli Çocuk

Mekân	Köy, tarla, harman, ev	Şehir ve kasaba, okul
Özellikler	Gürbüz, çalışkan, üretken, erken yaşta sorumluluk alan, ailesine yardımcı, "küçük yetişkin"	Öğrenci, ailesine yardımcı

Tablo 4-21'de köylü ve şehirli çocuk kıyaslaması mekân ve özellik bakımından yapılmıştır. Bu tabloya göre köylü çocuk köy, tarla harman ve evde tasvir edilmişken, şehirli çocuk ise şehir ve okulda tasvir edilmiştir. Gürbüz, çalışkan, erken yaşta sorumluluk alan, ailesine yardımcı olan köylü çocuk, bir bakıma *"küçük yetişkin"*dir. Şehirli çocuk ise öğrencidir ve ailesine evde yardım eder.

Ders kitabında şehirli çocuk için verilen bilgiler okula gittiği ve okul saatleri dışında anne babasına yardımcı olduğudur (Ermat ve Ermat, 1948: 44). Öğrencilikle ilgili başka bir ifade de kitabın ilk sayfalarında yer alan ifadelerdir: *"... Etrafımıza bir bakalım: şimdi okuldayız. Burada büyük, küçük birçok çocuk var. Bunlar okulun öğrencileridir." (1-2).* Kitabın kurgusunda daha çok köylü çocuk üzerinde durulmuş, sanki onun yaşamı anlatılıyormuş şeklinde kitapta içerik oluşturulmuştur. Cinsiyete bağlı olarak çocuğu net bir şekilde *"kız çocuk"* ve *"erkek çocuk"* olarak ayırmış olan bu ders kitabı diğer kitaplara nazaran oldukça keskin şekilde cinsiyet rollerini okura (öğrenci/çocuk) sunmuştur.

Ders kitaplarında ailede çocukla birlikte *"kardeş"* ifadesi de bulunmaktadır. Ailedeki çocuklar arasındaki ilişkileri belirleyen bu ifadelerle kardeşlerin birbirlerini çok sevdikleri ifade edilmektedir:

> *"Kardeşlerimiz de bizim için pek sevgilidirler. Küçük bir kederimiz onları müteessir eder, daima bize yardım etmek isterler. Hasta olsak annemiz gibi başucumuzdan ayrılmazlar, güleryüzlerile, güzel sözlerile bizi memnun ederler. Onları sevmek, onlara da hürmet etmek borcumuzdur." (Mithat Sadullah, 1929:33) "…Annemizin, babamızın, kardeşlerimizin toplandığı bu yuvaya "Aile yuvası" deriz. Aile yuvasında birbirimizi sever, birbirimize bakar, birbirimize yardım ederiz. İyi günlerde de, kötü günlerde de dost olarak yaşarız. Yuvada neşelerimizi paylaşırız ve birbirimizin kederlerine ortak oluruz" (Mithat Sadullah, 1948:2).*

Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında aile üyesi olarak çocuk, ailesi içerisinde görevlerini bilen, aile üyeleri ve kardeşleri ile iyi geçinen bireyler olarak sunulmuştur. Çocukların çalışmasının temel nedeni anne ve babalarını mutlu etmektir. Anne ve babalar onların büyümesi, gelişmesi ve mutlu olmaları için tüm

fedakârlıkları yapmışlardır. Çocuk, bunu bilmektedir ve bu yüzden o da çalışarak onları mutlu etmek istemektedir. Burada anne ve babanın fedakârlığının karşılığında çocuktan da bir fedakârlık beklenmektedir. Çocuk burada çocukluğunu feda etmiş, oyun oynamayı bırakmış, anne ve babasını mutlu etmek için çalışmayı tercih etmiştir. Aile üyesi olarak çocuğun görevleri cinsiyetlerine göre de ayrım göstermektedir. Bununla birlikte ailede tasvir edilmiş olan çocuğun diğer aile üyeleri ile ilişkileri hakkında ayrıntı olmasa da çocuğun merak duygusunu karşılayam kişi babadır. Baba figürünün çacukla iletişimin dha çok verildiği ders kitaplarında anne ile ilgili ilişkisi konusunda belirsizlik bulunmaktadır. Çocuk kendine biçilen görevleri yapmakla yükümlüdür. Çocuğun konumu pasiftir. Görev ve sorumluluklardan oluşan aile üyesi rolü, makbul çocuğun aile içindeki konumudur.

4.1.2. ÇOCUK VE TOPLUM

Taranan ders kitaplarında çocuklar mekânlara göre de betimlenmiştir. Bu durumda mekânlar aynı zamanda çocuğun tasvir edildiği gruplar, bu gruplar içinde biçilen roller ve bu rollere göre beklenen davranışlar olarak tasvir edilebilmektedir. Çocuğun betimlendiği toplum grupları ev, okul, köy ve şehir gibi mekânlara bölünmüş ve bu mekânlara göre özellikleri ve çocuktan beklenen davranışlar sunulmuştur.

4.1.2.1.EVDE ÇOCUK

Taranan kitaplarda aile ve ev kavramı iç içe geçmiş durumdadır. Bu kısımda sadece ev ifadesinin geçtiği yerlerde tanımlanan çocuk kavramı üzerinde durulacaktır. Taranan dokuz kitaptan dördünde ev ve çocuk ile ilgili ifadelere rastlanmıştır. Aşağıdaki tabloda bu kitaplardaki ifadelerden hareketle evdeki çocuğun özellikleri ve çocuktan beklenen davranışlar özetlenmiştir.

Tablo 4 - 22: Yurt Bilgisi ders kitaplarında özet ev-çocuk ilişkisi

Ders Kitabı	Evde Çocuğun Özellikleri	Evde Çocuktan Beklenen Davranışlar
Yeni Yurt Bilgisi (1934) 3. Sınıf	Evinde rahat, ailesine yardımcı, evinde oyun oynayan	Anne ve babasını sevindirmek için çalışmak, anneye ev işlerinde yardım etmek,
Yeni Yurt Bilgisi (1929) 4. Sınıf	Ailesine yardımcı, söz dinleyen,	Okuldan eve gelince çalışmak, ev işi yapmak, eve su taşımak
Yurtbilgisi Dersleri (1940) 4. Sınıf	Söz dinleyen, iletişim kuran	Aile üyeleri ile konuşmak, babsının sözünü dinlemek
Yurt Bilgisi Dersleri (1948) 4. Sınıf	Yardımcı	Anne babaya yardımcı olmak

Tablo 4-22'de taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarına göre mekân olarak evde betimlenmiş çocuğun özellikleri ve bu çocuklan beklenen davranışlar sunulmuştur. Taranan ders kitaplarından 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934), 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929), 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitaplarında çocuk evde betimlenmiştir. 5. sınıf ders kitaplarında *"evde çocuk"* ifadelerine rastlanmamıştır. Evdeki çocuk evinde rahat ve güvende olan, oyun oynayan, ailesine yardım eden, söz dinleyen-itaatkar olarak tasvir edilmiştir. Evde çocuktan beklenen davranışlar çalışmak, ev işlerinde yardım etmek, aile üyeleri ile iletişim içinde olmak ve babanın öğütlerini dinlemek olarak sıralanmıştır.

4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929) ev kavramı aile üyelerinin birlikte yaşadığı, biribirlerine destek olduğu yer olarak belirtilmektedir (32-33):

> *"Anne, baba, büyükanne, büyükbaba, (ha)la, teyze ve kardeşler hep aile azasıdırlar. Aile azasının birinci vazifeleri birbirlerile iyi geçinmek ve birbirlerine yardım etmektir..."*
>
> *"Muhabbetle bakan gözlerinde küçük bir neşe husule getirmeğe çalışmak en birinci vazifelerimizdendir.*
>
> *Kardeşlerimiz de bizim için pek sevgilidirler. Küçük bir kederimiz onları müteessir eder, daima bize yardım etmek isterler. Hasta olsak annemiz gibi başucumuzdan ayrılmazlar, güleryüzlerile, güzel sözlerile bizi memnun ederler. Onları sevmek, onlara da hürmet etmek borcumuzdur.*
>
> *Her biri kendine ait vazifeyi bilen ve aralarında tesanüt bulunan bir ev halkı ne kadar mesuttur. O evde herkes birbirinden memnundur. Kimse kimseyi incitmez; hayatları daima tatlılık ve iyilik içinde geçer."*

Çocuklar her gün okula gidip eve gelince ders çalışırlar, ev işleri yaparak anne babalarına yardımcı olurlar. Çocukların en önemli görevi ebeveynlerinin sözlerini dinlemek ve ailelerine yardım etmektir (Mithat Sadullah, 1929: 34-35):

"Çocuklar hergün mektebe giderler, okurlar, eve gidince derslerine çalışırlar. Yapabilecekleri küçük ev işlerini yaparak annelerine, babalarına yardım ederler. Amcalar, teyzeler, halalar ve kardeş çocukları da her münasebetle birbirlerine yardım etmeğe mecburdurlar.

Annelerinden, babalarından gördükleri büyük iyilikleri karşı çocukların vazifesi kendilerine yapılan bütün tembihleri dinlemek ve ellerinden geldiği kadar ailelerine yardım etmektir.

Yine bu ders kitabında köylü çocukların görevleri arasında eve su taşımak bulunmaktar (Mithat Sadullah, 1929: 67): *"Köylü çocuklar da dört beş yaşına gelince tavuklara bakmak, koyunları, inekleri otlatmak, küçük testiler ve bakraçlarla çeşmeden su getirmek gibi hafif işler görmeğe başlarlar."*

3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında da ev ile ilgili olarak çocuğun anne babasını sevindirmek için çocuğun evde ve okulda çalışması ifade edilmektedir (11): "*Çocuklar da annelerini, babalarını severler, onlarını sevindirmek için evde ve mektepte çalışırlar."* Ders kitabında aile üyeleri *"ev halkı"* olarak tanımlanmıştır (Mithat Sadullah, 1934:8-9). Köy yaşamının ayrıntılarıyla anlatıldığı bu ders kitabında şehirdeki sütkardeşi Ahmet'i görmeye giden Kaya, köy çocukları için şu ifadeleri kullanmaktadır: *"...biz köy çocukları, hep oyuncaklarımızı kendimiz ağaç dallarından yaparız. Hem köyde yalnız büyükler çalışmaz, çocuklar da iş görür. Sen yaşta olanlar evde annelerine yardım ederler, büyükler de tarlalarda babalarile iş görürler..."* (Mithat Sadullah, 1934: 20). Buradan hareketle evde çocuk annesine yardımcı roldedir. Bu ders kitabında yurt sevgisinin anlatıldığı kısımda evden bahsedilirken çocukların rahat hissettiği yer olarak ifade edilmiştir, olumlu ev, olumlu bağdaştırma yapılmıştır (Mithat Sadullah, 1924:89): *"Küçük çocuklar bile yattıkları ve oynadıkları odayı, gezdikleri bahçeyi severler. Evlerinde bulundukları vakit, başka yerlerde bulundukları zamandan daha rahat görünürler. Çocuklarda "Yurt sevgisi" böyle başlar."*

4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitabında da yuva olarak ifade edilen ev, sıcak aile ocağı olarak betimlenmiş olup çocuğun aile üyeleri ile konuştuğu ve babasının öğütlerini dinlediği yer olarak tanımlanmıştır. Ev, çocuğun tüm dertlerini unuttuğu ve rahat olduğu yerdir. Anne sevginin kaynağı baba ise bilginin kaynağı gibi sunulmuştur. (Rona, 1940:6; 15):

"Akşamları ocağımızda toplanarak tatlı tatlı konuşmak, babamızın öğütlerini dinlemek ne kadar hoşumuza gider."

"Sıcacık kucağında büyüdüğümüz anamızı, yuvası için durmadan çalışan babamızı çok seviyoruz. Aile ocağımız, her derdimizi unutturan en sıcak yuvamızdır."

Bedia Ermat-Kemal Ermat tarafından yazılmış olan Yurtbilgisi Dersleri (1948) de ev içinde çocuğun görevi anne babasına yardım şeklindedir (44): *"Kasaba ve şehirlerdeki aile hayatında herkesin işi ayrı ayrıdır. Baba dışarda, ana evde çalışır. Çocuklar okul saatlerinin dışında analarına ve babalarına yardım ederler."*

Taranan ders kitaplarında "evde çocuk" aile üyesi çocuk ile aynı benzerlikleri göstermektedir. Evdeki çocuk, güvende ve rahattır. Akşamları aile üyeleri ile bir araya gelir. Ev işlerinde yardımcı olur.

4.1.2.2.OKULDA ÇOCUK

Taranan kitaplarda çocuğun betimlendiği bir diğer mekân ise okuldur. Okulda *"öğrenci"* rolündeki çocuk ve bu roldeki çocuktan beklenen davranışlar bazen *"Mektepte Hayat"* başlığı altında bazen de metin içinde farklı yerlerde ders kitabı okuru öğrenciye sunulmuştur. Okulda çocuk, hem okul yaşamı hem arkadaşları ile ilişkileri hem de öğretmenleri ile ilişkileri açısından tasvir edilmektedir. Aşağıdaki tabloda taranan ders kitaplarında okul ile ilgili ifadelerin yer aldığı kavramların sayısal olarak değerleri sunulmuştur:

Tablo 4 - 23: Taranan Yurt Bilgisi kitaplarında okul ile ilgili ifadeler

Yurt Bilgisi Kitapları	Arkadaş	Oyun	Öğretmen	Öğretmeni Sevmek	Söz Dinlemek	Okulda Çocuk
YYB 1927	-	-	-	-	1	1
YB 1929	3	-	-	-	1	9
YB 1930	-	-	-	-	-	-
YB 1933	-	-	-	-	-	-
YD 1939	-	-	-	-	-	-
YYB 1934	-	2	1	1	-	-

YD 1940	1	-	2	-	-	5
YBD 1948	4	1	1	1	-	8
YBD 1949	-	-	-	-	-	-

Tablo 4-23'te taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında okul ve okul ile ilgili ifadelerin yer aldığı özet bir tablo sunulmuştur. Tabloya göre *"okulda çocuk"* ifadesinin yanı sıra bu ifadeye destek olan *"arkadaş", "oyun", "öğretmen", "öğretmeni sevmek", "söz dinlemek"* gibi ifadeler de tabloda sunulmuştur. Tablo 4-23'e göre 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929), 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948), 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitaplarında *"okulda çocuk"* ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. Tablo 4-23'ten de anlaşılacağı üzere 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında *"okulda çocuk"* kavramı ve bu kavrama yardımcı ifadeler 1927 tarihli Yurt Bilgisi ders kitabı hariç bulunmamaktadır. Sayı olarak *"okulda çocuk"* ifadesi en çok Yeni Yurt Bilgisi (1929), Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ve Yurtbilgisi Dersleri (1940)'nde yer almıştır. Okulda çocuk ile ilgili yardımcı ifadelerden *"arkadaş"* en fazla Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ve Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitaplarında bulunmaktadır. *"Öğretmen"* ve *"öğretmeni sevmek"* kavramları ise 3. Sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934), 4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve 4. Sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1848) ders kitaplarında yer almaktadır. *"Oyun"* ifadesi okul bahçesinde oyun oynamak şeklinde ele alınmış olup, bu ifadenin bulunduğu ders kitapları ise 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ve 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitaplarında vardır. Tablo 4-23'te ayrıca *"söz dinlemek"* ifadesine yer verilmiştir. Burada özellikle okul idaresinin sözünü dinlemek-kurallara uymak olarak vurgulanan ifade 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929) ve 5. sınıf Yurt Bilgisi (1927) ders kitaplarında bulunmaktadır.

1929 tarihli 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında *"aziz bina"* ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade ile bir kutsallık atfedilen okul, öğrenciler arasında işbirliğinin yapıldığı yerdir. Bu ders kitabında okul düzenin olduğu yer olarak da nitelendirilmiştir ve bu düzeni sağlayan okul idaresidir Düzenin sağlanmasında gerekli olan bazı kurallar vardır. Bu kurallara uymak çocukların görevlerindendir (Mithat Sadullah, 1929: 56):

"Mektepte arkadaşlar arasında iş birliği vardır. Hepsi aynı maksatla o Aziz binada toplanmışlardır. Okumak, öğrenmek ve sonra hem kendi hayatlarını temin etmek, hem de vatanlarının saadetine çalışmak: İşte mekteplilerin bütün emelleri, gayeleri budur.

Mektepte her şeyden evvel büyük bir intizam bulunmalıdır. Bunu mektep idaresi temin eder.

Mektep idaresi mektepteki topluluğun intizamla, ahenkle çalışabilmesi için lazım gelen vasıtaları arar.

Mektepte derslere muayyen saatte girilir. Teneffüs zamanları, tatil vakitleri tayin edilmiştir. Böylece çocuklar, tahsil hayatlarını mektep idaresinin gösterdiği şekilde geçirirler.

Çocuklar, mektepte topluluğun icap ettiği birtakım kaidelere tabidirler. Bunlara riayet etmek her talebe için vazifedir."

Okulun birincil amacı öğretmek ve okutmaktır. Çocuklar da bu mekâna okumak, öğrenmek için gelmektedir (Mithat Sadullah, 1929: 56). Bunun yanısıra okula gitmenin amacı çocuğun kendi yaşamını temin etmeyi ve vatanının refahı için çalışmayı öğrenmektir (Mithat Sadullah, 1929: 56). Çocuk okulda iyi olmayı, para kazanmayı (meslek öğrenmeyi), sağlıklı olmayı, vatana hizmet etmeyi öğrenir (Mithat Sadullah, 1929: 57). Eğer çocuk hayatta mutlu olmak istiyorsa okulda bir dakika bile boşa zaman harcamamalıdır: *"Hayatta mes'ut olmak; mektepte geçirdiğimiz vakitlerdeki faaliyetimize bağlıdır. Bundan dolayı mektepte kaybedecek bir dakika yoktur."* (Mithat Sadullah, 1929: 57). Çocuk okuldaki çalışmasını eve de taşımalı, ödevlerini düzenli şekilde yapmalıdır (Mithat Sadullah, 1929: 58). Bir çocuğun okulda başına gelebilecek felaket *"sınıfta kalmak"*tır. *"Sınıfta kalmak",* dehşet, felaket, utanç gibi kelimelerle olumsuzlanmış ve diğerlerinden ayrıştırılıp dışlanmıştır. Sınıfta kalmak, çocuk için anne ve babaya, öğretmene, devlete yapılan bir nankörlüktür. Sınıfta kalma başarısızlığı kişisel görülmemektedir (Mithat Sadullah, 1929: 58-59):

"Her günkü derslerimize muntazam suretle çalışmazsak arada sırada yapılan yoklama imtihanlarında muvaffak olamayız ve böylece bir sınıfta iki sene kalmak felaketine uğrarız.

Sınıfta kalmak: talebelik hayatında en ziyade utanılan bir haldir. Bir sene aynı sınıfta okuduğumuz arkadaşlarımızın sevinç içinde terfi ettiklerini görerek onlardan geri ve ayrı kaldığımızı anlamak ne fenadır değil mi? Bir senelik ömrün kıymetini şöyle gözümüzün önüne getirecek olursanız sınıfta kalmak felaketinin dehşetini daha iyi anlarsınız.

Bir kere düşününüz: hükümet, her yerde mektep açıyor, muallimler buluyor, sizin tahsiliniz için bu kadar masraf yapıyor. Şimdi içinizden bazıları vazifelerini yapmazlar, yani derslerine iyi çalışmazlarsa vatana, millete, sevgili Cumhuriyete karşı nankörlük etmiş olmazlar mı?"

Okulda çocuklar arkadaşlarıyla iyi geçinmeli, arkadaşlarına daima nazik, terbiyeli ve iyi kalpli olmalıdır (Mithat Sadullah, 1929: 59). Bunun yansıra okul idaresine de itaat etmesi gereken çocuğun gerekli tüm kurallara uyması istenmektedir (Mithat Sadullah, 1929: 60). Çocukların bireysel davranışlarının yanı sıra diğer çocuklarla birlikte yapması gereken işlerde bulunmaktadır: *"Mektepte talebenin müşterek bazı faaliyetleri olur: fakir arkadaşlara yardım etmek, talebe sandığı tesis eylemek, spor heyetleri teşkil etmek, kütüphane ve eşya müzeleri vücuda getirmek... v.s."* (Mithat Sadullah, 1929: 60).

Tablo 4 - 24: Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında *"okul"* ile ilgili *"otorite tanıtımı"*nda kullanılan stratejiler

Kodlar	YYB 1934	YYB 1929	YD 1940	YBD 1948	YB 1927	YB 1930	YB 1933	YD 1939	YBD 1949
Okul	6	1	10	4	1	-	1	1	1
Muallim-Öğretmen	6	-	2	3	-	-	1	1	-

Tablo 4-24'e göre okul idaresi ve öğretmenler hakkında kullanılan strateji *"otorite tanıtımı"* şeklindedir. Bu konuda dikkat çeken ders kitapları 3.sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934), 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve 4.sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948)'dir.

Özellikle okul idareleri öğrenciye otorite olarak tanıtılmaktadır. Otorite tanıtımı kapsamında Muallim Abdülbaki tarafından yazılmış olan Yurt Bilgisi 5. sınıf ders kitabında okulun yapısı bir hükümet örneği olarak sunulmuştur. Örnekte müdür ve öğretmenler otorite figürü olarak tanıtılmış ve otoritenin koyduğu kurallara uyulduğu açıkça belirtilmiştir. *"Köyde hükümeti temsil edenler, köy muhtarı ve ihtiyar meclisi, ilçede ve ilde kaymakam, vali ve bunlara tabi memurlardır. Hükümetle milletin hepsine birden de "devlet" diyoruz. Okulumuzda da bir hükümet örneği var. Müdürümüz ve öğretmenlerimiz... Bunlar bizi idare ediyorlar. Biz onların koydukları nizamlara, kurallara uyuyoruz."* (57).

Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında *"Okulumuz"* başlığı altında okulun tanıtımı öğrenciye yapılmaktadır. Burada *"Okulumuz"* ifadesinde yer alan *"biz"* söylemi okulun öğrenciye aidiyeti

noktasında düşünülebilir. Okul da *"ocak"* olarak tanımlanmıştır. Ders kitabının yazarının buradaki *"ocak"* ifadesi *"aile ocağı"*na atıf şeklindedir (Rona, 1940: 8): *"Biz okurların toplu olarak yaşadığımız en sevgili bir ocak ta okulumuzdur*." Okulda birçok yurt çocuğunun olduğu ve bunların birbirleriyle arkadaş oldukları vurgusu yapılır (Rona, 1940: 8). Arkadaşlar ve sınıftaki tüm çocuklar birbirlerini çok severler ve derin bir bağ ile birbirlerine bağlıdırlar (Rona, 1940: 8-9):

> *"Sınıfımızın bütün çocukları birbirimizi o kadar severiz ki… birbirimizin bir yeri incinse bu ağrıyı hepimiz yüreğimizin ta içinde duyarız. Birimiz bir şeye sevindi mi hepimizin gönlüne bir bayram sevinci dolar. Uzunca süren tatil zamanlarında sanki anamızdan, babamızdan ayrılmış gibi birbirimizi özleriz. Bu eşsiz sevgimize Arkadaşlık duygusu denilir. Bize bu sevgiyi duyuran, bizi toplıyarak birbirimize bu kadar kaynaştıran varlık, sevgili okulumuzdur."*

Okulda öğrenci, yurdunu tanımakta ve yurt işlerini anlamaktadır (Rona, 1940: 9). Öğrenci burada okuma yazmayı, hastalıklardan korunmayı, doğadaki varlıklardan yararlanmayı, yurdu düşmanlardan korumayı, yurdun yükselmesi için nasıl çalışması gerektiğini öğrenmektedir (Rona, 1940: 9). Çocuk okulu kendi evi gibi görmektedir; buradaki eşyaları korumak ve yaşadığı alanı güzelleştirmek çocuğun görevleri arasındadır ve çocuk bu görevleri yapmaktan çok memnundur: *"Okulu kendi evimiz, okul eşyasını da malımız sayıyoruz. Bunun için birçoklarımız da okul eşyasının kırılmamasına, kaybolmamasına dikkat ediyoruz. Boş zamanlarımızda okul bahçesine fidanlar dikiyoruz. Kendi elimizle yetiştirdiğimiz çiçekleri yine kendimiz suluyoruz. Ya tavuklarımız? Onlara bakmak ne kadar hoşumuza gidiyor, bilseniz…"* (Rona, 1940: 10).

Ders kitabında çocuk kendisi konuşmaya başlar ve kendini "Türk çocuğu" olarak tanıtır: *"Türk çocuğuyum: Okulum, aile ocağım kadar sevgili yuvamdır. Onu, kendi evim kadar sever okul idaresinin dileklerine babamın öğütleri gibi boyun eğerim. Yurdumun yükselmesi için gereken bilgileri bana sunan öğretmenlerimi can kulağiyle dinler, derslerime var kuvvetimle çalışırım."* (Rona, 1940: 11). Burada çocuğun kendi ağzından konuşturulması benimsetmek amaçlıdır. İfadelerde baba ile okul idaresi arasında bağ kurulmuş ev ve okul aynı şekilde sunulmuştur. Çocuk kendi milliyeti ile ilgili konuşmakta ve kendini Türk çocuğu olarak tanımlamaktadır. Bu *"Türk çocuğu"* okulunu sever, okul idaresinin direktiflerine itaat eder, yurdunun yükselmesi için derslerine çalışır ve öğretmenlerini dinler. Ders kitabında okul anne kucağı ve aile ocağı ile benzetilmiştir (Rona, 1940:11; 15):

"Türk çocuğuyum: Okulum, aile ocağım kadar sevgili yuvamdır. Onu, kendi evim kadar sever okul idaresinin dileklerine babamın öğütleri gibi boyun eğerim."

"Okul, bizi toplu yaşatan, bizi faydalı birer yurtdaş yapan bir ana kucağı gibidir, canımızdır."

Ders kitabında okulda kooperatif konusu üzerinde önemle durulmakta ve birlikte çalışıp üretmenin önemine vurgu yapılmaktadır (Rona, 1940:31). Ders kitabında benzetme yapılan kavramlar ise şöyledir:

Tablo 4 - 25: 1940 tarihli 4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında okul ile ilgili benzetme yapılan kavramlar

Benzeyen	Benzetilen	Benzetme yönü
Okul	Aile	Sevgili yuva
Okul	Anne kucağı	Sıcaklık
Okul idaresi	Baba	Otorite

Tablo 4-25'te 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında okulun benzetildiği kavramlar sunulmaktadır:

"Biz okurların toplu olarak yaşadığımız en sevgili bir ocak ta okulumuzdur" (Rona, 1940:8)

"Türk çocuğuyum: Okulum, aile ocağım kadar sevgili yuvamdır. Onu, kendi evim kadar sever okul idaresinin dileklerine babamın öğütleri gibi boyun eğerim.
Yurdumun yükselmesi için gereken bilgileri bana sunan öğretmenlerimi can kulağiyle dinler, derslerime var kuvvetimle çalışırım." (Rona, 1940: 11)

"Bütün gün beraber okuduğumuz beraber oynadığımız, birlikte büyüdüğümüz arkadaşlarımız da gönlümüzün en sevgili eşleridir. Okul, bizi toplu yaşatan, bizi faydalı birer yurtdaş yapan bir ana kucağı gibidir, canımızdır." (Rona, 1940: 15)

Okul, aile ile benzetilmiş, çocuk için aile sevgili yuvası olduğu gibi okulun da çocuk için sevgili yuvası olması beklenmiştir. Tabloya göre ayrıca okul çocuk için anne kucağı gibi sıcak ve koruyucu olarak betimlenmiştir. Ders kitabının mantıksal çerçevesine göre okul aileye benzetildiği gibi, okul idaresi de babaya benzetilerek *"güç-otorite"* bağlamında ortak nokta sunularak otorite tanıtımında babadan sonra ikinci aşama olarak okul idaresi ve öğretmen verilmiştir.

1948 tarihli Yurt Bilgisi Dersleri 4. sınıf ders kitabında *"Okulu Niçin Severim"* başlığı altında okul ile ilgili bilgiler ve çocuktan beklenen davranışlar anlatılmaktadır. Ders kitabındaki ifadelere göre çocuk okula gitmekten çok mutludur. Okulda arkadaşları ve öğretmeni vardır. Çocuk okulda sadece ders çalışmaz aynı zamanda arkadaşlarıyla da oynar (Ermat ve Ermat, 1948: 3-4):

> *"Okuluma seve seve giderim. Orada arkadaşlarım var. Hepsi iyi çocuklar. Sabahleyin beni görünce gülümserler, sevinirler. Öğretmenimiz pek iyi bir insandır. Güler yüzlüdür. Öğretmeni sabah akşam saygı ile selamlarım.*
>
> *Günümüzün çok zamanı okulda geçiyor. Orada arkadaşlarımızla birlikte çalışıyoruz, konuşuyoruz, boş zamanlarda da oynuyoruz. Arkadaşlık ne tatlı şeydir. Tatilde yalnız başıma kalınca, çok sıkılıyorum. Halbuki okulda arkadaşlarımla çalışır, oynarken zamanın nasıl geçtiğini bilmiyorum."*

"Ben" diliyle yazılmış olan metinde çocuk, okula gitmeyen çocuklara da acımaktadır. İfadede dışlama vardır: *"Okula gitmiyen çocuklara, doğrusu acıyorum. Okulun bu kadar iyi bir yer olduğunu benim gibi bilseler onlar da buraya gelmek isterler."* Ders kitabında özellikle okulda iş birliği içinde çalışılmasına vurgu yapılmaktadır. Okuldaki kooperatif çalışmalarından okul temizliğine, okul eşyalarının satın alınmasından bunların dikkatlice kullanılmasına, okuldaki faaliyet kollarının çalışmalarından öğretmenlerle yapılan her türlü eğitsel faaliyete tüm eylemler belirli bir ahenk, iş birliği ve iş bölümüyle yapılmaktadır. Bu iş birliğinde tüm çocukların birer Türk çocuğu olması illiyet bağı kurularak bu bağa bağlı dinamik yapıdan genelleme yapılarak bahsedilmektedir (Ermat ve Ermat, 1948: 5-6): *"Okuldaki bütün arkadaşlarımızı kardeşimiz gibi severiz. Bunların içinde kimsesiz olanlara yoksuzluklarını duyurmamaya çalışırız. Zaten Türk çocukları birbirlerini severler ve korurlar."*

Ders kitabında *"Türk çocuğu"*nun tanımı da yapılmaktadır (Ermat ve Ermat, 1948: 7). Okulun ve öğretmenlerin amacı çocukları iyi birer Türk çocuğu olarak yetiştirmektir. Bu ifadenin hemen ardından ise düzenin önemli olduğuna vurgu yapılır. Metinde ders kitabı yazarı geniş zaman, -dır kullanımı, gereklilik kipi, biz dili kullanarak genelleme yapmaktadır. Yazarın bu dilbilgisel yapıları kullanmasının amacı çocuğu bu fikre katmaktır (Ermat ve Ermat, 1948: 7-8):

> *"Öğretmenlerimiz bizi iyi birer Türk çocuğu olarak yetiştirirler. Bu değerli insanlar, işlerini büyük bir gayretle başarmağa çalışırlar. Bize yararlı bilgiler verirler. Bize el birliğiyle çalışmanın yollarını öğretirler. Her zaman, her yere yardım ederler. Okulda*

herkes canı istediği gi hareket etmez. Eğer hepimiz aklımıza geleni yapmaya kalkarsak okulumuzun hayatı karmakarışık olur, okulda düzen kalmaz. Okulda herkes birbirini saymalıdır. Öğretmenlerimizi saymalıyız, arkadaşlarımızı sevmeli ve korumalıyız. Okulu kendi evimiz bilmeliyiz. Okul eşyasını kendi malımız gibi korumalıyız. Hepimiz okulda üzerimize düşen ödevleri iyi yapmalıyız. Başkalarının işine karışmamalıyız. Derslerimizi zamanında hazırlamalıyız. Üzerimize düşün büyük küçük bütün ödevleri canla başla yapmalıyız."

Tablo 4 - 26: Okulda çocuktan beklenen davranışlar

Ders Kitabı	Okulda Çocuktan Beklenen Davranışlar
YB 1927	İtaat etmek.
YYB 1929	Kurallara uymak, Okul idaresine itaat etmek. Okumak, öğrenmek (kendi yaşamını temin etmeyi ve vatanının refahı için çalışmayı, iyi olmayı, para kazanmayı, sağlıklı olmayı, vatana hizmet etmeyi), Arkadaşlarıyla iyi geçinmek, arkadaşlarına daima nazik, terbiyeli ve iyi kalpli olmak.
YD 1940	Yurdunu tanımak, yurt işlerini öğrenmek Öğrenmek (okuma yazmayı, hastalıklardan korunmayı, doğadaki varlıklardan yararlanmayı, yurdu düşmanlardan korumayı, yurdun yükselmesi için çalışmayı), Eşyaları korumak ve yaşadığı alanı güzelleştirmek, Okulunu sevmek, Okul kurallarına uymak, Öğretmenlerini dinlemek, Derslerini çalışmak.
YBD 1948	Ders çalışmak, Arkadaşlarıyla oynamak, Öğretmene saygı göstermek ve onu dinlemek.

Tablo 4-26'da *"Okulda çocuk"*tan beklenen davranışlar özetlenmiştir. 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında çocuktan sadece itaat etmesi istenirken, 1929 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ve 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitaplarında kurallara uymanın yanı sıra öğrenmek, vatanı ve milleti için çalışmak, öğretmenlerini dinlemek, okulu ve öğretmenlerini sevmek, derslerini çalışmak sıralanmaktadır. 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında ise öğrencinin görevleri arkadaşlarıyla oynamak, ders çalışmak ve öğretmenini dinlemektir.

Taranan ders kitaplarında "okulda çocuk" ile ilgili bilgileri bulmak mümkündür. Öğrenci olan çocuk, okulda mutludur çünkü arkadaşları ve öğretmenleri

vardır. Okulda arkadaşlarıyla birlikte sadece ders çalışmaz aynı zamanda oyun oynar ve çeşitli faaliyetlere katılır. Okulda boş zaman yoktur. Çalışmak, öğrenmek, yurdunu tanımak, kurallara uymak, itaat etmek çocuğun görevleri arasındadır. Okulda çocuk *"Türk çocuğu"* olarak yetişmektedir. Bunun bilincinde olan çocuk daima çalışmaktadır. Otorite figürünün babadan okul idaresine evrildiği okul, ev ile eşdeğer tutulmuştur. Evdeki çocuk rahat ve güvendedir. Bu nedenle okuldaki çocuk da rahat ve güvendedir.

4.1.2.3. KÖYDE ÇOCUK

Ders kitaplarında köy ve kent çocuğu ayrımını görmek mümkündür. Bu kitaplarda çocuğun yaşadığı yerleşim birimi genelde köydür. Hatta ilk dönem kitaplarında (1928, 1929) çocuk kenti gezmeye gitmektedir. Ders kitaplarının genel kurgusunda çocuk, köy ve kasabada yaşar ve bu çocuğa çevresi ve yaşam alanı tanıtılır. Aşağıdaki tabloda köy ve çocuk ifadelerinin ders kitaplarında yan yana geçtiği yerlerin sayıları verilmiştir:

Tablo 4 - 27: Yurt Bilgisi Ders kitaplarında "Köyde Çocuk"

Ders Kitapları	Köyde Çocuk
Yurt Bilgisi 1927- 5.sınıf	-
Yurt Bilgisi 1930-5.sınıf	-
Yeni Yurt Bilgisi 29-4.sınıf	2
Yurt Bilgisi 1933-5.sınıf	1
Yurtbilgisi Dersleri 1939-5.sınıf	-
Yeni Yurt Bilgisi 1934-3.sınıf	3
Yurtbilgisi Dersleri 1940-4.sınıf	3
Yurt Bilgisi Dersleri 1948-4.sınıf	2
Yurt Bilgisi Dersleri 1949- 5.sınıf	-

Tablo 4-27'ye göre taranan ders kitaplarından 3. sınıf ve 4. sınıf ders kitaplarında *"Köyde Çocuk"* ifadelerini görmek mümkündür. 5. sınıf Yurt Bilgisi

ders kitaplarından sadece Yurt Bilgisi (1933) ders kitabında *"Köyde Çocuk"* ifadesi bulunmaktadır. Köy mektepleri için hazırlanmış 1934 tarihli 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ve 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitaplarında köyde çocuk ifadesinin en fazla geçtiği ders kitaplarıdır. Bu kitapları 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929), 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ve 5. sınıf Yurt Bilgisi (1933) ders kitapları takip etmektedir.

4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında köylü çocuklar hakkında genel bir bilgi bulunmaktadır. Köylü çocuklar 4-5 yaşlarına gelince köy işleri yapmaya başlar. Ders kitabında verilen bilgilere göre bu köy işlerini şöyle sıralamak mümkündür: hayvanlara bakmak; su taşımak, tarlaya yiyecek götürmek (Mithat Sadullah, 1929: 67):

> *"Köylü çocuklar da dört beş yaşına gelince tavuklara bakmak, koyunları, inekleri otlatmak, küçük testiler ve bakraçlarla çeşmeden su getirmek gibi hafif işler görmeğe başlarlar. Köylülerin tarlaları bazan evlerinden yarım saat, bir saat uzaktır. Kadınlar, hazırladıkları öğle yemeğini ya kendileri tarlaya kadar götürürler yahut küçük çocuklarla gönderirler."*

Ders kitabında ayrıca köy çocuklarının askere gitmeden önce de yakın çevrelerdeki şehirlere giderek şehir hayatını tanımaları önerilmektedir (Mithat Sadullah, 1929:102):

> *"Köy delikanlılarının büyük şehirlere doğru ufak ufak seyahatler tertip etmeleri de hem eğlenceli hem de faydalı olur. Köylü çocuklar eskiden askere alınıncaya kadar kasabaları, büyük şehirleri görmezlerdi. Halbuki arada sırada köyde işlerin az olduğu zamanlarda beş on delikanlı toplanıp büyük şehirleri görseler çok istifade ederler."*

1933 tarihli Yurt Bilgisi 5. sınıf ders kitabında ise medenîleşmenin bir adresi olarak gösterilen okul için *"Çoğumuz rençper olduğu için ziraat bilgilerini öğrenmeğe çalışmalıyız. Artık babalarımızdan gördüğümüz gibi gidemeyiz. Dünyada başka milletlerin ziraat yolunda ne büyük işler yaptıklarını görüyoruz; biz onlardan geri kalmamalıyız."* (57) denilerek; okul gelişimin ve değişimin adresi olarak işaret edilmiştir. Burada köylü çocuğun okumasına vurgu yapılmış ve modern yöntemlerle tarım metotlarını öğrenilmesi istenmiştir.

1934 tarihli Yeni Yurt Bilgisi 3. sınıf ders kitabında öğretmenin verdiği ev ödevinde çocuklardan köylerini tanıtmaları istenmektedir (12). Ders kitabında köy çocuklarının dört beş yaşından itibaren köy işlerinde ailelerine yardımcı olmaya

başladıkları anlatılır. Bu çocuklar yedi yaşına gelince de okula gitmektedirler. Tüm köylüler gibi köy çocukları da çalışmakta hatta kendi oyuncaklarını da kendileri yapmaktadırlar:

> *"Biz köy çocukları daha dört beş yaşındayken iş görmeye alışırız. Tavuklara bakarız; koyunları, inekleri otlatırız. Küçük testiler, bakraçlarla çeşmeden su getiririz. Öğleyin annelerimizin hazırladıkları yemekleri, tarlalarda çalışan babalarımıza, ağabeylerimize götürürüz. Yedi yaşına gelince mektebe gireriz. Her akşam mektepten gelince gene annelerimize babalarımıza yardım ederiz. Köy yurdu baştan başa çalışkanlık yuvasıdır. Köy halkı da kadınları ve çocuklarile beraber, bu yuvanın iyi kalpli, çalışkan insanlardır."(Mithat Sadullah, 1934:14-15); "Fakat biz köy çocukları, hep oyuncaklarımızı kendimiz ağaç dallarından yaparız. Hem köyde yalnız büyükler çalışmaz, çocuklar da iş görür. Sen yaşta olanlar evde annelerine yardım ederler, büyükler de tarlalarda babalarile iş görürler. Kimimiz inekleri sağarız; sütlerinden yağ, yoğurt, kaymak yaparız; kimimiz koyunların yünlerini kırparız. Çalışmayan kimse yok; hava temiz, yiyecek olduktan sonra neye çalışılmasın?" (Mithat Sadullah, 1934:20).*

Tablo 4 - 28: Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında ailedeki köylü ve şehirli çocuk

	Köylü Çocuk/ Kaya	**Şehirli Çocuk/Ahmet**
Mekân	Köy	Şehir
Özellik	Çalışkan, yaşadığı yer hakkında geniş bilgiye sahip, çalışkan, ailesine yardımcı, kendi oyuncağını kendi yapıyor.	Kaya'dan üç yaş küçük, bu yüzden annesinden ayrılamıyor, köy hakkında bilgisi yok, oyuncakların nerden temin edildiğini merak ediyor.

Tablo 4-28'de köy mektepleri için hazırlanmış 3. sınıf ders kitabında köy çocuğu Kaya ile şehir çocuğu Ahmet'in kıyaslaması özet olarak sunulmuştur. Bu tabloya göre köy çocuğu çalışkan, bilgili, ailesine yardımcı özelliklere sahiptir. Tabloya göre şehirli çocuk köy hakkında bilgisi olmayan meraklı bir çocuk olarak sunulmuştur.

Türk köylüsü aynı zamanda Türk ordusunun da temelidir. Bu yüzden gürbüz köy delikanlıları da çok önemlidir. Gürbüzlük sadece köy işleri için değil aynı zamanda savunma için de gereklidir (Rona, 1940: 22):

> *"Milletimizin en büyük kısmını meydana getiren gürbüz köy delikanlıları, çelik Türk ordusunun en sağlam bir temelidir.*

Yüce Türk ordusuna her yıl yüzbinlerce Mehmetçik katılıyor. Topraklarımızda, yurt için aslanlar gibi döğüşerek can veren binlerce köy çocuğu yatıyor. Yurt korumasında severek öne atılan bu yılmaz Türk çocukları, ordumuzun en büyük kuvvet kaynağıdır."

Köy çocukları arasından başarılı olanlar eğitmen olarak yetiştirilir. Eğitmenler köylüye rejimin verdiği en önemli armağanlarıdır. Aşağaıdaki ifadelerde Cumhuriyet yüceltilmektedir (Rona, 1940: 47):

"Cumhuriyet Hükümeti, askerliğini yapan köy çocuklarının akıllı ve çalışkan olanlarını ayırıp eğitmen kurslarını da okutur. Onlara genel bilgilerden başka, köy ve çiftçilik için gereken birçok bilgiler öğretir. Bu kursları bitirdikten sonra köylerindeki okullara gönderilen bu eğitmenler orda öğretmenlik yaparak köy yavrularını yetiştirir, onlara çiftçiliğin en faydalı ve verimli yollarını öğretirler. Eğitmen kurslarında her yıl yetişen binlerce eğitmen, Cumhuriyet Hükümetimizin köylüye en değerli bir armağanıdır."

Köy çocuklarına bakış 1948 tarihli 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında yine köy işleri ile ilgilidir. İlk defa erkek ve kız çocuklarının görevlerinin ayrı ayrı açıklandığı ders kitabında köylü erkek çocuklarının hayvanları baktıkları; kız çocuklarının ise annelerine evde ve diğer işlerde yardım ettikleri ifade edilmektedir. Çocuklar evin süsü olarak tanımlanmıştır ve üretken köy hayatında beş altı yaşından itibaren görevlerini yerine getirmektedirler (Ermat ve Ermat, 1948:20-21):

"Anneler, köyde asma çardaklarının altında bulgurun taşını ayıklar, nineler çıkrıkta iplik büker, genç kızlar, tezgâhta bez dokurlar.

Köyün erkek çocukları, su başında tayın yelesini ve ayaklarını yıkarlar. Küçükleri de kuzuları otlatırlar... Köyde çocuklar, baba ve annelerinin yardımcılarıdırlar. Erkek çocuklar henüz beş altı yaşında iken iş görmeye başlarlar. Köy çocukları köy evinin süsüdür. Köy evlerini çınlatan, neşelendiren bu gürbüz yavrulardır. Büyük yaşta olanlar daha güç işlerle uğraşırlar; tarlada, harmanda çalışırlar, analarına, babalarına yiyecek götürürler. Sap taşımaya yardım ederler. Döven sürerler. Yaz gecelerinde sapların içine gömülerek harmanı bekler hayvanları sulamaya götürürler.

Kız çocuklar da anneleri gibi süt sağarlar. Tarlada çalışan ana ve babalarına aş pişirirler. Evde kalan küçük kardeşlerine bakarlar, onları uyutur, yedirirler. Dikiş dikerler, çorap örerler."

Taranan ders kitaplarında köylü ve şehirli çocuk ayrımını yapmak mümkündür. Ders kitaplarının tamamı içerik yönünden köyde yaşam kurgusuyla başlamaktadır. Bu nedenle köy ile ilgili bilgiler daha çok bulunmaktadır. Kitap içeriklerinde köyün merkeze alınmasının nedeni dönem gereği Türkiye'nin o tarihlerde tarıma dayalı ekonomisinin olması düşünülebilir. Köy çocuğu küçük yaştan itibaren tüm köy işlerini yapmaya başlar. Ülke üretiminde dolaylı ya da dolaysız onun da rolü bulunmaktadır. Köy çocuğu gürbüz ve çalışkandır.

Gürbüzlüğünün iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi köy işlerini yapabilmek için güçlü ve kuvvetli olma gerekliliğidir. İkinci neden ise yurt korunmasında Türk ordusunun temelini köy çocuklarının oluşturmasıdır.

4.1.2.4. ŞEHİRDE ÇOCUK

Ders kitaplarında şehirli çocuktan beklenen davranışları da bulmak mümkündür. Parklardan yollara, toplu taşıma alanlarından kültür-sanat mekânlarında uyulması gereken kurallara kadar birçok bilgi ders kitaplarında yer almaktadır.

Tablo 4 - 29: Yurt Bilgisi Ders kitaplarında "Şehirde Çocuk"

Ders Kitapları	Şehirde Çocuk
Yurt Bilgisi 1927-5.sınıf	-
Yurt Bilgisi 1930-5.sınıf	-
Yeni Yurt Bilgisi 29-4.sınıf	6
Yurt Bilgisi 1933-5.sınıf	-
Yurtbilgisi Dersleri 1939-5.sınıf	-
Yeni Yurt Bilgisi 1934-3.sınıf	-
Yurtbilgisi Dersleri 1940-4.sınıf	1
Yurt Bilgisi Dersleri 1948-4.sınıf	1
Yurt Bilgisi Dersleri 1949- 5.sınıf	-

Tablo 4-29'a göre *"Şehirli Çocuk"* ifadesi taranan kitaplardan sadece 4. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında bulunmaktadır. Bu ders kitaplarından en çok Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan 1929 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında *"Şehirli Çocuk"* ifadesi bulunmaktadır. Yine çalışmada incelenmiş olan diğer 4. sınıf ders kitaplarında az da olsa bu ifade yer almaktadır. Kronolojik olarak incelendiğinde 1929 tarihli ders kitabında bu ifadenin bu kadar yoğun olmasına rağmen, dönem içinde yaşanan gelişmelere istinaden 1940 ve 1948 kitaplarında *"Şehirli Çocuk"* ifadesinin az olması da dikkat çekicidir.

1929 tarihli 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında da çocukların parklarda uyması gereken kurallar "*Umum bahçelerde ve parklarda çocuklara ait vazifeler"* başlığı altında yer almıştır. Burada çocuktan parklardaki çiçekleri koparmamaları, yürürken hızlı yürüyerek çevredeki diğer insanları rahatsız etmemeleri, yol kenarlarındaki çimenlere basmamaları, banklara oturmaları uyurasında bulunulur (Mithat Sadullah, 1929:146-149):

> *"... Çocuklar her yerde olduğu gibi bahçelerde dolaşırken de vazifelerin, bilmeli ve nezih bir mektepliye yaraşacak surette hareket etmelidirler.*
>
> *Parklarda türlü türlü çiçekler yetiştirildiğini söylemiştik. Bu çiçekler belediyenin parası ile ve bahçıvanların aylarca süren emeklerile yetişmiştir. Onlara el sürmek çok büyük bir kabahattir. Belediye bahçelerinden koparılan bir çiçek milletin malından çalınmış demektir; çünkü o çiçekler umumundur, o bahçeler bütün bir şehre aittir..."*

İfadelerde belediye tarafından oluşturulan parkların yapılabilmesi için milletin parasının kullanıldığı bu nedenle de parklara verilen zararın millete zarar vermekle eşdeğer olduğu anlatılmaktadır. Ders kitabı yazarı çocuklara *"Çocuklarım"* diye seslenerek bir görevi daha hatırlatır: *"Çocuklarım burada size bir vazifenizi daha hatırlatmak isterim: Bazı kalabalık günlerde umumi bahçelerdeki sıralar dolar. Oturacak yer kalmaz. Böyle zamanlarda kendi yerinizi ayakta kalmış olan kadınlara ve yaşlı adamlara veriniz. Kadınlar ve yaşlı kimseler ayakta dururken erkeklerin ve çocukların oturması muvafık değildir."* (Mithat Sadullah, 1929:149). Ders kitabı yazarı çocuklardan kadınlara ve yaşlı insanlara topluma açık mekânlarda yer vermelerini istemektedir.

Şehirli çocukların spor müsabalarını izlerken de yapması gereken kurallar ise *"Çocuklar için oyun yerleri, ispor meydanları"* başlığıyla sunulmuştur. Buradaki içeriğe göre müsabakayı izlerken ayağa kalkarak arkadakilerin izlemesini engellemesi, bağırmak, kaybeden taraf ile dalga geçmek sporseverlere yakışır bir durum olarak görülmemektedir. Burada sporun sadece vücudu değil aynı zamanda Ahlâkı da güçlendirdiğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca ders kitabında 17 yaşını bitirmeyen çocukların ağır spor yapmamaları uyarısı da vardır (Mithat Sadullah, 1929:152-153):

> *"İspor meydanlarında intizama son derece riayet etmelidirler. Bu meydanlarda halkın oturmasına mahsus yerlerden dışarı çıkmak yasaktır. Yasak olan şey tabii yapılamaz.*
>
> *Oyunu seyretmek için ayağa kalkarak arkadakilerin görmesine mani olmak pek ayıptır. Oyun seyrederken çok nezih olmalıyız. Bir taraf kazanırken bağırmak, mağlup olan tarafa alay etmek isporu anlayan ve seven adamlara yaraşmaz...*

Herkes kendine yarıyacak isporu yapmalıdır. Her şeyde olduğu gibi isporda da ifrata varmak pek tehlikelidir. İspor mutedil olarak yapılmalıdır. İspor faaliyetlerinin muzur bir şekil almamasına dikkat etmelidir.."

Ders kitabında şehirli çocuklardan sokaklarda beklenen davranışlar da sunulmuştur. Çocukların sokağa çöp atmamaları, duvar, sokak ve caddelere zarar vermemeleri, sokak ve caddelerde oyun oynamamaları, ağaçlara zarar vermemeleri, evlerinin önünü temiz tutmaları; kısacası sokağı kirletmemeleri istenmektedir (Mithat Sadullah, 1929:157). Sokakta oyun oynamayı kınayan, olumsuzlama, kötüleme ile vurgulayan *"Caddelerde oyun oynamak da fep fena bir harekettir. Sokakta üstü başı toz toprak içinde oynıyan, kirli ellerini yüzüne, gözüne süren bir çocuğun halinden daha çirkin ne vardır?"* (Mithat Sadullah, 1929:158) ders kitabı; çocukların oyun oynayacakları yerleri okul bahçesi, spor alanları olarak belirtmektedir (158). Ders kitabında medeniyetin ve kentliliğin bir emaresi olarak sokaklara çöp atmamak gösterilir: *"Lakin medenî bir adam, sokakları kirletmekten ceza korkusu ile değil, küçüklükten beri aldığı terbiyeden dolayı çekinir."* (Mithat Sadullah, 1929: 158). Bu ders kitabında konu arasına eklemlenmiş çocukların kibritle oynamamaları hakkında bir uyarı bulunmaktadır. Ancak uyarıda çocuğa örnek verilirken *"... bazı dikkatsiz kadınların yemek pişirdikten sonra üzerini açık bıraktıkları mangaldan yangın çıktığını duyuyoruz."* (Mithat Sadullah, 1929:164) ifadesi kullanılarak ev yangınlarının çıkmasında kadınlarının rolü olduğu ifade edilmiş, suçlama kullanılmıştır.

Bu ders kitabında çocuktan tiyatro ve sinema gibi toplum ile iç içe olunan mekânlarda kıyafetlerine dikkat etmesi de istenmektedir (Mithat Sadullah, 1929:178). Bu yerlerde sigara içilmemesi, yüksek sesle konuşulmaması, film gösterimi sırasında konuşulmaması, sunulan gösteri beğenilmese dahi yüz buruşturmak ya da alaycı şekilde gülmek gibi davranışların gösterilmemesi de istenmektedir (Mithat Sadullah, 1929:179). Ayrıca okumuş, eğitim görmüş bir çocuğun biletsiz tiyatroya girmesi ya da farklı koltuklarda yer değiştirme yapması gibi davranışları yapmasını kabul edilemeyeceği de ders kitabında yer almaktadır. Metinde gereklilik kipi, geniş zaman, -dır kullanımı gibi dilbilgisel yapılar kullanılarak kurallar belirtilmiştir (YYB 1929: 179-180):

"Tiyatro, sinema gibi umumi yerlere gidildiği zaman temiz giyinmelidir. Kirli, tozlu iş elbisesi ile umumi bir yere gidilmez. Böyle yerlerde başkalarını tiksindirecek bir halde

bulunmamalıdır. Tiyatro ve sinemalarda cigara içilmez, yüksek sesle konuşulmaz. Hele film gösterilirken, yahut oyun oynanırken konuşmak terbiyeli bir adama yakışmaz. Musiki dinlenirken de çalınan parça hoşumuza gitmese bile yüz buruşturmak, gülmek gibi hallerden sakınmalıyız.

Üstü kapalı yerlerde şapkayı çıkarmalıdır. Tiyatroda, sinemada ve konferans salonlarında şapka, arkadakilerin sahneyi iyi görmelerine mani olacağı için çıkarılması lazımdır. Böyle yerlerde herkesin rahatını kaçıracak surette kahkahalarla gülmek, sahneyi iyi göreyim diye ayağa kalkarak arkadakilerin görmelerine mani olmak caiz değildir.

Tiyatro ve sinemaya biletsiz girmeğe uğraşmak, ikinci mevkii bileti ile birinci mevkie oturmak istemek gibi haller mektep ve terbiye görmüş çocuklara yakışmaz."

4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında ise *"şehirli Türk çocuğu"* ile köylü çocuklar birlikte çalışarak dayanışma içinde olacağını söylemektedir (Rona, 1940:22):

"... Köylü, bu ürünlerin bir kısmiyle karnını doyurur, fazlasiyle de şehirli yurtdaşlarını besler. Eğer köylü kardeşlerimiz toprakla savaşıp ta bize bu ürünleri yetiştirmeseydi, ekmek yapacak buğdayı nereden bulacaktır? Demek ki sevgili köylü, bütün yıl tarlasında çalışarak şehirli yurtdaşlarının da karnını doyurmağa savaşıyor..."

"... Şehirli bir Türk çocuğuyum. Beni yaşatan, beni besliyen köylü kardeşler en sevgili yurttaşlarımdır. Yurdun yükselmesi uğrunda şehir ve köy çocukları her zaman elele vererek birbirimize destek olacağız. Her zaman birbirimiz için çalışacak, birbirimiz için yaşayacağız!.."

1948 tarihli Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında ise şehirli çocukların okul dışında anne ve babalarına yardım ettikleri ifade edilmektedir (Ermat ve Ermat, 1948: 44): *"Kasaba ve şehirlerdeki aile hayatında herkesin işi ayrı ayrıdır. Baba dışarda, ana evde çalışır. Çocuklar okul saatlerinin dışında analarına ve babalarına yardım ederler..."*

Taranan Yurt Bilgisikitapların "şehirli çocuk" kurallar silsilesi baoğulmuş durumdadır. Sokakta, parkte, tiyatroda, sinemada, spor meydanlarında, toplu taşıma araçlarında nasıl davranacağı, hangi kurallara uyacağı tek tek sıralanmakta, şehirli çocuktan da listelenen bu davranış ve kurallara uyması beklenmektedir. Şehirli çocuğun köy çocuğu gibi üretim ile ilintisi bulunmamaktadır. Burada çocuk, okulda aldığı eğitimi bir nevi toplumun her köşesinde göstermekle mükelleftir.

4.2. ÇOCUK, REJİM VE CUMHURİYET

Cumhuriyetin kurucu kadrosunun birincil hedefi modernleşmek ve modern (çağdaş) yaşam tarzını yurttaşına öğretmektir. Çağdaş dünyaya uymak amacıyla yapılan reformların bir şekilde güncel hayatta yansımasını da görmek gerekmektedir. Aslında şehir yaşamının tanıtıldığı kısımlar olarak da ders kitaplarında göze çarpan bu bölüm yeni düzenin, yeni rejimin istediği insan modelinin öğrenciye(çocuğa) tanıtıldığı bölümdür. *"Günlük yaşamda çağdaş insan nasıl davranır, nerelere gider, nasıl giyinir?"* gibi soruların cevabını bulabileceğimiz Yurt Bilgisi ders kitapları adeta bir adab-ı muaşeret kitabı tavrıyla rejimin beklentilerini öğrenciye sunmaktadır. Tablo 4-30'da ders kitaplarında Cumhuriyet rejimi ve buna bağlı unsurlar ile ilgili ders kitaplarında ders kitapları yazarlarının başvurdukları stratejiler ve bu stratejilere bağlı olarak kullanılan ögeler sunulmuştur. Ders kitaplarının başlıca başvurdukları stratejiler otorite tanıtımı, yüceltme, eski-yeni kıyaslaması, yeni unsurları tanıtma, ötekileştirme, biz söylemi kullanma olarak sıralanabilir. Tabloda görüleceği üzere otorite tanıtımı kullanımında ve eski-yeni kıyaslamalarında tarihi şahşiyetler kullanılmıştır. Otorite tanıtımlarında olumlu yönde kullanılan tarihi şahsiyetler *"Ebedi Şef Mustafa Kemal Atatürk"* ve *"Mili Şef İnönü"*dür. Eski-yeni kıyaslamalarında ise kötülenen tarihi şahsiyetler Abdülhamit ve Vahdettin olmuştur. Yeni devleti yeni düzen, yeni uygulamalar ve yeni bir yaşam tarzına istinaden Türk Milleti, Türk Yurdu, Türk vatandaşı gibi ifadeler yeni devleti tanıtma stratejisinin altında yer almıştır. Bu tanıtım sırasında ders kitabı yazarlarının sıklıkla başvurdukları *"biz"* söylemi beraberinde *"öteki"* söylemini getirmiştir.

Tablo 4 - 30: Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında rejim ve rejime bağlı unsurlar için kullanılan stratejiler

Stratejiler	Argümanlar	YYB 1934	YYB 1929	YD 1940	YBD 1948	YB 1927	YB 1930	YB 1933	YD 1939	YBD 1949
Otorite Tanıtımı	Devlet	1	-	-	-	5	5	-	15	7
	Otorite- Genel	-	-	1	4	1	1	-	6	-
	Mustafa Kemal	3	2	3	2	5	5	1	5	2
	İnönü	-	-	2	2	1	1	-	5	1
Yüceltme-Eski-Yeni Kıyaslama	Cumhuriyet Hükümeti	4	3	13	4	6	6	1	17	15
Yüceltme	Cumhuriyet Bayramı	2	-	2	2	-	-	-	1	-
Eski-Yeni Kıyaslama	Padişah Yönetimi	1	1	7	3	7	7	-	7	9
	Padişah	3	-	-	-	6	6	-	3	1
	Vahdettin	2	1	-	1	2	2	-	-	1
	Abdülhamit	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Tanıtma	Türk Milleti	1	-	13	2	13	13	1	15	7
	Türk (ler)	1	-	4	-	5	6	-	4	1
	Türk Yurdu	4	-	10	3	-	-	-	4	2
	Yurttaş	-	-	1	-	-	-	1	11	1
	Türk Vatandaşı	2	-	-	-	3	3	-	1	4
Tanıtma-Ötekileştirme	Biz	9	2	12	2	-	-	1	9	7
	Düşman	4	3	-	1	14	14	-	4	2
Tanıtma-Yüceltme	Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	-	-	-	1	-	-	3	4	2

4.2.1.MEDENÎ İNSANDAN BEKLENEN DAVRANIŞLAR

Yeni düzen kendini tanıtıp nasıl bir insan modeli istediğini de ders kitaplarında sunmaktadır. Burada tanıtılan model ile rejimin insanında beklenen davranışlar sırasıyla çocuğa sunulmaktadır. Ders kitaplarında rejimin istediği davranış boyutları bazen kentli insandan beklenen davranışlar bazen bireylerin topluma karşı görevleri bazen de vatandaşlardan beklenen görevler şeklinde öğrenciye sunulmuştur:

Tablo 4 - 31: Yurt Bilgisi ders kitaplarında rejimin kendi insanından istedikleri davranışlar

Ders Kitapları	Kent insanından beklenen davranışlar	Topluma karşı görev	Vatandaşın görevleri
Yeni Yurt Bilgisi 1934-3.sınıf	-	2	6
Yeni Yurt Bilgisi 1929-4.sınıf	13	-	1
Yurtbilgisi Dersleri 1940-4.sınıf	4	-	4
Yurt Bilgisi Dersleri 1948-4.sınıf	3	-	-
Yurt Bilgisi 1927- 5.sınıf	-	-	1
Yurt Bilgisi 1930-5.sınıf	-	-	-
Yurt Bilgisi 1933-5.sınıf	1	-	-
Yurtbilgisi Dersleri 1939-5.sınıf	1	-	1
Yurt Bilgisi Dersleri 1949- 5.sınıf	-	-	1

Tablo 4-31'de, taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin kendi vatandaşından istediği davranışlar sunulmuştur. Rejimin istediği insan modeli için ders kitaplarında geçen *"Şehir insanından beklenen davranışlar", "Topluma karşı görevler"* ve *"Vatandaşın görevleri"* gibi ifadeler *"Medenî insandan beklenen davranışlar"* başlığı altında birleştirilmiştir. Tablo 4-

31'e göre; rejimin istediği insanın davranış ve görev boyutu taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarının hemen hemen hepsinde yer almıştır. Ders kitaplarından 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabı en fazla ifadenin bulunduğu kitaptır. Bu kitabı, 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ve 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitapları izlemektedir. Ders kitaplarından sadece Ali Seydi tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında konu ile ilgili herhangi bir ifade yoktur.

Şehir hayatının anlatıldığı metinlerde medenî insan davranışları sırasıyla sokakta, ev dışında, toplu taşıma araçlarında, toplumla iç içe olunan mekânlarda olarak sıralanmaktadır:

Tablo 4 - 32: Yurt Bilgisi Ders kitaplarında medenî insandan beklenen davranışlar-özet

	Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar			
Ders Kitabı	**Evde**	**Sokakta**	**Toplu Taşıma Araçlarında**	**Sosyal Mekânlarda (Tiyatro, sinema vb.)**
YYB 1929	Evde çöp biriktirmemek	Sokağa çöp atmamak Tükürmemek Yollarda trafiğe dikkat etmek Kılık kıyafete özen göstermek Şapka takmak	Araç içinde koşturmamak Yaşlı ve hamilelere yer vermek Bilet parasını ödemek	Temiz giyinmek, Yüksek sesle konuşmamak, Sigara içmemek Ayağa kalkıp izleyicileri rahatsız etmemek Biletsiz girmemek
YD 1940	-	Kılık kıyafete dikkat etmek Yollarda yolun sağ tarafından yürümek Yolda durup kimseyle konuşmamak Soru sorulunca nezaketle cevap vermek	Bilet almak	İnsanları rahatsız etmemek, Sıraya girmek Sessizce oturmak Konuşmamak Sigara içmemek Esnememek, Birşey yiyip-içmemek
YB 1933	-	Çöp atmamak Tükürmemek Pis sular dökmemek Abdest bozmamak Halk sağlığına dikkat etmek	-	-
YD 1939	-	Tükürmek Yol ve akarsu kenarlarına abtest bozmamak Çöp atmamak	-	-
YBD 1948		Tükürmemek Çöp atmamak	Şoförle konuşmamak	Kapalı alanda erkeklerin çıkarması

Ağaçlara zarar vermemek Çeşme musluklarını kırmamak Kirli suları sokaklara dökmemek Parkları, bahçeleri kendi malı gibi korunmak Kılık kıyafete dikkat etmek	Kimseyi rahatsız etmemek Arkadan binip önden inmek Bilet almak için sıraya girmek	Yüksek sesle konuşmamak Yiyecek yememek

Tablo 4-32'de göre taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında Cumhuriyet rejiminin bireylerden istediği toplumsal davranışlar, ev, sokak, toplu taşıma araçları ve sosyal mekânlar (topluma açık alanlar) kapsamında özetlenmiştir. Sokakta vatandaştan dolayısıyla çocuktan beklenen genel davranışlar kılık kıyafetin düzgün olması, sokaklara çöp atılmaması, çevrenin kirletilmemesi olarak özetlenebilir. Toplu taşıma araçlarında ise mutlaka bilet alınması ve sıraya girilmesine vurgu yapılmaktadır. Tiyatro ve sinema gibi yerlerde ise yüksek sesle konuşulmaması, kimsenin rahatsız edilmemesi, bilet alınması, yeme-içme eyleminin yapılmaması çocuktan beklenen davranışların en önde gelenleridir.

1929 yılına ait 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabına göre devlet, medenî insanların yaşam alanlarını düzenlemiştir. Bu düzenin devamlılığının sağlanması da öğrenciden beklenmektedir. Medenî insan sokaklara çöp (süprüntü, kağıt parçası, paçavra, tramvay bileti) atmaz. Medenî insan kendini bilen kişidir, çöpünü çöp kabına atar. Evinde çöp biriktirmez . Yeni insan modelinin tüm olumlu özellikleri ayrıntılı şekilde betimlenmiştir (Mithat Sadullah, 1929:188-120):

> *"Sokakların temiz bulunması için şehir halkına düşen vazife; sokaklara süprüntü ve kağıt parçaları, paçavralar falan atmamaktır. Kendini bilen bir insan, bir tramvay biletini bile yola atmaz, yol kenarındaki çöp kaplarına kadar götürür, oraya atar…*
>
> *…. Evlerimizde asla çöp biriktirmemeliyiz. Çöpçü gelinceye kadar muntazam, ağzı kapalı kaplarda saklamalı, çöp arabası gelmeden evvel hazır bulundurmalı ve çöpçü gelince onu kapıda bekletmeden hemen vermeliyiz."*

Sokakta yürümek zannedildiği kadar kolay değildir. Medenî insan kaldırımda yürümeye dikkat eder. Gazetelerde okunan birçok kazanın nedeni kaldırımda yürümemektir. Medenî insan karşıdan karşıya geçerken dikkat eder (Mithat Sadullah, 1929:123-124):

"Gazetelerde sık sık okuduğumuz araba, otomobil kazaları çok defa kaldırımda yürümemekten ileri gelmektedir.

Yürümek, zannolunduğu kadar kolay değildir. Yollarından uçar gibi otomobiller geçen şehirlerde yürümek adeta güç bir iştir...

Sokak başlarında karşıdan karşıya geçerken çok dikkatli olmalıyız. Otomobiller ve tramvaylar büyük şehirlerde daima yolun sağ tarafından yürürler. Bunu göz önünde bulundurmalı ve kaldırımdan inince karşıya çabuk geçeyim diye telaş etmemeli; etrafa bakarak ve acele etmeyerek yürümelidir..."

Sokak kıyafeti medenî insan için çok önemlidir. Medenî insan aynı zamanda kıyafetine de dikkat eder. Cumhuriyetin getirdiği kılık kıyafet yasası (1925) ders kitabında yerini alır. Aşağıdaki ifadelerde olumlanan biz ile dışlanan öteki yapısı sunulmuş, rejim yüceltilmiştir (Mithat Sadullah, 1929:178):

"Memleketteki her fena şeyi değiştiren cumhuriyet hükümeti giyinmemizi de bir intizam altına almış ve serpuş olarak şapkayı kabul etmiştir. Artık eskisi gibi sokaklarda entari ile ve keçekülahla dolaşmağa imkan yoktur."

Cumhuriyet insanı artık şapka takmakta sokakta ve tiyatro ve sinema gibi topluma açık yerlerde kıyafetine dikkat etmektedir. (Mithat Sadullah, 1929:178-179). Medenî insan topluma açık yerlerde nasıl davranacağını bilir. Çünkü medenî insan mektep görmüş terbiyeli çocuktur (Mithat Sadullah, 1929:180):

"Tiyatro ve sinemaya biletsiz girmeğe uğraşmak, ikinci mevkii bileti ile birinci mevkie oturmak istemek gibi haller mektep ve terbiye görmüş çocuklara yakışmaz."

Medenî insan, kalabalık yerlerde sıraya girer, trene ve tramvaya binerken kurallara uyar (Mithat Sadullah, 1929:180), yaşlılara ve kadınlara yer verir (Mithat Sadullah, 1929:181). Tramvayın bilet parasını öder; çünkü *"Medenî bir adam, bu gibi şeylere tenezzül etmez; parası yoksa yayan gider. Görüyorsunuz ki kasabalarda ve şehirlerde yaşayan insanlar muaşeret adabı denilen kaideleri öğrenmeğe ve bu kaideleri bütün hayatlarında tatbik etmeğe mecburlardır."* (Mithat Sadullah, 1929:181-182).

Medenî insanlar okula gidip eğitim aldıklarından şehir ve kasabada nasıl davranışlar sergileyeceğini bilmektedir. 1929 tarihli 4.sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında bu konu ile ilgili şöyle bir örneklendirme bulunmaktadır. Nijat adlı çocuk babasıyla parkta otururken bir kadının evinin penceresinden sokağa çöp (süprüntü) attığını görür. Kadının okumamış, cahil olarak konumlandırıldığı ifadelerde kadın küçümsenmiş ve dışlanmıştır (188-189):

"Nijat bir gün babası ile beraber umumi bir bahçede oturuyordu. Bir aralık karşısındaki evlerden birinin penceresi açıldı ve yaşlı bir kadın bir faraş dolusu süprüntüyü sokağa döktü. Nijat bu hareketi çok çirkin bulmuştu. Babasına dediki: - Baba bak, şu evden bir kadın sokağın ortasına neler attı! Babası dikkat etmemişti; sokağa baktı. Portakal kabukları, kibrit kutuları, bardak kırıkları yolun ortasına yayılmıştı: - Hakikaten pek fena bir harekette bulunmuş, dedi, hiç şüphe yokki o kadın, okumamış bir kadındır. Eğer vaktiyle mektep görmüş olaydı, sokakları kirletmenin ne kadar fena olduğunu öğrenir; ve bu işi yapmazdı."

1933 tarihli 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında ise şehrin temizliğinin o şehir halkının temiz olduğunun göstergesi olduğu söylenir. Bu medenî halk sokaklara çöp atmaz, sokaklara kirli sular dökmez, çeşmeleri tıkamaz, yolları bozmaz, suları pisletmez (Yurt Bilgisi, 1933:37):

"Güzel, temiz bir kasabada oturmak, insanın ruhunu okşar, ona neşe verir. Güzel şehirlere, kasabalara her yerden ziyaretçiler gelir; orada birçok paralar bırakır; kasabada veya şehrin güzelliği, temizliği halkının temiz insanlar olduğunu gösterir."

1939 tarihli 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri 'nde de sokaklara çöp atmak, yerlere tükürmek, yol ve akarsu kenarlarında abdest bozmak (tuvaletini yapmak) gibi davranışların sağlığa zarar verdiği vurgulanmakta ve sağlığın korunması kimlikle bağdaştırılarak "*Türklüğe yakışan en büyük yurt severlik"* şeklinde adlandırılmaktadır (Rona, 1939:83).

1940 tarihli Yurtbilgisi Dersleri 4. sınıf ders kitabında da medenî insandan beklenen davranışlar sırasıyla öğrenciye sunulmuştur. Ders kitabında sokakta kılık kıyafete dikkat edilmesi istenmektedir. Bu kılık kıyafete gösterilen önem yabancı milletlerden insanların da dikkat etiği bir husus olarak ders kitabında sunulmuştur. Ayrıca kıyafeti taşıma şekli de eğitim düzeyi ile eşleştirilmiştir (Rona, 1940:67):

"Hele yurdumuzda misafir bulunan yabancılara karşı derli toplu ve medenî bir insan kılığıyla görünmemiz lazımdır. Ahalisi pis, kılıksız, pejmürde olan bir milletin kuvvet ve varlığına kimse inanmaz. Ceketini omuzlarına atarak, düğmelerini açık bırakarak dolaşmak insanın terbiyesinin kıtlığını gösterir."

Bu ders kitabı kamuya açık toplantı yerlerindeki davranışları da belirtmektedir. Bu gibi yerlerde kişilerin insanları rahatsız etmemeleri, sıraya girmeleri, sessizce oturmaları, konuşmamaları, sigara içmemeleri, esnemeleri, bir şeyler yememeleri istenmemektedir. İstenilmeyen davranışlar için *"bayağı"* ifadesi kullanılmıştır (Rona, 1940:67):

"Tiyatro, sinema, konferans ve konser gibi genel toplantı yerlerine gitmek; medenî insanlar için büyük bir istektir. Bu gibi yerler insanları terbiye eden, eğlendiren ve birçok faydalı şey öğreten yerlerdir. Fakat buralarda yalnız olmadığımız için, yanımızdaki yüzlerce insanın rahatını bozmamağa çok dikkat etmeliyiz: Böyle yerlere girerken yanımızdakileri itip sıkıştırmak çok ayıptır. Sıraya girerek bizden evvel gelenleri bekler ve kimseyi rahatsız etmeden biletimizi alırız.

İçeriye girdikten sonra, memurların göstereceği yerlere sessizce otururuz. Sık sık yer değiştirerek yanımızdakileri rahatsız etmek, gerideki tanıdıklarımızla bağıra bağıra konuşmak, sigara içmek, öteberi yemek, gürültüyle sümkürmek, etrafımızdakilere göstererek esnemek en çirkin ve bayağı şeylerdir."

Çarşıda, vapurda ve tramvaylarda ise bilet alınması istenmektedir (Rona, 1940:68). Yollarda yolun sağ tarafından yürümek, yol üzerindeyken durup kimseyle konuşmamak, sokakta birileri soru sorunca nezaketle cevap verilmesi de tavsiye edilen davranışlardır (Rona, 1940:68).

1948 tarihli Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında da belediyenin kasaba halkı için hazırladığı temiz ve düzenli ortamı vatandaşın koruması istenir. Sokakları kirletmemek, yerlere tükürmemek, fidanlara, ağaçlara zarar vermemek, çeşme musluklarını kırmamak, kirli suları sokaklara dökmemek, parkları, bahçeleri kendi malı gibi korumak bir kasabalı veya şehirli için en önemli görevler olarak bir kurallar silsilesi şeklinde sıralanmıştır (Ermat ve Ermat, 1948: 51-52):

" 1- İnsanlar sokak kılıklarına dikkat etmelidir. Yırtık ve kirli elbiselerle sokaklarda dolaşmak çirkindir. Elbise eski olabilir, fakat yırtık ve kirli olmamalıdır.

2- Tiyatro, sinema gibi yerlere girildiği vakit başa şapka ile oturmamalıdır. Kadınlar şapkaları ile oturabilirler. Böyle yerlerde yüksek sesle konuşmamalı, gösteri esnasında öteberi yememeli.

3- Kalabalık yerlerde alışveriş ederken başkalarını rahatsız etmemeli, herkes kendi sırasını beklemeli, dükkân ve mağaza sahibini lüzumsuz yere lafa tutmamalı, işini bitirince başkasına engel olmamak için oradan ayrılmalı.

4- Tramvay ve otobüslere arkadan binmeli, önden inmelidir. Vatmanla, şoförle konuşmamalı, otururken, kalkarken kimseyi rahatsız etmemeli.

5- Vapur, şimendifer, tiyatro, sinema gibi yerlerin gişelerinden kalabalık zamanlarda bilet alırken sıraya girmeli, kimsenin önüne geçmemeli, başkalarını rahatsız etmemeli, gişe memurlarını meşgul ve halkı rahatsız etmemek için bilet parasını önceden hazırlamalı.

6- Sokaklara tükürmemeli, caddeleri kirletmemeli."

Şapka konusunda erkeklerin kapalı alanda şapkaları çıkarması istenirken kadınların ise şapkalarını çıkarmamasında sorun olmadığı belirtilmiştir. Tiyatro ve salonlarda yüksek sesle konuşmamak, yiyecek yememek istenen diğer davranışlardır. Toplu taşıma araçlarında da istenen davranışlar ise şoförle konuşmamak, kimseyi rahatsız etmemek, arkadan binip önden inmek, bilet almak için sıraya girmek olarak sıralanabilir. Sokaklara tükürmemek ve çöp atmamak bu ders kitabında da yer

almaktadır (Ermat ve Ermat, 1948:52). Medenî insanların aynı zamanda kentte zor durumda olan insanlara çeşitli dernekler aracılığıyla yardım etmesi bir vatandaşlık borcudur (Ermat ve Ermat, 1948:52-53).

4.2.2. REJİM

Yurt Bilgisi dersinin temel amacı var olan rejimin tanıtılması ve bu rejimin istediği insan modelinin yaratılmasıdır. İncelenen dönem boyunca okutulan Yurt Bilgisi ders kitaplarında devlet, devlete bağlı kurumlar ve görevleri, vatandaş, vatandaşın hak ve görevleri sunulan temel içeriktir. Tablo 4-33'te taranan ders kitaplarında rejim ile ilgili unsurlarlar sunulmuştur:

Tablo 4 - 33: Yurt Bilgisi ders kitaplarında rejim ile ilgili ifadeler

Ders Kitapları	Altıok	Bağımsızlık	Cumhuriyet Bayramı	Eski-Yeni	Cumhuriyet	Türk Milletinin özellikleri	Vatandaşın Görevleri	Yurttaşın nitelikleri
YB 1927	-	3	-	1	3	3	1	-
YYB 1929	-	-	-	4	2	-	1	-
YB 1930	-	1	-	1	2	1	-	-
YB 1933	-	-	-	1	1	1	-	1
YYB 1934	-	-	2	5	4	2	6	-
YD 1939	1	1	-	2	4	2	1	1
YD 1940	-	-	1	2	5	7	4	1
YBD 1948	-	-	-	2	-	2	-	-
YBD 1949	-	2	-	1	4	5	1	-

Tablo 4-33'te taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında rejimin tanıtılması amacıyla sunulan ifadeler bir arada verilmiştir. Bu nedenle rejimin önem verdiği *"Bağımsızlık", "Cumhuriyet Bayramı", "Türk milleti ve özellikleri", "Altıok", "Yurttaşın nitelikleri", "devletin bireyden vatandaş olarak beklentileri", "eski ve*

yeni rejim kıyaslamaları" ve yeni rejim olan *"Cumhuriyet"*in iyilikleri gibi unsurlar rejim ve çocuk ilişkisinin temelini oluşturmaktadır. Tabloya göre taranan tüm ders kitaplarında en fazla bulunan unsur eski rejimin kötülenmesi, yeni rejimin yüceltilmesidir. Bunu yeni rejimin (Cumhuriyet) tanıtılması ve hedeflenen insan nitelikleri (Türk milleti, vatandaşın görevleri ve nitelikleri) takip etmektedir. Kronolojik olarak tabloya bakıldığında Eski-Yeni kıyaslamalarının 1940 sonrası kitaplarında azaldığı bunun yerini yeni rejimin sadece tanıtılmasının aldığı anlaşılmaktadır.

Ders kitaplarının seviyelerine göre tablo incelendiğinde ise 3 ve 4. sınıf ders kitaplarının daha yoğun şekilde bu konuyu ele aldığı görülmektedir. Eski rejim ve yeni rejim (Cumhuriyet) kıyaslamasının en fazla olduğu ders kitapları ise her ikisi de Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929) ve 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934)'dir. Cumhuriyet'in tanıtılması da önemli bir durumdur. Tablo 4-33'e göre cumhuriyetin tanıtılması hemen hemen tüm ders kitaplarında yapılmıştır. Bu konuda Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ve Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitapları başı çekmektedir. Cumhuriyet Bayramı da ders kitaplarında konu edilmiştir. Tablo 4-33'e göre 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ve 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitaplarında *"Cumhuriyet Bayramı"* ders kitaplarında içerik olarak yer almaktadır.

Tablo 4-33'te dikkat çeken diğer bir başlık ise *"Altıok"*tur. Altıok sadece Tarık Emin Rona tarafından yazılmış ve 1939-1943 yılları arasında okutulmuş 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında yer almaktadır. Tabloya bakıldığında *"Türk Milleti"*nin ayrı bir konu olarak sunulduğu görülmektedir. Hemen hemen tüm ders kitaplarında yer alan "*Türk Milleti"* konusu en fazla 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve 5. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1949) ders kitabında yer almaktadır. Yurt Bilgisi dersinin birer vatandaş eğitimi dersi olduğu düşünüldüğünde vatandaşın nitelikleri ve vatandaşın görevleri gibi konuların da ders kitaplarında olması kaçınılmazdır. Özellikle vatandaşın görevleri 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ve 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitaplarında yoğun şekilde sunulmuştur.

Ders kitapları rejim ile ilgili içerikleri okura (öğrenci) sunarken tanıtma, yüceltme, eski-yeni kıyaslaması, ötekileştirme stratejilerine sıklıkla başvurmuşlardır.

Yeni rejimin tanıtılması *"eski"* ile kıyaslayıp eskinin kötü yönlerini vurgulayarak, *"yeni"*nin ise toplum hayatına katmış olduğu iyi yanları sunarak işlenmektedir. Eskinin anlatımında özellikle başvurulan unsurlar tarihi kişiler olmuştur. Önce *"padişah"* unsuru öğrenciye sunulmuş ardından konu ile ilgili örnek vermek amacıyla *"Abdülhamit"* ve *"Vahdettin"* örneklerine başvurulmuştur. Bunun hemen karşısında Türk milletini bugünkü medenî ve iyi durumuna getirmiş hatta onu layık olduğu yönetim şekli olan *"Cumhuriyet"*e kavuşturmuş *"Ebedi Şef Mustafa Kemal Atatürk"* ve *"Milli Şef İsmet İnönü"* örnekleri yer almıştır. Rejimin unsurları tanıtılarak bu ögelerin gerekliliği ve önemi vurgulanmıştır. Yeni Türk devletinin üniter yapısına istinaden kurucu unsur Türk milleti tüm ders kitaplarında yerini almıştır. Burada çocuğa sunulan Türk milleti, Türk milletinin *"neliği"* ve *"niteliği"* noktasında öne çıkmaktadır. Öğrenciye ait olduğu millet tanıtılarak bir yandan *"biz"* söylemi geliştirilmiş öte yandan *"biz"* söyleminin doğal gereği *"öteki"* oluşturulmuştur. *"Türk milleti"* olarak geçmeyen ifadelerin yeri *"biz"* söylemi ile doldurulmuştur. Tablo 4-34'te Yurt Bilgisi ders kitaplarında rejim ile ilgili unsurların okura sunulmasında kullanılan stratejilere yer verilmiştir:

Tablo 4 - 34: Taranan Yurt Bilgisi kitaplarında rejim ile ilgili unsurların sunulmasında kullanılan stratejiler

Stratejiler	Argümanlar	YYB 1934	YYB 1929	YD 1940	YBD 1948	YB 1927	YB 1930	YB 1933	YD 1939	YBD 1949
Yüceltme-Eski-Yeni Kıyaslama	Cumhuriyet Hükümeti	4	3	13	4	6	6	1	17	15
Yücelteme	Mustafa Kemal	3	2	3	2	5	5	1	5	2
	İnönü	-	-	2	2	1	1	-	5	1
Yüceltme	Cumhuriyet Bayramı	2	-	1	-	-	-	-	-	-
Eski-Yeni Kıyaslama	Padişah Yönetimi	1	1	7	3	7	7	-	7	9
	Padişah	3	-	-	-	6	6	-	3	1
	Vahdettin	2	1	-	1	2	2	-	-	1
	Abdülhamit	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Tanıtma	Türk Milleti	1	-	13	2	13	13	1	15	7
	Türk (ler)	1	-	4	-	5	6	-	4	1
	Türk Yurdu	4	-	10	3	-	-	-	4	2

	Yurttaş	-	-	1	-	-	-	1	11	1
	Türk Vatandaşı	2	-	-	-	3	3	-	1	4
Tanıtma-Ötekileştirme	Biz	9	2	12	2	-	-	1	9	7
	Düşman	4	3	-	1	14	14	-	4	2

1927 tarihli 5. sınıf Yurt Bilgisi kitabında Cumhuriyet rejimi öğrenciye (çocuk) tanıtılmaktadır. Eski ve yeni kıyaslamasının kurgusu içinde anlatılan içerikte önce padişah yönetimi kınanmış, ardında da "*halkın kendi kendini yönetmesi"* olarak cumhuriyet rejimi tanımlanmıştır (Muallim Abdülbaki, 1927:48). Ders kitabında yürütme ve yasama kuvvetlerinin Millet Meclisinin elinde olduğu ifade edilmiştir (Muallim Abdülbaki, 1927: 67). Padişah dönemi durağanlığını kınayan ders kitabı bu durağanlığı "oturmak" eylemi içinde öğrenciye sunmuştur: *"Anadolu'nun birçok yerlerinde oturmak bir zevk haline girmiştir. Evde oturmak, kahvede oturmak, komşuda oturmak, oturmak, oturmak!.."* (Muallim Abdülbaki, 1927:177). Ancak cumhuriyet rejimi gençlerden oturmayı değil ilerlemeyi istemektedir. Daha önce oturan, tembelliğe sürüklenen halk artık dinamik bir yapıya kavuşmuştur. İlerlemek, hareket etmek, yürümek Türk gençlerinden beklenen eylemdir. Bu eylemi yaparken gençlerin güçlü ve sağlam olmaları amacıyla hükümet belli sportif faaliyetler yürütmektedir (Muallim Abdülbaki, 1927:178):

> *"Cumhuriyet bütün bu kötülükleri baltaladı. Gençliğe, "Oturmayacaksın, daima yürüyeceksin. Vatanına faydalı olmak için oturmak değil; yürümek, dinç ve gürbüz olmak lazım. Vatanın kurtuluşu, senin kuvvetinde..." dedi. Artık Anadolu'nun her bucağında Türk gençliğinin hareketleri görülüyor. Yer yer gençliğe ruh verecek genç birlikleri, idman ocakları, beden eğitimi kulüpleri açılıyor. Hükümet, Türk gençliğinin bu hayırlı hareketine yardım ediyor."*

1930 tarihli 5. sınıf Yurt Bilgisi kitabı ise bugünkü milli ve cumhuri devletin kurulmasının büyük zorluklarla gerçekleştiği belirtilmektedir. Ders kitabında cumhuriyete kavuşmak amacıyla Türk halkının çektiği zorlukları anlatp ders kitabı yazarı metnin sonunda anlatı boyunca öğrenciye sunduğu kanıtlara dayanarak şöyle devam etmektedir (Ali Seydi, 1930:34): *"İşte görüyorsunuz ya, bugünkü milli ve Cumhuri devletimiz böyle birçok sıkıntıların, çetin cidallerin, kavgaların neticesi olarak vücude geldi."* Ders kitabında cumhuriyet rejiminin özellikleri sıralanarak yücelme yapılmıştır (Ali Seydi, 1930:51-58)

"- Cumhuriyet iyi idaredir.
- *En iyi hükümet şekli cumhuriyettir.*
- *Cumhuriyet halk iradesidir."*

Ders kitabı meşrutiyet ve cumhuriyet idarelerini kıyaslamış, padişah yönetiminin sorunlu yerlerine değinmiştir (Ali Seydi, 1930:52-54):

> *"... Çünkü her iş onun elindedir, her iş onun keyfine, emrine bağlıdır. Vatan onun çiftliği, millet efradı onun esirleri, hükümet heyeti onların halis bendeleridir. Yaptığı yaptık, dediği dedik, hükümdar yani kral veya padişahın emir ve iradeleri kanunun üstündedir. Böyle memleketlerde halk ezilir, haktan, adaletten ümidi kesilir. O yerlerde asla terakki olamaz..."*

1929 tarihli 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında eski ve yeni kıyaslaması yoluyla Cumhuriyet öncesinde köylünün durumu anlatılmaktadır: *"Sabahtan akşama kadar çalışan köylüler, hiçbir zaman rahat nefes alamazlardı. Tohum ve öküz almak için yüksek faizle borç almağa mecbur kalırlar, sonra faizin altında ezilirlerdi. Faizci köylüyü sıkıştırır, bu sırada muhtekirler, madrabazlar ortaya çıkarlar, zavallıyı aldatırlar, günlerce emek sarf ederek yetiştirdiği mahsulü yok pahasına elinden alırlardı."* (Mithat Sadullah, 1929:87). Cumhuriyetle birlikte köylü refaha erişmiş, Köy Kanunu ile de köylünün ilerlemesinin önü açılmıştır. Kitap boyunca köylüyü kurtaran ve bugünkü düzeni sağlayan Cumhuriyet hükümetinin oluşturduğu Köy Kanunu sürekli vurgulanmaktadır (Mithat Sadullah, 1929:87-88):

> *"Cumhuriyet hükümetimiz köylerin iyi idare olunması ve köylülerin ilerlemesi için bir köy kanunu yapmıştır ki kitabımızda mühim maddelerini gördüğünüz bu kanun köylerin ilerlemesine doğru atılmış en kıymetli, en hayırlı bir adımdır... Zaten köy kanunu da köylülere böyle bir mecburiyet vermiştir."*

Rejimin tanıtımı sırasında eski yeni kıyaslaması devam etmektedir. Rejim aynı zamanda kıyafetlerimizi de düzene koymuştur. Artık eski kıyafetlere dönüş yoktur (Mithat Sadullah, 1929:178):

> *"Memleketteki her fena şeyi değiştiren cumhuriyet hükümeti giyinmemizi de bir intizam altına almış ve serpuş olarak şapkayı kabul etmiştir. Artık eskisi gibi sokaklarda entari ile ve keçe külahla dolaşmağa imkân yoktur."*

Cumhuriyet sadece kılık kıyafet ya da köy yaşamında düzenlemeler yapmamıştır. Aynı zamanda halkın uzun süredir mücadele verdiği salgın hastalıklara karşı da önlemler ve gelişmeler yaşanmıştır. 1933 tarihli 5. sınıf Yurt Bilgisi ders

kitabında cumhuriyet hükümetinin sağlık alanındaki gelişmelerle sıtma, frengi, trahom hastalıkları ile mücadele edildiğinden bahsedilmekte ve bu mücadelede Halk Sıhhat Kanununa öğrencinin uyması istenmektedir (Yurt Bilgisi, 1933:62):

> *"Cumhuriyet hükümetinin yaptığı en güzel şeylerden biri de sıtma, frengi, trohom mücadelesidir. Memleketin her tarafında sivrisineklerden geçen sıtma hastalığı vardı. Bu hastalık milletimizi kasıp kavuruyordu. Sora frengi denilen korkunç bir hastalık vardır. Cahillik yüzünden bu hastalık da memleketin bazı yerlerinde saldın yapıyordu. Trohom denilen göz hastalığı vardı. Bu hastalık göz kapaklarını kan çanağına döndürüyor, nihayet gözleri kör ediyor.*
>
> *İşte cumhuriyet hükümetinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti hastaları bunlardan kurtarmağa, hasta olmıyanları da korumağa karar verdi. Mücadele teşkilatı böyle ortaya çıktı.*
>
> *Bu mücadele sürdükçe bu hastalıkların kökü büsbütün kazınacaktır. Fakat unutmamalıyız ki vekalet ne kadar fedakârlık ederse etsin, bu hastalıklardan kurtulmak ve korunmak için biz de elimizden geleni yapmalıyız. Halk sıhhat kanunlarına riayet etmezse, kendini ve kendine yakın olanları hastalıklardan korumazsa devletin muvaffakiyeti daima yarıda kalır."*

Cumhuriyet rejimi var olan yönetim şekilleri arasında en iyisidir. 1939 tarihli 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabı, "*en güzel yönetim şekli cumhuriyettir*" ifadesini kullanmaktadır (Rona, 1939:5). Ders kitabında Türk milletinin büyük mücadelelerle *"Türk Yurdu"*nu kazandığı ve kendi kendini yönetmek amacıyla Cumhuriyetin kurduğu anlatılmaktadır (Rona, 1939:5):

> *"Öyleyse cumhuriyet, bir halk hükümetidir. Cumhuriyet Hükümetinde millet meclisinin yaptığı kanunlara cumhurreisinden en küçüğüne kadar herkes, severek boyun eğer. Cumhuriyet hükümetinde herşey halkın dilek ve isteğiyle yapılır. Bunun için Cumhuriyet, bizi ışığa götüren en güvenilir, en hayırlı bir yoldur! Yurdum üzerinde, öz tarlamdaki kadar rahat yaşıyorum. Milletimin bütün işlerini, kendi elimle seçtiğim ve güvendiğim insanlar görüyorlar. Cumhurreisimi gene güvendiğim kimseler, benin yerime seçiyorlar. Cumruriyetim beni her gün bir kat daha yüceltiyor, saydırıyor, rahata ulaştırıyor. Müstakil Türk Milleti, bütün dünya milletlerinden daha yüksek, daha verimli bir yaşama durumuna kavuşuyor. Yaşasın milletim, yaşasın canımdan sevgili CUMHURİYET'im."*

Cumhuriyet halkın özgür, düzenli ve huzur içinde yaşamasını sağlamıştır. Cumhuriyet sayesinde bağımsız Türk milleti yükselmeye ve yücelmeye devam etmektedir (Rona, 1939:6). Türk milleti cumhuriyete çok şey borçludur. Bu yüzden canını cumhuriyet için feda edebilir (Rona, 1939:16):

> *"Bugün adını söyledikçe göğsümüz kabaran, Türkiye Cumhuriyeti, böyle çok çetin boğuşmalarla kurulmuştur. Bizi düşman köleliğinden ve ölümden kurtaran Cumhuriyeti yaşatmak için canımızı, kanımızı onun uğruna adıyoruz."*

Cumhuriyet rejimi az zamanda birçok gelişme ve iyileşmenin olmasını sağlamıştır. Bu yüzden Türk milleti cumhuriyeti yükseltmek ve yücelmek için çalışmaya devam edecektir (Rona, 1939:120):

> *"Bizim bu kadar az zamanda bu kadar yükselten Cumhuriyet, bizim canımızdır. Her gün daha fazla çalışarak onu bir kat daha yüceltmeğe savaşacağız!.."*

Köy mektepleri için hazırlanmış olan 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında ise rejim sayesinde herkesin güvende olduğundan bahsedilmektedir (27-28):

> *" - Efendim İnzibat ve Aşayiş ne demektir?*
> - *Asayiş ve inzibat demek, bir memlekette yaşıyan ahalinin fena adamlardan, hırsızlardan, katillerden korunması; o memlekette güzel bir idare ve her işte bir intizam bulunması demektir. Asayiş ve inzibat bulunmıyan yerlerde, hiç kimse canından, malından, emin olamaz; ve o memleket her türlü terakkiden geri kalır. Bunun içi hükümetlerin birinci vazifesi asayişi temin etmektir."*

Rejim polisi ve askeriyle güvenliği sağlarken, okul ve öğretmenleriyle de *"vatan yavrularını"* cahillikten kurtarmaktadır (Mithat Sadullah, 1934:58): *"Devletin, askerlerile vatanı düşmanlardan muhafaza ettiğini; jandarma ve polislerle asayişini temin eylediğini; mektepler ve muallimler vasıtasile vatan yavrularını, ahaliyi cahillikten kurtarmağa çalıştığını gördünüz."* Cumhuriyet idaresi ile Türk milleti pek çok sıkıntıdan kurtulmuştur (Mithat Sadullah, 1934:89). Cumhuriyet idaresi köy ve köylü halkını da büyük sıkıntılardan kurtarmıştır. Köy kanunu ile ilerleme sağlanmıştır ve birkaç yıl içinde Avrupa köyleri kadar da gelişmiş olacaktır. Ders kitabında baş karakter Kaya amcasına yazdığı mektupta Cumhuriyet idaresi sayesinde köyündeki değişiklikleri anlatmaktadır (Mithat Sadullah, 1934:104-105):

> *"Kayadan İstanbuldaki amcasına mektup*
>
> *2-10-1934*
>
> *Amcacığım,*
>
> *Birkaç ay önce İstanbulda bizi gezdirmiştiniz. İstanbulun ve İzmirin güzelliklerini hiç unutamıyor, daima buradaki arkadaşlarıma anlatıyorum. Amcacığım, ben de size bugün köyümüzün güzelliklerinden bahsedeceğim. Siz üç seneden beri köyümüzü görmediniz.*
>
> *Cumhuriyet hükümetimiz, köylere ve köylülere çok iyi bakıyor. Köylülerin ilerlemesi için bir köy kanunu yaptı. Bu kanundan çok faydalar gördük ve görüyoruz.*
>
> *Son senelerde köyümüzde yapılan yeniliklerin başlıcaları şunlardır: Köyümüzün mektebine yeni bir muallim daha geldi, misafir odamız yeniden döşendi. Köydeki eski kahvehane şimdi temiz, güzel (lüks) lambalı bir gazino oldu. Köyün ileri gelenleri birkaç İstanbul gazetesine abone oldular. Akşamları dünlenmek için gazinoya gelenler, bir taraftan gramofon dinliyorlar; diğer taraftan gazete okuyarak dünyada olup bitenleri öğreniyorlar. Tarlalarında çalışan köylüler yeniden ev yaptıranlar ahırlarını ve kümeslerini evlerinden çok*

uzakta yaptırıyorlar. Yollarımız tamir edildi, bataklıklar kurutuldu. Bu gidişle birkaç sene sonra köyümüz, Avrupa köyleri derecesine yükselecek. Şunu diyebilirim ki köyümüzde insani ve medenî hayat başlamıştır.

Ellerinizden öper ve mektubunuzu beklerim sevgili amcacığım.

Kaya"

1940 tarihli 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında da Cumhuriyet hükümetinin köylü halkına verdiği destekten bahsedilmektedir. Cumhuriyetle birlikte artık *"sevgili köylü artık her bakımdan çok rahat çalışıyor"* (30) ve daha fazla ürün almaktadır. Bu koşulları sağlayan liderlere de teşekkür edilmektedir:

"Yurdu esirlikten kurtarıp bu şanlı duruma ve en ileri bir millet haline getiren sevgili Cumhuriyetimize, Ebedi Şefimiz Ulu Atatürk e ve Milli Şefimiz yüce İsmet İnönü ne candan bağlıyız.

Yaşasın Cumhuriyet!"

Rejimin köylü halkından beklediği *"her zaman kuvvetli ve aslan gibi bir köylü, çelik gibi yurttaşlar"* (Rona, 1940:39)" dır. Çünkü ilerlemek ve yükselmek için güçlü vatandaşlara ihtiyaç vardır. Yurttaştan Cumhuriyeti sevmesi ve koruması istenmektedir (Rona, 1940:49):

"Yurtdaş! Yalnız seni gözeterek senin için canla, başla çalışan Cumhuriyetini ne kadar sevsen gene azdır. Seni bu günkü rahat yaşama durumuna yükselten Cumhuriyetine karşı borcunu ancak bununla ödeyebilirsin: Onu her şeyden üstün tutmak, onu her zaman canından çok korumak!.."

Bu ders kitabında ders kitabı okuru dile gelerek Cumhuriyeti benimser, Cumhuriyeti Türklüğe kavuşmanın eşiği gibi görür. Aşağıdaki ifadelerde onay ve kabullenme görülmektedir (Rona, 1940:78):

"Düşmanları boğarak sevgili yurdu esirlikten kurtaran, şanlı bayrağımı onların kirli ayakları altından alarak göklere çıkaran ve milletimi en yüksek ve ileri duruma ulaştıran: CUMHURİYETİM'dir.

Göğsümü gere gere, korkmadan, çekinmeden bütün dünyaya haykırabilirim: Türküm… Türklüğümle, büyüklüğümle, Cumhuriyetimle öğünüyorum!

Ne mutlu Türküm, diyene!"

Cumhuriyet hükümetinin köylü halka bir desteği de köy çocuklarından başarılı olanları *"eğitmen"* olarak meslek sahibi etmesi olarak gösterilmiştir. Çünkü bu rejim fırsat eşitliği de sağlamaktadır (Rona, 1940:47):

"Eğitmen: Cumhuriyet Hükümeti, askerliğini yapan köy çocuklarının akıllı ve çalışkan olanlarını ayırıp eğitmen kurslarını da okutur. Onlara genel bilgilerden başka, köy ve çiftçilik için gereken birçok bilgiler öğretir. Bu kursları bitirdikten sonra köylerindeki

okullara gönderilen bu eğitmenler orda öğretmenlik yaparak köy yavrularını yetiştirir, onlara çiftçiliğin en faydalı ve verimli yollarını öğretirler. Eğitmen kurslarında her yıl yetişen binlerce eğitmen, Cumhuriyet Hükümetimizin köylüye en değerli bir armağanıdır."

1949 yılı Yurt Bilgisi Dersleri 5. sınıf ders kitabında da cumhuriyetin kurulması için büyük sıkıntılar çekildiğinden çok kanlar döküldüğünden bahsedilmektedir. Kitaba göre; şehit olanlar vatana karşı ödevlerini yapmışlar ve Cumhuriyeti hediye etmişlerdir (5-6):

"Çocuklar, cumhuriyeti elde etmek için milletin ne kadar çok sıkıntı çektiğini sizler bilmezsiniz. Az kan mı döküldü, az insan mı öldü, az er mi şehit oldu.

Ölenler vatana karşı ödevlerini yaptılar ve bu vatanı, iyiyi, doğruyu ve güzeli gerçekleştirmeye çalışan cumhuriyet ile bize armağan ettiler. Çocuklar, cumhuriyetin değerini bilelim. Cumhuriyetimize dört elle sarılalım."

Ders kitabı öğrencilere, bugünkü huzurlu rahat günlerin şehitlerin armağanı olduğu söylemektedir. Bu nedenle de öğrencilerden tembellik etmeden görevlerini yerine getirmelerini, fedakârlıkta bulunmaları, şehitleri asla unutmamaları istenmektedir (Ermat ve Ermat, 1949:6-7). Cumhuriyete kavuşmak kolay olmamıştır. Atalarımız büyük mücadelelerle cumhuriyeti elde etmiştir. Bu nedenle cumhuriyetle ne kadar övünülse azdır. Ders kitabı yazarı onay ve kabullenmeyle öğrencinin adına cumhuriyet için fedakârlık yapmaya söz vermektedir (Ermat ve Ermat, 1949:16):

"İşte çocuklarım, okuduklarımızdan da anladınız ki, dünkü karanlık padişahlık çağından kurtulup cumhuriyetin aydınlık yollarına geçmek kolay olmadı. Bunun için, bize bu büyük nimetleri veren cumhuriyetimizle ne kadar övünsek azdır. Atamızın emaneti olan cumhuriyeti yaşatmak için, kanımızı, canımızı onun uğruna feda etmekten çekinmeyeceğiz.

Ne mutlu bize, yürüdüğümüz yol cumhuriyetin ışıklı yoludur. Bu yol bizi iyiliğe, güzelliğe kavuşturan yoldur."

Uğruna can verilesi Cumhuriyet'in Türk halkına kattıkları "Cumhuriyetin İyilikleri" başlığı adı altında ders kitabında sıralanmaktadır. Öncelikle Cumhuriyet, yabancı ülkelerden Türk vatandaşlarının gelmesini sağlayarak *"harap yurdu şenlendirmiş"*tir (Ermat ve Ermat, 1949:16). Köylü halkı rahata kavuşturmuştur. Askerlik süresi belirlenmiştir. Ülkede demiryolları yapılmış, yollar ve köprüler inşa edilmiştir. Bataklıklar kurutulmuş, fabrikalar kurulmuş, yurdun her yerinde hastaneler, bakım evleri açılmıştır. Saltanat kaldırılarak okullar açılmıştır. Cumhuriyetle birlikte yapılan devrimler sıralanmış, Türk diline ve Türk kadınına da vurgu yapılmıştır (Ermt ve Ermat, 1949:16-19). Bölümün sonunda da Cumhuriyet ve Atatürk eşleştirilmiştir (Ermat ve Ermat, 1949:20):

"İşte çocuklar cumhuriyet bize bu sayısız iyilikleri ve yenilikleri getirdi. Biz de eskisinden daha fazla çalışarak milletimizi en ileri bir duruma götüreceğiz. Yurdu, gecelerin karanlığından kurtararak aydın bir gündüze kavuşturan, Türk'e dünyanın uygar milletleri arasında layık olduğu yeri veren ATATÜRK bu cumhuriyeti Türk çocuklarına emanet etmiştir. Yukarda söylenen yeniliklere ve iyiliklere yeni nesiller daha geniş ölçüde devam edecekti."

4.2.2.1. Cumhuriyet Bayramı

Milli bayramlar bağımsızlık mücadelesi veren ülkelerin tarihlerinde önemli rol oynar. Ayrıca bu bayramlar vasıtasıyla öğrencilere vatan sevgisi, ülkeye bağlılık, millet bilinci gibi değerlerin kazandırılması amaçlanır. Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarının ikisinde Cumhuriyet Bayramı vurgulanmıştır. Bu iki ders kitabından birincisi köy mektepleri için hazırlanmıştır. İkinci kitapta ise bayram kutlaması bir köyde geçmektedir.

Tablo 4 - 35: Yurt Bilgisi ders kitaplarında Cumhuriyet Bayramı

Ders Kitapları		Cumhuriyet Bayramı
3. Sınıf Ders Ders Kitabı	**Yeni Yurt Bilgisi 1934**	2
	Yeni Yurt Bilgisi 1929	-
4. Sınıf Ders Kitapları	**Yurtbilgisi Dersleri 1940**	1
	Yurt Bilgisi Dersleri 1948	-
	Yurt Bilgisi 1927	-
	Yurt Bilgisi 1930	-
5. Sınıf Ders Kitapları	**Yurt Bilgisi 1933**	-
	Yurtbilgisi Dersleri 1939	-
	Yurt Bilgisi Dersleri 1949	

Tablo 4-35'e göre taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında *"Cumhuriyet"* kavramı hemen hemen tüm ders kitaplarında varken (Tablo 4-33), Cumhuriyet Bayramı sadece 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ile 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitaplarında yer almıştır. Cumhuriyet'in ilanının 19 Nisan 1925'te

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda kabul edilen *"Cumhuriyetin İlanına Müsadif 29 Teşrinevvel Günün Milli Bayram Addi Hakkında Kanun"* 628 sayılı kanun ile 29 Ekim'in Milli Bayram olarak kutlanmasına ve ilk Cumhuriyet Bayramının da 29 Ekim 1925'te kutlanılmaya başlamasına rağmen 1927 Yurt Bilgisi (5.Sınıf), 1929 Yeni Yurt Bilgisi (4. sınıf), 1930 Yurt Bilgisi (5. sınıf) ve 1933 Yurt Bilgisi (5. sınıf) ders kitaplarında olmaması da dikkat çekicidir.

1934 tarihli 3. sınıflar için hazırlanmış Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında öğretmen öğrencilere *"Çocuklarım Çocuklarım, yarın Cumhuriyet Bayramımız var. bu gün sınıfımızı süsleyeceğiz. Size yeni bayraklar, süslü ve renkli kağıtlar aldım "* (89) diyerek bayram hazırlıklarını yaptırmaktadır. Kitaba göre öğrenciler öğlene kadar sınıfları bayraklarla süslemiş, öğleden sonra ise Cumhuriyet idaresine nasıl ulaşıldığı öğretmen tarafından öğrencilere anlatılmıştır (Mithat Sadullah, 1934:89). Ders kitabında ayrıca niçin Cumhuriyetin ilanının bayram olarak kutlandığına da cevap verilmiştir (Mithat Sadullah, 1934:92):

> *"Biz, Türk tarihinin bu en şerefli günlerini gördüğümüz için, çok bahtiyarız. Onun için her sene Cumhuriyetin kurulduğu gün bayram yapıyoruz."*

1940 tarihli Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında da Cumhuriyet Bayramı kutlamasına yer verilmiştir. Burada köyde Cumhuriyet Bayramının nasıl kutlandığı anlatılmaktadır. Anlatıma göre tüm yurtta bayram büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır (Rona, 1940:12):

> *"Cumhuriyet Bayramında bütün köylü, köy meydanında toplanırız. Birbirimizi kucakladıktan sonra tükenmez bir coşkunlukla bayramımızı kutlarız. Bu bayramda yurdun bütün köyleri, bütün şehirleri böyle coşar, sevinir. Çünkü bu bizim biricik bayramımız, en mutlu günümüzdür."*

4.2.2.2. Eski-Yeni Kıyaslamaları

Yeni reijimin tanıtılması, kabul ettirilmesi sürecinde yeniyi yücelteme, eskiyi kötüleme, eski ve yeni arasındaki farkları kıyaslama, yeninin getirdiği güzellikleri ve faydaları sunma doğal bir süreç olarak görülmektedir. Bu durum Cumhuriyet rejiminin halka tanıtılmasında da izlenmiştir. Ders kitaplarında yeni rejimin vatandaşa sunduğu kolaylıklar ve düzenlemeler yer almaktadır. Taranan tüm ders kitaplarında bu durumu görmek mümkündür.

Tablo 4 - 36: Yurt Bilgisi ders kitaplarında Eski-Yeni" kıyaslamaları

Ders Kitapları		Eski-Yeni
3. Sınıf Ders Ders Kitabı	**Yeni Yurt Bilgisi 1934**	5
	Yeni Yurt Bilgisi 1929	4
4. Sınıf Ders Kitapları	**Yurtbilgisi Dersleri 1940**	2
	Yurt Bilgisi Dersleri 1948	2
	Yurt Bilgisi 1927	1
	Yurt Bilgisi 1930	1
5. Sınıf Ders Kitapları	**Yurt Bilgisi 1933**	1
	Yurtbilgisi Dersleri 1939	2
	Yurt Bilgisi Dersleri 1949	1

Tablo 4-36 incelendiğinde taranan tüm Yurt Bilgisi ders kitaplarında eski rejimin kötülenmesi, yeni rejimin yüceltilmesi bulunmaktadır. Burada incelenen dönem aralığında da Cumhuriyetin kurulmasından 1950 yılına kadar yaşanan süreçte bu kötüleme ve yüceltme faaliyetinin devam ettiği de anlaşılmaktadır. Ders kitaplarının seviyelerine bakıldığında 3 ve 4. sınıf ders kitaplarında kıyaslamanın daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ve 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitapları eski rejim ve yeni rejim kıyaslamasının en fazla olduğu ders kitaplarıdır.

1929 tarihli 4. sınıf yeni Yurt Bilgisi ders kitabında eski ve yeni kıyaslamaları köylülerin tarım işlerinde sunulmaktadır. Modern tarım tekniklerinin daha önceden Anadolu köylüsü tarafından bilinmediğini şimdi ise bu durumun değiştiğinin belirtildiği (83) ders kitabında eski ile ilgili şu ifadelere yer verilmektedir (Mithat Sadullah, 1929:87):

> *"Sabahtan akşama kadar çalışan köylüler, hiçbir zaman rahat nefes alamazlardı. Tohum ve öküz almak için yüksek faizle borç almağa mecbur kalırlar, sonra faizin altında ezilirlerdi. Faizci köylüyü sıkıştırır, bu sırada muhtekirler, madrabazlar ortaya çıkarlar,*

zavallıyı aldatırlar, günlerce emek sarf ederek yetiştirdiği mahsulü yok pahasına elinden alırlardı."

Köylülerin eski düzende yaşadıkları zorlukların ardından Cumhuriyet ile iyileşmelerin yapıldığı anlatılmaktadır. Bu iyileşmelerin başında Köy Kanunu gelmektedir. Bu kanun ile artık *"köylülerimiz faizcilerin, madrabazların ellerinden kurtulacaklardır."* (Mithat Sadullah, 1929:87). Köylülerin ekonomik zorlukları için de Ziraat Bankaları destek vermektedir. Eski dönemde sağlık konusunda da büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Belediye hizmetlerinden olan altyapı hizmetleri kötü durumdadır. Bu da sağlık açısından tehlikelidir. Ders kitabında *"İstanbulda Göztepe, Erenköy gibi pek yakın yerlerde bile muntazam lağımlar olmaması ne fena bir haldir."* (Mithat Sadullah, 1929:135) denilerek dönemin en büyük kentinde dahi bu sorunun olduğu kanıt gösterilerek vurgulanmıştır. Yeni rejimle birlikte artık bu sorun çözülmüştür (Mithat Sadullah, 1929:135). Bu ders kitabında köylü çocukların eskiden köyünden asker olana kadar çıkmadıkları ve köyü dışında başka bir yer bilmediğinden bilgi ve görgü açısından geri kaldıkları da söylenmektedir (Mithat Sadullah, 1929:102). Ders kitabının ilerleyen sayfalarında köy çocukları gezmeye giderler. Böylece yeni düzende köy çocukları çok daha erken yaşlarda kasaba ve şehirleri görerek görgü ve kültürlerini artırmaktadırlar. Bu ders kitabı bir bakıma eski dönemde köy ve kent kavramının keskin bir çizgi olarak birbirinden ayrıldığını; yeni düzenle birlikte köy ve kent arasındaki uçurumun aşılabileceğini de öğrenciye sunmaktadır. Yeni rejimin köylü halkını rahata ve huzura kavuşturması önemle vurgulanmıştır.

Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında da eski-yeni kıyaslamaları yer almaktadır. Bu ders kitabına göre artık köyler gelişmiş, yakında Avrupadaki köyler düzeyine ulaşacaktır. Kitabın baş kahramanı Kaya İstanbul'da yaşayan amcasına yazdığı mektupta köyündeki güzel gelişmelere ayrıntılı şekilde yer vermektedir. 3. sınıfta okuyan Kaya'nın Avrupa köyleri hakkında bilgi sahibi olması da düşündürücüdür (Mithat Sadullah, 1934:104-105):

"Yeniden ev yaptıranlar ahırlarını ve kümeslerini evlerinden çok uzakta yaptırıyorlar. Yollarımız tamir edildi, bataklıklar kurutuldu. Bu gidişle birkaç sene sonra köyümüz, Avrupa köyleri derecesine yükselecek. Şunu diyebilirim ki köyümüzde insani ve medenî hayat başlamıştır."

1940 tarihli 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında da eski ve yeni kıyaslamalarında köylü üzerinde durulmuştur. Bu ders kitabında eski yönetim hakkında bilgi verilirken köylünün padişahın esiri olduğu anlatılmaktadır. Metnin sonunda ise ders kitabı yazarı sunduğu kanıtlara dayanarak hüküm vermektedir (24):

> *"Padişahın eğlencesine gereken kucak dolusu para, zavallı köylünün verdiği vergilerden toplanırdı. Harman zamanı köye gelen padişah memurları, köylünün yığınından A'şar vergisi canlarının istediği kadarını alırlardı. Köylüye çok defa tohumluk buğday bile bırakmazlardı.*
>
> *Köylü böyle tohumsuz ve aç kalınca, borç para bulmak için insafsız tefecilerin ellerine düşerdi. Tefeciler verdikleri paranın birkaç misli de faiz istediklerinden, zavallı köylünün borcu arttıkça artardı.*
>
> *Borcunu bilen namuslu köylü, aldığını ödemek için davarlarını, öküzlerini satar ve sabanını kendi omuzlarıyla çekerdi.*
>
> *Borca aldığı tohum en kötü, cılız ve bozuk buğdaylardan olduğu için iyi ve verimli ürün veremezdi. Aç kalan, hayvanlarını bile satan çiftçi gübre bulamazdı, tohumlarına ilaç atamazdı. Hemen hiçbir köyde tohum temizleyecek, biçecek, harman yapacak bir tek makine bile yoktu. Sel basması, dolu, kurak gibi bir felaket baş gösterince köylüye yardım edecek kimse bulunmazdı. Bitkilere; hayvanlara bir hastalık bulaşsa, kimse köylünün elinden tutup çaresini göstermezdi.*
>
> *Köylü, insafsızca alınan vergiden kalan bir iki çuval buğdayını satmak istese, yol açmadığı için bunu şehirlere getiremezdi. Yurtta okullar olmadığı için cahil kalan köylü, çiftçilikte ilerlemek yollarını da bilmezdi. O, dedesinden gördüğü gibi tarlasını sürer, fazla ürün çıkaramaz ve büsbütün kötü bir duruma düşerdi.*
>
> *İşte çocuklar… Padişah zamanında köylü, onların bir esiri ve bir uşağı gibi çok acıklı bir haldeydi."*

Cumhuriyetle köylü rahat bir yaşama kavuşmuş, modern tarım araçlarıyla tarımını yapmaktadır. Yapılan modern tarım sayesinde ürünleri yurt dışına da satıldığı ifadelerinde de eskiyi kötüleme görülmektedir (Rona, 1940:30):

> *"Osmanlı imparatorluğunda ekmeklik buğdayımızı bile yabancı memleketlerden alıyorduk. Bugün karnımızı doyurduktan başka, yabancılara her yıl milyonlarca liralık ürün satıyoruz."*

1948 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında ise eski devirlerde bilgi bakımından geride kalan köylerde Cumhuriyetle birlikte büyük değişimlerin olduğu vurgulanmaktadır. Cumhuriyetle birlikte okullar açılmıştır. Eski devirde yaşamış köy yaşlıları *"okulun önünden geçtikçe eski günlerini anarak içlerinin sızladığını söylerler."* (24). Yeni rejimle birlikte köylerde büyük gelişmeler olmuş, eski fakir ve bilgisiz günler sona ermiştir (Ermat ve Ermat, 1948:28):

> *"İşte çocuklar, Cumhuriyetten önce Türk köyünün hali böyle idi. Sözün kısası köyler bakımsız, köylü fakir ve bilgisizdi. Köylü türlü sıkıntı içinde bunalıyordu. Cumhuriyet bu sıkıntıları azaltmak için elinden gelen gayreti esirgemedi. Köylünün hakkını korudu, yurt içinde yollar yaptırdı, hastalıklarla savaştı ve bilimsizliği ortadan kaldırmak için köy*

enstitüleri kurdu. Sayısı 40000'den fazla olan köylerimizin muhtaç olduğu öğretmenler buralardan yetiştiriliyor. Köylü kız ve oğlanları arasından seçilen bu öğretmenler hem bilgi hem iş bakımından köylüye önderlik ediyorlar."

Muallim Abdülbaki tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında ise eski günler *"kara günler"* (Muallim Abdulbaki, 1927:22) olarak tanımlanmıştır. Ders kitabı yazarı öğrenciye *"Yavrularım"* diye seslenerek yakınlık kurmaktadır:

"Yavrularım, siz çok mesut çocuklarsınız. Bizim gördüğümüz kara günleri görmediniz. Milletimizin Cumhuriyet devrine kadar çektiğini ben size anlatayım."

Yazara göre Cumhuriyet döneminde yaşadıkları için çocuklar çok şanslı ve mutludur. Ancak yazarın nesli çok sıkıntılar çekmiş, kara günler yaşamıştır. Bu ders kitabında 22. sayfadan başlayarak 8 sayfa boyunca eski rejim kötülenmiştir. Padişah yönetiminin sert bir dille eleştirildiği metinde Abdülhamit'in yaptıkları çok ağır betimlemelerle anlatılmıştır. Metin içerisinde Osmanlılık ve Türklük kavramlarının karşı karşıya getirilmesi de ilgi çekicidir (Muallim Abdulbaki, 1927: 22-30):

"Milletimiz evvelce padişahlıkla idare ediliyordu. Padişahlar milleti istedikleri gibi idare ederler, milletin ne istediğini sormazlardı. Her şey padişahın dediği gibi olurdu. O zamana "istibdat devri" diyoruz. Müstebit padişahların sonuncusu İkinci Abdülhamit'tir. Millete hürriyet vereceğini vaat ederek padişahlığa gelen Abdülhamit, verdiği hürriyeti Ruslarla çıkan savaşı bahane ederek aldı. Millet Meclisi'ni dağıttı. Hürriyet fikrini ortaya koyan ve Millet Meclisi'ni toplattıran Mithat Paşa'yı sürdürdü. Sonra hapsettiği zindanda boğdurdu. Artık çok sıkı bir istibdat başlamıştı. Milletin hamiyetli evlatları, sürgünlerde, zindanlarda, çürüyor, hürriyet fikrini besleyen mektepliler denizlere atılıyordu. Kimse istediği kitabı bastıramaz, istediği kitabı okuyamazdı. Mekteplerde çocuklar, garplıların hürriyet fikirlerini, hürriyet mücadelesini öğrenmesinler diye genel tarih okutturulmazdı.

Millet, vatan, hürriyet kelimelerini yazmak, söylemek yasaktı. Basılacak kitapları "sansür" denilen cahil herifler, saray memurları okurlar, beğenmedikleri, şüpheli gördükleri yerleri çizerlerdi. Yahut kitabı zapt edip hiç bastırmazlardı. Gazeteler de sansürden geçerdi.

İlim, irfan çok geri idi. Padişah, milletin parasını kendi zevkine, kendi keyfine sarf eder, memurlara üç ayda bir maaş verilirdi.

Padişah birçok hafiyeler kullanırdı. Bu kötü adamlar, Saray'a doğru yanlış jurnaller verirler, şüpheli gördükleri adamların isimlerini, yaptıkları şeyleri jurnallere yazarlardı. Jurnale ismi geçen zavallılar, muhakeme edilmeden yakalanır, evleri mahkemeden bir hüküm alınmadan basılır, aranır, kendileri ta Afrika'nın bir ucuna, Fizan'a sürülür. Çoluk çocukları perişan olurdu. Onun için hiç kimse fikrini güvendiği arkadaşına bile söylemezdi. İstibdat, tamam 33 sene sürdü.

Padişah ve saray memurları millete zulüm ederken, milletin vatansever evlatları da boş durmadılar. Bir kısmı Avrupa'ya kaçtı. Orada gazete çıkarırlar, bu gazeteleri gizli gizli Türkiye'ye yollarlardı. Gençler arasında elden ele dolaşır, herkes bu zalim idareye karşı gelmek için fırsat beklerdi. Nihayet "İttihat ve Terakki" isminde bir fırka teşkil edildi. Birçok genç bu partiye giremedi. Milletin tahammülü son dereceye gelmişti. 1908 senesi Temmuz'unun 21.günü millet hürriyeti ilan etti. Abdülhamit de milletin bu genel galeyanına

karşı duramadı. Hürriyeti kabul etmeye mecbur oldu. Millet Meclisi toplandı. Memleketi idare etmek için bir kanun yaptılar. Bu suretle memleketimizde Meşrutiyet devri başladı.

...

Milletin padişahtan zorla aldığı bu Meşrutiyet, tam bir halk idaresi değildi. Millet Meclisi bulunmakla beraber padişah da vardı.

Millet padişah tarafından idare edilmiyordu, ama gene padişaha birtakım haklar bırakılmıştır. Hiçbir işi olmadığı halde kendi ve şehzadeler, milletin parasıyla yapılan saraylarda oturuyorlar, aylık alıyorlar ve pek güzel geçiniyorlardı. Padişah istediği zaman Meclis'i dağıtabiliyordu. Hele Millet Meclisi'nin üstünde üyeleri padişah tarafından tayin edilen bir meclis vardı ki, milletvekillerinin yaptığı kanunlar, bu meclis tarafından onaylanmadıkça hükümsüzdü. Padişahın çıkarına uygun olmayan kanunları bu saray adamları reddediyorlardı. İşte görüyorsunuz ki çocuklar, bu Meşrutiyet'in İstibdattan farkı pek azdı. Abdülhamit, Meclis'in kendine verdiği hakkı iyi kullanmadı. Hürriyeti bozmayacağına yemin ettiği halde yeminini bozdu. Asker arasına ihtilal soktu. Millet kendi kazandığı bırakmak istemediğinden, Abdülhamit'i tahttan indirdi. Fakat yine padişah ailesini korudu ve Abdülhamit'in kardeşi Mehmet Reşat padişahlık mevkiine getirildi. Zaman geçtikçe Meşrutiyet bozulmaya başladı. İttihat ve Terakki partisi, adeta Abdülhamit'in siyasetini benimsedi. Kendilerinden olmayanlara en küçük işi bile vermiyorlardı. Bu partiye karşı memlekette "Hürriyet ve İtilaf" isminde başka bir parti çıktı. Fakat bu partidekiler büsbütün istibdat taraftarı, eski fikirli adamlardı. Particilik orduya kadar girdi.

Balkan Harbi'nde bizim eski uşaklarımız olan Bulgar, Sırp ve Karadağ hükümetlerine mağlup olduk. Fırkacılık yüzünden koca Rumeli'yi kaybettik.

İçimizdeki Ermeniler ve Rumlar, hatta bizim dinimizden olan Araplar bile kendi milliyetlerini ileri sürerek bizden ayrılmak istiyorlardı. Hepsinin dernekleri vardı. Halbuki biz Türklüğümüzü bilmiyor ve hâlâ başımıza musallat olan Osman oğullarının ismini taşıyor, "Osmanlıyız" diyorduk.

İşte böyle bir zamanda hamiyetli Türkler, "Biz Türküz; vatanımız Türkiye'dir. Türklüğe çalışalım" diyerek Türk ocakları açtılar. Mecmualar çıkardılar. Evvelce tahkir edilen Türk adını yükseltmeye, millete Türklüğü öğretmeye başladılar.

Artık millet uyanmıştı. Türklerde milliyet fikri yükseliyordu."

Yine 1930 yılı tarihli Ali Seydi tarafından yazılmış 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında da Cumhuriyete ulaşmak için büyük sıkıntıların çekildiğini vurgulamıştır. Yazar eski dönemi kötüledikten sonra onay almak için okuyucuya şöyle seslenmektedir (Ali Seydi, 1930:34):

"İşte şörüyorsunuz ya, bugünkü milli ve Cumhuri devletimiz böyle birçok sıkıntıların, çetin cidallerin, kavgaların neticesi olarak vücude geldi."

1933 tarihli 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında ise Cumhuriyetle birlikte sağlık alanındaki gelişmelerden bahsedilmektedir. Cumhuriyet hükümeti sıtma, frengi, trahom gibi hastalıklarla mücadele etmiş; halkın bu konudaki cahilliğinin önüne geçilmiş ve hükümet halkın sağlığını görev olarak üstüne almıştır (Yurt Bilgisi, 1933:62):

"Cumhuriyet hükümetinin yaptığı en güzel şeylerden biri de sıtma, frengi, trohom mücadelesidir...İşte cumhuriyet hükümetinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti hastaları bunlardan kurtarmağa, hasta olmıyanları da korumağa karar verdi. Mücadele teşkilatı böyle ortaya çıktı. Bu mücadele sürdükçe bu hastalıkların kökü büsbütün kazınacaktır."

1939 tarihli 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında ise cumhuriyetin en güzel hükümet şekli olduğuna dikkat çekilir (5). Türk milleti için en hayırlı, en uygun hükümet şekli olan cumhuriyet tanıtımı yapılırken ders kitabı yazarı eskiyi şu şekilde öğrenciye tanıtmaktadır. Cumhuriyet öncesine gönderme yapılarak Türk halkına zarar verecek, onu felaketlere sürükleyecek zalim bir kralın (padişah) olmadığı belirtilir (Rona, 1939:5):

> *"Cumhuriyet hükümetinde artık millete zarar verecek, halkı felaketlere sürükleyecek, ona zulüm edecek kıral yoktur."*

Cumhuriyet halk için en uygun yönetim şekli olduğundan, bu hükümetin hazırladığı her türlü kanuna halk büyük bir zevkle uyacaktır. Cumhuriyet, "*bizi ışığa götüren en güvenilir, en hayırlı bir yoldur*!" (Rona, 1939:5).

Adalet alanında da eski ve yeni kıyaslaması yapılarak öğrenciye sunulmuştur. Yurtbilgisi Dersleri (1939) ders kitabında eskiden mahkemelerde kadıların olduğu ve bu kadıların elindeki kanunların iyi olmamasından dolayı mahkemelerde haksızlıklar olduğu belirtilmektedir. Bu durumun bugün olmadığını, bugünkü yasaların *"yeni ve güzel"* olduğu da ifadede öne çıkmaktadır. Eskinin haksızlık ve yanlışlık kelimeleriyle bağdaştırıldığı ifadede yeni, güzel ile bağdaştırılmıştır (Rona, 1939:56):

> *"Çocuklar! Eskiden devlet mahkemelerinin başında kadılar bulunurdu. Bunların elinde bugünkü gibi yeni ve güzel kanunlar da olmadığından mahkemelerde birçok haksızlıklar, yanlışlıklar da yapılabilirdi."*

1934 tarihli 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi kitabında ise eski adetlerin atılması istenmektedir. Yoksa bu "*hepimizin sonu*" olacaktır denilerek felaket haberciliği de yapılmaktadır (Mithat Sadullah, 1934:36).

Ulaşım konusunda da eski ve yeni kıyaslaması yapılmaktadır. Eskiden büyük sıkıntılarla bir yerden bir yere gidilirken artık yurdun *"demir ağlarla örüldüğü"* böylece ulaşım konusunda gelişmeler yaşandığı kanıtlarla vurgulanmaktadır (Mithat Sadullah, 1934:69-70):

> "*Bak oğlum, dedi. Eskiden bizim köyden Manisaya gelmekiçin neler çekerdik. Halbuki şimendiferle Çoban İsadan buraya, ne kadar az zamanda geldik, değil mi? Şimdi trenin faydasını anlıyorsun ya! Bundan otuz sene önce bu yolu atlarla, develerle ancak iki günde alırlardı. Tren olmıyan yerlerde gene böyledir. Hükümet şimdi her yere tren yapmağa, memleketi baştan aşağı demir ağlarla, yani, trenlerle örmeğe uğraşıyor."*

Eski rejimin kötülendiği Yeni Yurt Bilgisi 1934 ders kitabında *"padişah"* yönetiminin kötülüğünden, sadece kendisini düşünmesinden bahsedilmektedir (Mithat Sadullah, 1934:89-90): *"Eskiden milletimizin başında padişah denilen adamlar vardı. Bunlar milleti düşünmezler, hep kendi zevklerini düşünürler ve milleti bir esir sürüsü sayarlardı."* Paragrafın devamında Batı'dan alınan yeniliklerin eski kafalılar tarafından kötülendiği ve bu yeniliklerin kötü olduğuna dair halkın kandırıldığı ifade edilmektedir. Padişahlardan Abdülhamit ve Vahdettin'in bahsedildiği bölümde her iki padişahın da milletine kötü davrandığı anlatılmaktadır. Abdülhamit meclisi kapatmış, böylece Türk milleti büyük eziyetler çekmiştir. Halkına kötülük yapmıştır. Vahdettin ize düşmanla iş birliği yapmıştır (Mithat Sadullah, 1934:90):

> *"Milletimiz senelerce padişahların zulmü altında inledi. Nihayet bundan altmış sene kadar önce, Aptülhamit zamanında, hürriyet ilan edildi ve ilk millet meclisi açıldı. Fakat az bir zaman sonra Aptülhamit bu meclisi kapattı. Memleketi gene bildiği gibi inlete inlete idare etti."* Vahdettin ise düşmanla birleşerek *"Bu sıra İstanbulda (Vahdettin) isminde hain bir padişah vardı. Bu adam, düşmanlarımızla birleşerek milli kuvvetlerimizin üzerine "Kuvayi inzibatiye" ismini verdiği para ile tutulmuş serseri sürülerini göndermeğe kalkıştı."*

1949 tarihli Yurt Bilgisi Dersleri 5. sınıf ders kitabında da eski yönetim hakkında bilgi verilmiş *"dünkü karanlık padişahlık çağı"* olarak eski betimlenirken, *"cumhuriyetin aydınlık yolları"* denilerek yeni tanıtılmıştır (Ermat ve Ermat, 1949:16):

> "*İşte çocuklarım, okuduklarımızdan da anladınız ki, dünkü karanlık padişahlık çağından kurtulup cumhuriyetin aydınlık yollarına geçmek kolay olmadı. Bunun için, bize bu büyük nimetleri veren cumhuriyetimizle ne kadar övünsek azdır. Atamızın emaneti olan cumhuriyeti yaşatmak için, kanımızı, canımızı onun uğruna feda etmekten çekinmeyeceğiz.*
>
> *Ne mutlu bize, yürüdüğümüz yol cumhuriyetin ışıklı yoludur. Bu yol bizi iyiliğe, güzelliğe kavuşturan yoldur."*

4.3. ÇOCUK VE AHLÂK

1943 yılında toplanan II. Maarif Şûrasının gündem konularından biri de Ahlâk Eğitimi olmuştur. Ahlâk Komisyonu tarafından okunan rapora göre Ahlâk İlkeleri şu şekilde belirlenmiştir: Türklük idealine bağlı; çağdaş milletlerde kabul edilen Ahlâk ilkelerine bağlı, kendine ve diğer bireylere saygı gösteren, namus, şeref ve haysiyet sahibi bireyler yetiştirmek (II. Maarif Şûrası, 1943:104). Bu komisyonun yaptığı çalışmalar sonucunda yetiştirilmek istenen ideal Türk çocuğunun özellikleri şu şekilde sıralanmıştır (II. Maarif Şûrası, 1943: 104):

> *"1) İyi, doğru ve güzel olan manevi değerleri benimsiyerek yaşar ve etrafındakileri yaşatmaya çalışır. Kendi günlük hayatında çalışma ve başarıyle milletine en çok faydalı olur. Kendi menfaat ve saadetini milletin menfaat ve saadetinde arar ve bulur. Vazifesinde titizdir. Kendi hakları gibi başkalarının haklarını da aramakta uyanıktır. (MANEVİ DEĞERLERİ YAŞATMAK-ÇALIŞMAK-SORUMLULUK SAHİBİ-HAKLARA SAHİP ÇIKMAK)*
>
> *2) Milli egemenliğin ifadesi olan kanunlara bilgi ve sevgi ile uyar.(KANUNLARA İTAAT)*
>
> *3) İyi ve doğru işlere kendi teşebbüsü ile sarılır. Bilgi ve karakterlerine dayanarak çalışır ve işin soravını çekinmeden üzerine alır. Iyi ve doğru bildiği şeyleri cesaretle müdafaa eder. (ÇALIŞMAK-SORUMLULUK SAHİBİ OLMAK-İYİ VE DOĞRUYU SAVUNMAK).*
>
> *4) Cemiyet işlerinde yurttaşlariyle el ve emek birliği yapar. Geçmiş nesillerin bıraktıkları maddi, manevi, milli ve insani değerleri yalnız korumakla kalmaz, onları zenginleştirerek kendinden sonra gelenlere devreder. (DAYANIŞMA-GEÇMİŞİ KORUMAK VE GLECEĞE TAŞIMAK)*
>
> *5-Milletin en yüksek medeniyet seviyesine çıkarmayı ülkü bilir. (MİLLETİ İÇİN ÇALIŞMAK)"*

II. Maarif Şûrasında ideal Türk çocuğunun bu niteliklere ulaşmak için yapması gerekenler ise şöyle sıralanmıştır (Maarif Şûrası, 1943: 105): *"Ciddi çalışır, ödevine bağlıdır. Her yerde, her işte, her zaman doğruluktan da ayrılmaz, başkalarının ayrılmasına da meydan vermez. Yurttaşını sever, ona yardım eder ve güvenir."*

Aynı yıl Kastamonu Mebusu Tezer Taşkıran tarafından yazılmış ve uzun yıllar Yurt Bilgisi derslerinde yardımcı kaynak olarak okutulmuş "Türk Ahlâkının İlkeleri" adlı yardımcı ders kitabında "Türk Ahlâkının Toplumsal ve Kişisel İlkelerinin Başlıcaları" başlığı altında birey olarak Türk'ün toplumsal ve bireysel değerleri 23 maddede şu şekilde sıralanmıştır (1-4):

1) Türk yurdu varlığımızın temelidir. Her şeyimizi feda ederek cumhuriyetimizi, istiklâlimizi korumak en büyük ödevimizdir. Milli istiklale dayanmayan hayat Türk için ölümden beterdir. (FEDAKÂRLIK-BAĞIMSIZLIK)

2) Yurdunu seven Türk, memleket için faydalı bir iş tutar ve o meslekte en ileri olmak için çalışır. Tuttuğu işi seve seve, titizlikle, metodla, tam zamanında usanmadan yapar ve yarım bırakmaz. Çalışmak en büyük saadet kaynağıdır, tembellik cemiyet ve fertler için felakettir. (YURTSEVERLİK-ÇALIŞMAK)

3) Yurdun varlığını devam için yapılması gereken birçok işler vardır. Bunların her birini iyi ve namusiyle yapan her kişi aynı derecede saygıya değer. Elişi görenlerin millete hizmetleri kafa ile çarpışanlar kadar büyüktür. (ÇALIŞMAK-İYİ VE DOĞRU OLMAK)

4) Yapılan her işin başkalarına zararına dokunmamasına dikkat etmek şarttır. Başkalarının yaptığı işleri şahsi duygulardan sıyrılarak değerlendirmek lâzımdır. Her olayda iyi ve doğruyu görmek Türkün meziyetlerindendir. (İYİ VE DOĞRU OLMAK)

5) Bir ödev ancak tutulan iş tamamlandığı zaman biter. Onu herhangi bir bahane ile yapmamak veya eksik yapmak, başka birinin üzerine yüklemek hilekârlıktır. (SORUMLULUK-GÖREVİNİ YERİNE GETİRMEK)

6) Kendi şahsi faydalarını topluluğun menfaatinden üstün tutanların kurdukları cemiyetler daima yıkılmıştır. Bencillik, Ahlâksızlığın en büyüğüdür. (MİLLETİN MENFAATİNİ ÜSTÜN TUTMA)

7) Türk çocuğu gerçeği olduğu gibi görür, her yerde, her işte, her zaman doğruluktan ve samimilikten ayrılmaz. Başkalarının da ayrılmasına meydan vermez. Doğru ve iyi bildiğini yerinde çekinmeden söyler. (DOĞRU VE İYİ OLMAK)

8) Gösteriş ve şarlatanlık fert ve cemiyet için öldürücüdür. (SADE OLMAK)

9) Gerçeği candan sevmek, onu daima aramak ve ona gitmek en büyük başarı ve keşiflerin kaynağı olmuştur. (GERÇEKÇİ OLMAK)

10) Adalet toplumsal doğruluğun en güzel deyimidir, insanlar için azık kadar gereklidir. (ADALET)

11) Doğru emirlere uymak, intizam ve disipline bağlılık en büyük başarıdır. (EMİRLERE UYMAK-İTAAT ETMEK)

12) Aile cemiyetin çekirdeğidir. Aileye maddi ve manevi zarar getirebilecek her türlü hareket cemiyet ve insanlığa karşı en büyük suçtur. (AİLEYİ KORUMAK)

13) Herkesin sağlığını koruması tabiatın verdiği bir ödevdir. (SAĞLIĞINI KORUMA)

14) Kısa zaman için zevk veren zehirleri kullananlar, hem kendi hayatlarını tehlikeye korlar, hastalığa yol açarlar, hem de nesillerini ve cemiyetlerini soysuzlaştırırlar. (SAĞLIĞINI KORUMA-KÖTÜ MADDELERDEN UZAK DURMA-HALK SAĞLIĞI)

15) Başkalarının başarısından sevinmeye kendimiz alıştırmalıyız. Kıskançlık adiliğin en aldatmaz delilidir. Yalnız başarı gösterenlerden daha iyisini yapmaya çalışmak tabiî bir ilerleme kaynağıdır. Biribirine yardım edenler ve iyliğini sevenler hep birden yükselirler. (BAŞARIYA SAYGI-ÇALIŞMAK-YARDIM ETMEK-İYİLİK YAPMAK)

16) Nefse hakimiyet her türlü erdemin temelidir. Öfkeyi çabuk geçirmek ve öfkenin etkisine kapılmamak olgunluğun en güzel alâmetidir. Kin, intikam, insanı alçaltır. (ÖFKELENMEMEK-KİN TUTMAMAK)

17) Kibir küçüklüktür. Ahlâklı adam kendini olduğundan fazla görmez. (KİBİRLİ OLMAMAK)

18) Söyleneni dinlemek, başkalarının inançlarına saygı göstermek, yapılan yerinde tenkidleri hoş görmek toplumsal bir ödevdir (SÖZ DİNLEMEK-İNAÇLARA SAYGILI OLMAK-HOŞGÖRÜLÜ OLMAK)

19) Başkalarıyla eğlenmek, dedikodu yapmak Ahlâkça düşkünlüktür. (BAŞKALARINA SAYGI)

20) Öz saygısını, daha bilgili ve erdemli olmakla memnun etmeye alışmalıyız. Bu bir büyük saadet kaynağıdır. İstikbali düşünmek ve gereken tedbirleri almak lâzımdır. (ÖZSAYGI-BİLGİLİ VE ERDEMLİ OLMAK)

21) Estetik zevk, Ahlâk duygusunun yardımcısıdır. (ESTETİK ZEVK)

22) Lüks ve israffert ve cemiyet için yıkıcıdır. Yapıcılık tutum ve arttırma ile olur. Cömertlik ne kadar iyi ise cimrilik o kadar fenadır. (TUTUMLU OLMAK-CÖMERTLİK)

23) Merhamet ve şefkat insanlığın yüksek vasıflarındandır ve insanları biribirine bağlayan bağlayıcı bir kuvvettir. (MERHAMETLİ OLMAK-ŞEFKATLİ OLMAK)

Gerek II. Marif Şûrasının Ahlâk Komisyonu tarafından belirlenen Ahlâk İlkeleri gerekse Tezer Taşkıran tarafından yazılan Türk Ahlâkının İlkeleri yardımcı ders kitabında belirtilen ilkeler doğrultusunda Türk'e ait Ahlâkî özellikler bireysel ve toplumsal olarak ayırmak mümkündür.

Tablo 4 - 37: II. Maarif Şûrasında belirlenen Ahlâk ilkeleri ve Türk Ahlâkının İlkeleri yardımcı ders kitabına göre Türk'ün sahip olması gereken değerler

Türk'e Ait Ahlâkî Özellikler	
Kişisel Özellikler	**Toplumsal Özellikler**
Fedakârlık Çalışkanlık Doğruluk İyilik yapmak Sorumluluk sahibi olmak Gerçekçi olmak Sade olmak Sağlığı koruma Kötü maddelerden uzak durma Yardım etmek Kin tutmamak Kibirli olmamak Söz dinlemek Özsaygı Bilgili olmak Cömertlik Tutumlu olmak Estetik anlayış Merhametli olmak	Fedakârlık Bağımsızlık Kanunlara itaat Adalet bilinci Aileyi korumak Milleti için çalışmak Yurtseverlik Halk sağlığı Milletinin menfaatini üstün tutmak Dayanışma Kültür mirasına saygı ve gelecek nesillere aktarma İnançlara saygılı olmak Hoşgörülü olmak Saygılı olmak

Tablo 4-37'ye göre bir Türk insanında olması istenen bireysel özellikler fedakâr olmak, çalışkan olmak, doğru olmak, iyiliksever olmak, sorumluluk sahibi olmak, gerçekçi olmak, sade olmak, sağlıklı olmak, kötü madde kullanmamak, yardımsever olmak, kin tutmamak, kibirli olmamak, söz dinlemek, özsaygısı yüksek olmak, bilgili ve erdemli olmak, cömert olmak, tutumlu olmak, merhametli ve şefkatli olmak, sanat anlayışına sahip olmak, şeklinde sıralanabilir. Bu bireyin topluma karşı sahip olması gereken özellikler ise milleti ve vatanı için fedakâr olmak, bağımsızlığa düşkün olmak, kanunlara uymak, aileyi korumak, milleti için çalışmak, yurdunu sevmek, halk sağlığını tehlikeye atacak her türlü davranıştan uzak durmak, milletin menfaatini kendi menfaatinden üstün tutmak, toplum bireyleri ile dayanışma içinde olmak, geçmişten gelen maddi ve manevi değerlere sahip çıkmak ve gelecek nesillere aktarımını sağlamak, toplum bireylerinin inançlarına saygılı olmak ve hoşgörülü olmak, bireylere saygılı olmak sıralanabilir. Bu çıkan nitelikler doğrultusunda taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında yer alan Ahlâk unsurları Tablo 4-35'te şu şekildedir:

Tablo 4 - 38: Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuk ile ilgili verilen Ahlâkî değerler

Ders Kitapları	Çalışmak	Dayanışma	İyi Çocuk	Zararlı Alışkanlıkları Olmamak	Söz Dinlemek	Türk Çocuğu	Vatanını Sevmek	Yardım Etmek
YB 1927	4	1	1	2	-	2	-	-
YYB- 1929	10	1	1	-	1	-	3	1
YB 1930	1	-	-	-	-	-	1	-
YB 1933	2	-	-	-	-	1	-	-
YD 1939	3	1	-	1	-	8	3	-
YYB 1934	10	4	2	2	-	-	5	1
YD 1940	3	1	-	-	-	6	-	1
YBD 1948	4	1	2	-	-	5	-	1

Tablo 4-38'e göre taranan ders kitaplarında sunulan değerler ders kitaplarının basım tarihine göre sunulmuştur. Tablo 4-38 incelendiğinde ders kitaplarında temel olarak sunulan değerler; çalışmak, dayanışma, iyi çocuk, zararlı alışkanlıklara sahip olmamak, söz dinlemek, vatanını sevmek, yardım etmek olarak sıralanmaktadır. Sıralanan İdeal Türk çocuğunun niteliklerinde temel değer çalışmak üzerinedir. İdeal Türk çocuğu iyi ve doğru için çalışır. Milletine faydalı olmak için çalışır. Taranan tüm ders kitaplarında çalışmak çocuğun yapması istenen en önemli eylemdir. Çalışmak en fazla Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan 1929 tarihli 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ve 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitaplarında bulunmaktadır. Tablo 4-34'te dikkat çeken bir diğer konu *"Türk çocuğu"* başlığının olmasıdır. Taranan ders kitaplarından hareketle oluşturulmuş bu başlıkta ders kitabı yazarları *"Türk çocuğu*"nun niteliklerini sıralamaktadır. Özellikle Tarık Emin Rona tarafından yazılmış 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1939) ve 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ile Bedia Ermat-Kemal Ermat tarafından yazılmış 5. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1949) ve 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri ders kitaplarında *"Türk çocuğu"* vurgusu yoğun şekilde yapılmıştır. Bu kitaplar 1940 sonrasında okutulmuş ders kitapları olma özelliğine sahiptir.

Türk çocuğu doğruluktan ayrılmaz. Sorumluluk sahibidir. Hem kendi hakkını hem de başkalarının hakkını arar. Girişimcidir. İyi ve doğru olarak inandığı herşeyi savunur. Kanunlara uyar. Milletinin ona devrettiği maddi ve manevi değerlere sahip çıkar. Ülkesinin ilerlemesi için çalışır.

4.3.1. ÇALIŞKANLIK

İdeal Türk çocuğunun birincil özelliği çalışkanlığıdır. İyiyi ve doğruyu benimsemiş olan çocuk çalışmayı birinci görev edinmiştir. Çocuğun çalışmasında temel amaç milletine hizmet etmek üzerinedir. Çocuğun çalışkanlığı evde başlar okulda devam eder. Özellikle kitaplarda vurgulanan okulda çalışmak üzerinedir. Çocuk derslerine çalışmalıdır. Okulda çalışmanın neticesi vatanının mutluluğu için çalışmaya kadar gider. Aşağıdaki Tablo 4-36 incelendiğinde taranan tüm ders

kitaplarında *"çalışmak"* ile ilgili ifadelerin bulunduğu görülmektedir. 1929 tarihli Yeni Yurt Bilgisi (4. sınıf) ve 1934 tarihli köy mektepleri için hazırlanmış Yeni Yurt Bilgisi (3. sınıf) ders kitaplarında *"çalışmak"* vurgusu en fazla yapılan ders kitaplarıdır.

Tablo 4 - 39: Yurt Bilgisi kitaplarında "Çalışkanlık-Çalışmak"

Ders Kitapları		Çalışkanlık-Çalışmak
3. Sınıf Ders Ders Kitabı	**Yeni Yurt Bilgisi 1934**	10
	Yeni Yurt Bilgisi 1929	10
4. Sınıf Ders Kitapları	**Yurtbilgisi Dersleri 1940**	3
	Yurt Bilgisi Dersleri 1948	4
	Yurt Bilgisi 1927	4
	Yurt Bilgisi 1930	1
5. Sınıf Ders Kitapları	**Yurt Bilgisi 1933**	2
	Yurtbilgisi Dersleri 1939	3
	Yurt Bilgisi Dersleri 1949	1

Tablo 4-39'a göre çalışkanlık-çalışmak üzerine ders kitaplarında kullanılan ifadelerde çok yoğun şekilde 3. sınıf ve 4. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında rastlanmaktadır. Bu kitaplardan Yeni Yurt Bilgisi (1934 - 3. sınıf) ve Yeni Yurt Bilgisi (1929 - 4. Sınıf) ders kitaplarında çalışkanlıkla ilgili ifadeler 10 defa ifade edilmiştir. Bu ders kitaplarının yazarının Mithat Sadullah olması bu yoğunluğun nedeni olarak açıklanabilmektedir. Ayrıca tabloda *"çalışkanlık-çalışmak"* ifadelerinin sınıf seviyelerine ve yıllara göre de değişiklik gösterdiği, sınıf seviyelerine göre seviye arttıkça ifadenin azaldığı, yıllara göre de incelendiğinde yıllar ilerledikçe de ifadenin azaldığı anlaşılmaktadır. Özellikle Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki ders kitaplarında *"çalışkanlık-çalışmak"* ifadeleri daha yoğunken, 1940 sonrası ders kitaplarında *"çalışkanlık-çalışmak"* ifadelerinde azalma görülmektedir. Çalışmak ifadesi genellikle ders çalışmak, Türk milleti için çalışmak olarak ders kitaplarında yerini almıştır.

Taranan ders kitaplarında *"çalışkanlık-çalışmak"* üzerine olan ifadeler kronolojik sıra ile incelenmiştir. Muallim Abdülbaki tarafından yazılmış olan 5.sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında çalışmak Türk milletinin kendi ülkesi için yaptığı bir eylem olarak gösterilmektedir (Muallim Abdulbaki, 1927:20): *"Bütün Türkler, kendi milli devletlerinin, kendilerinin faydasına çalışırlar."*

Milletin düzen içinde çalışabilmesi için de devlet her türlü ortamı düzenlemekte ve korumaktadır (Muallim Abdulbaki, 1927:57-58):

> *"Bir millet, içeride emniyet bulunmaz, dış düşmanlarına karşı da bağımsızlığını koruyamazsa, serbestçe çalışamaz, başka milletlere esir olur. Onun için hükümetin yapacağı birçok işler vardır. Şimdi onları birer birer görelim:*
> 1. *Milletin serbestçe çalışabilmesi için vatanda emniyet olmalıdır. Kimse kimseye tecavüz etmemeli. Herkes devletin kanunlarına tabi bulunmalıdır. Eşkıyalar, fesatçılar halka zarar vermemelidir. İşte hükümet bu görevi yerine getirmek için bucak müdürleri, kaymakamlar, valiler tayin eder. Bunlar da birçok memurlar kullanırlar. Bu idareye "İçişleri" denir.*
> 2. *Dünyada Türkiye devletinden başka daha birçok devletler vardır. Mesela İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Bulgaristan... Bunları coğrafyada görmüşsünüzdür. Bunların hepsi birbiriyle ilişkide bulunuyor. Çıkarımız için bizim devletimiz de başka devletlerle ilişkide bulunmaya, dostluklar yapmaya mecburdur. Bu idareye "Dışişleri" derler.*
> 3. *Hükümet, kendisine verilen işleri yapmak, milleti ilerletmek için birçok memur kullanıyor. Bu memurlara vermeye, yapılacak işleri yapmaya para lazım. Hükümet, parayı milletten alır, bu işlere sarf eder. Devletin masraflarına, para işlerine bakmak da bir idaredir. Buna da "Maliye" derler.*
> 4. *Milletin kendi çıkarına istediği gibi çalışması, bağımsızlığının korunmasıyla olur."*

Eski dönemde halkın oturmayı zevk haline getirildiğinin anlatıldığı ders kitabında Türk gençlerinin oturmaması, yürümesi (yürümek ifadesini burada "ilerlemek, başlangıç noktasından hedefe doğru yol almak, çalışmak" olarak almak gerekir), adeta geçmişi telafi etmek istercesine dile getirilmiştir (Muallim Abdulbaki, 1927:177-178):

> *Anadolu'nun birçok yerlerinde oturmak bir zevk haline girmiştir. Evde oturmak, kahvede oturmak, komşuda oturmak, oturmak, oturmak!.. Cumhuriyet bütün bu kötülükleri baltaladı. Gençliğe, "Oturmayacaksın, daima yürüyeceksin. Vatanına faydalı olmak için oturmak değil; yürümek, dinç ve gürbüz olmak lazım. Vatanın kurtuluşu, senin kuvvetinde..." dedi. Artık Anadolu'nun her bucağında Türk gençliğinin hareketleri görülüyor.*

Ders kitabında Türk gencinin hareket etmesi, yürümesi, çalışması istenmektedir. Çocukların tüm hareketleri, yeni devletin dönemin çağdaş devletleri

ile farkı kapatmasını, vatanın güçlenmesini sağlayacaktır (Muallim Abdulbaki, 1927: 181).

"Çalışkanlık-çalışmak" ifadelerinin en yoğun olduğu ders kitaplarından 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında *"okulda çalışma"* şöyle vurgulanmaktadır (55-56): *"Mektepte arkadaşlar arasında iş birliği vardır. Hepsi aynı maksatla o aziz binada toplanmışlardır. Okumak, öğrenmek ve sonra hem kendi hayatlarını temin etmek hem de vatanlarının saadetine çalışmak: İşte mekteplilerin bütün emelleri, gayeleri budur."* Okula kutsallığın atfedildiği bu ifadelerde öğrenci rolündeki çocuk, arkadaşları ile iş birliği içindedir ve tüm çocuklar aynı amaç için bir aradadırlar. Bu amaç, vatanın (Yeni Türkiye) mutluluğu için çalışmaktır. Bu ders kitabına göre hayatta mutlu olmak için okulda geçirilecek bir dakika bile boş geçirilmemelidir (57): *"Hayatta mes'ut olmak; mektepte geçirdiğimiz vakitlerdeki faaliyetimize bağlıdır. Bundan dolayı mektepte kaybedecek bir dakika yoktur."* Okulda çocuğun gelecekle ilgili büyük görevlerin verildiği ders kitabında (57); okuldan sonra da ders çalışmaya vurgu yapılmaktadır. Ders çalışmamanın bir öğrenci için kaçınılmaz felaket olan sınıfta kalma ile neticeleneceğini anlatan ifadeler dikkat çekicidir (58). Ayrıca ders çalışmamak vatana millete ve Cumhuriyete nankörlüktür (58-59): *"Bir kere düşününüz: hükümet, her yerde mektep açıyor, muallimler buluyor Sizin tahsiliniz için bu kadar masraf yapıyor. Şimdi içinizden bazıları vazifelerini yapmazlar, yani derslerine iyi çalışmazlarsa vatana, millete, sevgili Cumhuriyete karşı nankörlük etmiş olmazlar mı?"* Bu ders kitabının yazarı Mithat Sadullah çocuğa onaylama sorusu sorarak ders çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Yazar *"sınıfta kalma"* felaketini öğrencilik hayatının en utanılacak durumu olarak belirtilmiş aynı zamanda anne ve babaya yapılan bir nankörlük olarak da ifade edilmiştir (58). Aynı ders kitabında *"Nasıl Çalışmalı (62-64)"* başlığı altında bir metin de bulunmaktadır. Burada ders kitabı yazarı rahat yaşamak için çalışmak gerektiğini ifade eder. Çalışmanın iki koşulu vardır: Düzen ve istikrar. Bu metinde örnek olarak iki çocuk sunulmuştur. Birinci örnekte dağınık çocuk ikincisi ise düzenli çocuktur (62-63).

> *"Çalışmakta ilk şart: intizamdır. Bir insanın ne kadar fazla çalışırsa çalışsın, eğer muntazam çalışmağı bilmiyorsa hiçbir şey elde edemez. Mesela, kitapları, defterleri, bütün eşyaları dağınık bir çocuk, en ufak bir iş için birçok zaman ve emek sarfetmek mecburiyetinde kalır; aradığını bulamaz, yorulur, öfkelenir, çalışmağa karşı olan hevesi kırılır. Halbuki muntazam bir çocuk az zaman içinde işini kolaylıkla bitirir ve rahat eder."*

Metnin devamında metafor kullanımı yapılmış hızlı hızlı çalışmak değil düzenli ve istikrarlı çalışmanın önemli olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca tembellerin toplum içinde yerlerinin olmadığı da ifade edilmiştir (64):

> *"İntizamsız ve fasılasız çalışmak, çok muzur olduğu gibi tembellik te insanı felakete sürükleyen bir beladır. Tembeller hiçbir şey yapamazlar. Bütün ömürlerinde sıkıntı çekerler, onların insanlar arasında hiçbir mevkii yoktur."*

Ali Seydi tarafından yazılmış olan Yurt Bilgisi (1930) çalışmak insanın temel görevi olarak gösterilmiştir *"köyde olsun, şehirde olsun, bütün insanlar yaşamak, aile hayatını temin edebilmek için çalışmağa, ilim, sanat öğrenmeğe mecbur ve muhtaçtır."* (6).

5. sınıf Yurt Bilgisi (1933) ders kitabında öncelikle çalışmak kavramını modern tarım yapmak için öğrenmeye çalışmak olarak görürüz. Burada metinde ülkedeki gelişmelere bağlı olarak Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsünün bulunduğunu, bu enstitüde ve bunun gibi okullarla tarım bilgilerinin geliştiğini ve bu yeni bilgilerin öğrenilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Böylece daha çok çalışılacak başka milletlerle tarım alanında yarışacak düzeye gelinecektir (Yurt Bilgisi, 1933:57):

> *"Çoğumuz rençper olduğu için ziraat bilgilerini öğrenmeğe çalışmalıyız. Artık babalarımızdan gördüğümüz gibi gidemeyiz. Dünyada başka milletlerin ziraat yolunda ne büyük işler yaptıklarını görüyoruz; biz onlardan geri kalmamalıyız."*

Ders kitabına göre sıralanan şu değerlere sahip olmak için çocukların çalışması gerekmektedir (Yurt Bilgisi, 1933:63-65):

> *"Temiz, çalışkan, yurdunu ölesiye seven, hakikatli vatandaşlar olmak için bilinmesi lazım gelen şeylerin hemen hepsini öğrendik. Hayatta hangi yolu tutarsak tutalım, daima temiz yürekli, sadakatlı, milletini, yurdunu sever, ak alınlı, yüksek vicdanlı bir Türk, bir insan olmağa çalışmalıyız."*

1934 tarihli 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabı da çalışmak kavramına en fazla vurgu yapan bir diğer ders kitabıdır. Bu ders kitabında aile tanıtımında keskin iş bölümü yapıldıktan sonra çocukların ders çalışmakla görevli oldukları belirtilmiştir. Bu çalışma eylemi evde ve okulda devam etmektedir (11-12):

"Çocuklar da annelerini, babalarını severler, onlarını sevindirmek için evde ve mektepte çalışırlar...Biribirilerini seven, biribirileri için çalışan aile halkı ne kadar bahtiyardır değil mi?"

Çocuk sadece ev ve okulda çalışmaz. Bunun dışında köy de verilen başka bir mekândır. Ders kitabının baş kahramanı Kaya öğretmeninin köyün tanıtılması için verdiği yazma ödevinde köyde yaşam anlatılmaktadır. Kaya'nın *"biz"* diliyle anlattığı metne göre; köy çocukları dört beş yaşından itibaren çalışmaya başlar; tarlada, çocuklar merada, köyde çalışmaktadır (Mithat Sadullah, 1934:14):

"Biz köy çocukları daha dört beş yaşındayken iş görmeye alışırız. Tavuklara bakarız; koyunları, inekleri otlatırız. Küçük testiler, bakraçlarla çeşmeden su getiririz. Öğleyin annelerimizin hazırladıkları yemekleri, tarlalarda çalışan babalarımıza, ağabeylerimize götürürüz. Yedi yaşına gelince mektebe gireriz. Her akşam mektepten gelince gene annelerimize babalarımıza yardım ederiz."

Bu çocuklar büyükleri ile birlikte onlar kadar çalışmaktadırlar hatta bu çalışma onlar için çok doğaldır. Köy çocuğu Kaya sütkardeşi Ahmet'e köy çocuklarının büyükleriyle birlikte bir yetişkin edasıyla çalışmasının anlatırken bu onun için gayet doğaldır. Cümlesinin sonundaki *"niye çalışılmasın?"* sorusu da dönem çocuğunun dünya algısıdır (Mithat Sadullah, 1934:20):

"Fakat biz köy çocukları, hep oyuncaklarımızı kendimiz ağaç dallarından yaparız. Hem köyde yalnız büyükler çalışmaz, çocuklar da iş görür. Sen yaşta olanlar evde annelerine yardım ederler, büyükler de tarlalarda babalarile iş görürler. Kimimiz inekleri sağarız; sütlerinden yağ, yoğurt, kaymak yaparız; kimimiz koyunların yünlerini kırparız. Çalışmayan kimse yok; hava temiz, yiyecek olduktan sonra neye çalışılmasın?"

Çalışmak aslında tüm kitap boyunca vurgulanır. Kitapta köylü bir baba tarımla ilgili oğluyla konuşurken cümlesini şu şekilde bitirmektedir (Mithat Sadullah, 1934:50):

"Çalışacağız oğlum ... Umuyorum ki üç ay sonra harman makinesi gelecektir."

Ders kitabında *"müstahsil (üretici, yetiştirici)"* konusu çocuklara öğretmen tarafından anlatılırken köylülerin boş durmadıkları, çalışıp ürettikleri bu yüzden de üretici oldukları anlatılmaktadır. Ancak öğretmen konuyu anlatırken *"biz"* söylemini kullanmış; *"Biz boş durup hazır yemiyoruz ki, çalışıp mahsul yetiştiriyoruz."* (Mithat Sadullah, 1934:73) cümlesini kurmuştur. Konunun sonunda ise öğretmen "çocuklarım" diye seslenmiş, durmamak, çalışmak öğüdünde bulunmuştur:

"Çocuklarım, bir memleketin ahalisi ne kadar çok eşya ve mahsulat yetiştirirse, o memleket o kadar zengin olur. Biz de çalışalım, hiç boş durmıyalım.. Çiftçiliğimizi, köyümüzdeki san'atleri ilerletelim, yetiştirdiğimiz mahsulleri satalım, cebimize para girsin."

Ayrıca bu ders kitabına göre köylülerin çalışması o kadar iyi durumdadır ki, Kaya'nın amcasına yazdığı mektupta köy halkının ne kadar düzenli çalıştığı ve birkaç sene içinde köylerinin Avrupa köyleri seviyesine geleceği belirtilmektedir (Mithat Sadullah, 1934:104)

1934 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında çalışmanın üretme boyutundan başka bir boyutu ise bilgi sahibi olmak için çalışmak olarak gösterilmiştir. Bu nedenle öğrenciden bilgi sahibi olmak için çalışması istenmiştir. Böylece ülke de ilerleyecektir (Mithat Sadullah, 1934:96):

"Herkes, vatanının yükselmesini ister. Vatan; bilgi ile yükselir. Şu halde hem kendimize, hem de vatanımıza karşı olan vazifemizi yapmış olmak için, bilgili olmağa çalışmalıyız."

Vatanın ilerlemesi için çalışmak her fırsatta vurgulanmaktadır (Mithat Sadullah, 1934:97):

"Vatanımız sevmek, devletin kanunlarına itaat etmek, vergi vermek, askerlik etmek, vatanın her suretle ilerlemesi için çalışmak. İyi bir Türk vatandaşı, bütün vatan hizmetlerine sevine sevine yapar; hem kendine ve ailesine, hem de köyüne, vatanına faydalı bir adam olmağa çalışır."

Ülkenin yükselmesi için iş birliği halinde çalışmak gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda da sivil toplum kuruluşları (Köy Kooperatifi, Hilâl-i Ahmer, Himaye-i Etfâl ve Tayyare Cemiyeti şubeleri, Köy Sigortaları) örnek olarak verilmiştir (Mithat Sadullah, 1934:100):

"Hepimiz vatanın yükselmesi için elbirliğile çalışmalıyız. Bu sebepten, her memlekette hükümet teşkilatına yardımcı, halk teşkilatı yapılır. Halkın bu hususstaki çalışmasına içtimai çalışma diyoruz. Halkın teşebbüsünden doğan bu teşkilata hükümet te yardım eder. İşte köy kooperatifi, Hilaliahmer, Himayeietfal ve Tayyare Cemiyeti şubeleri, Köy Sigortaları halk tarafından kurulmuş faydalı teşkilattır."

1939 tarihli 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında ise çalışmanın birinci amacı Cumhuriyeti yüceltmektir (Rona, 1939:20): *"Bizim bu kadar az zamanda bu kadar yükselten Cumhuriyet, bizim canımızdır. Her gün daha fazla çalışarak onu bir*

kat daha yüceltmeğe savaşacağız!..” Atatürk’ün ve İnönü’nün açtığı bu yolda çocuklar çalışmalıdır (Rona, 1939:47-48).

> *“Sevgili Cumhuriyetimizin ilk reisicumhuru, onu kuran ve milleti ölümden, esirlikten kurtaran Atamız, Yüce Atatürk’tü.*
>
> *İkinci Reisicumhurumuz da, sevgili babamız İsmet İnönü’dür. İstiklal savaşının ilk gününden beri Atatürk’le elele vererek bize İnönü’nü, Lozan’ı kazandıran ve Türk milletini dünyaya eşsiz bir devlet olarak tanıtan odur.*
>
> *Türk Milleti; kahramanlık, büyüklük, insanlık ve yurtseverlik örneği olarak böyle iki eşsiz varılk yarattığı için ne kadar övünse gene azdır.*
>
> *Çocuklar! Her zaman sevgisi gönlümüzde yaşıyan Ata’mızın ve bizi her gün biraz daha yükselten İnönü’nün açtığı nurlu yollarda var kuvvetimizle çalışmalıyız. Onların ölümden kurtararak bu kadar yükselttikleri bu yurt, bizlere emanet edilmiştir.*
>
> *Canımızdan kat kat sevgili olan bu varlıkları sonsuz bir gayretle koruyacağımıza geliniz bir defa daha andiçelim!..”*

1949 tarihli Yurt Bilgisi Dersleri 5. sınıf ders kitabında da *“durmadan çalışmak”* vurgulanmış ve Atatürk hatırlatılmıştır (Ermat ve Ermat, 1949:20):

> *“İşte çocuklar cumhuriyet bize bu sayısız iyilikleri ve yenilikleri getirdi. Biz de eskisinden daha fazla çalışarak milletimizi en ileri bir duruma götüreceğiz.*
>
> *Yurdu, gecelerin karanlığından kurtararak aydın bir gündüze kavuşturan, Türk’e dünyanın uygar milletleri arasında layık olduğu yeri veren ATATÜRK bu cumhuriyeti Türk çocuklarına emanet etmiştir. Yukarda söylenen yeniliklere ve iyiliklere yeni nesiller daha geniş ölçüde devam edecektir.”*

Cumhuriyetin ve ülkenin yükselmesi için çalışan kurumlardan biri de Halkevleridir. 1939 tarihli 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında Halkevler ve Spor kolu, Köycülük kolu, Gösterit kolu, Müzik ve Ar kolları ve ders salonları tanıtılmıştır. Çocuklar faydalı bilgiler edinmek için Halkevlerine gitmeli; buralardan faydalı bilgiler edinmeye çalışmalıdırlar (Rona, 1939:99):

> *“Yükselmemiz yolunda bu kadar çok faydalar bağışlayan Halkevlerine koşarak onlardan faydalanmağa ve oradaki ödevlerimizle millete yarayışlı olmağa çalışmalıyız.”*

4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında ise ailede iş bölümü ile çalışıldığına böylece rahat yaşanıldığına vurgu yapılır (Rona, 1940:7): *“Görüyorsunuz ya, çocuklar: Ev içinde, aile ocağında her birimizin ayrı biri var. Hepimiz yuvamız için çalışıyor, birbirimize faydalı olmağa savaşıyoruz. Hep birlikte çalışmak ve işlerimizi bölüşmekle çok rahat yaşıyoruz.”* Çalışmanın birinci amacı Cumhuriyeti (devleti) yükseltmektir. Bu nedenle devlet yükselmek için güçlü ve kuvvetli yurttaşlara ihtiyaç duyulmaktadır (Rona, 1940:39):*“Türkiye Cumhuriyeti daha pek çok yükselmek için her zaman kuvvetli ve aslan gibi bir köylü, çelik gibi*

yurtdaşlar istiyor!..” Sadece yurttaş değil Cumhuriyet de yurttaş için çalışmaktadır. Böylece yurttaş rahat yaşamaktadır (Rona, 1940:49):

> *“Yurtdaş!*
> *Yalnız seni gözeterek senin için canla, başla çalışan Cumhuriyetini ne kadar sevsen gene azdır. .Seni bu günkü rahat yaşama durumuna yükselten Cumhuriyetine karşı borcunu ancak bununla ödeyebilirsin: Onu her şeyden üstün tutmak, onu her zaman canından çok korumak!..”*

1948 tarihli 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında okulda çalışmak öne çıkmaktadır. Bu ders kitabına göre iş birliği halinde okulda çalışılmaktadır (5): *“Okulda yalnız başımıza değil, el birliğiyle çalışıyoruz; okul işlerini guruplar halinde yönetiyoruz.”* Derslerine çalışması istenen çocuktan üzerine düşen görevi yapması istenmektedir (Ermat ve Ermat, 1948:8):

> *“Öğrencinin kendine göre ödevleri vardır. Bunlar yerine getirilmelidir.*
> *...*
> *Okulda herkes birbirini saymalıdır. Öğretmenlerimizi saymalıyız, arkadaşlarımızı sevmeli ve korumalıyız. Okulu kendi evimiz bilmeliyiz. Okul eşyasını kendi malımız gibi korumalıyız. Hepimiz okulda üzerimize düşen ödevleri iyi yapmalıyız. Başkalarının işine karışmamalıyız. Derslerimizi zamanında hazırlamalıyız. Üzerimize düşün büyük küçük bütün ödevleri canla başla yapmalıyız.”*

Çocuklardan okulda derslerini çalışmasını isteyen ders kitabı üretmek için elbirliğiyle çalışmaya da vurgu yapar (Ermat ve Ermat, 1948:35): *“Çocuklar! Görüyorsunuz ya, iyi ürün almak, çok para kazanmak için elbirliğiyle çalışmak gerekir. Çiftçiye büyük faydası dokunan kooperatiflere her köylünün ortak olması lazımdır.”* Ayrıca çocuğa *“Türk çocuğu”* diye seslenen ders kitabı büyüyüp üretken bir insan olana kadar gelecek için iyi hazırlanmasını da çocuktan ister (Ermat ve Ermat, 1948:39):

> *“Türk çocuğu! Unutma ki, büyüdüğün vakit sen de bu yurtta yapacağın büyük işler var. Çok yıllar ve büyük günlere kavuşmak için en başta sağlığını gözetmelisin. O mutlu güne kavuşmak için bugünden hazırlar.”*

Taranan ders kitaplarında yüceltilen temel değer çalışmaktır. Durkheim’ın geleneksel toplum yapısındaki mekanik dayanışma modelinin ders kitaplarında kurgu halini gördüğümüz içerikte çalışmak en önemli erdemdir. Kendi için değil toplumu için çalışan insan bireyci değil toplumcudur. Bu nedenle yapılan her eylem vatan için, Türk milleti için yapılmaktadır. Çalışmak, Türk halkı için daha önce padişah için çalışmak iken artık çalışmak cumhuriyet için, Türk milleti için olarak kurguda

yerini almıştır. Ara vermeden, durmadan çalışmak bir anlamda dönemin diğer devletleri ile aradaki farkı kapatma kaygısıdır. Bu nedenle de Türk çocuğu üzerine büyük bir sorumluluk alarakTürk milletini ve cumuriyeti yüceltmek, yükseltmek uğruna durmadan çalışır.

4.3.2.VATANSEVERLİK

Taranan ders kitaplarında çalışmak ve vatanseverlik kavramları içiçe geçmiş durumundadır. Çalışmak vatanseverliğin bir göstergesi gibidir. Vatanı korumak, vatanı için silah eline almak, vatanı için canını feda etmek de vatanseverlik olarak gösterilmiştir.

Tablo 4 - 40: Yurt Bilgisi ders kitaplarında "vatanseverlik"

Ders Kitapları		Vatanseverlik
3. Sınıf Ders Ders Kitabı	**Yeni Yurt Bilgisi 1934**	5
	Yeni Yurt Bilgisi 1929	3
4. Sınıf Ders Kitapları	**Yurtbilgisi Dersleri 1940**	-
	Yurt Bilgisi Dersleri 1948	-
	Yurt Bilgisi 1927	-
	Yurt Bilgisi 1930	1
5. Sınıf Ders Kitapları	**Yurt Bilgisi 1933**	-
	Yurtbilgisi Dersleri 1939	3
	Yurt Bilgisi Dersleri 1949	2

Tablo 4-40'a göre 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabı vatanseverlik ile ilgili en fazla ifadenin yer aldığı kitap olarak görünmektedir. 4. sınıf ders kitaplarından sadece 1929 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında vatanseverlik ile ilgili ifadelere rastlanırken 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarından Ali Seydi tarafından yazılan Yurt Bilgisi ders kitabında 1 (bir) defa, Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan Yurtbilgisi Dersleri (1939) ders kitabında 3 (üç) defa ve Bedia Ermat-Kemat Ermat

tarafından yazılmış olan Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında 2 (iki) defa "vatanseverlik" ile ilgili kavramların geçtiği görülür.

1929 tarihli Yeni Yurt Bilgisi (4. sınıf) ders kitabında vatanseverlik kavramı çalışmakla eşleştirilmiştir. Öğrenciler okula "*okumak, öğrenmek ve sonra hem kendi hayatlarını temin etmek, hem de vatanlarının saadetine çalışmak*" (Mithat Sadullah, 1929:56) için gitmektedirler. Okuldaki tüm çalışmalar vatana hizmet içindir (Mithat Sadullah, 1929:57). Öğrenciler çalışmalıdır. Çalışmamak *"vatana, millete, sevgili Cumhuriyete karşı nankörlük"* olarak nitelendirilmiştir (Mithat Sadullah, 1929:58): *"Şimdi içinizden bazıları vazifelerini yapmazlar, yani derslerine iyi çalışmazlarsa vatana, millete, sevgili Cumhuriyete karşı nankörlük etmiş olmazlar mı?"*

Ali Seydi tarafından yazılmış olan Yurt Bilgisi ders kitabında ise Türk yurdunun kutsallığından bahsedilmektedir. Türk yurdunun her karış toprağı ataların kanıyla yoğurulmuştur. Bu yüzden de Türkiye çocuk için *"çok sevgili ve mukaddestir"*. Metinin devamında ise vatanı korumak, vatan için canını vermek, ona hizmet etmek vazife olarak gösterilmiştir (Ali Seydi, 1930:14-15):

> *"Yurdumuzu severiz.*
> *Sevgili yurdumuzu, Türkiyeyi ve burada yaşayan Türkleri düşmanların şerrinden, tecavüzünden kurtarmak için devletimiz her türlü tedbiri almıştır ve Türk bu sevgili vatanımızı muhafaza ve müdafaa etmek için kanını akıtmağa hazırdır.*
> *Çünkü biz bu vatanda doğduk, bu vatanda büyüdük. Cetlerimiz, dedelerimizin mezarları bu topraklardadır. Vatanımızın her karış toprağı; büyükbabalarımızın kaniyle yuğurulmuştur.*
> *Onun için yurdumuz olan Türkiye bize çok sevgili çok mukaddestir. Oraya hiçbir düşman ayağının basmasına, hiçbir Türk razı değildir.*
> *Vatanımızı muhafaza ve müdafaa etmek, onun için canımızı vermek, ona hizmet eylemek, onu şenlendirmek hepimizin büyük ve vicdani bir vazifesidir, bir borcudur."*

1934 tarihli Yeni Yurt Bilgisi 3.sınıf ders kitabında da vatanseverlik kavramı vatanı koruma, canını feda etme olarak sunulmuştur. Türk gençleri vatanı korumak için seve seve askere gitmektedirler (YYB Mithat Sadullah, 1934:81): *"Askerler, vatanımızın bekçisidirler. Bütün Türk gençleri, yurtlarının bekçisi olmak istedikleri için, askere sevine sevine giderler."* Vatanın düşman eline düşmesi en büyük felakettir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti bağımsız bir devlettir ve Türkler (biz) bu nedenle vatanlarını çok severler (Mithat Sadullah, 1934:88):

> *"İnsanlar ancak vatanlarında rahat edebilirler. Bir millet için vatanın düşman eline geçmesinden büyük felaket olamaz; böyle bir millet esir demektir.*

Müstakil olmıyan millet, esir millettir. Esir milletler, serbest çalışamayan, başkalarının isteklerine göre, ve başkaları için çalışan milletlerdir.

Biz, rahatça yaşadığımız, birçok iyiliklerini gördüğümüz, güzel yurdumuzu çok severiz."

Çocuklar bağımsız bir ortamda yaşayarak yurt sevgisi edinirler. Ders kitabında çocuklarda yurt sevgisinin gelişimi şu şekilde anlatılmıştır (Mithat Sadullah, 1934: 89):

"Küçük çocuklar bile yattıkları ve oynadıkları odayı, gezdikleri bahçeyi severler. Evlerinde bulundukları vakit, başka yerlerde bulundukları zamandan daha rahat görünürler. Çocuklarda "Yurt sevgisi" böyle başlar. Vatanımız dünyanın en güzel yerleridir. Geniş tarlalar, dağlar, ormanlar ve çağlıyanlar hep buradadır. Bereketli topraklarımızdan, geniş nehirlerimizden güzel ormanlarımızdan her zaman istifade ediyoruz."

Ders kitabında vatanını sevmek "*iyi bir Türk vatandaşı"*nın vasıflarından biri olarak sunulmuştur (Mithat Sadullah, 1934:97):

"Vatanımız sevmek, devletin kanunlarına itaat etmek, vergi vermek, askerlik etmek, vatanın her suretle ilerlemesi için çalışmak.

İyi bir Türk vatandaşı, bütün vatan hizmetlerine sevine sevine yapar; hem kendine ve ailesine, hem de köyüne, vatanına faydalı bir adam olmağa çalışır."

1939 Yurtbilgisi Dersleri (5.sınıf) ders kitabında da vatanseverlik vatan savunması boyutunda ele alınmıştır. Türk çocuğu vatan savunmasında en önemli kişidir. Her Türk gibi *"asker doğmuş, asker ölür"* (Rona, 1939:39): *"Türk çocuğu! Yurdun biricik varlığı, biricik kuvveti, biricik desteği sensin. Asker olduğunu unutma. Her Türk yurtdaşı asker doğar, asker olarak ölür."* Yurt savunması için çocukta inanç, kuvvet ve geçmişten gelen şan vardır. Metin içinde *"biz"* dili kullanılmış, metnin sonunda ise *"sen"* diliyle çocuktan askerlik bilgisini arttırması çocuktan istenmiştir (Rona, 1939:62):

"Türk toprakları üzerinde, yüz yıllardan beri bir tek düşman barınamadı ve bundan sonra da barınamayacaktır. Yalnız bunun için ordumuzu her gün bir parça daha kuvvetlendirmeye, onu her zaman her milletin hatta dünyanın en üstün bir ordusu haline getirmiye var kuvvetimizle çalışmalıyız.

Bu iş için gönlümüzde inan, kolumuzda can, adımızda şan her zaman vardır. Bunlarla birlikte askerlik bilgimizi, silahlarımızı, uçaklarımızı ve donanmamızı da kat kat arttırmağa çalışmalıyız. Bunu hiç aklımızdan çıkarmayalım.

1949 tarihli Yurt Bilgisi ders kitaplarında da vatanseverlik vatan için canını feda etmek boyutunda ele alınmıştır. Çocuklar gerektiğinde vatanları için canlarını feda ederler. Aşağıdaki ifadelerde kullanılan *"biz"* dili aynı amaç uğruna herkersin bir arada toplandığını göstermektedir (Ermat ve Ermat, 1949:2):

"Ne mutlu bize! Tarihi şanla, şerefle dolu olan Türk milletinin çocuklarıyız. Yurdumuzu, vatanımızı canımızdan çok sever, milletimiz için gerektiği gün canımızı veririz."

Ders kitabında betimlenen çocuk; Cumhuriyetin kazanılması ve bu güzel günlerde çocukların yaşayabilmesi için yapılan tüm fedakârlıkların farkındadır. Günü geldiğinde de Türk çocuğu da bu fedakârlıkları yapanlar gibi davranmaktan kaçınmayacaktır. Bunun için çocuk dile gelerek söz vermektedir (Ermat ve Ermat, 1949:6-7):

"Ölenler bize rahat çalışabilmek için bağımsız bir yurt bıraktılar. Şimdi bizim için tembellik etmek, ödevlerimizi yapmamak, onların fedakarlıklarına karşı haksızlık ve bize verdikleri özverilik örneğine uymamazlık olur. Millet için fedakârlık edenleri hep anacak, biz de onlar gibi olacağız."

1939 tarihli 5. sınıf Yurtbilgisi Ders kitaplarında vatanseverlik başka bir boyutta da ele alınmıştır. Sağlık boyutunda vatanseverlik kavramının ele alındığı içerikte yere tükürmek, yol ve akarsu kenarlarına abdest bozmak, sokaklara tükürmek gibi davranışlar insan sağlığını tehlikeye atacağından, yurtsever Türklerin bu davranışları yapmayacağı belirtilmektedir (Rona, 1939:83):

"Arkadaş! Yerlere tükürmek, yol ve akarsu kenarlarına abtest bozmak, sokaklara süprüntü atmak sağlığın en büyük düşmanlarıdır. Hepimizi korkunç hastalıklara salan bu kötülüklerden her zaman sakınmak, Türklüğümüze yakışan en büyük yurt severliktir. Millet sağlam bir yurtdaşa, rahat ve dertsiz bir hayata ancak bu yollarla kavuşabilir."

Aşağıdaki tabloda ders kitaplarında yer alan *"vatanseverlik"* kavramıyla çocuktan beklenen davranış boyutu özet olarak sunulmuştur:

Tablo 4 - 41: Vatanseverlik kavramından hareketle ders kitaplarında çocuktan beklenen davranışlar

Ders Kitapları	Davranışlar
Yeni Yurt Bilgisi 1929-4.sınıf	Okumak, çalışmak, vatanın saadeti için çalışmak
Yurt Bilgisi 1930-5.sınıf	Vatanı korumak, vatan için canını feda etmek.
Yurtbilgisi Dersleri 1939-5.sınıf	Vatanını korumak ve savunmak, halk sağlığını tehlikeye atacak davranışlardan uzak durmak.
Yeni Yurt Bilgisi 1934-3.sınıf	Vatanı korumak, vatan için canını feda etmek.

Tablo 4-41 incelendiğinde 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929) tarihli ders kitabında vatanseverliğin bir boyutu çalışmak olarak ifade edilmiştir. Bu ders kitabında çocuk vatanı için çalışarak vatanseverliğini göstermektedir. Ali Seydi tarafından yazılmış olan 5. Sınıf Yurt Bilgi (1930), Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan 3. Sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ve Bedia Emat-Kemal Ermat tarafından yazılmış olan 5. Sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1949) ders kitaplarında vatanseverlik ölüm ile eşleştirilmiştir. Vatan için canını feda etmek her üç ders kitabında da ortak noktadır. Bu durumda sınıf seviyelerinin dikkate alınmadığı, çocuğun gelişim düzeyine göre 3., 4. ve 5. sınıf ders kitaplarında farklılık olabileceği anlayışının aksine çocuğun pedagojik açıdan gelişim düzeyi düşünülmeden ders kitaplarının içeriklerinin oluşturulduğunu düşünmek kaçınılmazdır. Sınıf seviyelerinin dikkate alınmamış olması; "vatan için canını feda etme"nin slogandan öteye gidemeyeceğinin de başka bir yorumudur. Tarık Emin Rona tarafından 5. sınıflar için yazılmış olan Yurtbilgisi Dersleri (1939) ders kitabında ise "halk sağlığı"na vurgu yapılması, halk sağlığını korumanın da vatanseverliğin başka bir yolu olduğunun işaret edilmesi de dikkat çekicidir.

4.3.3. FEDAKÂRLIK

Fedakârlık, bir amacın gerçekleştirilmesi için herhangi birşeyden vazgeçme olarak tanımlanmaktadır. Taranan ders kitaplarında fedâkarlık boyutunda çocuktan beklenen davranış, vatanı için canını feda etmek olarak betimlenmiştir. Aşağıdaki tabloda taranan ders kitaplarında *"canını feda etmek"* ifadesinin yer aldığı özet tablo sunulmuştur.

Tablo 4 - 42: Yurt Bilgi ders kitaplarında "fedakârlık"

Ders Kitapları		Fedakârlık
3. Sınıf Ders Ders Kitabı	**Yeni Yurt Bilgisi 1934**	3
4. Sınıf Ders Kitapları	**Yeni Yurt Bilgisi 1929**	-
	Yurtbilgisi Dersleri 1940	-

	Yurt Bilgisi Dersleri 1948	-
	Yurt Bilgisi 1927	-
	Yurt Bilgisi 1930	1
5. Sınıf Ders Kitapları	**Yurt Bilgisi 1933**	-
	Yurtbilgisi Dersleri 1939	3
	Yurt Bilgisi Dersleri 1949	2

Tablo 4-42 incelendiğinde Mithat Sadullah tarafından yazılmış 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934), Ali Seydi tarafından yazılmış 5. sınıf Yurt Bilgisi (1930), Tarık Emin Rona tarafından yazılmış 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1939) ve Bedia Ermat - Kemal Ermat tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1949) ders kitaplarında *"fedakârlık"* ile ilgili ifadelere rastlanmaktadır. Tablo 4-42'ye göre çalışmada incelenmiş olan 4. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında *"fedakârlık"* ile ilgili ifadeler bulunmamaktadır.

1930 tarihli Yurt Bilgisi ders kitabında çocuktan vatanı için canını feda etmesi istenmektedir; "*Vatanımızı muhafaza ve müdafaa etmek, onun için canımızı vermek, ona hizmet eylemek, onu şenlendirmek hepimizin büyük ve vicdani bir vazifesidir, bir borcudur.* " (Ali Seydi, 1930:15).

1939 tarihli Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında da vatan için canını feda etmesi beklenmektedir (Rona, 1939:39): *"Türk çocuğu! Yurdun biricik varlığı, biricik kuvveti, biricik desteği sensin. Asker olduğunu unutma. Her Türk yurtdaşı asker doğar, asker olarak ölür."*

1949 Yurt Bilgisi ders kitabında da Türk milletinin çocuklarından yurdu için canını vermesi istenmektedir (Ermat ve Ermat, 1949:6-7):

> *"Ölenler bize rahat çalışabilmek için bağımsız bir yurt bıraktılar. Şimdi bizim için tembellik etmek, ödevlerimizi yapmamak, onların fedakârlıklarına karşı haksızlık ve bize verdikleri özverilik örneğine uymamazlık olur. Millet için fedakârlık edenleri hep anacak, biz de onlar gibi olacağız."*

Taranan kitaplarda fedakârlık değeri "canını yurdu için feda" etmek olarak öne çıkmaktadır. Çocuk tıpkı ataları gibi canını vermekten sakınmaz. Küçücük bedeninde üstlendiği sorumluluğun farkındadır. Çocuk aile ocağında anne ve babasının kendi için yaptığı fedakârlıklarla büyümüş, okula geldiğinde öğretmneleri ve okul idaresinin onun için yaptıkları fedakârlıklara şahit olmuştur. Atalarından miras kalan *"fedakârlık"* duygusu çocuğun dünyasında sürekli canlı tutulmuştur. Bu yüzden küçük yaşta ülke için ölmek çocuk için kaçınılmazdır.

4.3.4. İYİ ÇOCUK

Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında *"iyi ve terbiyeli çocuk"* ifadesi geçmektedir. Bu ifadelerden hareketle ders kitaplarında betimlenen "iyi çocuk"un özellikleri ve bu *"iyi çocuk"*tan beklenen davranışlar sunulmuştur.

Tablo 4 - 43: Yurt Bilgi ders kitaplarında "iyi çocuk"

Ders Kitapları		İyi Çocuk
3. Sınıf Ders Ders Kitabı	**Yeni Yurt Bilgisi 1934**	2
	Yeni Yurt Bilgisi 1929	1
4. Sınıf Ders Kitapları	**Yurtbilgisi Dersleri 1940**	-
	Yurt Bilgisi Dersleri 1948	2
	Yurt Bilgisi 1927	-
	Yurt Bilgisi 1930	-
5. Sınıf Ders Kitapları	**Yurt Bilgisi 1933**	-
	Yurtbilgisi Dersleri 1939	-
	Yurt Bilgisi Dersleri 1949	-

Tablo 4-43'e göre *"iyi çocuk"* kavramının yer aldığı ders kitapları; 1929 tarihli 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi, 1934 tarihli 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ve 1948 tarihli

5. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri'dir. Taranan kitaplardan 5. sınıf seviyesinde hiçbir ders kitabında *"iyi çocuk"* ifadesi yoktur.

4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında öğrencinin (çocuk) arkadaşlarına karşı nazik, iyi ve terbiyeli davranması istenmektedir. İyi ve terbiyeli çocuk arkadaşlarıyla iyi geçinir ve arkadaşlarını incitmez. Arkadaşlarının hatasını hoş görür, *"onlara gücenmez"* (59-60):

> *"Mektepte dikkat edilecek şeylerden biri de arkadaşlarla iyi geçinmektir. En ufak bir sebeple öfkelenerek arkadaşlarını incitmek pek fenadır. Daima nazik, terbiyeli ve iyi kalpli olmalıyız. Arkadaşlarımız bize karşı bir hatada bulunurlarsa hemen onlara gücenmemeliyiz."*

1934 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında ise köy halkının kadın, erkek ve çocuk iyi kalpli, çalışkan insanlar olduklarından bahsedilmektedir (Mithat Sadullah, 1934:14): *"Köy yurdu baştan başa çalışkanlık yuvasıdır. Köy halkı da kadınları ve çocuklarile beraber, bu yuvanın iyi kalpli, çalışkan insanlardır."* Aynı ders kitabında süt kardeşi Ahmet'e köyümü anlatan Kaya da köy halkını iyi insanlar olduklarını, kendisi de köyü ziyaret ettiğinde bunu göreceğini ifade eder (Mithat Sadullah, 1934:22):

> *"Köy, çok güzel bir yerdir Ahmet. Orada her şeyde başka bir tatlılık var. Sonra biz köylülerin kalplerimiz de iyidir. Hepimiz şen yaşarız. Köyümüzün en akıllısı olan muhtarımıza karşı saygı duyarız, onun sözlerini baba sözü gibi dinleriz. Muallimimiz de çok iyidir. Dedim ya orada herkes kardeş gibidir. Herkes el ele verip çalışır. Zaten gelecek sene, sen de gelirsen gözlerinle göreceksin ya..."*

1948 tarihli Yurt Bilgisi dersleri ders kitabında okul kooperatifinin kurulması ile kooperatiften gelen gelirlerle yoksul arkadaşlarına çocukların yardım ettikleri anlatılmaktadır. Böylece çocuklar arkadaşlarına faydalı olabilmektedirler (Ermat ve Ermat, 1948:5-6):

> *"Bu alım satımdan hasıl olan karın bir parçası ile yoksul arkadaşlarımıza yardım ediyoruz... Okuldaki bütün arkadaşlarımızı kardeşimiz gibi severiz. Bunların içinde kimsesiz olanlara yoksuzluklarını duyurmamaya çalışırız. Zaten Türk çocukları birbirlerini severler ve korurlar."*

Ders kitabında okul ile ilgili başlıkta öğretmenlerin çocukları iyi birer Türk çocuğu olarak yetiştirmeye çalıştıkları anlatılmaktadır. Öğrencinin temel amacı *"iyi bir Türk çocuğu"* olmaktır (Ermat ve Ermat, 1948:7-8):

> *"Öğretmenlerimiz bizi iyi birer Türk çocuğu olarak yetiştirirler. Bu değerli insanlar, işlerini büyük bir gayretle başarmağa çalışırlar. Bize yararlı bilgiler verirler. Bize el birliğiyle çalışmanın yollarını öğretirler. Her zaman, her yere yardım ederler..."*

Taranan ders kitaplarında "*iyi"* kelimesi ile kastedilen anlam belirsizdir. Köylü insanların iyi olması, yardım etmek ve iyi Türk çocuğu kavramları da bu belirsizliğin açıklanmasında yeterli görünmemektedir.

4.3.5. SÖZ DİNLEMEK-İTAAT ETMEK

Ders kitaplarında çocuklardan babasının ve öğretmenin sözünü dinlemesi, otoriteye itaat etmesi, kanunlara kendi isteğiyle itaat etmesi istenmektedir.

Tablo 4 - 44: Yurt Bilgisi ders kitaplarında "Söz dinlemek-itaat etmek"

Ders Kitapları		Söz Dinlemek/İtaat Etmek
3. Sınıf Ders Ders Kitabı	**Yeni Yurt Bilgisi 1934**	3
	Yeni Yurt Bilgisi 1929	2
4. Sınıf Ders Kitapları	**Yurtbilgisi Dersleri 1940**	1
	Yurt Bilgisi Dersleri 1948	-
	Yurt Bilgisi 1927	1
	Yurt Bilgisi 1930	1
5. Sınıf Ders Kitapları	**Yurt Bilgisi 1933**	-
	Yurtbilgisi Dersleri 1939	-
	Yurt Bilgisi Dersleri 1949	-

Tablo 4-44 incelendiğinde 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında *"söz dinlemek-itaat etmek"* kavramının en fazla kullanılan ders kitabı olduğu görülmektedir. 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında da 2 (iki) defa söz dinlemek hakkında ifade bulunmaktadır. Her iki ders kitabının yazarı Mithat Sadullah'tır. Muallim Abdulbaki tarafından yazılan 5. sınıf Yurt Bilgisi (1927), Ali Seydi tarafından yazılan 5. sınıf Yurt Bilgisi ve Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitaplarında da *"söz dinleme-itaat etme"* ifadeleri bulunmaktadır. Tablo ders kitaplarının seviyelerine göre incelendiğinde taranan kitaplardan en fazla 3 ve 4. sınıf ders kitaplarında *"söz dinlemek-itaat etmek"* ifadesinin olduğu söylenebilir. Ayrıca tablo ders kitaplarının basım tarihleri göz önüne alınarak yorumlandığında 1940 sonrası ders kitaplarında *"söz dinlemek-itaat etmek"* ifadelerinin neredeyse hiç olmadığı anlaşılmaktadır.

"Söz dinleme-itaat etme" eylemleri orotite ile ilgili ifadelerdir. Ders kitaplarının otorite tanıtma stratejisi kullanarak sundukları unsurlar ve bu unsurların tüm taranan kitaplardaki özet durumu aşağıdaki tabloda sunurlmuştur:

Tablo 4 - 45: Ders kitaplarında otorite tanıtma strateji ve bu strateji ile kullanılan unsurlar

Argümanlar	YYB 1934	YYB 1929	YD 1940	YBD 1948	YB 1927	YB 1930	YB 1933	YD 1939	YBD 1949
Otorite (Genel)	-	-	1	4	1	1	-	6	-
Devlet	1	-	-	-	5	5	-	15	7
Mustafa Kemal	3	2	3	2	5	5	1	5	2
İnönü	-	-	2	2	1	1	-	5	1
Okul	6	1	10	4	-	-	1	1	1
Muallim-Öğretmen	6	-	2	3	-	-	1	1	-

Tablo 4-45 incelendiğinde hemen hemen tüm ders kitaplarında otorite tanıtımının kullanılan genel stratejilerden olduğu anlaşılmaktadır. Otorite tanıtımının daha çok devlet ve devlete bağlı kavramlar çevresinde kullanıldığı, bunu yanı sıra dönemin tarihi kişilerinin de otorite tanıtımında kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Ayrıca okul ve okul idaresi ve öğretmenin de otorite tanıtımında kullanılan diğer unsurlar olduğua görülmektedir. 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında otorite tanıtımı daha çok okul ve öğretmen çevresinde gelişmiştir. 1929 tarihli 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabı ise otorite tanıtımı konusunda Mustafa Kemal ve okul ögelerini kullanmıştır. 4. sınıf Yırtbilgisi Dersleri (1940) ders kitabı otorite tanıtımında daha çok okul ögesine başvururuken Bedia Ermat-Kemal Ermat tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabı da okul, öğretmeni tarihi kişilikleri otorite tanıtımında kullanmıştır. Muallim Abdülbaki tarafından yazılmış olan 1927 tarihli 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabı devlet ve Mustafa Kemal öğelerini kullanırken yine aynı dönemde ve aynı seviyede okutulmuş Ali Seydi tarafından yazılmış 5. sınıf Yurt Bilgisi (1930) ders kitabı da aynı unsurları kullanmıştır. Maarif Vekâleti tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi (1933) ders kitabında otorite unsurları yok denecek kadar azdır. Tarık Emin Rona tarafından yazılmış 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1939) ders kitabında otorite tanıtımı için devlet, Mustafa Kemal ve İnönü ön plana çıkan unsurlar olmuşlardır. Bedia Ermat-Kemal Ermat tarafından yazılmış 5. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1949) ders kitabında ise devlet ve Mustafa Kemal öne çıkmaktadır.

4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında çocuklardan öğretmenlerinin sözünü dikkatle dinlemeleri istenmektedir (57): *"Ders zamanında yalnız dersle meşgul olmalıdır; hocaların sözünü büyük bir dikkatle dinlemelidir."* Aynı ders kitabında mektep idaresine de itaat etmek gerektiği vurgulanır. Çünkü okul kuralları çocukların (ders kitabında bizim) faydası için konulmuştur (Mithat Sadullah, 1929:60):

> *"Yolsuz bir harekette bulunursak bunu bize ihtar eden mektep idaresine tamamile itaat etmeliyiz. Bizim istifademiz için konmuş olan mektebin bütün nizamlarına hepimiz riayet etmeye mecburuz."*

Muallim Abdülbaki tarafından yazılmış olan Yurt Bilgi kitabında da küçük bir hükümet yapısı olarak gösterilen okul idaresi tanıtılmış, ardından genel bir itaat etme eylemi çocuktan beklenmiştir. Okul idaresinin (müdür ve öğretmenler) koydukları kurallara çocukların (biz) riayet etmelerinin gerekliliği ve doğallığı metin içerisinde verilmektedir (Muallim Abdulbaki, 1927:57):

"Köyde hükümeti temsil edenler, köy muhtarı ve ihtiyar meclisi, ilçede ve ilde kaymakam, vali ve bunlara tabi memurlardır. Hükümetle milletin hepsine birden de "devlet" diyoruz. Okulumuzda da bir hükümet örneği var. Müdürümüz ve öğretmenlerimiz... Bunlar bizi idare ediyorlar. Biz onların koydukları nizamlara, kurallara uyuyoruz."

1930 tarihli Ali Seydi tarafından yazılmış Yurt Bilgisi kitabında ise vergi vermenin bir kural olduğundan bahsedilerek; vergi vermemenin hırsızlık olduğu belirtilir. *"Terbiyeli, hamiyyetli bir Türk bu adiliğe tenezzül etmez."* denilerek, vergi verilmesi istenmektedir (Ali Seydi, 1930:103). 3.sınıf Yeni Yurt Bilgisi kitabında ise kitabın anlatıcısı olan Kaya'nın köyünü anlatırken muhtaı için *"Köyümüzün en akıllısı olan muhtarımıza karşı saygı duyarız, onun sözlerini baba sözü gibi dinleriz."* (Mithat Sadullah, 1934:22) ifadesinde muhtarın devleti temsil etmesinin yanında Kaya'nın muhtar ve baba benzetmesi Kaya'nın gözünde her iki kişinin de otorite temsili olduğunun bir göstergesidir.

Söz dinlemek: Baba > Muhtar > Devlet

Aynı ders kitabında milletin yaşaması için düzene ihtiyaç olduğu bu yüzden de kanunlara uymanın her vatandaşın görevi olduğu belirtilir (Mithat Sadullah, 1934:96). Ayrıca en önemli vatanî görevlerden biri de kanunlara itaat etmektir ve iyi bir Türk vatandaşının niteliklerinden biridir (Mithat Sadullah, 1934:97):

"Vatanımız sevmek, devletin kanunlarına itaat etmek, vergi vermek, askerlik etmek, vatanın her suretle ilerlemesi için çalışmak. İyi bir Türk vatandaşı, bütün vatan hizmetlerine sevine sevine yapar; hem kendine ve ailesine, hem de köyüne, vatanına faydalı bir adam olmağa çalışır."

1940 tarihli Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında da belediyenin koyacağı kurallara uyulması her şehirlinin görevi olarak sunulmuştur. Kurallara uymak *"boyun eğmek"* olarak ifade edilmiştir (Rona, 1940:65). Aşağıdaki tabloda taranan kitaplarda çocuğun söz dinleme-itaat etme davranışını *"kime?"* sorusu sorulduğunda alınan cevapların tablosu sunulmuştur:

Tablo 4 - 46: Yurt Bilgi kitapları "Kime itaat edilmesini ister?"

Ders Kitapları	Çocuğun Kime İtaat Etmesi İstenir?
Yeni Yurt Bilgisi 1934-3.sınıf	Muhtar (Devlet)

Yeni Yurt Bilgisi 1929-4.sınıf	Öğretmenler, Okul idaresi
Yurtbilgisi Dersleri 1940-4.sınıf	Belediye (Devlet)
Yurt Bilgisi 1927- 5.sınıf	Okul idaresi
Yurt Bilgisi 1930-5.sınıf	Devlet

Tablo 4-46 incelendiğinde 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında çocuğun yakın çevresindeki otorite figürlerine yani muhtara itaat etmesi istenmektedir. 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında ise çocuktan okuldaki otorite figürlerine itaat etmesi, bu figürlerin sözünün dinlenmesi istenmiştir. 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında belediyenin kurallarına uyulması istenerek, belediyeye yani devlete itaat etmesi çocuktan beklenir. Muallim Abdülbaki tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi (1927) ders kitabında okul idaresine itaatten bahsedilmektedir. Ali Seydi tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi (1930) ders kitabında ise çocuktan devlete itaat edilmesi beklenmektedir. Bu durumda 1930 öncesi ders kitaplarında *"söz dinlemek-itaat etmek"* konusunda çocuk okuldaki müdür ve öğretmenleri ile karşı karşıya kalırken 1930 kitabı ile bu durum muhtar, belediye yani devlet olarak sunulmuştur.

4.3.6. BAĞIMSIZLIK

Yurt bilgisi ders kitaplarında *"bağımsızlık"*a ayrı bir vurgu yapılmaktadır. Türk milletinin en önemli özelliklerinden biri *"bağımsız olması"*dır. Çünkü Türk milleti özgürlüğüne düşkündür.

Tablo 4 - 47: Yurt Bilgisi ders kitaplarında "bağımsızlık"

Ders Kitapları		Bağımsızlık
3. Sınıf Ders Ders Kitabı	**Yeni Yurt Bilgisi 1934**	-
4. Sınıf Ders Kitapları	**Yeni Yurt Bilgisi 1929**	-
	Yurtbilgisi Dersleri 1940	-

	Yurt Bilgisi Dersleri 1948	-
	Yurt Bilgisi 1927	3
	Yurt Bilgisi 1930	1
5. Sınıf Ders Kitapları	**Yurt Bilgisi 1933**	-
	Yurtbilgisi Dersleri 1939	1
	Yurt Bilgisi Dersleri 1949	2

Tablo 4-47'ye göre bağımsızlık konusu taranan ders kitaplarından 5. sınıf ders kitaplarında yer almaktadır. Çalışmada taranan 3. ve 4. sınıf ders kitaplarında "bağımsızlık" ile ilgili ifadeler bulunamamıştır. Muallim Abdulbaki tarafından yazılmış 5. sınıf Yurt Bilgisi (1927), Ali Seydi tarafından yazılmış olan 5.sınıf Yurt Bilgisi (1930), Tarık Emin Rona tarafından yazılmış 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1939) ve Bedia Ermat-Kemal Ermat tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1949) ders kitaplarında bağımsızlık ile ilgili ifadelere rastlanırken aynı seviyedeki Maarif Vekâleti tarafından yazılmış 5. sınıf Yurt Bilgisi (1933) ders kitabında bağımsızlık ile ilgili ifadeler yoktur. 5 sınıf ders kitaplarına kronolojik olarak bakıldığında incelenen dönem boyunca (1923-1950) *"bağımsızlık"* konusunun ele alındığını söylemek mümkündür.

Muallim Abdübaki tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında ders kitabı yazırı çocuklara seslenerek; *"Fakat çocuklar, Türk esir olmaz."* (17) demektedir. Atatürk'ün rehberliğinde kahraman Türk milleti zincirlerini kırmıştır (Muallim Abdulbaki, 1927:17): *"Eğer kahraman milletimiz, zincirlerini kırmasaydı, Gazi Paşa'mız rehberlik etmeseydi, biz de bu milletler gibi esir kalacaktık."* Ders kitabı yazarına göre *"dünyada en büyük nimet bağımsızlıktır. Bağımsızlık için ölümü bile göze almak gerekir. Çünkü özgür ölmek, esir yaşamaktan evladır. Türkiye devleti de bağımsız bir devletir ve Türk halkı devletlerinin yararına çalışmaktadırlar*" (Muallim Abdulbaki, 1927:20). Bağımsızlığı ve kendimizi korumak askerlikle olduğundan askerliğe önem verilmelidir (Muallim Abdulbaki, 1927:105): *"Bağımsızlığımızı ve kendimizi korumak, askerlikle olur. Askerliğe*

hepimiz büyük bir önem vermeli ve hükümetimiz çağırınca gitmeli, vatanımızı korumaya hazır bulunmalıyız."

Ali Seydi tarafından yazılmış Yurt Bilgisi ders kitabında da bağımsızlığa vurgu yapılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin bağımsız bir cumhuriyet olduğunun vurgulandığı metinde büyük mücadelelerle bağımsızlığına kavuşmuştur (Ali Seydi, 1930:19-21):

> *"Fertlerin hürriyeti mensup oldukları milletin hürriyetine bağlıdır. Bu düsturu asla unutmayalım... Başat (Vahdettin) namındaki hain padişah ile onun beş on dalkavuğundan başka bütün Türkler: ya istiklal! Ya ölüm diye bağırdılar. Başlarına şimdiki büyük Cumhurreisimiz (Gazi Mustafa Kemal) Hazretlerini geçirdiler. Büyük gayretler, cesaretler göstererek Yunan ordularını on beş günde mahv ve perişan ettiler. Bunun üzerine Avrupalılar hakkımızı tanıdılar ve (Lozan) şehrinde bizimle yaptıkları muahede mucibince istiklalimizi kabul ve tasdik ettiler. Bu şerefli, zaferli muvaffakiyet üzerine artık Osmanlı padişahına nihayet verildi. Halifelik kaldırıldı. Cumhuriyet ilan edildi. Binaenaleyh şimdiki milli Türk devleti tamamiyle müstakil bir Cumhuriyettir."*

Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında ise yazar *"biz"* diliyle konuşarak bağımsız bir devletin yurttaşı olmanın mutluluk verici olduğunu ifade etmektedir (Rona, 1939:2):

> *"Bugün bütün dünya içinde en şerefli bir yer kazanmış olan müstakil TÜRK DEVLETİnin yurttaşlarıyız. Ne mutlu bize!"*

1949 tarihli Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında ise Türk milletinin var olduğu günden beri bağımsız yaşadığı, Türk'ün bağımsızlığa âşık olduğu anlatılmaktadır. Türk milleti bağımsızlığını korumak için kan dökmüş, can vermiştir. *"Biz bütün dünyaya şan salmış bağımsız Türk milletinin bağımsız çocuklarıyız. Bağımsızlık bize atalarımızın en kutsal mirasıdır. Bu kutsal mirası kanımız pahasına koruruz."* (Ermat ve Ermat, 1949:3). Bağımsızlığı elde etmek için büyük sıkıntılar çekilmiştir. Bu yüzden çocuklardan bağımsızlığın ve cumhuriyetin değerinin bilinmesi istenmektedir (Ermat ve Ermat, 1949:5-6):

> "*Çocuklar, cumhuriyeti elde etmek için milletin ne kadar çok sıkıntı çektiğini sizler bilmezsiniz. Az kan mı döküldü, az insan mı öldü, az er mi şehit oldu. Ölenler vatana karşı ödevlerini yaptılar ve bu vatanı, iyiyi, doğruyu ve güzeli gerçekleştirmeye çalışan cumhuriyet ile bize armağan ettiler. Çocuklar, cumhuriyetin değerini bilelim. Cumhuriyetimize dört elle sarılalım."*

4.3.7. DAYANIŞMA

Kurtuluş Savaşından çıkan Türk milleti birlikte çalışarak *"tenasüt/dayanışma"* içinde ülkesini yükseltecektir. Dayanışma konusu da Yurt Bilgisi ders kitaplarının temel konularındandır.

Tablo 4 - 48: Yurt Bilgisi ders kitaplarında "dayanışma"

Ders Kitapları		Dayanışma
3. sınıf ders ders kitabı	**Yeni Yurt Bilgisi 1934**	4
	Yeni Yurt Bilgisi 1929	1
4. sınıf ders kitapları	**Yurtbilgisi Dersleri 1940**	1
	Yurt Bilgisi Dersleri 1948	1
	Yurt Bilgisi 1927	-
	Yurt Bilgisi 1930	-
5. sınıf ders kitapları	**Yurt Bilgisi 1933**	-
	Yurtbilgisi Dersleri 1939	1
	Yurt Bilgisi Dersleri 1949	-

Tablo 4-48'e göre ders kitaplarında *"tenasüt/dayanuşma"*nın konu edinildiği görülmektedir. Özellikle 3. sınıflar için hazırlanmış Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında dayanışma konusuna vurgu yapılmıştır. Tabloya bakıldığında 3. ve 4. sınıf ders kitaplarında *"dayanışma"* konusunun işlendiği görülmektedir. 5. sınıf ders kitapları ise, Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan Yurtbilgisi Dersleri (1939) hariç, dayanışma konusuna değinilmemiştir.

Toplum içinde insanlar hem kendileri hem de birbirleri için çalışmaktadırlar. Yeni Yurt Bilgisi (1929) ders kitabında tenasüt (dayanışma)'ün tanımı yapılarak, dayanışmanın önce evde başladığına dikkat çekilmiştir. Dayanışmanın temelinde ise *"ailemizi ve milletimizin saadetini"* düşünmemizdir (Mithat Sadullah, 1929:29):

"Toplu olarak yaşayan insanlar hem kendileri hem birileri için çalışırlar ve birbirlerine istinat ederler. İnsanlar adeta hiçbir haberleri olmadan bu tesanüt kaidesine tabii olurlar.

Tesanüt önce ailede başlar. Sonra milletlere, daha sonra bütün beşeriyete geçer.biz, hiç şüphesiz evvela ailemizin ve milletimizin saadetini düşünürüz. Sonra bütün beşeriyetin ebedi sulh ve saadete kavuşmasına çalışırız.

İnsanlar birbirlerini ne derece severler, birbirlerinin haklarına, hürriyetlerine ne derece riayet ederlerse beşeriyetin yükselmesine o kadar hizmet etmiş olurlar."

1934 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında ise toplum bireylerinin birbirleriyle dayanışma içinde olması gerektiği ifade edilmektedir (17):

"Bütün ilerlemeler, hep topluluk yüzünden vücuda gelmiştir. İnsanlar ancak toplulukla yaşıyarak ve biribirlerine yardım ederek ölümden kurtulmuşlar, ev ve elbise yapmışlardır.
Biz, bugün böyle hiç güçlük çekmeden rahat yaşamamızı, hep topluluğa borçluyuz.
Bu iyilklere karşı bize de düşen vazifeler vardır:
Topluluktan ayrılmamak, biribirimize yardım etmek."

Köyde de halk bir dayanışma içinde yaşamlarına devam etmektedir, herkes birbirine destek olmaktadır. Metin şu soru ile devam etmektedir (Mithat Sadullah, 1934:21): *"Zaten insanlar ayrı ayrı, kendi başlarına yaşamağa kalksalardı halleri ne olurdu?"* Ders kitabında bu sorunun cevabı verilir (Mithat Sadullah, 1934:21-22): *"Sahi de öyle, ya çiftçi ekin ekmeseydi bize kim buğday verecekti? Aferin, bak ne güzel anladın."*

Ders kitabında dayanışma her anlamıyla vurgulanmaya çalışılmıştır. Tüm yurtta insanlar yurdun çocukları olarak tanımlanmış, menfaatlerin, duyguların bir olduğu; tüm insanların birbirine muhtaç olduğu, insanın yalnız yaşayamayacağı çocuğa mantığa bürüme ve genelleme yapılarak onaylama suretiyle ifade edilmiştir (Mithat Sadullah, 1934:47-48).

"Biliyorsun ki: bütün insanların biribirlerile münasebetleri vardır. Bu münasebet, önce aile yuvasında başlar. Aile halkının kimler olduğunu, herbirinin vazifelerini de öğrenmiştin.. Fakat bir aile de kendi başına yaşayamaz. Meselâ biz epeyce kalabalık bir aileyiz, böyle olmakla beraber köyümüzdeki başka aileler de birçok işlerimiz var. kendimize lazım olan birçok şeyleri başkalarından alıyoruz. Bazan da, bizim köyümüzde bulunmıyan bir şeyi almak için, yakınımızdaki köylere gidiyoruz. Onlar da arasıra bize gelip gidiyorlar. Daha lüzumlu şeyler için ise kasabaya, şehre iniyoruz. Demek ki köylüler: hem yakınlarındaki köylülerle, ve hem de kasabalarla münasebette bulunuyorlar, alışveriş ediyorlar. Şimdi insanların biribirine lazım olduklarını daha iyi anladın, değil mi oğlum?"

1939 Yurtbilgisi Dersleri kitabında ise *"Türk, Türk için yaşar. Türkün Türke yardımı onun en şerefli dileği biricik isteğidir."* denilerek millet olarak dayanışma

içinde olunduğu ifade edilmektedir (94). Sunulan dayanışma türü Durkheim'ın geleneksel toplumlardaki mekanik dayanışmasıdır. Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitabında ise okul yaşamında öğrenci, öğretmen ve okul idaresinin kendi aralarında ve birbirleriyle dayanışma içinde oldukları anlatılır Herkes kendi işini yapmakta ve okula bakan herkes bu dayanışma ve iş bölümüne imrenerek bakmaktadır (Rona, 1940:10):

> *"Okulu kendi evimiz, okul eşyasını da malımız sayıyoruz. Bunun için bir çoklarımız da okul eşyasının kırılmamasına, kaybolmamasına dikkat ediyoruz. Boş zamanlarımızda okul bahçesine fidanlar dikiyoruz. Kendi elimizle yetiştirdiğimiz çiçekleri yine kendimiz suluyoruz. Ya tavuklarımız? Onlara bakmak ne kadar hoşumuza gidiyor, bilseniz… Okul yanından geçenler, bütün bunlara imrenerek bakıyorlar."*

Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabında da ders kitabı yazarı çocuklara seslenerek, toplu yaşamaları gerektiğini, topluluğun kuvvet olduğunu anlatır (Ermat ve Ermat, 1948:7): *"Çocuklar, her zaman toplu yaşayın! Topluluk kuvvettir. Aramızda iş bölümü yapıp el birliğiyle çalışın! İnsanlar bir vücudun organları gibidir."*

Taranan ders kitaplarında dayanışma önemli bir yer tutmaktadır. Burada dayanışmadan kasıt toplumun her bireyinin birbiri için yaşamasıdır. Hatta bu durum *"Türk Türk için yaşar."* ifadesiyle ders kitabında yer bulur. Ders kitaplarında sunulan dayanışma türü Durkheim'ın mekanik dayanışma türüdür. Geleneksel toplumlarda görülen bu dayanışma türünde kişilerin iş sınırları belirgin değildir. Bu toplumda kolektif bilinç hakimdir. Toplumun genel değer ve yargıları ön plandadır.

4.3.8. KÖTÜ ALIŞKANLIKLARA SAHİP OLMAMAK

Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında iki tür düşmandan bahsedilmektedir. Bu düşmanlar iç ve dış düşmanlardır. Dış düşmanlar I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşında mücadele ettiğimiz milletler iken; iç düşmanlar ise tembellik, kaçakçılık, içki ve tütün olarak gösterilmiştir. Ders kitaplarında çocuklardan içki ve tütün gibi kötü alışkanlıklardan uzak durmaları istenmektedir.

Tablo 4 - 49: Yurt Bilgisi kitaplarında çocuklardan zararlı alışkanlıklara sahip olmamaları istenen ifadeler

Ders Kitapları		Kötü alışkanlıklara sahip olmama
3. sınıf ders ders kitabı	**Yeni Yurt Bilgisi 1934**	-
	Yeni Yurt Bilgisi 1929	-
4. sınıf ders kitapları	**Yurtbilgisi Dersleri 1940**	-
	Yurt Bilgisi Dersleri 1948	-
	Yurt Bilgisi 1927	2
	Yurt Bilgisi 1930	-
5. sınıf ders kitapları	**Yurt Bilgisi 1933**	-
	Yurtbilgisi Dersleri 1939	1
	Yurt Bilgisi Dersleri 1949	1

Tablo 4-49'da Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuktan istenen zararlı alışkanlıklara sahip olmama, Türk çocuğunun sahip olmamaması istenen özellikler sunulmuştur. Tablodan da anlaşılacağı üzere 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuklardan tütün, içki, kumar, aylaklık gibi kötü alışkanlıklardan uzak durmaları istenmektedir. 3 ve 4. sınıf ders kitaplarında bu konu işlenmemiştir.

Muallim Abdülbaki tarafından yazılmış olan Yurt Bilgisi ders kitabında içkiden *"uğursuz şey"* olarak bahsedilmiş hatta *"Yunandan nefret eder gibi"* nefret etmeleri istenmiştir. İçki içmek vatana düşmanlık olarak görülmüş ve içki ile mücadele etmek milli görev kabul edilmiştir (Muallim Abdülbaki, 1927:148-149;153):

> *"Çocuklar, büyüyünce bu uğursuz şeyi sakın içmeyin!.. içkiden, vatan düşmanı Yunandan nefret eder gibi nefret edin. Çünkü bu hain, Yunandan daha ziyade düşmandır. Yunana karşı gücümüzle, kuvvetimizle kendimizi savunuruz. Halbuki içki, bizi içimizden kemirir, mahveder. Bizde korunacak hal bırakmaz. Size içki teklif edenlerle konuşmayın. Çünkü içkinin ilk kadehi ile namusumuzu, Ahlâkımızı yıkmaya başlarız. İçki içmek, vatana düşmanlıktır. Milletimiz sıtmanın kötülüğünü anladığı gibi, içkinin kötülüğünü de anlamıştır. Sıtma ile mücadeleye giriştiği gibi içki ile de mücadeleye girişmiştir."*

3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabında ise içki ve sigaradan uzak durulması istenmektedir. Ders kitabındaki örnekte sarhoş bir adamın hikâyesi anlatılmaktadır. Sarhoş adam hikâyenin sonunda hapishaneye düşüp ardından da ölmektedir. Hikâyeyi anlatan çocuk şehirdeki amcasından gelen *"Ahlâki Konuşmalar"* adlı kitaptan bahsederek bu kitapta da güzel hikâye ve resimlerin olduğunu ifade eder. Hatta ders kitabında diğer sayfaya da anlatıcı çocuğun bu kitaptaki *"Cigara İçmenin Fenalıkları"* hikayesi ders kitabının kurgusu gereği konulmuştur. İçki ve Ahlâk kavramı aynı metinde dile getirilerek bunlar arasındaki bağlantının çocuk tarafından kurulması istenmektedir. Ders kitabı hikâye sonunda çocuğa şöyle seslenmektedir (Mithat Sadullah, 1934:109):

> *"Çalışkan ve akıllı Türk çocukları cıgara, rakı gibi fena şeylere alışmazlar ve nasılsa alışmış olanları da bu fena huylardan vazgeçirmeğe çalışırlar."*

1939 tarihli Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında da çocuktan içkiden uzak durulması istenir (Rona, 1939: 96): *"Türküz: Yurdumuz bizden kuvvet, sağlam kafa ve dinç bir vücut bekliyor. Alkollü içkilerden her zaman uzak yaşıyacağız."* 1949 tarihli Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında da Türk çocuğu içkinin düşmanı olarak tanıtılmıştır (Ermat ve Ermat, 1949:70):

> *"Alkollü içkiler insanların sağlık düşmanıdır. Bazı insanlar çok içki içerler, bu yüzden kendilerine ne büyük fenalık ettiklerinin farkında olmazlar. İçki insanın vücudunu zehirler, çalışma gücünü azaltır. Alkollü içkiler sağlığın ve gençliğin en büyük düşmanıdır...*
>
> *Türk çocuğu, insanı miskin, bunak bir hale getiren ve sonunda pek genç yaşta öldüren alkollü içkilerin düşmanı Yeşilay'a dosttur."*

Taranan ders kitaplarında toplumu varlığını tehdit eden iç düşmanlar içki, sigara ve tembelliktir. Ders kitaplarında çocuğun bu zararlı maddelerden uzak durması açık ifadelerle istenmiştir. Burada ders kitapları yazarlarının ifadeleri daha önce belirttiği "gürbüz çocuk" modeli ile uyum göstermektedir. Cumhuriyetin istediği sağlıklı ve güçlü çocuklar için sağlığa zararlı maddelerden uzak durması gerekmektedir. Bu durumda da ders kitapları tutarlılık göstermektedir.

4.4.ÇOCUK VE BİYOPOLİTİKA

Ders kitaplarında çocukların sahip olması gereken Ahlâki değerlerin yönlendirmesinin yanı sıra iktidar ve özne arasındaki ilişkiyi de sunan yapılar bulunmaktadır. "Biyopolitika" olarak ifade edebileceğimiz bu kavram ilk defa G. W. Harris'in 1911'de yayınladığı *"Bio-politiks"* makalesiyle akademi dünyasına girmiştir. Lemke tarafından devletin bir yaşam formu olarak bir organizma olarak kabul edildiği bu kavram, Foucault ile anlam bulmuştur. Biyopolitika kavramına farklı bir yön ise Agamben vermiştir. Günümüzde biyopolitika çalışmaları Foucault ya da Agamben çizgisinden yapılmaktadır (Özpolat, 2015:132). Foucault'a göre biyopolitika modern politikanın icadıdır. Modern iktidar normanliğin üretimine odaklanmıştır ve bu durumda da biyopolika teknolojilerini icat etmiştir. Foucault pastoral iktidardan modern iktidara geçişteki süreklilikleri, benzerlikleri ve dönüşümleri incelemiştir. Yaşam ve ölüm kararını, kimin yaşatılacağı, kimin öleceği ekseni üzerine yapılan tartışmada, pastoral iktidarda çobanın koyun üzerindeki hakimiyetinden -doğrudan yönetim- sözkonusu iken, modern iktidarda ise disipline edici davranışlar ve kodlar, dolaylı yoldan bir yönetim söz konusudur. Kimin ve nasıl yaşatılacağı, yaşam alanlarında (eğitim kurumları, hapishane, hastane gibi) üretilen davranış kalıplarını ve buna bağlı olarak geliştirilen beden politikası ve devamında ise bilgi eksenli bir iktidarın kurulduğunu savunan Foucault, böylece

biyopolitik bir iktidarın meydanı geldini belirtir. Agamben ise, egemenlik ilişkileri ve baskı yapısını tartışır ve Auschwitz'i biyopolitikanın zirvesi olarak görür. Bu bölümde taranan ders kitaplarında biyopolitika bağlamında *"Türk çocuğu"* ve bu çocuğun bedensel ve kişisel özellikleri sunulmuştur.

4.4.1. TÜRK ÇOCUĞU

Dönemin ders kitaplarında çocuğun sahip olması gerek biyolojik ve kişisel özellikler de çocuğa özenle sunulmaktadır. Burada çocuk, bir yandan kendi kişisel özellikleri, bunları göstermek için yapması gereken davranışları, kültürel unsurlarla arasındaki bağları, kendi biyolojik yapısını, sağlık durumunu örneklendirmelerle görmekte, bir bakıma rejimin kendi insanından istediği özellikler çocuğun bedeni üzerinden ders kitaplarında sunulmaktadır. Bunun yanı sıra taranan kitaplarda çocuk bazı durumlarda kendisi konuşturularak yemin ettirilmiş, ailesine, büyüklerine ve devletine sözler verdirilmiştir. Kimi zaman ise *"Ben Türk çocuğuyum!", "Türk çocuğuyum"* gibi ifadelerle çocuğun kendisini tanımlaması da ders kitaplarında yerini almıştır. Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarındaki bu tür söylemler *"Çocuk ve Biyopolitika"* başlığı altında sunulmuştur.

Çocuk ile ilgili kullanılan stratejiler daha çok tanıtma, yadsıma, onaylama şeklinde sıralanmaktadır. Bu stratejiler için kullanılan usnurlar ise çocuğa direkt ders kitabı yazarı tarafından hitap etme, çocuğu kendi ağzından konuşturma, *"ben dili"* kullanma, Türk çocuğu, Türk genci kavramlarını kullanma ve çocuğa yemin ettirme ya da söz verdirmedir. Aşağıdaki tabloda çocuk ile ilgili ders kitaplarında kullanılan stratejiler ve bu stratejilerin kullandığı araç ve unsurlar sunulmuştur.

Tablo 4 - 50: Çocuk ile ilgili ders kitaplarında kullanılan stratejiler ve unsurlar

Stratejiler	Argümanlar	YYB 1934	YYB 1929	YD 1940	YBD 1948	YB 1927	YB 1930	YB 1933	YD 1939	YBD 1949
Onaylama	Çocuğa seslenme	18	1	4	4	4	4	-	21	7
	Ben-Çocuk	6	-	6	7	2	2	-	-	1
Tanıtma	Türk Çocuğu	3	-	8	5	3	3	1	9	6
	Türk Genci	1	-	-	-	2	2	-	1	3

Yadsıma	Söz verme-Yemin etme	-	-	10	5	1	1	-	-	4

Tablo 4-50 incelendiğinde hemen hemen tüm ders kitabı yazarlarının çocuğa seslenme yoluyla sundukları bilgileri onaylatma yoluna gittikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra *"ben dili"* kullanımının da tüm ders kitaplarında yaygın şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ben dili kullanımı, ben anlatıcısının karşılığı olan ima edilen okurun kendisidir (Chatman 2008: 140). 1940 sonrasında okutulan ders kitaplarında *"Türk çocuğu"* kavramının kullanıldığı buna paralel olarak da çocuğun yemin etme ve söz verme eyleminin de artığı görülmektedir.

4.4.1.1. TÜRK ÇOCUĞUNUN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ

Taranan ders kitaplarında bazen çocuğa direkt seslenme bazen de çocuğun kendi ağzından söylüyormuşçasına kurgusal bir *"Türk çocuğu"*nun özellikleri, görev ve davranışları bulunmaktadır. Tablo 4-51'de taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında yer alan *"Türk çocuğu"* ifadesinin sayısal verileri sunulmuştur:

Tablo 4 - 51: Yurt Bilgisi ders kitaplarında "Türk çocuğu"

Ders Kitapları		Türk Çocuğu
3. sınıf ders ders kitabı	**Yeni Yurt Bilgisi 1934**	-
	Yeni Yurt Bilgisi 1929	-
4. sınıf ders kitapları	**Yurtbilgisi Dersleri 1940**	6
	Yurt Bilgisi Dersleri 1948	5
	Yurt Bilgisi 1927	2
5. sınıf ders kitapları	**Yurt Bilgisi 1930**	-
	Yurt Bilgisi 1933	1
	Yurtbilgisi Dersleri 1939	8

Tablo 4-51 incelendiğinde *"Türk çocuğu"* tanımlamasının yan yana geçtiği ya da tanımlandığı yerler 1939 sonrası ders kitaplarında yoğunluk kazanmaktadır. Çalışmada incelen ders kitaplarından Mithat Sadullah tarafından yazılan 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ve Ali Seydi tarafından yazılan 5. sınıf Yurt Bilgisi (1930) ders kitaplarında açıkça *"Türk çocuğu"* tanımlaması ya da ifadesi bulunmamaktadır. Özellikle Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1939) ile Bedia Ermat- Kemal Ermat tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ve 5. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1949) ders kitaplarında *"Türk çocuğu"* kavramının daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Muallim Abdulbaki tarafından yazılmış 5. sınıf Yurt Bilgisi (1927) ve 5. sınıf Yurt Bilgisi (1933) ders kitabında da *"Türk çocuğu"* ifadesi bulunmaktadır.

1927 tarihli 5. Sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında Türk çocuğu kendini şöyle tanıtmaktadır (12):

> *"Milletin üstünde oturduğu toprağa da "vatan" derler. Ben Türküm, vatanım, Türklerin yaşadığı topraklardır. Ankara, İstanbul, İzmir nasıl vatanımsa, Diyarbakır, Van, Erzurum, Kars da öylece vatanımdır. Çünkü orada da Türkler oturuyor, Türkçe konuşuluyor; oradaki kardeşlerimin çıkarı ile benim çıkarım bir, duygularımız bir, isteklerimiz bir... Oraya bir düşman saldırsa, onlarla beraber ben de düşmana göğsümü geriyorum. Benim memleketime bir düşman saldırsa, benimle beraber onlar da göğüslerini geriyorlar."*

Bu ders kitabına göre çocuğun milliyeti Türk'tür. Çocuğun vatanı da Türklerin yaşadığı her yerdir. Bu durumda çocuk sadece bir ailenin çocuğu olmaktan çıkarak Türk milletinin çocuğu hüviyetine kavuşmaktadır. Türk milletinin çocuğunun dili Türkçe'dir. Tüm Türk çocukları da birbirleri için savaşıp vatanları için mücadele etmektedirler.

Ders kitabında Türk çocuğunun özellikleri de verilmiştir. Buna göre Türk çocuğu medenîdir. Kurallara uyar, yere ve mekâna göre kıyafetlerine dikkat eder. Hem kişisel hem de çevre temizliğine önem verir. İtaatkârdır. Çalışkan ve azimlidir. İyi kalplidir. Kötü alışkanlıkları yoktur. Türk çocuğu şereflidir. Görgü kurallarını

bilir ve uyar. Akla ve bilime inanır. Cumhuriyeti sever. Yurdunu sever. Kendine güvenir (Muallim Abdulbaki, 1927:188-190):

"Hükümet, kanunlara uymayanlara ceza verir. Medeniyet de kendi kurallarına uymayanları cezalandırır.

İlerlemeyenler, medeniyete uymayanlar, başkalarının kölesi olurlar.

Türk çocuğu medenîdir. Medeniyetin kurallarına uyar, üstü başı temizdir.

Evde misafirini entari ile karşılamaz. Okul elbisesini giymediği vakit boyun bağını bağlamadan sokağa çıkmaz. Saçları daima taranmış bulunur, tırnakları temizdir.

Türk çocuğu sokaklara tükürmez. yerlere bir şey atmaz, sınıfını temiz tutar.

Türk çocuğu itaatlidir. Annesine, beybabasına, öğretmenlerine, büyüklerine saygı gösterir, onları sever, sözlerinden çıkmaz.

Türk çocuğu çalışkandır, düşüncelidir, iyi kalplidir.

Kötülük yapmaz, kötülere uymaz. İçki, sigara kullanmaz, beden eğitimini sever. Büyük sporlara, vatanını korumaya hazırlanır.

Türk çocuğu, şerefini düşmanlarına çiğnetmez. Naziktir, kimseye hakaret etmez. Öğretmenlerini, arkadaşlarını şapkasını çıkararak selamlar. Kadınlara saygı gösterir.

Türk çocuğu terbiyelidir. Kalabalık yerlerde kimseyi rahatsız etmez. Bilet alırkan, tramvayla giderken, sınıftan çıkarken tabur olur. Kendisinden evvel gelmiş olan kimsenin arkasına durur. Onu itmez. Sırasını bekler.

Tramvayda, trende, vapurda yerini hanımlara, büyüklerine terk eder. Bir hanımla ya da kendisinden büyük bir kimse ile yol yürürken onu sağına alır.

Davetsiz bir yere gitmez. Yemeklerde terbiyesini korur.

Türk çocuğu hür fikirlidir. Batıl şeylere inanmaz. Cinlerden, cadılardan korkmaz. Muskalara, üfürüklere güler.

Onun yardımcı melekeleri; fikri, gücü, kuvvetidir.

Türk çocuğu cumhuriyetçidir. Yurdunu sever, milletine bağlıdır. Hiçbir şeyden yılmaz.

Türk çocuğu, milletini yükseltmeye, geleceğe hâkim olmaya yeminlidir. Kuvvetine güvenir."

Bu ders kitabında *"Sonsöz"* başlığı altında verilen metnin gelişigüzel yazılmış bir metin olduğu göze çarpmaktadır. Metinde ders kitabı yazarı önce medeniyetle başlamış sonra kılık kıyafete ardından görgü kurallarına devamında farklı kişilik özelliklerine değinmiştir. Tablo 4-52'de *"Türk çocuğu"*nun özelliklerini metindeki ifadeler doğrultusunda kişilik ve bu kişilik özelliğine bağlı davranış boyutu özetle şu şekilde sunulmuştur:

Tablo 4 - 52: Yurt Bilgisi (1927) ders kitabına göre Türk çocuğunun özellikleri ve Türk çocuğundan beklenen davranışlar

Kişilik Özellikleri	Davranış Boyutu
Medenî	Kurallara uymak, Kılık-kıyafetine, dış görünüşüne dikkat etmek.
Görgülü/ Terbiyeli (yere ve zamanına göre davranışlarına	Evde misafirini entari ile karşılamamak, Okul elbisesini giymediği vakit boyun bağını bağlamadan sokağa çıkmaz. Sokaklara türmemek, Yerlere çöp atmamak, Sınıfı temiz tutmak,

özen gösteren)	Kalabalık yerlerde kimseyi rahatsız etmemek, Bilet alırken, tramvayla giderken, sınıftan çıkarken sıra olmak, Kendisinden evvel gelmiş olan kimsenin arkasına durmamak, Sırada kimseyi itmemek, Sırasını beklemek, Tramvayda, trende, vapurda yerini hanımlara, büyüklerine vermek, Bir hanımla ya da kendisinden büyük bir kimse ile yol yürürken onu sağına almak, Davetsiz bir yere gitmemek, Masa kurallarına uymak (Yemek yerken).
Kişisel temizliğe önem veren	Saçlarını taramak,
İtaatkâr	Büyüklerini saymak, Büyüklerini sevmek, Büyüklerinin sözünü dinlemek.
Çalışkan	----------
Düşünceli	----------
İyi kalpli	Kötülük yapmamak, Kötülere uymamak,
Sağlıklı	İçki, sigara kullanmamak, Spor yapmak.
Şerefli	Şerefini düşmanlarına çiğnetmemek
Nazik	Hakaret etmemek, Öğretmenlerini, arkadaşlarını şapkasını çıkararak selamlamak, Kadınlara saygı göstermek.
Hür fikirli	Batıl şeylere inanmamak. Cinlerden, cadılardan korkmamak, Muskalara, üfürüklere gülmek.
Cumhuriyetçi	Yurdunu sevmek, Milletine bağlı olmak.
Kendine güvenen	Yılmamak

Tablo 4-52'ye göre Türk çocuğunun özellikleri; medenî, görgülü, terbiyeli, kişisel temizliğe önem veren, itaatkâr, çalışkan, düşünceli, iyi kalpli, sağlına önem veren, şerefli, nazik, hür fikirli, cumhuriyetçi, kendine güvenen olarak sıralanabilir. Bu Türk çocuğunun görevleri ise şöyledir: Kurallara uymak, görgü kurallarına uymak, nazik olmak, zararlı alışkanlıklar edinmemek, spor yapmak, sağlığına dikkat etmek, bilime inanmak, yurdunu sevmek, milletine bağlı olmak, vs.

Maarif Vekâleti tarafından basılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi (1933) ders kitabının son sayfalarında Türk çocuğunun özelliklerini anlatan bir metin yer almaktadır. Kitabın özeti gibi görünen bu metinde "*Türk çocuğu"*nun özellikleri şöyle sıralanmaktadır (63-66):

Temiz, çalışkan, yurdunu ölesiye seven, hakikatli vatandaşlar olmak için bilinmesi lazım gelen şeylerin hemen hepsini öğrendik. Hayatta hangi yolu tutarsak tutalım, daima temiz yürekli, sadakatlı, milletini, yurdunu sever, ak alınlı, yüksek vicdanlı bir Türk, bir insan olmağa çalışmalıyız. Temelinde yüksek olan Türk adını sonsuz zamanlarına doğru şereflendirmeliyiz; bizden sonra geleceklere Türk adını daima temiz ve daima yüksek olarak bırakmalıyız.

Milletimizi çok sevmeliyiz. Hep onun iyiliğini düşünmeliyiz. Bir ambar buğday içinde tek bir buğday ne ise, biz de millet içinde öyleyiz. Bizim iyiliğimiz, rahatımız, milletin iyiliğine, rahatına bağlıdır. Onun için kendimizden ziyade milletimizi düşünmeliyiz. Milletimizin zararına olarak kendi menfaatımıza çalışmaktan sakınmalıyız. Milli menfaatı herşeyden yüksek tutmalıyız. Benliğimizi Türk benliği içinde hamur etmeliyiz. Kendimizin menfaatlarımızı, milli menfaat önünde feda etmeliyiz. Türk milleti hep böyle milli fedakarlıklar yapmıştır; bir Türk, menfaatını hep milletinin menfaatına feda etmiştir. Biz de böyle menfaat arkasından koşmıyan, milletin menfaatını herşeyden yüksek gören, vatansever, milletsever Türk yurttaşı olmalıyız.

Ders kitabına göre Türk çocuğunun kişisel özellikleri; temiz, çalışkan, yurtsever, fedakâr, iyi kalpli, sadık, şerefli ve milliyetsever Türk vatandaşı şeklinde sıralanmıştır. Bu Türk çocuğundan milletini sevmesi, milleti ve milletinin çıkarları için çalışması beklenmektedir. Ders kitabında metafor kullanılarak *"ambar içindeki buğday"* birlikte hareket edilmesi istenmiştir. Buna karşın, bu kitapta kişilik özelliğine bağlı olarak yapılacak davranış bulunmamaktadır.

Tablo 4 - 53: Yurt Bilgisi (1933) ders kitabına göre Türk çocuğunun özellikleri ve Türk çocuğundan beklenen davranışlar

Kişilik Özellikleri	Davranış Boyutu
Temiz Çalışkan Yurtsever Fedakâr İyi kalpli Sadık	Türk milleti için çalışmak, Türk milletinin çıkarlarını bireysel çıkarlardan üstün görmek ve buna göre davranmak, Vatansever ve yurtsever Türk vatandaşı olmak.

Tablo 4-53 incelendiğinde ders kitabında Türk çocuğundan temelde istenen davranış, milleti için çalışması ve iyi bir vatandaş olmasıdır. Ders kitabındaki bireysel özellikler ve beklenen davranışlar 1927 5. sınıf Yurt Bilgisi (Tablo 4-52) ders kitabına göre az ve kısadır.

Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında da çocuğa *"bağımsız Türk Devleti"*nin (2) vatandaşı olmasının mutluluk verici olduğu söylenmektedir. Ders kitabının devamında *"Türk çocuğu"*ndan düşmanlarla mücadele ettiği gibi kaçakçılarla da devletle el ele vererek mücadele etmesi istenmektedir. Türk çocuğu, düşman ile mücadele ederken kullandığı güçlü kollarını kaçakçılar için de kullanmalıdır (Rona, 1939:36):

> *"Türk Çocuğu!*
> *Yurdunu çiğneyen düşmanı ezmek için her zaman dinç olan çelik kolun, kaçakçıları da en büyük yurt düşmanı sayarak gırtlağından kavramalıdır.*
> *Devletle elele vererek her işte ona yardım eden yurtdaşlar arasında böyle bir tek kaçakçı, bir dakika bile yaşıyamaz."*

Çünkü Türk çocuğu yurdun biricik ve yegâne destekçisi, koruyucusu ve askeridir. Türk çocuğu kuvvetlidir (Rona, 1939:39;107): *"Türk çocuğu! Yurdun biricik varlığı, biricik kuvveti, biricik desteği sensin." "Türk çocuğu! Bu milleti her gün bir parça daha yükseltecek olan varlık; sonsuz bir millet sevgisi, tükenmez bir istiklal duygusu ve dinmiyen bir çalışma hırsıdır. Bu üç kuvveti her zaman kendinde bulur ve Cumhuriyeti korumak için aldığın öğütleri tutarsan, Türklüğünle övünmekte yerden göğe kadar haklı olursun. Türksün! Sana gereken kuvveti bağışlamak için bu ad bile yetişir!.."* Türk çocuğu, halk sağlığını tehlikeye sokan davranışları yapmaz. Türk çocuğu sağlığına dikkat eder. Türk çocuğu Türklüğe yakışan davranışlar yapar, yurdunu sever (Rona, 1939:83; 96):

> *"Arkadaş! Yerlere tükürmek, yol ve akarsu kenarlarına abtest bozmak, sokaklara süprüntü atmak sağlığın en büyük düşmanlarıdır. Hepimizi korkunç hastalıklara salan bu kötülüklerden her zaman sakınmak, Türklüğümüze yakışan en büyük yurt severliktir. Millet sağlam bir yurtdaşa, rahat ve dertsiz bir hayata ancak bu yollarla kavuşabilir."*

> *"Türküz: Yurdumuz bizden kuvvet, sağlam kafa ve dinç bir vücut bekliyor. Alkollü içkilerden her zaman uzak yaşıyacağız."*

Türk çocuğu çiftçinin de yanındadır. Tarımla ilgili rehberi Ziraat Vekilliğidir. Bir sorun yaşadığında ziraat etnstitülerine, ziraat memurlarına danışabilir (Rona, 1939:87):

> *"Türk Çocuğu!*
> *Türk çiftçisinin en büyük yardımcısı olan Ziraat Vekilliği, senin en sevgili dostundur. Sana, iyi ve karlı ürün yetiştirmenin yolunu öğreten ve sayısız yardımlarda bulunan Ziraat Vekilliğinin göstereceği yoldan güvenle yürüyebilirsin. Bilmediğin bir şey, yenemediğin bir zorlukla karşılaşırsan, ziraat memuruna koş Ankaradaki Enstitülere,*

bulunduğun yerdeki fidanlıklara başvurarak derdini anlat ve yardım iste. Onlar sana en ufak bir yardımda bulunmağı bile en büyük bir bahtiyarlık sayarlar."

Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan 5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1939) ders kitabının son sayfasında (108) *"Bitirirken"* başlığıyla yazar Türk çocuğuna seslenmektedir:

"Türk çocuğu!

Büyüklerinin binbir yokluk, sıkıntı ve acı içerisinde kurarak sana armağan ettikleri bu yurt ve Cumhuriyetin ne eşsiz bir varlık olduğunu öğrendin ve anladın. Bu sevgili Cumhuriyetin ne kanlı savaşlar, ne çetin boğuşmalarla kurulabildiğini hiçbir zaman unutmayacaksın.

Atatürk ve İnönü gibi en büyük kurtarıcıların, bu kadar ileri bir duruma kavuşturdukları milleti, her gün bir parça daha yükseltmeğe çalışmak senin biricik ödevindir.

Türk çocuğu! Bu milleti her gün bir parça daha yükseltecek olan varlık; sonsuz bir millet sevgisi, tükenmez bir istiklal duygusu ve dinmiyen bir çalışma hırsıdır. Bu üç kuvveti her zaman kendinde bulur ve Cumhuriyeti korumak için aldığın öğütleri tutarsan, Türklüğünle övünmekte yerden göğe kadar haklı olursun.

Türksün! Sana gereken kuvveti bağışlamak için bu ad bile yetişir!..

Ne mutlu, Türküm! Diyene."

Metinde yazar Türk çocuğunun ders kitabıyla birlikte ataları tarafından büyük fedakârlıklarla kurulmuş olan Cumhuriyetin ne kadar önemli olduğunu öğrendiğini belirtir. Cumhuriyetin kurulması sırasında yaşanan savaşları unutmaması Türk çocuğundan istenmektedir. Otorite olarak Atatürk ve İnönü'nün gösterildiği metinde, Türk çocuğunun Türk milletini yükseltmesi için çalışması istenmektedir. Türk çocuğundan her gün yükselmesi istenenler millet sevgisi, bağımsızlık duygusu ve çalışma hırsıdır. Türk olduğu için övünmesinin birincil şartı bahsedilen duygulardan kuvvet almak ve Cumhuriyeti korumaktır. Türk adı çocuğun ihtiyacı olan tüm gücü yerine getirecektir. *"Türküm"* demek büyük bir mutluluktur.

1940 tarihli Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında *"Milli Duygu"* başlığı altında Türk çocuğunun annesinden de canından da çok sevdiği iki şey olduğundan bahsedilir. Bunlar Türk yurdu ve Türk milletidir. (15): *"Fakat dünyada anamızdan da, canımızdan da çok sevdiğimiz iki şey var: Türk yurdu ve Türk milleti!.."* Metinde anneyi de babayı da çocukları da yaşatanın Türk milletinin *"biricik"* varlığı olan Türk yurdudur. Metnin devamında çocuk *"ben"* diliyle kendini şöyle tanıtır (Rona, 1940:17):

"Ben Türküm! Türk, yalnız yurdu ve milleti için yaşar. Yurdumu ve bayrağını kurtarmak için hiç düşünmeden canını milletine armağan eder. Millet uğrunda yaşamak kadar, millet yolunda ölmek te benim en şerefli bir dileğimdir…"

Metinde Türk yurdunun ve bağımsızlığın simgesi olan *"Türk bayrağı"* tehlikede olduğunda; Türk çocuğu her Türk gibi yurdunu çok sever ve her Türk gibi yurdu ve milleti için ölmeye hazırdır. Türk çocukları aslan gibi kuvvetli ve gürbüzdür (Rona, 1940:20). Çünkü cumhuriyetle beraber köylere gelen öğretmenler köylü ile el ele vererek köyü sıtmadan kurtarmışlardır, artık köyler temizdir. Sadece köylü Türk çocuğu değil şehirli Türk çocuğu da temizdir, kendini, evini ve kasabasını temiz tutar (Rona, 1940:66). Türk çocuğunun en değerli varlığı *"Cumhuriyet"*tir. Türk çocuğu Türklüğüyle, milletinin büyüklüğüyle ve Cumhuriyetiyle övünür (Rona, 1940:78):

> *"Düşmanları boğarak sevgili yurdu esirlikten kurtaran, şanlı bayrağımı onların kirli ayakları altından alarak göklere çıkaran ve milletimi en yüksek ve ileri duruma ulaştıran: CUMHURİYETİM dir.*
>
> *Göğsümü gere gere, korkmadan, çekinmeden bütün dünyaya haykırabilirim: Türküm… Türklüğümle, büyüklüğümle, Cumhuriyetimle öğünüyorum!*
>
> *Ne mutlu Türküm, diyene!"*

Bu ders kitabında da ders kitabının son sayfasında aslında ders kitabının yazılma nedeni olan aktarılmak istenen değerlerin kısa bir özeti niteliğinde metin bulunmaktadır (Rona, 1940:81):

> *"TÜRK ÇOCUĞUYUM!..*
>
> *Bütün bir yıl okuduğum bu derslerle, yurdumu çok daha yakından tanıdım. Yurt ve milleti sonsuz bir yükselmeğe ulaştırmak için bana düşen ödevlerin çoğunu artık anlamış ve öğrenmiş bulunuyorum. Bunun için çok bahtiyar bir Türk çocuğuyum.*
>
> *Yurt bilgisi bana; beni yaşatan en değerli, en sevgili üç varlık tanıttı: YURDUM, MİLLETİM VE CUMHURİYETİM!..*
>
> *Damarlarımda binlerce yılın eşsiz milleti olan yüce Türkün kanı, gönlümde Türk erinin sonsuz güveni, tükenmez inanı var.*
>
> *En değerli üç varlığını canından çok üstün tutarak her zaman onlar için durmadan, yorulmadan çalışmağa and içen bir Türk çocuğuyum! Bununla öğünüyorum!..*

Bu metinde ders kitabı yazarı çocuk adına konuşur. Çocuk, Yurt Bilgisi dersi ile yurdunu yakından tanımıştır. Yurdunu ve milletini yükseltmek için kendisine düşen görev ve sorumlulukları öğrenmiştir. Bu durumda Türk çocuğu için önemli üç şey, Türk Yurdu, Türk milleti ve Cumhuriyetidir. Türk çocuğu bu üç varlığı canından çok sever ve onlar için durmadan çalışır.

1948 tarihli 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında tüm yurt çocuklarının birbirini kardeş gibi sevdiğine vurgu yapılır (Ermat ve Ermat, 1948:6). Öğretmenler de bu çocukları *"iyi bir Türk çocuğu"* olarak yetiştirirler (Ermat ve Ermat, 1948:7). Türk çocuğu yurdunu çıok sever. Onun için vatanı kutsaldır. Yurdu için gerektiğinde canını feda eder (Ermat ve Ermat, 1948:11):

> *"Zümrüt ovaların, başı dumanlı dağların, mavi denizlerinle seni ne kadar seviyorum kutsal vatanım! Senin her köşende atalarımdan biri gönüllüdür. Onlar bu toprakları düşmandan korumak için can verdiler. Kırları süsleyen çiçeklerde belki kanlarının rengi vardır. Bir gün gerekirse ben de yurdum için can vereceğim. Onu her şeyimden üstün tutuyorum. Türk çocuğuyum. Yurdum için çalışır, onun için canımı veririm."*

Türk çocuğunun dili de dileği de tarihi de Türktür. Türk milleti en eski milletlerdendir ve Türk çocuğu bunun için övünür. Türk çocuğu vatanı yükseltmek için çalışır ve korumak için elinden geleni yapar. Yurdu için canını feda etmekten çekinmez (Ermat ve Ermat, 1948:14):

> "*Ben Türk çocuğuyum; dilim, dileğim, tarihim Türktür. Tarihten daha yaşlı milletin çocuğu olduğum için öğünmek hakkımdır. Türk olduğumu düşündükçe göğsüm kabarıyor. Atalarımızın bize emanet ettiği bu vatanı, bir kat daha güzelleştirmek, yükseltmek için bütün varlığımla çalışacağım; onu koruyacağım. Ben de büyük milletim için faydalı bir insan olacağım. Onun uğrunda atalarım gibi canımı feda etmekten çekinmeyeceğim.*
> *Ben Türk çocuğuyum; dilim, dileğim, tarihim Türktür."*

Ders kitabının devamında ders kitabı yazarı çocuğa seslenir ve gelecekte Türk yurduna yapacağı büyük işler için sağlığını koruması ve gelecek için hazırlanması istenmektedir (Ermat ve Ermat, 1948:39):

> "*Türk çocuğu! Unutma ki, büyüdüğün vakit sen de bu yurtta yapacağın büyük işler var. Çok yıllar ve büyük günlere kavuşmak için en başta sağlığını gözetmelisin. O mutlu güne kavuşmak için bugünden hazırlar."*

Bedia Ermat - Kemal Ermat tarafından yazılmış olan 1949 tarihli 5. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında ise çocuklar *"Türk milletinin"* çocuklarıdır. Yurdu ve milleti için canını feda etmekten çekinmez (Ermat ve Ermat, 1949: 2): "*Ne mutlu bize! Tarihi şanla, şerefle dolu olan Türk milletinin çocuklarıyız. Yurdumuzu, vatanımızı canımızdan çok sever, milletimiz için gerektiği gün canımızı veririz.***"** Türk milleti tarih boyunca bağımsız yaşamıştır. Bağımsızlık Türk çocuğuna *"atalarından kalan en kutsal mirastır"*. Türk çocuğu bu mirası canı pahasına korur (Ermat ve Ermat, 1949: 3*). "Biz bütün dünyaya şan salmış bağımsız Türk milletinin bağımsız çocuklarıyız. Bağımsızlık bize atalarımızın en kutsal mirasıdır. Bu kutsal mirası*

kanımız pahasına koruruz. Türk bağımsızlığa tapar." Sırası geldiğinde Türk çocuğu vatanı için babası, ağabeyi gibi askerlik yapacaktır (Ermat ve Ermat, 1949: 34):

> *"Sıran gelince sen de baban, ağabeyin gibi asker olacak, o güzel elbiseyi giyecek, eline silah alacaksın. Sana ekmek kazandıran çiftçilik ve sanat aletlerini sevdiğim gibi vatanın şeref ve namusunu koruyacak olan silahları sev ve askerlere saygı göster."*

Türk çocuğu Türk ordusuna saygı duyar, yeri geldiğinde seve seve Türk ordusuna hizmet verir (Ermat ve Ermat, 1949:50-51):

> *"Bugün en yeni silahlarla, en yeni usullerle yetiştirilmiş olan Türk ordusu, yürekleri vatan aşkiyle çarpan yiğit Türk subay ve erleriyle kendisine verilecek her ödevi yapmaya hazırdır. Kahraman Türk ordusuna saygı gösterelim. Onu gördüğümüz yerde selamlayalım. Ordu bizden hizmet istediği zaman seve seve yapalım."*

Aynı Türk çocuğu Türk havacılığının gelişmesi için de çalışır (Ermat ve Ermat, 1949: 68). Çocukların korumaları gereken bir diğer değerli varlık ise cumhuriyettir. Cumhuriyeti kazanmak için kanlar dökülmüş ve ataları tarafından Türk çocuklarına armağan edilmiştir (Ermat ve Ermat, 1949:5-6). Cumhuriyet yenilikler ve iyilikler getirmiştir. Atatürk cumhuriyeti Türk çocuklarına emanet etmiştir (Ermat ve Ermat, 1949:20):

> "*İşte çocuklar cumhuriyet bize bu sayısız iyilikleri ve yenilikleri getirdi. Biz de eskisinden daha fazla çalışarak milletimizi en ileri bir duruma götüreceğiz.*
> *Yurdu, gecelerin karanlığından kurtararak aydın bir gündüze kavuşturan, Türk'e dünyanın uygar milletleri arasında layık olduğu yeri veren ATATÜRK bu cumhuriyeti Türk çocuklarına emanet etmiştir. Yukarda söylenen yeniliklere ve iyiliklere yeni nesiller daha geniş ölçüde devam edecektir."*

Türk çocuğunun zararlı alışkanlıkları yoktur (Ermat ve Ermat, 1949:70). Türk çocuğu zeki ve disiplinlidir (Ermat ve Ermat, 1949:74):

> "*Türk genci, büyük ve asil bir milletin asil evladıdır.*
> *Türk genci, zeki, disiplinli ve dayanıklıdır.*
> *Bu vatan, gençliğin omuzları üzerinde yükselecek ve güzelleşecektir."*

4.4.2. SAĞLIK

Ders kitaplarında çocukların sağlıkla ilgili konularda da dikkat etmesi gereken konulara vurgu yapılmaktadır. Sağlığın birincil koşulu temizliktir. Çocuklarla ilgili uyarılarda baş düşman olarak mikrop gösterilmektedir. Çocukların bu mikroplarla mücadele etmesi gerekmektedir.

4.4.2.1.Mikroplarla Mücadele

Çocukların sağlığının düşman mikroplardır. Mikroplar her yerdedir ve mikroplarla mücadele etmek en önemli görevlerdendir. Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan 1929 tarihli 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında mikroplarla mücadeleye vurgu yapılmaktadır. *"İnsanların en büyük düşmanı"*olan mikroplar her yerdedir ve bir tanesi bile insanı öldürmeye yeterli olabilir (Mithat Sadullah, 1929:46):

> *"Mikroplar, insanların en büyük düşmanıdır. Göze görünmeyecek kadar küçük olan bu mahluklar o kadar zararlıdırlar ki bazan yalnız bir tanesinin vücuda girmesi bir adamı öldürmeğe sebep olabilir."*

Mikroplar her yerde bulunabilir. Evde, sokakta, elimizde, yiyeceklerimizde hatta vücudumuzda mikroplar bulunabilir (Mithat Sadullah, 1929: 40-42). Temizlik konusu önemlidir ve özellikle ellerin yıkanması, yiyeceklerin yıkanması istenmektedir. Yiyeceklerle birlikte midemize giren mikroplar hastalıklara neden olabilir. Mikropların sebep olduğu birçok hastalık vardır. Bunlara örnek olarak verem, tifo, kızıl, çiçek, dizanteri sıralanmaktadır (Mithat Sadullah, 1929:47): *"Verem, tifo, kızıl, çiçek, veba gibi bir sürü öldürücü hastalıklar mikroplardan gelir. Bir şehrin sularına dizanteri mikrobu karışsa o şehir ahalisinin hepsi dizanteriye yakalanır."* Ders kitabı yazarı burada tifo hastalığını örnek verir (Mithat Sadullah, 1929:41):

> *"Bir büyük hekim, tifoya tutulan bir çok hastaların tırnaklarının arasındaki kirleri muayene ederek içinde birçok tifo mikrobu bulmuştur. Doktor bu işe o kadar ehemmiyet vermiştir ki: "Tifo, pis el hastalığıdır!" kaidesi bugün hekim kitaplarına girmiştir."*

Örneğe bakıldığında artık literatüre tifonun bir el hastalığı olarak girdiği belirtilmektedir. Başka bir örnekte ise şehir sularına mikrop karıştığında tüm şehir dizanteri olabilir (Mithat Sadullah, 1929:47). Metnin devamında sadece el ve ağız temizliğinin değil vücut temizliğinin de gerekli olduğu belirtilmektedir (Mithat Sadullah, 1929:41-42). Mikroplardan korunmanın ilk yolu sağlam olmaktır (Mithat Sadullah, 1929:47). Sağlam olmak için spor yaparak sağlıklı ve dayanıklı olunabilir. Spor sadece vücudun değil sinirlerin ve Ahlâkın da kuvvetlenmesini sağlar (Mithat Sadullah, 1929:152). Mikroplardan kurtulmanın yolu ise temizliktir (Mithat Sadullah, 1929:47): *"Mikropları öldürmenin birinci çaresi temizliktir.*

Vücudumuzda, elimizde, ağzımızda bulunan mikropları sıksık yıkanmakla, evlerimizdeki, eşyalarımızdaki mikropları da silmek ve temizlemekle defedebiliriz." Mikroplardan kurtulmak için kullanılabilecek ilaçlar ise ispirto ve tentürdiyottur (Mithat Sadullah, 1929:48).

Aynı yazar tarafından yazılmış olan 1934 tarihli 3. Sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında da mikroplara değinilmektedir. Burada da öldürücü hastalıklara mikropların neden olduğundan bahsedilmektedir. Bu öldürücü hastalıklar ise verem, tifo, kızıl, çiçek, veba olarak sıralanmıştır (Mithat Sadullah, 1934:37):

> *"Verem, tifo, kızıl, çiçek, veba gibi bir sürü öldürücü hastalıklar, mikroplardan gelir. Mikroplardan kurtulmak için en birinci çare sağlam olmaktır. Mikroplar sağlam insanlara bir şey yapamazlar."*

Mikroplardan kurtulmanın en önemli yolu sağlam (sağlıklı) olmaktır. Temizliğe dikkat edilmeli, evler yaz kış havalandırılmalıdır. Mikropları öldürmek içinde ispirto ve tentürdiyot kullanılabilir (Mithat Sadullah, 1934:37-38):

> *"Vücudumuzda, elimizde, ağzımızda, bulunan mikropları sık sık yıkanmakla; evlerimizdeki, eşyalarımızdaki mikropları da silmek ve temizlemekle yok edebiliriz.*
>
> *Mikroplardan kurtulmak için mikrop öldürücü ilaçlar da kullanılır. Bunlardan en iyisi ve en çok kullanılanı "ispirto"dur. "tentürdiyot" daha kuvvetlidir. Bir yerimiz kesilerek kanadığı zaman, içeriye mikrop girmemek için, kesilen yere tentürdiyot süreriz".*

1940 tarihli 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında da mikroplar ve hastalık bağlantısı kurulmaktadır. Köylerde daha önceleri var olan sıtma hastalığının neden olduğu ölümlere değinilen metinde bataklığın kurutularak mikroplardan ve hastalıktan kurtuldukları anlatılmaktadır. Artık köy delikanlıları ölmemektedir, köy delikanlıları, çocukları aslan gibi kuvvetli ve gürbüz birer Türk evladıdır (Rona, 1940:20):

> *"Eskiden köyümüzde sıtma hastalığı çok vardı. Bu yüzden her yıl birçok delikanlı ölüyordu. Öğretmenimiz: "Şu bataklığı kurutmazsak, burada üreyen sıtma sineklerinden daha çok zarar görürüz…" demişti. Köyün kurtulması için hepimiz arabalarla toprak ve kum taşıyarak az zamanda bataklığı ortadan kaldırdık. O günden beri bir kişi bile hastalanmadı.c*
>
> *Bakınız, şu evler arasında bir tek çöp, bir tek pislik var mı? Pis yerlerde üreyen mikropların bizi hasta ettiğini bildiğimiz için, köyümüzü kendi evimiz gibi temiz tutarız.*
>
> *İşte bunun için bütün köylü delikanlıları, çocukları aslan gibi kuvvetli ve gürbüz birer Türk evladıyız!"*

4.4.2.2. Temizlik

Temizlik konusu her ders kitabında vurgulanmaya çalışılan konulardandır. Sağlıklı olmanın temel koşullarından biri olan temizlik ders kitaplarında bazen kişisel temizlik bazende çevre temizliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.4.2.2.1. Kişisel Temizlik

Taranan ders kitaplarından 3. ve 4. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocukların kişisel temizliklerine dikkat etmeleri istenmektedir. 1929 tarihli 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında kişisel temizlik ile mikroplardan kaynaklanan hastalıklar arasında bağlantı kurulmaktadır. Bu nedenle de el temizliğine, ağız temizliğine ve vücut temizliğine vurgu yapılmaktadır (Mithat Sadullah, 1929:40-42; 47-48).

> *"Ellerimizi güzelce yıkamadan ağzımızı iyice çalkalamadan bir şey yiyecek olursak bütün bu mikropları midemize göndeririz... Yalnız elimizin, ağzımızın değil, bütün vücudumuzun temiz olması lazımdır. Buna meydan vermemek için sık sık yıkanmak icap eder. Haftada bir defa olsun yıkanmak mutlaka lazımdır..."*

> *"Mikropları öldürmenin birinci çaresi temizliktir. Vücudumuzda, elimizde, ağzımızda bulunan mikropları sıksık yıkanmakla, evlerimizdeki, eşyalarımızdaki mikropları da silmek ve temizlemekle defedebiliriz.*
>
> *Mikropların en ziyade sevdiği yerler: tozlu, karanlık ve rutubetli yerlerdir. Güneşin şifalı ışıkları ile aydınlanan, sık sık temizlenen ve rutubetsiz olan bir odada mikroplar barınamazlar."*

Kişisel temizliğe 1934 tarihli 3.sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında da vurgu yapılmaktadır (37): *"Vücudumuzda, elimizde, ağzımızda, bulunan mikropları sık sık yıkanmakla; evlerimizdeki, eşyalarımızdaki mikropları da silmek ve temizlemekle yokedebiliriz."* 1948 tarihli Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında da çocukların eve geldiklerinde kişisel temizlikleri yapmaları istenmektedir (37):

> *"Hepimiz işten geldikten sonra sabunla ellerimizi, yüzümüzü, başımızı, göğsünüzü temizleyip yıkamalıyız. Yine böylece sabah temizliğine dikkat etmeli, yemeklerden sonra dişlerinizi fırçalamalıyız. Haftada hiç olmazsa bir kere sıcak su ile yıkanmayı adet edinmeliyiz."*

Burada da çocuktan işten gelince (okuldan ya da sokaktan), sabahları ve yemek yedikten sonra kişisel temizliğini yapması istenmektedir. Çocuk haftada en az bir kere de banyo yapmalıdır.

4.4.2.2.2. Ev ve Çevre Temizliği

Ders kitaplarında kişisel temizliğin yanında evde, sokakta da temizliğe vurgu yapılmakta ve çocuktan bazı kurallara uyması istenmektedir. 1929 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında evde çöp biriktirilmemesi istenmektedir. Çöpler çöpçüler gelene kadar ağzı kapalı kaplarda muhafaza edilmeli ve çöpçü geldiğinde hemen verilmelidir (120):

> *"Evlerimizde asla çöp biriktirmemeliyiz. Çöpçü gelinceye kadar muntazam, ağzı kapalı kaplarda saklamalı, çöp arabası gelmeden evvel hazır bulundurmalı ve çöpçü gelince onu kapıda bekletmeden hemen vermeliyiz."*

Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan 3. ve 4. sınıf ders kitaplarında evde mikroplardan kurtulmak için evleri temizlemek gerektiği belirtilmektedir (Mithat Sadullah, 1929:47; Mithat Sadullah, 1934:37). 1934 tarihli 3.sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında ise yaz kış evlerin havalandırılması gerektiği söylenmektedir (Mithat Sadullah, 1934:37):

> *"Evlerimizde yatak odaları da geniş ve çok pencereli olmalıdır. Bir odada birkaç kişi yatmamalıdır. Sabahleyin yatak odaları ne fena kokar değil mi? Odalarımızın havasını kış, yaz değiştirmeliyiz. Bunun için bütün pencereleri birden açarak güzelce hava aldırmalıyız."*

1934 tarihli köy mektepleri için hazırlanmış 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında 1924'te yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanunu ile birlikte köydeki birçok temizlik sorununun çözüldüğü belirtilmektedir. Önce köydeki su birikintileri ve bataklıklar kurutulmuş, ardından temiz içme suyu için çalışmalar yapılmıştır. Bunun yanı sıra lağım suları gibi atık sular ile ilgili işlemlerin de yapılmasının köylünün görevi olduğuna vurgu yapılmış, evin çevresi ve sokakların temiz tutulması gerektiği hatırlatılmıştır (Mithat Sadullah, 1934:32-33). Ayrıca mikroplardan korunmak için sokaklara tükürülmemesi gerektiği de belirtilmiştir (Mithat Sadullah, 1934:36):

> *"Verem, çok korkunç ve öldürücü bir hastalıktır. Bu hastalık mikroplarla geçer. Mikroplar, göze görünmeyecek derecede çok küçük birtakım hayvanlardır. Veremli bir adam öksürürken, söz söylerken birçok mikrop saçar. Hele balgam tükürürken veremliler, bu tükürüklerle verem mikroplarını yaymış olurlar. Onun için sokaklara tükürmekten son derece çekinmelidir."*

5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında da yerlere tükürmek, sokağa çöp atmak gibi davranışların insan sağlığını tehlikeye ettığı belirtilmiştir. Bu davranışları yapmamak yurtseverliğin göstergesidir (Rona, 1939:83):

> *"Arkadaş! Yerlere tükürmek, yol ve akarsu kenarlarına abtest bozmak, sokaklara süprüntü atmak sağlığın en büyük düşmanlarıdır. Hepimizi korkunç hastalıklara salan bu kötülüklerden her zaman sakınmak, Türklüğümüze yakışan en büyük yurt severliktir. Millet sağlam bir yurtdaşa, rahat ve dertsiz bir hayata ancak bu yollarla kavuşabilir."*

Köy halkının yapması gereken bir iş daha vardır. O da köy yollarına, köyün meydanına, su kenarları ağaç dikmek ve onların bakımını sağlamaktır (Mithat Sadullah, 1934:33):

> *"Herkesin yapmağa mecbur olduğu bir vazife daha vardır. Bu da: herkesin köy yollarının ve meydanının etrafına, köye yakın su kenarlarına her sene en az birer ağaç dikmesi ve bu ağaç tamamen tutup yeşilleninceye kadar ağaca bakmasıdır."*

1940 tarihli Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında ise köydeki değişimlerden bahsedilmiş, köy halkının bir araya gelerek taşan dereyi ıslah ettikleri anlatılmıştır. Bununla birlikte köye gelen öğretmen sayesinde bataklık kurutularak eskiden var olan sıtma hastalığını yok edildiği, artık sıtmaya bağlı olarak ölümlerin yaşanmadığı belirtilmektedir. Artık köy de ev gibi temizdir (Rona, 1940:20): "*Bakınız, şu evler arasında bir tek çöp, bir tek pislik var mı? Pis yerlerde üreyen mikropların bizi hasta ettiğini bildiğimiz için, köyümüzü kendi evimiz gibi temiz tutarız."*

4.4.3. ÇOCUK VE YEMİN

Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında ders kitabı yazarları çocuğu dile getirerek çocuk adına sözler ve yeminler vermektedir. Özellikle 1940 sonrası ders kitaplarında sıklıkla karşılaşılan bu durum dönem çocuklarının yeminleri niteliğindedir. Tablo 4-54'te ders kitaplarında var olan söz verme ve yemin ifadeleri gösterilmektedir:

Tablo 4 - 54: Yurt Bilgisi ders kitaplarında söz ve yemin ifadeleri

Ders Kitapları		Türk Çocuğu
3. sınıf ders ders kitabı	**Yeni Yurt Bilgisi 1934**	-
	Yeni Yurt Bilgisi 1929	-
4. sınıf ders kitapları	**Yurtbilgisi Dersleri 1940**	5
	Yurt Bilgisi Dersleri 1948	5
	Yurt Bilgisi 1927	2
	Yurt Bilgisi 1930	-
5. sınıf ders kitapları	**Yurt Bilgisi 1933**	-
	Yurtbilgisi Dersleri 1939	5
	Yurt Bilgisi Dersleri 1949	1

Tablo 4-54'ten de anlaşılacağı üzere 1940 sonrası ders kitaplarında çocuğun yemin ettiği ifadeler belirgin şekilde mevcuttur. 1940 sonrası 4. Sınıf ders kitaplarının her ikisinde de yemin ifadelerinin aynı oranda (5 kere) varlığı dikkat çekmektedir. 5. sınıf Yurt Bilgisi kitaplarından ise 1927 tarihli Muallim Abdülbaki tarafından yazılmış Yurt Bilgisi ders kitabında (2 kere), Tarık Emin Rona tarafından yazılmış 1939 tarihli Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında (5 kere) ve Bedia Ermat - Kemal Ermat tarafından yazılmış ders kitabında (1 kere) yemin/söz verme ifadesi görülmektedir.

Muallim Abdülbaki tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi (1927) ders kitabında çocuk *"Ben Türküm"* diye söze başlamaktadır. Burada çocuk kendi ülkesinin topraklarının vatanı olduğunu, ülkesinde konuşulan dilin Türkçe olduğunu ve ülkesine bir saldırı olması durumunda ülkesini savunacağından söz etmektedir (Muallim Abdulbaki, 1927:12):

> *"Ben Türküm, vatanım, Türklerin yaşadığı topraklardır. Ankara, İstanbul, İzmir nasıl vatanımsa, Diyarbakır, Van, Erzurum, Kars da öylece vatanımdır. Çünkü orada da Türkler oturuyor, Türkçe konuşuluyor; oradaki kardeşlerimin çıkarı ile benim çıkarım bir, duygularımız bir, isteklerimiz bir... Oraya bir düşman saldırsa, onlarla beraber ben de*

düşmana göğsümü geriyorum. Benim memleketime bir düşman saldırsa, benimle beraber onlar da göğüslerini geriyorlar...

Milletim, yalnız askerlikte değil, medeniyette de ilerlemiş bir millettir. Avrupa'da papazlar, din kuvvetiyle milleti eline almış, cahil bırakmışken, Türk ilinde birçok kitaplar yazılıyor, âlimler yetişiyordu. Türk'ün ayak bastığı her yere bilim nuru gitmiş, medeniyet güneşi doğmuştur...

Şimdi benim devletim "Türkiye Cumhuriyeti", vatanım bu cumhuriyetin kanunlarıyla idare edilen ülke, "Türkiye"dir. Ben milletimi çok severim. "Türküm" derken başım yükselir, göğsüm kabarır. Devletim için de canımı vermekten çekinmem."

Aynı ders kitabında çocuk tekrar *"Ben bir Türküm"* diyerek söze başlamakta ve hür olduğuna vurgu yapmakta, yasalara kanunlara uyduğu sürece hür olduğunu belirtmektedir. Çocuk hürriyetini-özgürlüğünü Türkiye Cumhuriyetine borçludur (Muallim Abdulbaki, 1927:20):

"Ben bir Türküm, düşüncem, hareketim hürdür. Devletin kanunlarına itaat ettikten sonra kimse bana bir şey diyemez. İstediğim gibi gezer, eğlenir, istediğim gibi yaşarım. Türkiye'de yaşayan bireylerin hepsi benim gibi hürdür."

1939 tarihli Tarık Emin Rona tarafından yazılmış Yurtbilgisi Dersleri (5.sınıf) ders kitabında ise çocuk Cumhuriyet uğruna canını adamaktan bahsetmektedir (Rona, 1939:16):

"Bugün adını söyledikçe göğsümüz kabaran, Türkiye Cumhuriyeti, böyle çok çetin boğuşmalarla kurulmuştur. Bizi düşman köleliğinden ve ölümden kurtaran Cumhuriyeti yaşatmak için canımızı, kanımızı onun uğruna adıyoruz."

Cumhuriyet *"bizim canımızdır"* diyen Türk çocuğu hergün onu yüceltmek için söz vermektedir (Rona, 1939:20). Daha da ileriye giderek Cumhuriyeti korumak için ant içilir. Buradaki rehberleri ise Atatürk ve İnönü'dür (Rona, 1939:48):

"Çocuklar! Her zaman sevgisi gönlümüzde yaşıyan Ata'mızın ne bizi her gün biraz daha yükselten İnönü'nün açtığı nurlu yollarda var kuvvetimizle çalışmalıyız. Onların ölümden kurtararak bu kadar yükselttikleri bu yurt, bizlere emanet edilmiştir.

Canımızdan kat kat sevgili olan bu varlıkları sonsuz bir gayretle koruyacağımıza geliniz bir defa daha andiçelim!.."

Çocuk cumhuriyetin adaletine de sonsuz güvenmektedir (Rona, 1939:48). Türk çocuğu, vatanın korunması için de büyük bir güce sahiptir. Bunlar, kalbindeki inanç, kolundaki güç ve adındaki şandır (Rona, 1939:62):

"Bu iş için gönlümüzde inan, kolumuzda can, adımızda şan her zaman vardır. Bunlarla birlikte askerlik bilgimizi, silahlarımızı, uçaklarımızı ve donanmamızı da kat kat arttırmağa çalışmalıyız. Bunu hiç aklımızdan çıkarmayalım."

Tarık Emin Rona tarafından yazılmış 1940 tarihli 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabı çocuğun andıyla başlamaktadır (3):

> *"And içerim büyüklerim: Yurdumu her zaman öz canımdan çok seveceğim. Yurdu korumak, Türk'ü yaşatmak için vakti gelince canımı vermeğe severek koşacağım.*
>
> *Sevgili yurdum! Beni besliyen o cömert toprakların, şırıldayan derelerin, cıvıldayan kuşların, meleyen kuzuların, bulutları delen dağlarınla ne güzel, ne şirinsin…*
>
> *Seni kendimden değil, anamdan bile çok seviyorum!"*

Daha kitabın ilk sayfalarında 4. sınıf çocuğu büyüklerine yurdunu ve Türk milletini korumak uğruna canına vermeye ant içer. Çocuk değil kendinden, kendinden daha üstün tuttuğu annesinden de daha çok yurdunu sevmektedir. Yurt sevgisi kitap boyunca devam eder. "*Gönlü yurt sevgisiyle çarpan Türk çocukları"* (Rona, 1940:9), aynı zamanda yardımseverdir. Türk çocuğunun yaşadığı yer Türk yurdudur. Çocuk bu ülkede yaşadığı için çok mutludur ve *"Türküm, diyene ne mutlu!"* diyerek seslenmektedir (Rona, 1940:14).

Türk çocuğunun evi kadar sevdiği başka bir yer de okuldur (Rona, 1940:11):

> *"Türk çocuğuyum: Okulum, aile ocağım kadar sevgili yuvamdır. Onu, kendi evim kadar sever okul idaresinin dileklerine babamın öğütleri gibi boyun eğerim.*
>
> *Yurdumun yükselmesi için gereken bilgileri bana sunan öğretmenlerimi can kulağiyle dinler, derslerime var kuvvetimle çalışırım."*

Ders kitabı yazarı kullandığı benzetmelerde okulu çocuğun evine benzetirken, okul idaresini ise babaya benzeterek okulda okul idaresinin çocuğa verdiği direktifleri babanın verdiği öğütlerle eşleştirmiştir. Bir anlamda çocuğa öğretilen otoriteler arasında bağ kurularak çocuğun bu durumu yadırgamaması sağlanmak istenmiştir. Çocuk tüm yıl okuyarak yurdunu daha yakından tanır. Yurdu ve milleti için ve okulda öğrendiği cumhuriyeti için neler yapacağını okulda öğrenmiştir. Artık Türk çocuğu, yurdu, milleti ve cumhuriyeti her şeyden üstün tutacak ve bu üç varlığı yükseltmek ve yüceltmek için durmadan çalışacaktır (Rona, 1940:81):

> *"TÜRK ÇOCUĞUYUM!..*
>
> *Bütün bir yıl okuduğum bu derslerle, yurdumu çok daha yakından tanıdım. Yurt ve milleti sonsuz bir yükselmeğe ulaştırmak için bana düşen ödevlerin çoğunu artık anlamış ve öğrenmiş bulunuyorum. Bunun için çok bahtiyar bir Türk çocuğuyum.*
>
> *Yurt bilgisi bana; beni yaşatan en değerli, en sevgili üç varlık tanıttı: YURDUM, MİLLETİM VE CUMHURİYETİM!..*
>
> *Damarlarımda binlerce yılın eşsiz milleti olan yüce Türkün kanı, gönlümde Türk erinin sonsuz güveni, tükenmez inanı var.*
>
> *En değerli üç varlığını canından çok üstün tutarak her zaman onlar için durmadan, yorulmadan çalışmağa and içen bir Türk çocuğuyum! Bununla öğünüyorum!.."*

Türk çocuğu anne ve basının da değerini çok iyi bilir. Hem annesi hem de babası çocukları için çok büyük fedakârlıklar yapmışlardır. Çocuk, anne ve babasına ayrı ayrı seslenerek onlar kadar iyi insan olacağına söz verir (Ermat ve Ermat, 1948:3):

> *"Sevgili anneciğim! Beni emzirmek, büyütmek, adam etmek için az mı uğraştın? Hasta olduğum zaman gözlerine hiç uyku girmezdi. Sevgi dolu gözlerini benim üzerinden ayırmazdın. Yorganım açılıp düşmesin, uykum kaçmasın diye geceleri kaç kere uyanır, üstünü örterdin. Anneciğim! Ben senin hakkını ödiyemem.*
>
> *Sevgili babacığım! Beni büyütmek, yurda yararlı bir insan yapmak için sen de pek çok çalıştın. Dışarda sabahtan akşama kadar alın teri dökerek uğraştın. Bütün kazancını bize getirdin. Bizi beslemek, büyütmek için ne zorluklara katlandığını biliyorum. Ben de senin gibi iyi insan olmaya çalışacağım."*

Çocuk bununla yetinmez, atalarına da yurdunu korumak için söz verir (Ermat ve Ermat, 1948:11):

> *"Zümrüt ovaların, başı dumanlı dağların, mavi denizlerinle seni ne kadar seviyorum kutsal vatanım! Senin her köşende atalarımdan biri gönüllüdür. Onlar bu toprakları düşmandan korumak için can verdiler. Kırları süsleyen çiçeklerde belki kanlarının rengi vardır. Bir gün gerekirse ben de yurdum için can vereceğim. Onu her şeyimden üstün tutuyorum. Türk çocuğuyum. Yurdum için çalışır, onun için canımı veririm."*

Çocuk, atalarının yaptığı fedakârlıkların farkındadır. O da bir Türk çocuğudur, dilini, tarihini, kültürünü ve vatanını çok iyi bilmektedir, onları yüceltmek ve yükseltmek için çalışacaktır. Milleti için faydalı bir insan olacaktır (Ermat ve Ermat, 1948:14). Türk çocuğu Türklüğü ile övünür (Ermat ve Ermat, 1948):

> *"Türk doğmak, Türk yaşamak, Türk olarak ölmek ve arkasında kendi soyundan çocuklar bırakmak ne mutludur. Türklüğümle ne kadar öğümsem azdır.*
>
> *Ne mutlu Türküm diyene!*

Türk çocuğunun Türklüğü ile övünmesi 1949 5. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında da yer bulur (2):

> *"Ne mutlu bize! Tarihi şanla, şerefle dolu olan Türk milletinin çocuklarıyız. Yurdumuzu, vatanımızı canımızdan çok sever, milletimiz için gerektiği gün canımızı veririz."*

Türk çocuğu mutludur, çünkü Türktür. Türk milletinin çocuğudur. Herşeyden çok sevdiği vatanı için ölmeye hazırdır.

4.4.4. SON SÖZ

Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarından Yurt Bilgisi 1927 5.sınıf, Yurt Bilgisi 1933 5.sınıf, Yurtbilgisi Dersleri 1939 5.sınıf ve Yurtbilgisi Dersleri 1940 4.sınıf ders kitaplarının son sayfalarında *"Sonsöz", "Bitirirken", "Türk Çocuğuyum",* başlıkları altında tüm ders kitabının kurguladığı çocuğun özelliklerini özet halinde sunan metinler bulunmaktadır.

Muallim Abdülbaki tarafından yazılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi (1927) ders kitabının son sayfasında *"Sonsöz"* başlığıyla yazar kurguladığı öğrenci kimliğini özet geçmektedir:

Sonsöz

Hükümet, kanunlara uymayanlara ceza verir. Medeniyet de kendi kurallarına uymayanları cezalandırır.

İlerlemeyenler, medeniyete uymayanlar, başkalarının kölesi olurlar.

Türk çocuğu medenîdir. Medeniyetin kurallarına uyar, üstü başı temizdir.

Evde misafirini entari ile karşılamaz. Okul elbisesini giymediği vakit boyun bağını bağlamadan sokağa çıkmaz. Saçları daima taranmış bulunur, tırnakları temizdir.

Türk çocuğu sokaklara tükürmez. yerlere bir şey atmaz, sınıfını temiz tutar.

Türk çocuğu itaatlidir. Annesine, beybabasına, öğretmenlerine, büyüklerine saygı gösterir, onları sever, sözlerinden çıkmaz.

Türk çocuğu çalışkandır, düşüncelidir, iyi kalplidir.

Kötülük yapmaz, kötülere uymaz. İçki, sigara kullanmaz, beden eğitimini sever. Büyük sporlara, vatanını korumaya hazırlanır.

Türk çocuğu, şerefini düşmanlarına çiğnetmez. Naziktir, kimseye hakaret etmez. Öğretmenlerini, arkadaşlarını şapkasını çıkararak selamlar. Kadınlara saygı gösterir.

Türk çocuğu terbiyelidir. Kalabalık yerlerde kimseyi rahatsız etmez. Bilet alırken, tramvayla giderken, sınıftan çıkarken tabur olur. Kendisinden evvel gelmiş olan kimsenin arkasına durur. Onu itmez. Sırasını bekler.

Tramvayda, trende, vapurda yerini hanımlara, büyüklerine terk eder. Bir hanımla ya da kendisinden büyük bir kimse ile yol yürürken onu sağına alır.

Davetsiz bir yere gitmez. Yemeklerde terbiyesini korur.

Türk çocuğu hür fikirlidir. Batıl şeylere inanmaz. Cinlerden, cadılardan korkmaz. Muskalara, üfürüklere güler.

Onun yardımcı melekeleri; fikri, gücü, kuvvetlidir.

Türk çocuğu cumhuriyetçidir. Yurdunu sever, milletine bağlıdır. Hiçbir şeyden yılmaz.

Türk çocuğu, milletini yükseltmeye, geleceğe hakim olmaya yeminlidir. Kuvvetine güvenir.

Metinde hükümet ve medeniyet eşleştirilmiştir. Hükümet ve medeniyet kanun uygulamakta ve kanuna uymayanlara ceza vermektedir. Devamında gelen cümlede Türk çocuğunun medenî olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda çocuk kanunlara bağlı ve uyumludur. Türk çocuğu aynı zamanda kişisel temizliğine ve kılık-kıyafetine dikkat etmektedir. Toplum içinde nasıl davranacağını bilmektedir ve çevresini temiz

tutar. Türk çocuğu itaatkârdır, büyüklerinin sözlerine dinler, büyüklerini sayar ve sever. Türk çocuğu çalışkan, düşünceli ve iyi kalplidir. Kötü alışkanlıkları yoktur. Spor yapar çünkü vatanını savunmak için güçlü olması gerekir. Türk çocuğu şerefli, nazik, terbiyeli, kadınlara saygılıdır. Türk çocuğu fikirlerini özgürce belirtir, batıl inançları yoktur. Türk çocuğu düşüncesi, gücü ve kuvvetiyle her türlü zorluğun üstesinden gelir. Türk çocuğu cumhuriyetçidir, yurdunu sever, milletine bağlıdır. Milletini yüceltecek gücü vardır.

1933 tarihli 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabının son sayfasında ise üç paragraf boyunca ders kitabının çocuktan istedikleri temel davranışlar ve Türk çocuğunun sahip olması gereken nitelikler şöyle sıralanmıştır (63-66):

> *"Temiz, çalışkan, yurdunu ölesiye seven, hakikatli vatandaşlar olmak için bilinmesi lazım gelen şeylerin hemen hepsini öğrendik. Hayatta hangi yolu tutarsak tutalım, daima temiz yürekli, sadakatlı, milletini, yurdunu sever, ak alınlı, yüksek vicdanlı bir Türk, bir insan olmağa çalışmalıyız. Temelinde yüksek olan Türk adını sonsuz zamanlarına doğru şereflendirmeliyiz; bizden sora geleceklere Türk adını daima temiz ve daima yüksek olarak bırakmalıyız.*
>
> *Milletimizi çok sevmeliyiz. Hep onun iyiliğini düşünmeliyiz. Bir ambar buğday içinde tek bir buğday ne ise, biz de millet içinde öyleyiz. Bizim iyiliğimiz, rahatımız, milletin iyiliğine, rahatına bağlıdır. Onun için kendimizden ziyade milletimizi düşünmeliyiz. Milletimizin zararına olarak kendi menfaatımıza çalışmaktan sakınmalıyız. Milli menfaatı herşeyden yüksek tutmalıyız. Benliğimizi Türk bnliği içinde hamur etmeliyiz. Kendimizin menfaatlarımızı, milli menfaat önünde feda etmeliyiz.*
>
> *Türk milleti hep böyle milli fedakarlıklar yapmıştır; bir Türk, menfaatını hep milletinin menfaatına feda etmiştir. Biz de böyle menfaat arkasından koşmıyan, milletin menfaatını herşeyden yüksek gören, vatansever, milletsever Türk yurttaşı olmalıyız."*

Bu ders kitabının son sayfalarında yer alan bir bakıma ders kitabının özeti niteliğindeki bu üç paragraflık metin *"biz"* diliyle yazılmıştır. Kitabın yazılmasının amacının *"Temiz, çalışkan, yurdunu ölesiye seven, hakikatli vatandaşlar olmak için bilinmesi lazım gelen şeylerin hemen hepsini öğrendik"* (Yurt Bilgisi, 1933:63) olarak belirtilmektedir. Çocuğun iyi kalpli, sadakatli, milletini seven, alnı ak, vicdanlı Türk olması istenmektedir. Bu Türk çocuğu milleti için her şeyi yapmalı, millet için fedakâr olmalıdır. Fedakârlık vatanseverlik ve milletseverliğin göstergesidir.

1939 Yurtbilgisi Dersleri 5. sınıf ders kitabının son sayfasında *"Bitirken"* başlığıyla yine ders kitabını özetler bir metin bulunmaktadır (108):

> *"BİTİRİKEN*
> *Türk çocuğu!*

Büyüklerinin binbir yokluk, sıkıntı ve acı içerisinde kurarak sana armağan ettikleri bu yurt ve Cumhuriyetin ne eşsiz bir varlık olduğunu öğrendin ve anladın. Bu sevgili Cumhuriyetin ne kanlı savaşlar, ne çetin boğuşmalarla kurulabildiğini hiçbir zaman unutmayacaksın.

Atatürk ve İnönü gibi en büyük kurtarıcıların, bu kadar ileri bir duruma kavuşturdukları milleti, her gün bir parça daha yükseltmeğe çalışmak senin biricik ödevindir.

Türk çocuğu! Bu milleti her gün bir parça daha yükseltecek olan varlık; sonsuz bir millet sevgisi, tükenmez bir istiklal duygusu ve dinmiyen bir çalışma hırsıdır. Bu üç kuvveti her zaman kendinde bulur ve Cumhuriyeti korumak için aldığın öğütleri tutarsan, Türklüğünle övünmekte yerden göğe kadar haklı olursun.

Türksün! Sana gereken kuvveti bağışlamak için bu ad bile yetişir!..

Ne mutlu, Türküm! diyene."

1940 baskılı Yurtbilgisi Dersleri 4. sınıf ders kitabında da *"Türk Çocuğuyum!"* başlığı ile Türk çocuğunun niteliği tanıtılmıştır (81):

"TÜRK ÇOCUĞUYUM!..

Bütün bir yıl okuduğum bu derslerle, yurdumu çok daha yakından tanıdım. Yurt ve milleti sonsuz bir yükselmeğe ulaştırmak için bana düşen ödevlerin çoğunu artık anlamış ve öğrenmiş bulunuyorum. Bunun için çok bahtiyar bir Türk çocuğuyum.

Yurt bilgisi bana; beni yaşatan en değerli, en sevgili üç varlık tanıttı: YURDUM, MİLLETİM VE CUMHURİYETİM!..

Damarlarımda binlerce yılın eşsiz milleti olan yüce Türkün kanı, gönlümde Türk erinin sonsuz güveni, tükenmez inanı var.

En değerli üç varlığını canından çok üstün tutarak her zaman onlar için durmadan, yorulmadan çalışmağa and içen bir Türk çocuğuyum! Bununla öğünüyorum!

BÖLÜM V: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle tartışma, çalışmanın sonuçları ve öneriler sunulmuştur.

5.1. TARTIŞMA

II. Meşrutiyetten itibaren vatandaşlık eğitimi devletin gündeminde olmuş, 1908-1909 yılları itibariyle müfredatlarda ilk olarak "Malumat-ı Medenîye" adıyla yer alan ders (zamanla bu dersin adında değişiklikler olmuştur) bu çalışmanın hareket noktasını oluşturan Yurt Bilgisi dersinin de temellerini oluşturmuştur. Meşrutiyetle çocuk, geleceğin vatandaşı, askeri ve terakkinin kendisi olmuştur. Malumat-ı Medenîye, Vataniye, Ahlâkiye, İnsaniye, Sıhhiye gibi içeriklerle okutulan *"Malumat-ı Medenîye"* ders kitaplarında hürriyet, müsavat, adalet ilkeleri doğrultusunda yetiştirilmek istenen çocuk, bu amaçtan hareketle toplumsal bir role bürünmüştür. Mehmet Hazik 1909 yılında ibtidai mektepler için yazmış olduğu "Malumat-ı Medenîye" ders kitabının çocuklara seslenme kısmında onlara *"vatanın ümid- istikbali"* olduklarını söyleyerek yarının büyükleri olacaklarını belirtir. Doktor Hazik çocuklardan çok iyi çalışmalarını, körü körüne inanmamalarını ister, iyiliği, doğru yolu ve aklı işaret eder. Tunç Yaşar (2018), bu dönemin ders kitaplarında var olan *"nasıl bir insan, nasıl bir vatandaş"* yetiştirilmesi gerekliliğinin cevabının tek olmadığını vurgulamaktadır. Savaş döneminin Maarif Nazırı Şükrü Bey memlekete *"her manasıyla adam yetiştirmek"* gayesinden hareketle bu adamın "*nasıl"*lığı noktasında görüşünü şöyle ifade eder (Muallim, 1917-1918: 9 (1)): *"... bence onun dinine merbut, vatanını sever, milliyetini tanır, yani muhtelif namlarda zikrolunan şu vezâifi hüsn-i ifâya gayret eder bir adam olması lazım gelir. İşte biz tam adamı bu suretle yetiştirmek, dinini sever, dinine riayetkâr olur, vatanını sever ve kendisine bir vahdet-i siyasiye veren milliyetini hisseder bir adam olmak üzere yetiştirmek gayesini programlarda takip ettik."* Aslında Maarif Nazırı Şükrü Bey bir anlamda bu tez çalışmasının bir dönem öncesinin insan modelini ortaya koymaktadır. Cumhuriyet öncesi vatandaşlık kitaplarında da bilinçli bir şekilde çocuğa verilmek istenen nitelik ve değerlerin sunulduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet dönemide ise vatandaş eğitimi medenîlik ve yurtseverlik ekseninde inşa edilmiştir (Üstel, 2011:322).

Bu çalışma 1923-1950 yılları arasında Türkiye'de ders kitapları konjonktüründe tasarlanan çocuk yapılarının betimlenmesini amaçlamıştır. Bu tezin yazılması sürecinde temel nokta çocuk olmuş, dönemsel de olsa devlet tarafından görünmek istenen çocuk, dolayısıyla devletin döneme göre çocuk anlayışını saptanması hedeflenmiştir. Böylelikle incelenen ders kitapları üzerinden dönemin çocuk tanımını yapmanın ya da ortaya sunulan betimlemelerden hareketle çıkarımda bulunmanın dönemin gerçekliğini okumada yardımcı olacağı düşünülmüştür.

Alan yazına bakıldığında Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi ders kitaplarının birçok çalışmaya konu olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar daha çok tarih ders kitapları ve tarih eğitimi bağlamında kimlik inşası üzerinedir. Bu alandaki önemli çalışmalardan Pamuk (2014), *Tarih ve Kimlik: Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı*; Yıldırım (2014*), İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim: Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler;* Ersanlı (20015), *İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Yazımının Oluşumu (1929-1937)* ve Yıldırım (2017), *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi* öne çıkmaktadır. Ders kitaplarına cinsiyet açısından bakarak farklı bir yorum getiren Gümüşoğlu'nun (2016), *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet: 1928'den Günümüze* adlı çalışmadır. Yurt Bilgisi ders kitapları üzerine Üstel (2011), *Makbul Vatandaş Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*; Parlak (2005), *Kemalist İdeolojide Eğitim (Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Üzerine Bir İnceleme)*; Çoşğun (2015), *Atatürk Dönemi Yurt Bilgisi Ders Kitaplarının Eğitim Felsefesi ve Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi)* ve Çaymaz (2021*), Türkiye'de Vatandaşlığın İnşası* sayılabilir. Bunlara ilave olarak ders kitapları ve dönemin yayınları üzerinden Cumhuriyet dönemi çocuğunu arayan Öztan (2019), *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası* öne çıkmaktadır.

Çalışmada ders kitaplarının seçiminde geniş alanlarda okutulan kitaplar olması üzerinde önemle durulmuştur. Bu nedenle Tebliğler Dergisi taranarak her yıl için okutulması kararlaştırılan ders kitapları listesi çıkarılmıştır. Taramada seçilen tüm kitapların okutulduğu aralıklar süresince tüm basımlarına ulaşılarak eklemelerin ya da değişimlerin kullanıldığı kitaplar tespit edilmiştir. Böylelikle incelenen kitaplar en fazla değişim ve eklemelerin yapıldığı ama eski yapısının da gerek içerik gerekse görsel olarak korunduğu kitaplar olmuştur. Örneğin Bedia Ermat ve Kemal Ermat tarafından yazılan 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabı 1943 yılından itibaren okutulmaya başlanmasına rağmen bu kitabın 1948 baskısının kullanılma nedeni bu

durumdur. Burada amaç tüm içeriklerin ayrıntılı bir şekilde eksiksiz incelenmesidir. İncelenen ders kitapları 1923-1950 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ilkokul 3, 4 ve 5. sınıflarında okutulmuştur. Çalışmanın temel amacı bu ders kitaplarında şekillendirilen çocuğun çözümlemesidir. Bu amaçla inceleme yapılırken dört ana başlık üzerinde çocuğun araştırılması şekillenmiştir. Bu ana başlıklar şunlardır: Çocuk, Aile ve Toplum; Çocuk, Rejim ve Cumhuriyet; Çocuk ve Ahlâk; Çocuk ve Biyopolitika. Bu ana başlıklardan hareketle oluşturulan bulgular dönemin çocuk tanımlamasında çocuğun yaşam alanını, ilişki boyutlarını, kişisel özelliklerini ortaya koymaktadır.

Taranan ders kitaplarında çocuğun sosyalleşmesi sürecinde yakın çevresi aile olarak tanımlanmıştır. Bu yakın çevrenin devamı ise arkadaşlar, okul, yaşadığı çevre-mekân (semt, mahalle, köy) şeklinde kurgulanmıştır. Yurt Bilgisi ders kitaplarında kurgulanan Türk çocuğunun ailesinin tanımı, bu ailenin kimlerden oluştuğu, aile üyelerinin görev ve sorumlulukları, birbirleri ile ilişkileri betimlenmiştir. Taranan kitaplarda seviye gereği aile, 3. ve 4. sınıf Yurt Bilgisi kitaplarında yoğun olarak yer almaktadır (Tablo 4-1). Aile üyelerinin teker teker tanıtıldığı ders kitaplarına göre sunulan aile modeli 1923-1939 yılları arasında okutulan ders kitaplarında geniş aile yapısı 1940 sonrası ders kitaplarında bu geleneksel aile yapısı yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Bu değişimin temel nedeni yapılan inkılâpların artık yaşam alanına girmeye başlamış olması ve Atatürk'ün vefatıyla birlikte İsmet İnönü'nün devlet başkanı olmasına istinaden ders kitaplarında yaşanan düzenlemeler olabilir. Bu bulgu Öztan'ın (2019) ileri sürdüğü çekirdek aile yapısının Yurt Bilgisi ders kitaplarında da görülebileceğini göstermektedir. Gümüşoğlu (2016) ders kitaplarında çekirdek ailenin yüceltilmesini eleştirerek ülkemiz gerçekliğinde çeşitli aile yapılarının da olduğunu hatırlatmaktadır.

Tüm ders kitapları bir kurgu çerçevesinde içerik üretir. Ders kitaplarındaki kurguya göre aile ile ilgili tanımlar ve benzetmelerle, ailenin bir anda toplum kurumu olmaktan çıkarak mekân olan yurt ile bağdaşlaştırılması, aslında aile yapısı ile çocuğun gelişimine paralel olarak devlet yapılarının öğretilmesinde ön bir hazırlık gibi görülmektedir. Bu benzetmeler "Aile Yurdu", "Aile Ocağı", "Aile Yuvası" şeklinde konu içeriğinde yerini almıştır. Küçük yapı birimi (aile) ile geniş yapının

(yurt/vatan) yan yana sunulması bir anlamda ön bilgilerin çocuğa verilmesi olarak görülebilir.

Yapılan analizlere göre 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitabı gerek aile tanımı gerekse aile üyeleri hakkında yoğun şekilde ifadelerin yer aldığı ders kitabı olarak karşımıza çıkmaktadır. 4. sınıflar için yazılmış olan Yeni Yurt Bilgisi (1929), Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitaplarında da aile ve aile üyeleri hakkında kelime ve ifadeler yoğun şekilde yer almaktadır (Tablo 4-1). 5. sınıflar için yazılmış ders kitaplarında ise aile ve aile üyeleri ile ilgili kelime ve ifadeler ya çok az yer almış ya da hiç yoktur. Kitapların seviyeleri göz ününde bulundurulduğunda ilkokul 3. sınıf kitabında daha fazla aile ile ilgili bilgilerin verilmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü çocuk gelişimine göre çocuğun ilk tanıdığı sosyal yapı ailedir. Aynı zamanda bu durum kurgusal yapının çocuk gelişiminde yakından uzağa ilkesinden hareketle öğretiminin ders kitaplarına bir yansıması olarak da düşünülebilir. Aile üyeleri arasında *"baba"* ön plana çıkan kişidir (Tablo 4-1; Tablo 4-3). Taramalarda ortaya çıkan dikkat çekici başka bir konu ise 1940 sonrası ders kitaplarında *"Atalar"* ifadesi ile aile üyelerinin arasına yeni bir üyenin girmiş olmasıdır (YD 1940, YBD 1949) (Tablo 4-1). Kitaplarda yer alan *"Atalar"* vatanı için canını feda etmiş kişilerdir. Kitapların okutulduğu tarihler dikkate alındığında İkinci Dünya Savaşına denk gelen bu tarihin kitaplarda *"vatan için ölme", "vatan için ölen büyükler-atalar"* ifadelerinin yer almasının kaçınılmaz olduğunu düşündürmektedir. Bunun yanı sıra 1939 öncesi kitaplarda bu durumun olmaması da dikkat çekicidir. Çünkü 1930 öncesi kitaplar bir anlamda savaştan yeni çıkmış bir topluluğun hafızasını korumak açısından da önemlidir. Ancak 1939 öncesi ders kitapları bu durumu farklı argümanlarla anlatmayı tercih etmişler; *"Atalar"* argümanını kullanmamışlardır.

Aile üyeleri arasında üzerinde önemle durulan kişi *"baba"*dır (Tablo 4-3). Ailenin en önemli üyesi olarak gösterilen baba 3 ve 4. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında yoğun şekilde yer bulunmaktadır. Babanın genel otorite tanıtımında temel araç olması bu yoğunluğun nedenini açıklamaktadır. Bu kitaplardaki baba modellemelerinde baba dışarda (evin dışı) betimlenmektedir. Baba genelde köyde yaşayan, çiftçilik yapan kişi olarak sunulmuştur. Bunun yanı sıra şehirde yaşayan baba modeline de yer verilmiş şehirdeki baba örneğinde meslek bilgisi tam olarak

verilmese de aile reisi olarak nitelendirilmiştir. Geleneksel aile yaşayışına uygun olarak babanın dışarıda çalışması, bilgi sahibi olması, ailesine bakan aile üyesi olması, otoriteyi temsil etmesi kitapların kurgusu içinde de yerini almıştır. Ancak aile üyesi olan çocuğu görünür kılan kişi de *"baba"* olarak ders kitaplarında görülmektedir. Kitaplarda çocuğun sorusuna cevap veren, onu bir şehirden başka şehre gezmeye götüren kişi *"baba"*dır. Bu durum geleneksel yapıda babanın otorite ve güç temsilinin yanında iletişim kurabilen kişi de olması dikkat çekicidir. Ayrıca genel beklenti çocuğun naifliği, korunması ve beslenmesi gereken bir kişi olmasından hareketle anne ve çocuk ilişkisi olarak düşünülürken baba ve çocuk ilişkisinin sunulması önemlidir. Ders kitaplarında nitelemelerde babanın yan rolleri aile reisi, eş, çiftçi, köylü (erkek), kasabalı (erkek) şeklindedir. Rollere dikkatli bakıldığında bu kadar yoğun verilmesine rağmen babanın da kurgudan dışarı çıkamayan tasarım bir baba olduğu anlaşılmaktadır. Babaya atfedilen özellikler çalışkan, üretici, fedakâr, para kazanan, ailenin ihtiyaçlarını karşılayan, öğüt veren, çocuklarını bakan büyüten, ülkeyi koruyan olarak sıralanmaktadır (Tablo 4-4; Tablo 4-5; Tablo 4-6; Tablo 4-7; Tablo 4-8). Başta görevi aileyi korumak ve yaşatmak olan baba, bu görevi daha da ileriye taşıyarak vatanı korumak ve yaşatmak görevlerini de üstlenmektedir. Bu durumun ana nedeni baba ve güç kavramlarının eşleştirilmesidir. Babanın ders kitaplarında yoğun şekilde yer alması bir yandan geleneksel aile yapısının ders kitaplarına yansıması olarak görülse de yapılan eleştirel söylem analizine göre ders kitaplarında kullanılan stratejilerden *"otorite tanıtımı"*nın birincil aşamasının baba olmasından da kaynaklanmaktadır. Baba ile başlayan otorite tanıtımı sırasıyla öğretmen, okul müdürü, köy muhtarı, ileri gelenler, tarihi kişilikler ve nihayetinde devlet yöneticileri olarak devam etmektedir. Baba ile ilgili görev paylaşımında 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ders kitabı içerik gereği dikkat çekmektedir. Ders kitabında çocukların beslenmesi ve büyütülmesi görevlerinin anne ve babanın ortak sorumluluğunda olması bu tarihte geçerli olan Türk Medenî Kanunu'nun aile anlayışında yer alan kadın erkek eşitliği ile uyum göstermektedir. Buradan da ders kitaplarının dönemin değişimlerine göre güncellemeleri de içeriklere eklediği anlaşılmaktadır (Tablo 4-8). Baba ile ilgili tespitler Gümüşoğlu (2016) ve Parlak (2005) ile benzerlik göstermektedir.

Ailenin diğer önemli üyesi annedir. Taranan ders kitaplarında ev içinde gösterilen anne daha çok 4. sınıf ders kitaplarında yer almaktadır. Baba ifadesinin en

çok geçtiği (15 kere) 1934 basım tarihli 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında "anne" ifadesinin açık olarak bir defa geçmesi de dikkat çekicidir. Ayrıca bu ders kitabında aile ile ilgili kavramların 20 defa geçmesine rağmen *"anne"* ifadesinin az oluşu da düşündürücüdür (Tablo 4-1; Tablo 4-9). Ders kitabının seviyesi düşünüldüğünde çocuğun dünyasında (yaşından dolayı) en önemli aktörün anne olması gerçeği göz ardı edilmiştir. Kitabın temel kurgusunun baba ve çocuk üzerine kurulu olması*, "yuvayı dişi kuşun"* yapmasına rağmen aile ile ilgili hemen akla gelen kavramın bu kitapta yer bulmaması da dönemin kadın ile ilgili yapılan reformlarına ve gelişmelerine ters düşmektedir. Kadının *"içeride"* (evin içi) tanımlandığı roller anne, ev hanımı, köylü kadın olarak sıralanmaktadır.

Temel görevleri bakıcılık, evde çalışmak, tarlada eşine yardım etmek, çocukları beslemek, ev işlerini yapmak olan kadın, iyi kalpli, çalışkan, fedakâr, şefkatli, düzen verici, özverili olarak nitelendirilmektedir. Köylü kadın olan anne evin dışında da kendine bazen tarlada ve bahçede bazen de asma bahçesinin altında yer bulabilmiştir. Bu nedenle köylü kadın şehirli kadına nispeten daha özgürdür ve üretime de katkı sağlar. Köyün bir üyesi olan köylü kadın köylülerle birlikte (erkek-kadın-çocuk) hareket etmektedir (Tablo 4-10; Tablo 4-11). Şehirli kadın evde tasvir edilmiş, varlığının yegâne nedeni *"erkeğini mesut"* etmek olarak nitelendirilmiştir. Bu kadının eğitim almış bir kadın olmasına rağmen tek görevinin başkalarını mutlu etmek olması, dönemin kadın eğitimin amacının başkalarını mutlu etmek üzerine kurgulandığını düşündürmektedir.

Şehirli kadın yalnız bırakılmıştır (Tablo 4-12; Tablo 4-15). Kadın hiçbir kitapta konuşturulmamıştır. Suskun ve dilsiz olan kadın ile ilgili ayrıntılı bilgi ne anne rolünde ne de diğer rollerde vardır. Çocuk ve anne ilişkisinin tasvir edilmemiş olması bir yandan ders kitabında bu tür ilişkilerin pek gösterilemeyecek olması şeklinde düşünülse de baba ve çocuk ilişkisinin ders kitaplarında olması konunun anne ve çocuk ilişkisi noktasında kitap kurgularının eksik kaldığını göstermektedir. Bu durumun nedenini ders kitapları yazarlarının genelde erkek olması düşünülse de burada asıl mesele devletin ideolojisinin bir yansıması olan ders kitaplarında *"baba"* unsurunun devlet ile eşleştirilebilmesine karşın *"anne"*nin eşleştirilecek bir yönünün olmayışıdır. 1940 basım tarihli 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında şehirli kadın annelik rolünün yanında meslek sahibi olarak da örneklenmiştir. Bu durum

ilgili dönem gereği Türk kadını hakkında yapılan yenilik hareketlerinin ders kitabına yansıması olarak görülebilir. Özellikle 1948 tarihli Yurt Bilgisi Dersleri ders kitabında kadın sadece köyde ve şehirde değil okulda da betimlenmiştir. Yıllara göre bakıldığında kadının sosyal hayata dahil olması noktasında modern anlamda 1940 sonrası kitaplarda örnekleri az da olsa görmek mümkündür. Ancak aile içindeki iş bölümü anne ve baba açısından net şekilde ifade edilmiş olup bu kitaplarla okumuş nesillerin cinsiyet rolleri keskin bir şekilde temel anlamda öğretilmiştir.

Kadınla ilgili dikkat çekici bir söylem 1929 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında yer almaktadır. Ders kitabının içeriğinde çocukların kibritle oynamamaları hakkında bir uyarı bulunmaktadır. Ancak uyarıda çocuğa örnek verilirken *"... bazı dikkatsiz kadınların yemek pişirdikten sonra üzerini açık bıraktıkları mangaldan yangın çıktığını duyuyoruz."* ifadesi kullanılarak ev yangınlarının çıkmasında kadınlarının rolü olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca kadın için kullanılan *"dikkatsiz"* ifadesi de kadın ile ilgili aleni olarak kullanılan olumsuz bir özellik olması açısından ilgi çekicidir.

Gümüşoğlu (2016) çalışmasında Cumhuriyet dönemi ders kitaplarında 1945'e kadar kadınların çalışma dünyasında, ülkenin kurtulmasında ve geleneksel yönlerinin vurgulanmamadığı bir profilin olduğunu ancak 1945 sonrası ders kitaplarında bu durumun değişerek kadının görevinin ailesi ve mekânının ev olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu çalışmada bu durumun 1945 öncesinde de aynı olduğu kadın her ne kadar üretken ve aktif gibi görünse de kadının asıl mekânı ev ve birincil görevi ailesi ve ev işleri olarak sunulmuştur.

Çoğu zaman taranan ders kitaplarında baş kahraman olan çocuğun aile üyesi tanımlanması da önemlidir. Bu tanımlamalarda öne çıkan ders kitapları 4. sınıf ders kitaplarıdır (Tablo 4-1; Tablo 4-16). Bu ders kitaplarında aile üyesi olan çocuk aynı zamanda genel kurguda köy çocuğu olarak tanımlanmıştır. Kimi zaman annesine yardım eden çocuk kimi zaman da köy işlerini (hayvanlara bakmak, tarlada anne babaya yardım etmek, su taşımak, vb.) görmektedir. Ailede üretime katkıda bulunan çocuk okula da gitmektedir. Evde, tarlada, okulda betimlenen çocuk anne ve babasını sever, onları mutlu etmek için okulda, tarlada, köyde çalışır. Sorumluluk sahibidir. Aile üyesi olan çocuk, aile içinde iyi geçinmeli, anne ve babasının onun

için yaptığı fedakârlıkların farkında olmalı, görevlerini yerine getirmeli, vefalı ve itaatkâr olmalıdır (Tablo 4-17; Tablo 4-18; Tablo 4-19; Tablo 4-20).

Aile üyesi olmasına rağmen bir o kadar görünmez olan çocuk kurgusal anlamda görevleri bağlamında ders kitaplarında tek tek sıralansa da bu çocuğun korunmaya muhtaç olması, beslenme ve barınma gibi ihtiyaçlarının aile tarafından karşılanması hakkında ifadeler aslında oldukça geçiştirici ifadelerdir. Burada geçiştirici ifadesinden kasıt çocuk için belirlenen ve birbiriyle örtüşmeyen kurgulardır. Çocuk, çocuk olmaktan çıkarılmış bir anlamda *"küçük yetişkin"* olarak sorumluluklar yüklenmiştir. Çocuğun anne ve baba ile olan ilişkileri çocuğu pasif konuma getirmektedir. Özellikle babanın öğütlerini dinliyor olması onun itaatkâr yönünün vurgulamaktadır. Bir yandan muhtaç durumda olan çocuk diğer yandan yetişkin gibi hareket etmektedir. Bir yetişkin gibi aile içinde tüm sorumluluklardan nasibini alan çocuğun o küçük bedeni ve çocuksu neşe ve korkuları görmezden gelinmiştir. Hatta çocuk denince akla gelen oyun kavramı bile ders kitaplarında yok denecek kadar azdır (Tablo 4-1). 1934 baskılı 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında ve 1929 tarih baskılı 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitapları haricinde oyun kavramı ders kitaplarında bulunmamıştır. Ancak bu iki kitapta bulunma nedeni her iki kitabın yazarının aynı kişi olmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzden bu döneme bakıldığında ister istemez çocuk denince akla gelen neşe, yaramazlık, kardeşler arasında yaşanan ilişkiler ders kitaplarında sunulmamıştır. Burada ders kitapları yazarları çocuk gerçekliğini bir yana bırakarak kurgusal bir çocuk yaratmışlardır.

Çocuk ve mekân ilişkisinin tüm boyutlarıyla verilmeye çalışıldığı ders kitaplarında çocuk evde, okulda, köyde ve şehirde betimlenmektedir. Çocukların rahat hissettiği yer evidir. Evde betimlenen çocuk dış dünyaya karşı güvendedir. Ev bir anlamda güvenlik kavramıyla eşleştirilmiştir. Bu durum korunmaya muhtaç çocuk anlayışı ile de örtüşmektedir. Çocuğun korunması gereken bir birey olması gerçeği sadece ev olarak düşünülmüştür. Ancak korunmak açısından aciz olan çocuğa yüklenilen görev ve sorumluluklar ise bu düşünceyle tezat içindedir. Evdeki çocuk, ailesini seven ve söz dinleyen olarak nitelendirilmiş, kendine düşen ev işlerini yapmakla görevlendirilmiştir. Anne ve babasını sevindirmek isteyen çocuk hem okulda hem evde çalışmak zorunda bırakılmıştır. Ev aynı zamanda akşamları baba

öğütlerinin dinlenildiği mekândır. Evde tanımlanan çocukta fiziksel herhangi bir özellik verilmemiştir (Tablo 4-22). Taranan ders kitaplarında ders kitapları yazarlarının söylemlerdeki seslenmelerinden muhatap alınan çocuğun cinsiyetinin erkek çocuk olduğu çıkarımı yapılsa da yaş, boy, görünüm ile ilgili bilgiler yer almamaktadır. Bu durum ders kitaplarında kurgusal çocuğun yer alması gerçeklik ilkesinin ise göz ardı edilmesinin bir sonucudur.

Mekânsal tanımda *"okuldaki çocuk"* öğrenci rolünü üstlenmiştir. Okulda çocuk hem okul yaşamı hem arkadaşları ile ilişkileri hem de öğretmenleri ile ilişkileri bakımından tasvir edilmiştir (Tablo 4-23). 1929 tarihli 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi, 1948 tarihli 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri, 1940 tarihli 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ve 1934 tarihli 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitaplarında *"okulda çocuk"* ile ilgili ifadelere yer verilmiştir. Çocuğun öğrenciden ziyade işçi gibi görüldüğü ders kitaplarında temel vurgu çalışmak üzerinedir. Burada çocuk bir dakika bile boş durmaz. Zamanını iyi değerlendirir. Çalışmak kavramı o kadar vurgulanır ki; 1929 tarihli 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabına göre çalışmayıp sınıfta kalmak bir çocuk için en büyük felakettir. Sınıfta kalmak anneye, babaya, öğretmene, devlete yapılan nankörlüktür.

Çocuk okula hayatını kazanmak ve vatanını refaha kavuşturmak için çalışmayı, iyi olmayı, para kazanmayı, vatanına hizmet etmeyi öğrenmek için gitmektedir. Okulda çocuk yurdunu tanır. Çocuk okulunu sever. Çocuk okulda çok mutludur. Çünkü okulda arkadaşları ve öğretmeni vardır. Çocuğun arkadaşları ve sınıftaki tüm çocuklar birbirlerini çok sever ve derin bir bağ ile birbirlerine bağlıdırlar. Çocuk, arkadaşlarıyla iyi geçinmeli, onlara nazik davranmalı, iyi kalpli ve terbiyeli olmalıdır. Onlarla iş birliği içinde çalışması gerekmektedir. Her bir cümlesinde okulda ne yapılıp ne yapılmayacağının anlatıldığı içeriklerde sadece *"öğrenci çocuktan"* beklentiler sunulmuştur. Yine burada da çocuk kendi gerçekliğinden uzaklaştırılmış, duygusal boyutta da okul ile ilgili bağları arkadaş ve öğretmen gibi gösterilmişse de bu durum yüzeyseldir. Bu bulgular Üstel'in (2011) ileri sürdüğü Cumhuriyet *döneminin "okulda yurttaş eğitimi"* görüşünün Yurt Bilgisi ders kitaplarında sadece içerik olarak değil kurgusal çocuğun oluşturulmasında da öne çıktığını gçstermektedir.

Okulda çocuktan beklenen temel görev kurallara uymasıdır. Kurallara uyma noktasında incelenen ders kitaplarında okul yapısını hükümet işlerine benzeterek hem otorite tanımı hem de meşrulaştırma stratejilerine başvurulmuştur (Tablo 4-24). 1940 tarihli 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında okul idaresinin istekleri çocuğun babasının öğütlerine benzetilerek okul idaresinin otorite olarak tanıtılmasında çocuğun yaşamındaki en yakın otorite olan "*baba"* önemli bir argüman olarak kullanılmıştır.

İncelenen ders kitaplarında okuldaki çocuğun ders kitaplarına göre sorumlulukları şöyledir:

- **Yurt Bilgisi 1927:** İtaat etmek.
- **Yeni Yurt Bilgisi 1929:** Kurallara uymak, Okul idaresine itaat etmek, Okumak, öğrenmek (kendi yaşamını temin etmeyi ve vatanının refahı için çalışmayı, iyi olmayı, para kazanmayı, sağlıklı olmayı, vatana hizmet etmeyi), Arkadaşlarıyla iyi geçinmek, arkadaşlarına daima nazik, terbiyeli ve iyi kalpli olmak.
- **Yurtbilgisi Dersleri 1940:** Yurdunu tanımak, yurt işlerini öğrenmek, Öğrenmek (okuma yazmayı, hastalıklardan korunmayı, doğadaki varlıklardan yararlanmayı, yurdu düşmanlardan korumayı, yurdun yükselmesi için çalışmayı), Eşyaları korumak ve yaşadığı alanı güzelleştirmek, Okulunu sevmek, Okul kurallarına uymak, Öğretmenlerini dinlemek, Derslerini çalışmak.
- **Yurt Bilgisi Dersleri 1948:** Ders çalışmak, Arkadaşlarıyla oynamak, Öğretmene saygı göstermek ve onu dinlemek.

Okulda çocuktan beklenen *"itaat etmesi"*dir. Yıllara göre ders içeriklerinde ve kitapların üslubunda her ne kadar değişmeler yaşansa da tüm kitaplar bir ortak noktada hem fikirdir. Okulda çocuk itaat etmelidir. Hatta öğretmeni ile ilgili var olan ilişkisi de çocuğun öğretmenini dinlemesi üzerinedir. Buradaki dinleme ifadesi dinlemek fiilinin birinci anlamında değil, mecazi olarak *"söz dinlemek-itaat etmek"* anlamındadır.

Taranan ders kitaplarında köylü ve şehirli çocuk ayrımını da görmek mümkündür. İncelenen kitaplarda dönemin ekonomik faaliyetine istinaden kurgulanan mekân genelde köydür (Tablo 4-27; Tablo 4-28). Çocuğun yaşadığı çevre ve yaşam alanı tanıtılmaktadır. Köylü çocuklar küçük yaştan itibaren köy işlerini yapmaya başlarlar. Başlıca görevleri hayvanlara bakmak, su taşımak, tarlaya yiyecek

götürmektir. 1929 tarihli Yeni Yurt Bilgisi kitabında ilk defa çocukla ilgili fiziksel bir bilgi verilerek yaşı ifade edilmiştir. 1934 tarihli 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında ise ek olarak köy çocuklarının kendi oyuncaklarını bile kendilerinin yaptıkları ifade edilmiştir. Bir bakıma üretim faaliyetlerinin içinde olan köy çocuğu aslında yaşadığı toplum içinde de beslenmesi ve korunması gereken pasif bir varlık olmaktan çıkmış toplumda üreten birey olmuştur. Gümüşoğlu'nun (2013) köylü çocuk-yardımcı çocuk tespiti bu çalışmadaki bulgularla benzerlik göstermektedir.

Şehirli çocuk köylü çocuğa nazaran daha az ders kitaplarının içeriklerinde yer bulmuştur (Tablo 4-27; Tablo 4-28; Tablo 4-29). Şehirli çocuktan bir şehirlinin şehirde topluma açık yerlerde yapması gereken davranışlar beklenmektedir. Görgü kuralları da diyebileceğimiz bu kurallar parklarda çiçekleri koparmamak, çimenlere basmamak, yaşlı ve kadınlara yer vermek, spor yarışmalarında kimseyi rahatsız etmeden maçı izlemek, sokaklara çöp atmamak, ağaçlara zarar vermemek, sokak ve caddelerde oyun oynamamak, tiyatro ve sinemalarda kurallara uymak olarak sıralanmaktadır. Gerek köylü gerekse şehirli çocuğun dayanışma içinde olmaları da istenmektedir.

Yurt Bilgisi ders kitapları rejimin getirdiği yeniliklere (Tablo 4-30) bağlı olarak vatandaşından beklediği davranışlar öne çıkmaktadır (Tablo 4-31; Tablo 4-32). Bu davranış boyutları bazen kentli insandan beklenen davranışlar, bazen bireylerin topluma karşı görevleri bazen de vatandaşlardan beklenen görevler şeklinde çocuğa sıralanmıştır. Cumhuriyet rejiminin kendi insanından istediği bu davranışlar genelde 3 ve 4. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında yer almaktadır. Bu davranışlar mekânlara göre sıralandığında evde, sokakta, toplu taşıma araçlarında, tiyatro ve sinema salonu gibi sosyal mekânlar olarak gruplandırılabilmektedir. Hijyen konusuna dikkat çekilen ders kitaplarında evde çöp biriktirilmemesi önemle vurgulanmıştır. Bunu sokağa çöp atmamak, tükürmemek, pis suları dökmemek gibi başlık olarak *"halk sağlığı"* başlığı altında toplayabileceğimiz davranışlar sıralanmaktadır. Halk sağlığı o kadar kutsanmıştır ki yurtseverliğin başka bir boyutu olarak nitelendirilmiştir. Bu durum dönemin bir eğilimi olan "Gürbüz Çocuk" yetiştirmek eğiliminin başka bir boyutudur (Akın, 2019:98). Dönem gereği savaştan çıkmış bir topluluk ve devamında da dünyada yaklaşan II. Dünya Savaşının ayak sesleri çocukların sağlıklı ve sportif yetişmeleri için de yönlendirildiğini

göstermektedir. Ayrıca 1928'de Dr. Refik Saydam tarafından kurulan Hıfzıssıhha Enstitüsü ve yapılan çalışmalarla dönemin sıtma ve çiçek hastalıkları önemli ölçüde yok edilmiştir. Bu nedenle ders kitaplarında halk sağlığına verilen önem dönemin güncelliği ve eğilimi bağlamında dikkat çekmektedir.

Medenî insandan beklenen davranışlardan biri de kılık kıyafetine dikkat etmesidir. Burada her ne kadar kılık kıyafet konusunda dönem gereği yapılan yenilikler sıralanmasa da (1929 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitabında cumhuriyetin Türk halkının kıyafetlerine düzenleme getirdiği ifade edilmektedir) cumhuriyet insanının kılık kıyafete önem vermesi gerektiği hemen hemen tüm kitaplarda yer almıştır. Kıyafet bir bakıma Türk insanını yabancı insanlara tanıtan en önemli ögedir. Cumhuriyet insanı gururludur. Sıraya girer, biletini alır, insanlara saygı gösterir, görgü kurallarına uyar. Devletinin bir ögesi olan belediyeler aracılığıyla yapılan her türlü hizmete karşı sorumluluk sahibidir, bu hizmetleri korur, muhafaza eder. Bu medenîlik (çağdaşlık) vurgusu Üstel (2011), Parlak (2005) ve Öztan'da (2019) da geniş yer bulmaktadır.

Yurt Bilgisi ders kitaplarının temel amacı rejimin tanıtılması ve bu rejimin talep ettiği insan modelinin yaratılmasıdır. Bu nedenle ders kitaplarında devlet, devlete bağlı kurumlar ve görevleri, vatandaş, vatandaşın hak ve görevleri gibi unsurlar içeriğin temel yapı taşlarıdır. Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında devletin özelliklerinde öne çıkan unsurlar bağımsızlık, Cumhuriyet, Altıok, Cumhuriyet Bayramıdır. Rejimin tanıtılmasında kullanılan strateji tüm ders kitaplarında eski-yeni kıyaslaması, eskinin kötülenmesi, yeninin yüceltilmesi şeklindedir. Kronolojik olarak incelendiğinde Eski-Yeni kıyaslamalarının 1940 sonrası kitaplarında azaldığı bunun yerini yeni rejimin sadece tanıtılmasının aldığı görülür. Eski-yeni kıyaslamaları daha çok 3. ve 4. sınıf ders kitaplarının ele alındığı anlaşılmaktadır. Eski rejim ve yeni rejim (Cumhuriyet) kıyaslamasının en fazla olduğu ders kitapları her ikisi de Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1929) ve 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934)'dir. Cumhuriyetin tanıtılması da önemli bir durumdur. Cumhuriyetin tanıtılması hemen hemen tüm ders kitaplarında yapılmıştır. Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ve Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ders kitapları bu konuda başı çekmektedir. Cumhuriyet rejimi ile her

sahada yapılan inkılaplar ve yenilikler Cumhuriyet rejiminin Türk milletine ve köylüsüne yaptığı en büyük iyiliktir.

Eski rejimin kötülendiği yapıda Türk milleti de mutsuzdur. Köylüsü zor durumdadır. Eski rejimde halka zulmeden bir padişah vardır. Yönetim keyfîdir. Cumhuriyet döneminde yaşayan, eski rejimi görmeyen çocuklar ders kitapları yazarlarına göre çok şanslı ve mutludur. Cumhuriyet rejimi köy ve kent arasındaki keskin çizgiyi kaldırmış vatandaşına fırsat eşitliğini sunmuştur. Rejim kanunlarla vatandaşını (köylüsünü) güvence altına almıştır.

Eski-yeni kıyaslamalarında dikkat çeken betimleme padişahlık yönetimin durağanlığına karşın Cumhuriyet rejiminin dinamikliğidir (Tablo 4-30; Tablo 4-34; Tablo 4-36). Durağanlık oturmak eylemiyle bir tutularak Anadolu halkının padişahlık döneminde evde, kahvede, komşuda oturmak şeklinde sıralanması ve bunun karşısına Cumhuriyet rejiminin Türk gençlerinden oturmayı değil ilerlemeyi istediği belirtilmektedir. Burada eskinin durağanlığına karşılık Cumhuriyetin dinamik ve değişim ve dönüşüme dönük yapısı Türk gencinin hareketliliğiyle bağdaştırılmaktadır. Cumhuriyet rejimi Türk halkına en uygun idare olarak sunularak yüceltilmiştir. Cumhuriyet halkın özgür, düzenli ve huzur içinde yaşamasını sağlamıştır. Cumhuriyet sayesinde bağımsız Türk milleti yükselmeye ve yücelmeye devam etmektedir. Türk milleti cumhuriyete çok şey borçludur. Cumhuriyet için fedakârlık yapmak Türk milletinin boynunun borcudur. Bu fedakârlık Cumhuriyeti yükseltmek ve yücelmek için çok çalışmak, onu korumak için canını vermektir. Cumhuriyet rejiminin kurulmasında en önemli rolü olan *"Ebedi Şef Ulu Atatürk" ve "Milli Şef İsmet İnönü"* tarihi karakterler olarak öğrenciye sunulmuştur. Öztan (2019)'ın ileri sürdüğü "şef" vurgusu ders 1940 kitaplarıyla dikkati çekmektedir. Cumhuriyet Türklüğün eşiği olmuştur. Bu tanımlama Ersanlı'nın (2015:241) kendini Türk olarak tanımlayan Cumhuriyet kadrosunun devrimci yapısına istinaden geçmişi kötülemede kolaylık sağladığını ileri sürmektedir. Gerçektende özellikle 1940 öncesi ders kitaplarında eski yeni kıyaslamaları ve *"eski"*nin kötülenerek "*yeni"*nin yüceltilmesi ders kitabı yazarlarının önemle üzerinde durdukları husustur. Ders kitaplarında, eski-yeni karşılaştırmasına Yıldırım (2017) da dikkat çekmektedir. Çalışmanın bulgularına paralel olarak Yıldırım (2017) 1940 öncesi kitaplarda padişah yönetimin kötülendiğini belirtmektedir.

Milli bayramlar bağımsızlık mücadelesi veren ülkelerin tarihlerinde önemli rol oynar (Tablo 4-30; Tablo 4-33; Tablo 4-34; Tablo 4-35). Ayrıca bu bayramlar vasıtasıyla öğrencilere vatan sevgisi, ülkeye bağlılık, millet bilinci gibi değerlerin kazandırılması amaçlanır. Cumhuriyet Bayramı da ders kitaplarına konu olmuştur. 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ve 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitaplarında "Cumhuriyet Bayramı" ders kitaplarında içerik olarak yer almıştır. Cumhuriyetin ilanının 19 Nisan 1925'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda kabul edilen "Cumhuriyetin İlanına Müsadif 29 Teşrinevvel Günün Milli Bayram Addi Hakkında Kanun" 628 sayılı kanun ile 29 Ekim'in Milli Bayram olarak kutlanmasına ve ilk Cumhuriyet Bayramının da 29 Ekim 1925'te kutlanmaya başlamasına rağmen incelenen 1927 Yurt Bilgisi (5.Sınıf), 1929 Yeni Yurt Bilgisi (4. sınıf), 1930 Yurt Bilgisi (5. sınıf) ve 1933 Yurt Bilgisi (5. sınıf) ders kitaplarında olmaması da dikkat çekicidir.

Dikkat çekici başka bir başlık ise *"Altıok"*tur (Tablo 4-33). Altıok Tarık Emin Rona tarafından yazılmış ve 1939-1943 yılları arasında okutulmuş 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri ders kitabında yer almaktadır. Ayrıca ders kitaplarında çocuğa Türk milletinin özellikleri de sıralanmış, çocuğun ait olduğu milletin ne kadar kadim ve yüksek medeniyete sahip olduğu bu nedenle de bu üstün karakteri kendinde bulabileceği uslamlama stratejisiyle sunulmuştur. Hemen hemen tüm ders kitaplarında yer alan "Türk Milleti" konusu en fazla 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve 5. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1949) ders kitaplarında yer almaktadır. Yurt Bilgisi dersinin birer vatandaş eğitimi dersi olduğu düşünüldüğünde vatandaşın nitelikleri ve vatandaşın görevleri gibi konuların da ders kitaplarında olması kaçınılmazdır. Özellikle vatandaşın görevleri 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi (1934) ve 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ders kitaplarında yoğun şekilde sunulmuştur.

Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuk ile ilgili Ahlâk unsurları da sunulmaktadır (Tablo 4-38). Başta Türk çocuğundan istenen her koşulda çalışmasıdır (Tablo 4-39). İyiyi ve doğruyu benimsemiş olan Türk çocuğunun birincil görevi çalışmaktır. Çocuk çalışarak milletine hizmet etmektedir. Çocuk evde, okulda, bahçede, tarlada durmaksızın çalışır. Yeni kurulan bir devlet için yapılan yenilikler ve değişikliklerin takibi ancak çalışmak ile mümkün olacağından, bu dinamik yapıyı takip etmenin tek yolu çalışmak olarak düşünülmüştür. Özellikle Cumhuriyetin ilk

dönemlerindeki ders kitaplarında *"çalışkanlık-çalışmak"* ifadeleri daha yoğunken, 1940 sonrası ders kitaplarında *"çalışkanlık-çalışmak"* ifadelerinde azalma görülmektedir. Çalışmak eylemi incelenen kitaplardaki kronolojik söylem değişimine göre; Türk milletinin kendi ülkesi için yaptığı faaliyetler, Türk gencinin ilerlemesi (yürümek) (YB 1920), okulda ders çalışmak, düzen ve istikrar içinde çalışmak (YYB 1929); insanın temel görevi (YB 1930), modern tarım yapmayı öğrenmek (YB 1933), ders çalışmak, tarlada, merada büyükleriyle çalışmak, ürün yetiştirmek için çalışmak, bilgi sahibi olmak için çalışmak (YYB 1934); Cumhuriyeti yüceltmek için yapılan tüm faaliyetler (YD 1939); durmadan çalışmak (YBD 1949), Cumhuriyeti yükseltmek (YB 1940), okulda çalışmak (YBD 1948) şeklinde sıralanabilir. Öztan (2019) çalışmasında İdeal Türk çocuğunun değişmez özelliklerini dürüstlük ve çalışkanlık olarak vurgulamaktadır (104-116). Yurt Bilgisi ders kitaplarında önemle vurgulanan değer "çalışkanlık" olup Öztan'ın (2019) çalışması ile benzerlik göstermektedir. Çalışmak kavramının milletin ilerlemesi, Cumhuriyet'in yüceltilmesi için yapılan tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Üstel (2011:324) bu durumu toplulukçu yaklaşım olarak adlandırmıştır.

Ders kitaplarında önemle vurgulanan bir başka değer ise vatanseverliktir (Tablo 4-40; Tablo 4-41). Aslında cumhuriyet-çalışmak-vatanseverlik değerlerinin iç içe geçtiği içerikte bu değerleri birbirinden ayırabilmek oldukça güçtür. Çalışmak vatanseverliğin bir parçasıdır. Vatanı için okulda öğrenmek ve çalışmak vatanseverliğin öncül davranışlarındandır. Vatanını korumak, vatanı için eline silah almak, vatanı için canını feda etmek de vatanseverlik göstergeleri olarak çocuğa sunulmaktadır. Bu durum Parlak'ın (2005) çalışmasında da aynıdır. Vatanını sevmek iyi bir Türk vatandaşı olmanın vasıflarındandır. Kutsal Türk yurdunun korunması için yapılan tüm davranışlar vatanseverlik olarak tanımlanabilir. Çocuk, yaşına bakmaksızın vatanını korumak amacıyla canını vermekten kaçınmaz. Bu durum, sınıf seviyelerinin dikkate alınmadığı, çocuğun gelişim düzeyine göre 3, 4 ve 5. sınıf ders kitaplarında farklılık olabileceği anlayışının aksine çocuğun pedagojik açıdan gelişim düzeyi düşünülmeden ders kitaplarının içeriklerinin oluşturulduğunu düşündürmektedir. Vatanseverlik konusu sağlık konusuyla da farkı bir boyut alır. Halkın sağlığını korumak amaçlı yapılmaması istenen birçok davranışa uyulması da vatanseverlik olarak tanıtılmıştır.

Türk çocuğunun bir diğer özelliği fedakâr olmasıdır (Tablo 4-42). Bir amaç uğruna elde var olan bir şeyden vazgeçme olarak tanımlayabileceğimiz fedakârlık, ders kitaplarında çocuğun canından vazgeçmesi- yaşam hakkından vazgeçmesi şeklinde çocuğa sunulmuştur. Yurdu için canını feda etmeyi atalarından öğrenen çocuk, yurdunun kutsallığının atalarının kanından geldiğini bilir. Bu yüzden canını feda etme çocuk için normal görünmektedir. Vatanseverlik, ders kitaplarında *"biz"* söylemi ile çocuklara sunulmuş, biz kimliği altında sunulan bu yapıda bir de görünmeyen düşman (öteki) yaratılmıştır.

Türk çocuğu *"iyi ve terbiyeli*"dir (Tablo 4-43). Ders kitaplarında *"iyi çocuktan"* beklenen davranışlar; arkadaşlarıyla iyi geçinmek, onlara nazik ve terbiyeli davranmak, arkadaşlarının hatasını hoş görmek (hoşgörülü olmak), iyi kalpli ve nazik olmak, yoksul arkadaşlarına yardım etmek olarak sıralanmaktadır.

Türk çocuğunun sahip olması istenen vasıflardan biri de itaatkâr olmasıdır (Tablo 4-44; Tablo 4-45; Tablo 4-46). Parlak (2005) bu itaatkârlığa vurgu yaparak itaatkarlığın yurtseverlikle bağlantısını açıklamaktadır. Çocuğun babasının sözünü dinlemesi, okulda okul müdürünün ve öğretmenlerinin talimatlarına uyması, kanunlara kendi istediği ile canı gönülden itaat etmesi, çocuktan beklenen davranışlardır. Ders kitaplarının seviyelerine göre taranan kitaplardan en fazla 3. ve 4.sınıf ders kitaplarında *"söz dinlemek-itaat etmek"* ifadesinin olduğu söylenebilir. Ayrıca ders kitaplarının basım tarihlerine göre incelemede 1940 sonrası ders kitaplarında *"söz dinlemek-itaat etmek"* ifadelerinin neredeyse hiç olmadığı söylenebilir. Ayrıca 1930 öncesi ders kitaplarında *"söz dinlemek-itaat etmek"* konusunda çocuk okuldaki müdür ve öğretmenleri ile karşı karşıya kalırken 1930 kitabı ile bu durum muhtar, belediye yani devlet olarak sunulmuştur. Çocukların okul kurallarına uymaları beklenmektedir. Çünkü kurallar çocukların yararına konulmuştur. Bir bakıma okul kurallarının meşrulaştırılması yapılarak çocukların kurallara uymalarının da gerekliliği ve bu uyma davranışlarını yaparken de zorunlu gönüllülük (!) çocuktan beklenmektedir. Ders kitaplarında otorite tanıtımında kullanılan ögeler; baba, okul müdürü, öğretmen, muhtar, belediye ve devlettir. Çocuklar sadece okul kurallarına değil kanunlara da uyarlar. Kanun ve kurallara uymak iyi bir Türk vatandaşının özelliklerindendir.

Bağımsızlık Türk milletinin vazgeçilmez özelliğidir (Tablo 4-47). Türk çocuğu da bağımsızlığına önem vermektedir. Çünkü Türk milleti esir olamaz ve bağımsızlık en büyük nimettir. Bağımsız bir devlette yaşamak mutluluk vericidir. Bağımsızlık Türk çocuğuna atalarından kalan en önemli mirastır. Bağımsızlık için ölüm bile göze alınmalıdır. Bağımsızlığı ve kendisini korumak uğruna askerliğe önem verilmelidir.

Cumhuriyet dönemi Türk halkı büyük bir dayanışma örneği göstermiş, canıyla kanıyla çalışarak, yokluklarla mücadele ederek Cumhuriyetin getirdiği yenilik ve değişimlere sahip çıkmıştır. Bu dayanışma kavramı ders kitaplarında da yerini almıştır (Tablo 4-48). Türk milleti birlikte çalışmaktadır. Toplum içinde insanlar hem kendileri hem de birbirleri için çalışmaktadırlar. Dayanışma ve iş bölümü önce evde başlar. Dayanışmanın en önemli nedeni milletin refah ve mutluluğudur. Burada birey bir olmaktan çıkarak kolektif olarak hareket etmektedir. Türk, Türk için yaşar. Çocuk aile içinden okul yaşamına sürekli bir dayanışma döngüsü içindedir.

Ders kitaplarında çocuğun bir başka özelliği de kötü alışkanlıklarının olmamasıdır (Tablo 4-49). Çocuklardan tütün, içki, kumar, aylaklık gibi kötü alışkanlıklardan uzak durmaları istenmektedir. İçki *"uğursuz"* olarak nitelendirilmiş, düşman boyutu ise Yunan şeklinde gösterilerek *"Yunandan nefret eder gibi"* içkiden nefret etmesi çocuktan istenmiştir. İçki içmek vatana kötülüktür. Bu nedenle içki ile mücadele etmek de vatani bir görev sayılmaktadır. Çalışkan Türk çocuğu sigara ve içkiden uzak durur ve bu alışkanlıklara sahip olanları bu huylarından vazgeçirmek için çalışır.

Ders kitaplarında çocukların sahip olması gereken ahlâki değerlerin yönlendirmesinin yanı sıra iktidar ve özne arasındaki ilişkiyi de sunan yapılar bulunmaktadır. Dönemin ders kitaplarında çocuğun sahip olması gereken biyolojik ve kişisel özellikler de çocuğa özenle sunulmaktadır. Burada çocuktan bir yandan kendi kişisel özellikleri verilirken bir yandan da bunları göstermek için yapması gereken davranışlar, kültürel unsurlarla arasındaki bağlar, fiziksel yapısı, sağlık durumu gibi örneklendirmelerle bir bakıma rejimin istediği çocuk kimlikleri sunulmaktadır. Bunun yanı sıra taranan kitaplarda bazı durumlarda çocuğun kendisi konuşturularak yemin ettirilmiş, ailesine, büyüklerine ve devletine sözler

verdirilmiştir. Kimi zaman ise *"Ben Türk çocuğuyum!", "Türk çocuğuyum"* gibi ifadelerle çocuğun kendisini tanımlaması da ders kitaplarında yerini almıştır (Tablo 4-50).

Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarından 1940 sonrasında basılan kitaplarda *"Türk çocuğu"* tanımlaması öne çıkmaktadır. Tarık Emin Rona tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1940) ve 5. sınıf Yurtbilgisi Dersleri (1939) ile Bedia Ermat- Kemal Ermat tarafından yazılmış olan 4. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1948) ve 5. sınıf Yurt Bilgisi Dersleri (1949) ders kitaplarında *"Türk çocuğu"* söylemi vurgulanmaktadır. Bu Türk çocuğu kavramına göre; çocuğun milliyeti Türk'tür. Türklerin yaşadığı her yer onun vatanıdır. Çocuk sadece bir ailenin değil aynı zaman da Türk milletinin çocuğudur. Çocuğa bir milliyet kimliği verilmiştir. Türkçe konuşur. Aralarında müthiş bir dayanışmanın olduğu Türk çocukları birbirleri için savaşıp vatanları için de mücadele etmektedirler. Türk çocuğu için önemli üç şey, Türk Yurdu, Türk milleti ve Cumhuriyetidir. Taranan ders kitaplarında Türk çocuğunun vasıfları şöyle sıralanmaktadır: Medenî, görgülü, terbiyeli, kişisel temizliğe ve sağlığına önem veren, itaatkâr, çalışkan, düşünceli, iyi kalpli, şerefli, nazik, hür fikirli, cumhuriyetçi, kendine güvenen, sadık, fedakâr, Türk olduğu için ve bağımsız bir devlette yaşadığı için mutlu, kuvvetli ve gürbüz, yurtsever. Bu Türk çocuğunun görevleri ise; kanun/kurallara uymak, görgü kurallarına uymak, nazik olmak, zararlı alışkanlıkları edinmemek, spor yapmak, sağlığına dikkat etmek, bilime inanmak, yurdunu sevmek, milletine bağlı olmak olarak sıralanmıştır (Tablo 4-50; Tablo 4-51; Tablo 4-52; Tablo 4-53).

Ders kitaplarında bir diğer önemli konu ise sağlıktır. Sağlıkta birinci koşul temizliktir. Bu nedenle çocuğun düşmanlarından biri de mikroplardır ve bununla savaşması istenmektedir. Bu nedenle gerek el ve ağız temizliği gerekse vücut temizliğine önem vermesi çocuktan beklenmektedir. Temizliğin yanında spor da yapması istenen çocuk böylece mikroplara karşı sağlam olacaktır. Temizliğin boyutu oda, ev, sokak olarak sıralanmakta, buralarda da temizliğe önem göstermesi çocuktan istenmektedir. Cumhuriyetin sağlık ve imar alanında yaptığı çalışmalarla artık Türk çocuğu kuvvetli ve gürbüz hale gelmiştir. Cumhuriyet öncesinde var olan birçok mikrop kaynaklı salgın hastalık artık yoktur. Ayrıca Cumhuriyetle birlikte köylerde sağlık alanında yaşanan gelişmeler de vurgulanmaktadır. Özellikle Köy Kanunu ve

bu kanun ekseninde köyde yapılan iyileştirici faaliyetler önemle çocuğa hatırlatılarak bugünkü sağlıklı ve sağlam yapısının temelinde Cumhuriyet rejimi ve buna bağlı Köy Kanunu belirtilmektedir. 1924 yılında yürürlüğe konulan 442 sayılı Köy Kanunu Cumhuriyet rejiminin Osmanlıdan kalan köy sorununa çözümüdür. Bu kanunun Osmanlı devletinin bıraktığı köy sorununnbir şekilde çözümü niteliğinde olmuş, vergi, güvenlik ve toprak sorunua çözüm getirmiştir. Özellikle 1929 tarihli 4.sınıf Yeni Yurt Bilgisi ve 1934 tarihli 3. sınıf Yeni Yurt Bilgisi ders kitaplarından bu kanunun yansımaları net olarak görünmektedir. Ayrıca diğer kitaplarda da Köy Kanunuyla oluşturulmak istenen yapılar konu olarak ders kitaplarında yerini almıştır. Kooperatif, köy korucusu gibi.

Ders kitaplarının genelinde edilgen bir dil kullanılmasına rağmen, bazı bölümlerde ders kitabı yazarı içerik içindeki çocuğu konuşturma yoluna başvurmuştur. Burada çocuk yapması gereken birtakım görevler konusunda söz vermekte ya da yemin etmektedir (Tablo 4-54). Özellikle 1940 sonrası kitaplarda ortaya çıkan bu söylem dikkat çekicidir. Türk çocuğu başta Cumhuriyeti yüceltmek için her gün çalışmaya söz vermektedir. Hatta Cumhuriyeti korumak için yemin eder. Türk milletini ve Türk yurdunu korumak uğruna canını vermekten kaçınmayan Türk çocuğu, atalarına bu konuda yemin etmiştir. Ülkesini annesinden bile çok sevmektedir. Anne ve babasına iyi bir çocuk olacağına dair söz veren Türk çocuğu, yurdu, milleti ve cumhuriyeti her şeyden üstün tutacak ve bu üç varlığı yükseltmek ve yüceltmek için durmadan çalışacaktır. Türk çocuğunun birincil söylemi *"Ne mutlu Türküm diyene!"*dir. Türk çocuğu, Türklüğü ile övünür.

Taranan ders kitaplarının son sayfalarında *"Hulasa", "Son Söz", "Bitirirken"* başlıkları altında ders kitabı yazarları özetle çocuklardan neler istediklerini sıralanmışlardır. Burada çocuktan ders kitabı boyunca yurdunu tanıdığı, yurdunun işleyişi hakkında bilgi edindiği ifade edilmiş ardından çocuktan beklenen davranışlar sıralanmıştır. İçeriğe bakıldığında çocuktan beklenen davranışların tüm kitap boyunca tutarlı bir şekilde tekrar edildiği anlaşılmaktadır. Buna göre Türk çocuğu kanunlara uyan, kılık-kıyafetine dikkat eden, kişisel ve çevresel temizliğe önem veren, medenî bir Türk çocuğudur. Bu çocuk büyüklerinin sözünü dinler, itaat eder, büyüklerini sayar ve sever. Çalışkan, iyi kalpli ve düşüncelidir. Kötü alışkanlıkları yoktur. Spor yapar, çünkü yurdunun korunması görevi vardır ve bunun

için güçlü olması gerekmektedir. Türk çocuğu şerefli, nazik, terbiyeli, kadınlara saygılıdır. Türk çocuğu fikirlerini özgürce belirtir, batıl inançları yoktur. Türk çocuğu düşüncesi, gücü ve kuvvetiyle her türlü zorluğun üstesinden gelir. Türk çocuğu cumhuriyetçidir, yurdunu sever, milletine bağlıdır. Milletini yüceltecek gücü vardır.

Ders kitapları yazarları içerik oluştururken ders kitabının kime hitap ettiğini net olarak bilmektedir. İncelenen ders kitapları ilkokul düzeyi kitaplar olup 3, 4 ve 5. Sınıf Yurt Bilgisi kitaplarından oluşmaktadır. Ders kitaplarında kullanılan dil bakımından 1923-1950 yıllarını kapsayan dönemde, ders kitapları yazarları kime seslendiklerinin farkındalığıyla bir dil oluşturmaya çalışsalar da bunda pek de başarılı olunamamıştır. 1923-1940 yılları arası ders kitaplarında ders kitapları yazarları hayalî bir mekân ve bu mekân içerisinde yaşayan çocukların yaşamlarından kesitler niteliğinde ders kitaplarının içeriğini ve kurgusunu oluşturmuşlardır. Özellikle Muallim Abdülbaki ve Ali Seydi tarafından yazılmış olan Yurt Bilgisi ders kitaplarında ders kitabı yazarları *"biz"* dilini kullanarak çocuğa bilgileri aktarmayı tercih etmiştir. Kitap çocuğa rejimi tanıtırken de çocukları sahiplenirken de "biz" söylemini sürdürmüştür. Her iki kitap da çocukla sohbet eder nitelikte içerikle çocuğa sunulmuş, çocuğun edilgen bir şekilde dinlemesi ve kabullenmesi istenmiştir. Yine bu dönem için de Mithat Sadullah tarafından yazılmış olan 1929 tarihli 4. Sınıf Yeni Yurt Bilgisi ve incelenen ders kitapları içinde 3. sınıf düzeyinde tek kitap olan köy mektepleri için hazırlanmış 1934 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitapları ise köy yaşamını merkeze almış olan ders kitaplarıdır. Bu kitaplardan 4.sınıf ders kitabı köy çocuğu Kaya'nın çevresi ve bu çevredeki her türlü unsurun tanıtımı şeklinde kurgulanmıştır. Kitap boyunca bazen çocuk *"ben"* diliyle konuşmuş, bazen üçüncü tekil kişi anlatımı kullanılmış bazen de "*biz"* dili içerikte yerini almıştır. Aynı yazara ait 3. sınıf ders kitabında da köylü çocuk ve bu köylü çocuğun çevresinde yaşanan olaylar ders kitabının içeriğini oluşturmuştur. Ders kitabında genellikle karşılıklı konuşmaların bulunmasının yanı sıra bazı konularda çocuğun *"ben"* diliyle anlatımları yer alırken bazen de ders kitabı yazarı *"Çocuklarım", 'Evlatlarım"* seslenmelerini kullanarak çocuğa bilgileri sunmaktadır. Her iki ders kitabının olay kurgusunda ana mekân köy olarak geçmektedir.

Ders kitabında kullanılan genel dil "*biz"* söylemi bulunmaktadır. Bu *"biz"* söylemi Parlak (2005) ve Ersanlı (2015) savlarıyla benzerlik göstermektedir. Literatür taramasında "Kimlik" başlığı altında sunulan *"biz"* söylemi doğal varlığının gereği bir *"öteki"* oluşturmaktadır. Ders kitaplarında *"öteki"* kavramı karmaşık bir yapı olarak sunulmuştur. *"Biz"* çemberinde olmayan her şeyin "öteki" olması durumu iki farklı boyutta çocuklara sunulmuştur. Ders kitapları *"öteki"*yi *"düşman"* kavramı ile eşleştirmiştir. Bu düşman dış ve iç düşman olarak iki ana başlık altında sunulmuştur. Dış düşmandan kasıt Kurtuluş Savaşı sırasında mücadele edilen devletlerdir. Bunun yanında iç düşmanlar da bulunmaktadır. Bu iç düşmanlardan birincisi eski rejimin otoriteleri, Türk milletinin düşmanı padişahlardır. Diğer bir düşman ise çocukların sağlığını tehdit eden ve toplum yapısının bozulmasına neden olan içki ve sigaradır. Bu düşmanlara mikroplar da dahil edilir. Üçüncü düşman ise vergi vermeyen kaçakçılar olup bunlar devletin düşmanıdır.

İncelenen kitaplardan Maarif Vekaleti tarafından basılmış olan 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitabı kullandığı dil açısından diğer ders kitaplarından farklılık göstermektedir. Kitapta bildirme eki kullanılmış ve üçüncü tekil kişi anlatıcısı ile içerik çocuğa sunulmuştur.

Ders kitaplarında içerik ve dil kullanımındaki ustalık açısından dönüm noktası 1940 sonrası ders kitaplarında görülmektedir. Bu dönemin ders kitaplarında kurgu yakın çevreden uzak çevreye doğru hazırlanmış, sıralı ve çizgisel bir yapıya sahiptir. Gerek Tarık Emin Rona gerekse Bedia Ermat- Kemal Ermat tarafından yazılmış Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuğun gelişim alanı düzenli bir şekilde sunulmaktadır. Çocuk aile, okul köy veya kasaba ve ardından devlet unsurları sıralaması göz önünde bulundurularak kurguda yerini almıştır. Bu kitapların her birinin konu bölümleri sonunda ya "*ben"* dili ya da *"biz"* dili ile çocuğa söz verdirilmesi/ yemin ettirilmesi de dikkat çekici bir husustur.

İncelenen tüm ders kitaplarından 1940 öncesi kitaplarda özellikle kullanılan stratejiler otorite tanıtımları ve eski-yeni kıyaslamasıdır. Özellikle Cumhuriyet rejimin yüceltilmesi, Türk milleti için uygunluğunun kanıtlanması kaygısıyla oluşturulan içeriklerde eski rejimin tüm kötü yanları sınırsızca çocuğa sunulmuştur. Bu tavrın nedeninin, dönemin yeni kurulmuş rejimin kendi taraftarını yetiştirmesi

kaygısının bir yansıması olduğu açıktır. Ayrıca bu dönemde inkılâplara bağlı olarak geriye dönme eğilimini önlemek açısından bu kıyaslamaların yapılması anlaşılır biri durumdur.

1940 kitaplarıyla birlikte eskinin kötülenmesi eğilimin çok aza indiği ya da ortadan kalktığı görülmektedir. Bu değişimi Yıldırım (2017:296) dönemin tarih ders kitaplarında Mustafa Kemal anlatısı ve yüceltisinin yerini Millî Mücadeledeki liderlik ve askerlik yönüne evrildiğini şeklinde açıklamaktadır. Ancak bu tarihten itibaren ise ortaya net bir şekilde *"Türk çocuğu"* kavramı çıkmaktadır. Bu Türk çocuğunu ders kitabı yazarları sunarlarken tanımlama ve tanıtma stratejileri kullanmış, *"Türk çocuğu bunu yapar", "Türk çocuğu bunu yapmaz"* gibi ifadelerle çocuğun davranışsal boyutta neleri yapıp yapmayacağı çocuğa edilgen bir şekilde sunulmuştur. 1943'te yapılan II. Maarif Şûra'sında Ahlâk Komisyonu tarafından sunulan Ahlâk Komisyonu Raporu ve Tezer Taşkıran tarafından yazılmış ve uzun yıllar yardımcı ders kitabı olarak okutulmuş olan Türk Milletinin Ahlâk İlkeleri'nde sunulan Türk çocuğu özellikleri ile taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında var olan Türk çocuğunun özellikleri karşılaştırılmıştır. Buna göre ideal Türk çocuğunun ortak özellikleri şunlardır: Bağımsızlığa düşkün, bilgili, çalışkan, dayanışmaya önem veren, fedakâr, hoşgörülü, itaatkâr, iyi/iyi kalpli, kötü alışkanlıkları olmayan, milli menfaatleri düşünen, kendine güvenen, sağlıklı, saygılı, sorumluluk sahibi, söz dinleyen, vatansever ve yardımsever Türk çocuğu. Taranan Yurt Bilgisi kitaplarında olmayan ancak Ahlâk Komisyonu Raporu ve Türk Milletinin Ahlâk İlkeleri kitabında olan özellikler ise cömert, estetik anlayışı olan, gerçekçi, kibirli olmayan, merhametli, sade, şefkatli ve tutumlu Türk çocuğu. Sadece taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında çıkan özellikler ise cumhuriyetçi, görgülü, medenî, nazik, sadık, şerefli, temiz ve üretken Türk çocuğu.

Taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında aileden okula köye/kasabaya ve nihayetinde Türk yurduna uzanan çerçevede çocuğun farklı boyutlarda örnekleri sunulmaya çalışılmıştır. 3. ve 4. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında daha çok çocuğun yakın çevresi ve bu çevre ile ilişkileri çocuğa tanıtılmıştır. 5. sınıf Yurt Bilgisi kitaplarında ise çocuk kendinden uzak olan ona göre daha soyut kavramlarla tanıştırılmış, bu kavramlarla ilişki ve davranış boyutu çocuğa tanıtılmıştır. Bu tanıtımlarda çocuğun ne olması ne yapması ya da yapmaması sıralı şekillerde çocuğa

sunulmuştur. Çocuk pasif bir şekilde tanıtılan ya da sunulan her şeyi alacak gözüyle bakılmıştır. Sunulan kitaplarda çocuğun aile, anne baba, arkadaş, öğretmen ilişkileri olması gerektiği noktasında çocuğa sunulmuş, aslında derinlemesine ilişki boyutları verilmemiştir. Kitaplarda sunulan aile üyesi çocuk, öğrenci, arkadaş çocuk, köylü çocuk, şehirli çocuk ve Türk çocuğu tiplemelerinden hiçbirinde cinsiyet, yaş, fiziki özellik bulunmamaktadır. Ayrıca çocukların psikolojik özellikleri de aslında sunulmamaktadır. Sadece bağımsız ve Cumhuriyet rejimi içinde yaşadıkları için mutlu oldukları ders kitaplarında betimlenmektedir. Ders kitaplarında aile üyesi çocuk, öğrenci, arkadaş çocuk, köylü çocuk, şehirli çocuk ve Türk çocuğu tiplemelerinin sunulması çocuk varlığının ders kitabı yazarları tarafından farkındalığını gösterse de çocuklara yetişkinmiş gibi davranılmış, türlü görev ve sorumluluklarla donatılmıştır. Bu görevlendirme süreci Parlak'ın (2005) da tespit ettiği gibi vatandaşın hak ve hürriyetlerinden daha çoktur ve 1940 sonrası kitaplarda görevler gittikçe artmaktadır. Çocuğun korunma, barınma, beslenme, sevgi, şefkat gibi ihtiyaçları göz ardı edilmiştir. Çocuk, Cumhuriyetin küçük askeri olarak yapılacaklar listesi ile baş başa bırakılmıştır.

5.2. SONUÇ

Bu tezin yazılma amacı, Cumhuriyet dönemi ders kitaplarında Cumhuriyet neslini aramaktır. Takip eden 30 yıllık süreçte ders kitaplarına yansıyan yeni kavramlar Cumhuriyet, meclis, Türk Yurdu, Türk milleti, Altıok, kooperatif, kolluk güçleri, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü olmuştur. Bu kavramların merkezinde çocuk odak noktası olarak yer almaktadır. Yeni bir devlet, yeni bir rejim, yeni bir umut, yeni bir gelecek olarak harekete geçen dönemin kurucu kadrosunun en önemli varlığı çocuktur. Çocuk dönem gereği umudun, geleceğin, inancın temsilidir. Soyut olarak varıldığını bildiğimiz Cumhuriyet çocuğunun somut göstergelerini aradığımız ders kitapları çalışmanın rehberi olmuştur.

Çalışma boyunca *"çocuk kimdir?"* sorusu araştırmanın yönünü belirlemiştir. Genel anlamda çocuk denince akla masumiyet, neşe, saflık, umut, temizlik, iyilik gibi olumlu kavramlar gelmektedir. Bunun yanında bir anlamda sanki bu kavramların varlığını sürdürmesi adına çocuk denince korumak, beslemek, yetiştirmek de

aklımıza gelen kavramlardır. Çalışmanın zorluğu çocuğun olumluluk atfedilen yapılarının korunmasının yetişkinlere verilen görev olmasından kaynaklanmasıdır. Yapılan literatür taramasında da çocuk tanımının yapılamamasının genel nedeni de bu durumdur. Yani çocuk tanımı ya çocuğun sahip olmadığı yoksunluk tanımları ya da yaş ve biyolojik yapı olarak ele alınmış, çocuğun kendi öznelliğini kendisinin sunması bir bakıma engellenmiştir.

Çalışmada incelenen ders kitaplarında çocuğun bireysel yönünden çok toplumsal yönüne vurgu yapılmaktadır. Çalışma boyunca incelenen ders kitaplarında çocuk sürekli sorumluluk ve davranış boyutlarıyla tanımlanmıştır. Çocuğu toplumun üyesi olarak gören anlayış kişisel yönünü göz ardı etmiştir. Halbuki duygusal yönleriyle, çocuk gereksinimleriyle, çocuk gerçekliği boyutlarında da çocuk ders kitaplarına konu edilebilirdi. Ancak bunun temel nedeni yeni rejimin hızlı bir şekilde taraftarını yetiştirme çabası olarak açıklanabilir.

Kitaplardaki çocuk görev adamıdır. Kitaplar bazen açıkça bazen de örtük olarak neler yapması gerektiğini çocuğa anlatmaktadır. Verilen görev ve üstlenmesi istenen sorumluluklarda çocuk gerçekliği ve çocuğun rızası yoktur. Burada çocuk gerçekliğinden kasıt, çocuğun gelişim dönemine göre sergileyebileceği kişisel özellikler ve davranışlardır. Gelişim psikolojisine göre belli yaş aralıklarında belli düşünme ve beceri özelliklerine sahip çocuk bu ders kitaplarında yoktur. Bunun yerine kurgusal bir çocuk varlığını gösterir. Aynı zamanda çocuğun görev ve sorumluluklarını üzerine alıp almama konusunda da incelenen dönemlere göre keskin bir değişim ifade olarak görünür. 1940 öncesi ders kitapları "*çocukların görev ve sorumluluklarının neler olduğunu"* sadece sunarken 1940 sonrası kitaplarda çocukların kendileri konuşturularak yemin ettirilmeleri çocuk tarafından görev ve sorumluluklarını bir kabulleniş, razı oluş olarak görmek mümkündür. Bu değişim merkezde var olan çocuğun 1940 öncesinde pasif alıcı iken 1940 sonrasında ise aktif olduğunun bir göstergesi sayılabilir. Ancak buradaki aktiflik meselesi çocuğun söylemi kendisinin dile getirmesinden ibarettir. Çocuk yine burada dikkate alınmamış, kurgusal çocuk özelliğiyle bir yetişkin hatta bir kahraman gibi ve çocukluğu gözardı edilerek yemin ettirilmiştir. Bu durumda da 1940 öncesi kitaplarda var olan söylem bu defa örtük olarak 1940 sonrasında da devam etmiştir.

"Nasıl bir çocuk?" sorusunun cevabı Cumhuriyet öncesi dönemde olduğu gibi (Tunç Yaşar 2018) Cumhuriyet döneminde de tek değildir. Ancak Cumhuriyet öncesi ders kitaplarındaki dağınık olan içerik Cumhuriyet dönemi kitaplarında düzenli hale getirilmiştir. Burada ders kitapları yazarlarının deneyimlerinin artmasının da bu kurguların iyileştirilmesinde etkili olabileceği düşünülebilir. İçerikteki iyileştirme sonucunda -çocuğun gelişimi göz önünde bulundurularak- içerik sıralaması aile çocuğu, okul çocuğu, köy çocuğu, şehir çocuğu ve nihayetinde Türk çocuğu şeklinde *"yakından uzağa"*, ilkesiyle paralel bir çatı şeklinde oluşturulmuştur. Burada Türk çocuğu üst kimliktir.

"Nasıl bir çocuk?" sorusunun cevabı görevler ve sorumluluklar silsilesidir. Bunun yanı sıra çocuktan sahip olması istenen değerler sıralanırken gerekçelendirilmediğinden askıda kalmış söylemler olarak görünmüştür. Açıklamalarında her ne kadar *"bunu yaparsan bu olur"* gibi ceza ve ödül mantığı güdülerek didaktik bir anlatım ders kitaplarına hakim olsa da çocuğun üstleneceği görevlerin önemi çocuk gerçekliğiyle anlatılamamıştır. Bu durum eğitimde *"Davranışçı Kuram"* felsefesinin ders kitaplarına yansımasının bir sonucudur.

Çocuk yakın çevreden uzağa doğru tasarlanmıştır. Bu kurgusal çocuğun aile içinde varlığı, görev ve sorumluluklarından ibarettir. Çocuğun fiziksel yapısı ile ilgili hiçbir bilgi verilmemiştir. Bilinen tek şey aile ve ev kavramının yan yana kullanılması, evin güven duygusuyla eşleştirilmesi dolayısıyla aile, ev ve güven kavramlarının birlikte sunulması olmuştur. Bu durumda ev ve aile güven duygusunun temsili olmuştur. Ayrıca bu yapı altında verilen bir diğer değer de itaattir. Baba figürünün önemle sunulduğu güvenli evde itaatkarlık çocukta olması istenen özelliktir. Bu durumda çocuğun öğrendiği ilk duygu güven duygusu iken çocuğun sahip olduğu ilk değer de itaatkârlıktır.

Çocuğun varlığının sunulduğu diğer yakın çevre ise okul olmuştur. Okul, arkadaş, öğretmen ve okul idaresi ögeleri ile sunulmuştur. Okul ve mutluluk duygusunun birlikte kullanıldığı söylemde çocuktan hem itaat etmesi hem de çalışması istenmektedir. Bu durumda çocuğun duygusal boyutta sahip olduğu ikinci duygu mutluluk olup sahip olduğu değerler ise itaatkarlığın yanında çalışkanlıktır. Çalışkanlığın iş bölümü kavramıyla desteklendiği söylemlerde bile dinamik yapı devam etmektedir.

Köylü çocuk tiplemesinde ise çocuğun duygu bağlamında bilgisi sunulmamaktadır. Ancak köylü insanının mutlu olması durumu burada da çocuğun mutlu olduğu fikrini sunmaktadır. Köy çocuğu sorumlulukları ve görevleri olan bir çocuk olarak sunulmuş köy hayatında aktif rol almasına istinaden üretici/üretime katkı sağlayan özelliğindedir. Bu durumda köy çocuğu duygu boyutunda mutlu, sahip olması gereken değer bakımından ise çalışkan ve üretkendir. Küçük yaştan itibaren köy işlerinde görev yapan çocuk gürbüz ve dayanıklıdır. Ayrıca kitaplarda yalnızca cinsiyet olarak erkek ve kız çocuğu ayrımlarının yapıldığı çocuk tipi köy çocuğudur.

Ders kitaplarında sunulan şehirli çocuk hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu çocuk yaşadığı şehirdeki mekâna ve zamana göre yapması gereken görev ve sorumlulukların bilincindedir. Buna göre de hareket etmektedir. Buradaki çocuk bilgili ve bilinçli bir çocuktur. Duygusal boyutta şehir ile eşleştirilen bir duygu bulunmamaktadır.

Ders kitaplarında rejimin sunulması önemli bir yoğunluk kaplamaktadır. Burada rejim refahın, ders kitabına göre bugünkü güzel günlerin sebebidir. Çocuklar bu rejimde yaşadıkları için mutludurlar. Bunun yanında çocuğa bu rejimi sunanlara karşı minnettarlık duygusu da vardır. Bu durumda rejim mutluluk ve minnettarlıkla eşleştirilmiştir. Rejimin tanıtılmasında kullanılan "*bağımsızlık", "Türk milleti", Türk yurdu", "Cumhuriyet Bayramı"* gibi unsurlarla çocuğa sunulmuştur. Çocuk, bu unsurlardan hareketle özgürlük, fedakârlık, çalışkanlık, yurtseverlik niteliklerini üstlenmektedir. Bu durumda duygu bağlamında çocuk minnettar, mutlu ve fedakârdır. Çocuk bu duygular çerçevesinde Cumhuriyet rejimine ve bu rejimin unsurlarına bağlılık ve minnettarlık duymaktadır. Rejim ya da rejim unsurlarından birinin tehdit altında olması durumunda ise çocuğun duygu boyutu fedakârlıktır. Fedakârlık boyutunda çocuğun canını feda etmesi beklenen ve istenen davranıştır.

Ders kitaplarında çocuk tiplemeleri aile çocuğu, okul çocuğu, köylü çocuk ve şehirli çocuk olarak öğrenciye sunulmuştur. Bu çocuk tiplemelerinin üst kimliği ise Türk çocuğudur. Ders kitaplarında sunulan Türk çocuğu kurgusal bir çocuktur. Bu çocuk duygu bağlamında ailesinde güvende; okul ve köyünde mutlu ve şehirde medenî bir çocuktur. Ayrıca bu çocuk rejimle beraber mutluluk, minnettar ve fedakâr duygularını almaktadır. Bu durumda genel anlamda betimlenen Türk çocuğu duygu

bağlamında mutlu, güvenli, medenî, minnettar ve fedakârdır. Dönemin yaratmak istediği çocuk tiplemesinde üst duygu fedakârlık olarak öne çıkmaktadır. Bu durumda tüm ders kitaplarında öne çıkan genel duygu yapısı "fedakârlık" duygusuyla örtüşmektedir. Bu fedakârlık duygusu ev, okul, köy, şehir ve yurt olarak aslında tüm alanlarda farklı söylemlerle çocuğa sunulmuştur. Bu çocuğun fedakârlık duygusundan hareketle sahip olması gereken değerler çalışkanlık, itaatkârlık, üretkenlik, yurtseverlik olarak sıralanmaktadır. Son dönem ders kitaplarında (1940 sonrası ders kitapları) sunulan yemin etme, ant içme, söz verme söylemleri aslında fedakârlık duygusunun neticesidir.

İncelenen ders kitaplarında kullanılan stratejiler cumhuriyet öncesi ders kitapları ile benzerlik göstermektedir. Bunun nedeni ders kitaplarının ideolojilerin kullandıkları en önemli materyallerden biri olmasıdır. Her ders kitabında kullanılan temel stratejiler tanıtma, ikna etmek, meşrulaştırma, yüceltme, otorite tanıtımı olarak sıralanabilir. Çalışmaya konu olan ders kitaplarında farklı bir strateji olarak eski-yeni kıyaslamaları göze çarpmaktadır. Bunun nedeni yeni bir rejimin varlığı, yeni bir savaştan çıkılmış olmasından hareketle rejimin savunma mekanizması olarak düşünülebilir.

Ders kitaplarında kullanılan *"biz"* söylemi *"öteki"* üzerinden yapılmadığı için aslında birçok unsurun tanıtılmasına rağmen eksik kalmıştır. Olumlu cümlelerle tanıtılan "biz" karşısındaki doğal *"öteki"*nin belirsizliği nedeniyle yarım kalmış bir tanımlama gibi durmaktadır. Bu durum aslında taranan dönemin en önemli söylemi olan "Ne *mutlu Türküm diyene!"* ifadesinin dışa vurumudur. Sadece kendini "Türk" hissetmesinin ve devletini Türkiye olarak tanımasının yeterli olarak göründüğü bu anlayış ile bir anlamda Türk milletinin tanımı olarak görülmüştür. Bu durum ders kitaplarında tanıtılan Türk çocuğunun gerek ev gerek okul gerek köy gerekse şehir tiplemelerinin net olarak sunulmasına çalışılmıştır.

İncelenen ders kitapları dönemi ile tutarlılık göstermektedir. Kitaplar gerek dönemsel güncellemeler gerekse içerikte kullanılan söylemler açısından dönem gerçekliğine uygundur. Her ne kadar çocuk gerçekliğinin göz ardı edilip kurgusal bir çocuk yaratılması rahatsız etse de dönemin gerçeklerinde yeni rejimin yaratmak istediği rejimin askeri ve rejimin işçisi ders kitaplarındaki söylemlerden anlaşılmaktadır. Bu ders kitaplarının bu kadar çocuk gerçekliğinden uzak olması

bahsedilen dönem için şaşırtıcı değildir. Kitaplar ideolojinin en önemli vasıtaları olarak hitap ettiği kesime net şekilde iletilerini sunmuşlardır. Bu bakımdan ders kitaplarında sunulan görev ve sorumluluklar silsilesi bir anlamda rejimin kendi asker ve işçisinin kılavuzu niteliğindedir.

5.3. ÖNERİLER

Bu çalışma ders kitaplarındaki kurgusal çocuğun arayışı üzerine yapılandırılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle dönem gerçekliği ile örneğin dönemin okul kayıtları, disiplin cezaları kayıtları, öğrenci günlükler gibi ilişkilendirilerek çalışmanın devamı getirilebilir. Böylece dönemin çocuğunun bir anlamda canlandırılması yapılabilir.

Ülkemizde ders kitapları incelemeleri var olan öğretim programları ve programlardaki kazanım ve becerilerin ünite ekseninde inlemesi olarak yapılmaktadır. Tüm ders kitapları kurgusal bir yapıya sahiptir. Bu nedenle yapılan çalışmalarda aranan beceri ya da kazanım yahut kavramların öncüllerinin de tespit edilmesi gerekmektedir. Bu araştırmanın yöntemi yapılacak ders kitabı incelemelerine farklı bir yaklaşım getirebilir.

Araştırmanın yöntemi daha çok iletişim, dilbilim alanlarında kullanılmaktadır. Bu yöntemin özellikle Tarih, Coğrafya, Sosyal Bilgiler ve Hayat Bilgisi ders kitaplarının incelemesinde kullanılabilir. Böylece öğretim programlarında belirlenen hedefler ile uygulama vasıtası arasındaki uyum ya da uyumsuzluk anlaşılır olacaktır.

KAYNAKLAR

Ak Başoğul, D. (2018). Türkçe Öğretmenlerinin ve Önerdikleri Kitapların Söylemleri Bağlamında Okuma Kültürü Anlayışı. Yayımlanmamış Doktora Tezi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı*. İstanbul.

Akın, Y. (2019). *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*. 4.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi. *İnsan ve İnsan*, 6 (21), 413-430. DOI: 10.29224/insanveinsan.540654

Akşin, T. (1999). Söylem Üstüne Söylem'lere Dair. *Doğu-Batı: Söylem Söylem Üstüne*, 3 (9), 9-14.

Akyüz, E. (2013). *Çocuk Hukuku.* Ankara: Pegem Akademi.

Alkan, T. (1989). *Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim.* 1. Baskı. Ankara: Gündoğdu.

Alp, H. (2016). *Tevhid-i Tedrisat'tan Harf İnkılabına Türkiye'de İlköğretim*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.

_____ (2017). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de İlköğretim ve Müfredat Programları (1913-1936).* İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. çev: Yusuf Alp-Mahmut Özışık, 5. Baskı, İstanbul: İletişim.

Anık, M (2012). *Kimlik ve Çok Kültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.

Apple, M.W. (2014): *Official Knowledge, Democratic Education in a Conservative Age*. 3rd. Editon. NewYork: Routledge.

Araz, Y. (2013). *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak.* İstanbul: Kitap Yayınevi.

Ariés. P. (1962). *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life.* Translated by R. Baldick. New York: Vintage Books.

Arkonaç, S.A. (2017). *Psikolojide Söz ve Anlam Analizi, Niteliksel Duruş.* 1. Baskı. İstanbul: Hiperyayın.

Aybay, R. (1998). "Teba-i Osmanî"den T.C. Yurttaşı"na Geçişin Neresindeyiz? (ss.37-42). *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Bauman, Z. (2019). *Kimlik*. Çev. Mesut Hazır. 2. Baskı. İstanbul: Heretik.

Baş, T. ve Akturan, U. (2008). *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri.* 3. Baskı. Ankara: Seçkin.

Batır, B. (2010). *Geleneksel Eğitimden Çağdaş Eğitime Türkiye'de İlk Öğretim (1908-1924).* İstanbul: Elif Kitabevi.

Batur, Z. ve Beştaş, M. (2011). Divanu Lugat'it Türk'te Çocuk Dünyası ve Çocuk Eğitimi. *Turkish Studies,* 6 (11): 247-262.

Baykal, A. (2004). Türkiye'de Okutulan İlköğretim ve Lise Ders Kitaplarından Sayısal Veriler (35-69). *İnsan Hakları Eğitimi ve Ders Kitabı Araştırmaları Uluslararası Sempozyum Bildirileri* 17-18 Nisan 2004, İstanbul.

Bayri, H. (2011). *Türkiye'de Kimlik Siyaseti İslâmcı Siyaset ve Etnik Ayrılıkçılık,* Ankara: A Kitap.

Bilgin, N. (1998). Cumhuriyet Kimliği ve Yurttaş Kimliği (ss.139-150). *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru*. Ed. Ünsal, A. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

_____ (2014). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi, Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, 3. Baskı. Ankara: Siyasal.

Binbaşıoğlu, C. (1977). Yurttaşlık Eğitimi ve İlkeleri. *Çağdaş Eğtim,* 2 (17): 25-28.

_____ (1995). *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Block, D. (2010). *Second Language Identities*. 3. Edition. London: Continium International Publishing Group.

Bostancı, M.N. (2003). Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik. *Türkiye Günlüğü,* 75:5-32.

Braun, V. ve Clarke, V. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2). pp. 77-101. http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp063oa.

Bumin, K. (1998a). *Batı'da Devlet ve Çocuk.* 2. Basım. İstanbul: Patika.

_____(1998b). *Okulumuz, Resmî İdeolojimiz ve Politikaya Övgü*. İstanbul: Patika.

Büyükkantarcıoğlu, N. (2001). Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Toplumruhbilim Bağlamında Bir Metin İncelemesi: İnci Aral'ın Gölgede Kırk Derece Adlı Öyküsü, *I. Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu, Denizli.*

Calhoun, C. (2014). Kimlik ve Tanınma Politikası (ss.132-179). çev. Helvacığolu, F.B.- İlyas, Ö., *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*, Ed. Mollaer, F., Ankara: Doğu Batı.

Castells, M. (2013). *Kimliğin Gücü, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür* (2. cilt). 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Chatman, S. (2008). *Öykü ve Söylem: Filmde ve Kurmacada Anlatı Yapısı*, Çev. Ö. Yaren, Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.

Copeaux, E. (1998). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Çev.A. Berktay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Cosğun, S. (2015). Atatürk Dönemi Yurt Bilgisi Ders Kitaplarının Eğitim Felsefesi ve Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı.*

Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri Yöntemleri Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni.* Çev. Ed. M. Bütün- S. B. Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi.

_____ (2014). *Araştırma Deseni, Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları.* 4. Baskıdan Çeviri. çev. Ed. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap.

(1946). *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri II*. Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü.

Çakır, A. (2014). *Söylem Analizi, Ne Demek İstiyorsun?* Konya: Palet.

Çaymaz, B. (2021). *Türkiye'de Vatandaşlığın İnşası*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Çayır, K. (2014). *"Biz" Kimiz? Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık, Haklar.* İstanbul: Tarih Vakfı.

Çelik, H. ve Ekşi, H. (2008). Söylem analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*, *27*, 99-117.

Çubukçu, H. (2014). *Konuşurken Neler Oluyor? Etkileşimsel Söylem, Çözümleme Yaklaşımları-Uygulamalar.* Ankara: Akademisyen.

Danışman, T. T. (1939): *Polis Okulları İçin Yurt Bilgisi*. İstanbul: Mustafa Asım Matbaası.

Demirtaş, H.A. (2003), Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar, *İletişim Araştırmaları*, 1 (1): 123-144.
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/23/665/8472.pdf (Erişim Tarihi:04.10.2017).

Devellioğlu, F.(2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.* 17. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi.

Dirican, R. (2018). Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları. *Çocuk ve Gelişi Dergisi (ÇG-D)*, 2 (2): 51-62

Doğan. A. (2017). *Sözlü ve Yazılı Çeviri Odaklı Söylem Çözümlemesi.* 2. Baskı. Ankara: Siyasal.

Doğan, N. (1994). *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918).* İstanbul: Bağlam.

Duman, S. (2018). *Söylem Araştırması, Kuramlar-Yöntemler-Çözümlemeler*. Ankara: Dorlion.

Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İşbölümü*, çev. Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınları.

Eaglaton, T. (2015). *İdeoloji.* Çev. Muttalip Özcan. 4. Baskı. İstanbul: Ayrıntı.

Eco, U. (1979). *A Theory of Semiotics.* Bloomington: Indiana University Press.

Elbirlik, T.ve Karabulut, F. (2015). Söylem Kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması. *Dil Araştırmaları.* Güz 17: 31-50.

Ergün, D. (2000). *Kimlikler Kıskacında Ulusal Kişilik*. Ankara: İmge.

Ersanlı, B. (2015). *İktidar ve Tarih: Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937).* 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse – Textual analysis for social research.* London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

Fortna, B.C. (2013). *Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek.* İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Foucault, M. (1993). *Micheal Foucault Ders Özetleri 1970-1982*. Çev. Selahattin Hilav. İstanbul: YKY Yayınları.

Gee, J.P. (2014), *How to Do Discourse Analysis: A Tool Kit*, 2. Baskı. New York: Routledge.

Gleason, P. (2014). Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih. *Kimlik Politikaları, Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*. Ed. Fırat Molaer. İstanbul: Doğu Batı. s.21-52.

Göztepe, Ö. (2016). *Mustafa Kemal'in Cumhuriyet Söylemi, Halkçılık, Milliyetçilik, Batıcılık, Laiklik (1919-1938).* 1.Baskı. Ankara: Nota Bene.

Gümüşoğlu, F. (2016). *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet 1928'den Günümüze.* Genişletilmiş 4. Baskı. İstanbul: Tarihçi.

Günay, D. (2012). *Perspectives on Identity Pepresentation in Intermediate Level English Teaching Coursebooks used in Turkey* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı.

Günay, D. (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya.

Gündüz, M. (2016). *Maâriften Eğitime Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Düşüncesinde Dönüşüm.* Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Güngördü, K. -Güngördü, N. (1966). *Yeni İlkokul Programı Uygulama Kılavuzu ve Program Geliştirme Tarihçesi.* İstanbul: Acar Matbaası.

Gür, T. (2011). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Diltutumları ve Dil Kullanımlarının Söylem Çözümlemesi Yöntemi ile Betimlenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Atatürk Üniversitesi, Erzurum*.

Güvenç, B. (1996). *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*. 4. Baskı, İstanbul: Remzi.

Hakan, M. (1995), Kimlik Nedir?, *Türkiye Günlüğü: Kimlik Tartışmaları ve Etnik Mesele*, 33 (146-149).

Hall, S. (1996). "Who Needs Identitiy?", *Question of Cultural Identitiy*. Eds. Stuart Hall, Paul de Gay, London: Sage. s.1-16.

Heywood, C. (2003). *Baba Bana Top At! Batı'da Çocukluğun Tarihi.* Çev. E. Hoşsucu. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Ismarlama Ders Kitapları Üzerine Rapor (1976). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İlk Mekteplerin Müfredat Programı (1340). Maarif Vekaleti İlk Tedrisat Dairesi. İstanbul: Matbaa-i Amire.

İlk Mekteplerin Müfredat Programı (1926). 1. Tab. İstanbul: Milli Matbaa.

İlk, Orta Tedrisât Mektepleri Müfredat Programı (1338). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Umur-ı Maârif Vekâleti.

İlkmektep Müfredat Programı (1930). Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti. İstanbul: Devlet Matbaası.

İlkokul Programı (1936). Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, İstanbul: Devlet Basımevi.

İlkokul Programı (1948). Millî Eğitim Bakanlığı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İnal, K. (2004). *Eğitim ve İktidar. Türkiye'de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler.* Ankara: Ütopya.

_____(2018). *Çocuk Hakları ve Siyaset*. 2. Baskı. İstanbul: Yeni İnsan

İpek, A. (2012). Çocuk Haklarının Gelişimi ve Karşılaştırmalı Olarak Anayasal Açıdan Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 20 (1), 151-173. DOI: 10.15337/SUHFD.2017.73

Jones, R. H. (2012). *Discourse Analysis, A Resourse Book for Students*. London: Routledge.

Kaplan, İ. (2013). *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Keskin, F. (1999). Söylem, Arkeoloji ve İktidar. *Doğu-Batı: Söylem Söylem Üstüne,* 3 (9), 15-24.

Keskin, Y. (2002). Türkiye'de II. Meşrutiyetten Günümüze Kadar Uygulanmış Olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Analizi ve Karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Kılıçbay, M. A. (1995). Kimlik: Bir Tasnif Sorunu. *Türkiye Günlüğü.* Mart-Nisan 33 (142-149).

Kocaman, A. (2009). Dilbilim Söylemi. *Söylem Üzerine*. ed. Ahmet Kocaman. 3. Baskı. Ankara: ODTÜ Yayıncılık. s. (1-11).

Korkut, E. (2017). *Söz ve Kimlik, Söylemler Bize Ne Söyler?* Ankara: Seçkin.

Köksal, H. (2008). Çocukluk, Değişen Dünya Ve Tarih Öğretiminden Beklentiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 1(4), 388-396.

Kösoğlu, N. (1995). Kültür/Kimlik Üzerine. *Türkiye Günlüğü.* Mart-Nisan 33 (41-47).

Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma.* 4.Baskı. İstanbul: Bağlam.

Mahmud Cevad İbnü'ş Şeyh Nâfi (1338). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraâtı.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

Mekatib-i İbtidaiyye Ders Müfredâtı (1329a). Bir ve iki dershane ve muallimli mekteplere mahsus. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Mekatib-i İbtidaiyye Ders Müfredâtı (1329b). Altı, beş, dört, ve üç dershane ve muallimli mekteplere mahsus. İstanbul: Matbaa-i Amire

Mead, G. H. (2015). *Mind, Self and Society. The Definitive Edition*. Chicago: The University of Chicago. (e-book)

Mehmet Hazık (1909). *Malumat-ı Medenîye,* Birinci Kısım. Dersaadet: İkdam Matbaası.

Melucci, A. (2014). Süreç Olarak Kollektif Kimlik (79-104). çev. Mollaer, Ö., *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*, Ed. Mollaer, F., Ankara: Doğu Batı.

Merriam, S. B. (2015). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (3.baskı). Çev. Ed. Selahattin Turan. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Meşeci Giorgetti, F. (2016). *Eğitim Ritüelleri.* İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Montessori, M. (2015). *Çocukluğun Sırrı.* çev. Bilgin, S. İstanbul:Kaknüs.

Mustafa Namık (1930). *Ahlâk.* Lise Kitapları: III. Maarif Vekaleti. İstanbul: Devlet Matbaası.

Onur, B. (2005). *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi.* İstanbul: İmge Kitabevi.

Osaba, S.ve Sobola, E. (2014). *English studies in focus: Readings in language and literature.* Eds. E.A. Adeyun ve Yaw Sekyibaidoo. Faculty of Languages, University of Education, Winneba, Ghana.

Öcal, M. (1993). Amin Alayı. *DİA,* III, s.63.

Özkan, B. (2019). *Türkiye'de Milli Vatanın İnşası Dâr'ül İslam'dan Türk Vatanına*. Çev. Elhüseyni, D. İstanbul: Kırmızı Kedi.

Özpolat. G. (2015). Türkiye'de Biyopolitikanın Ölü Doğuşu: Türkçe Akademik Yazın Alanında Biyopolitika Kavramının Alımlama Biçimleri. *Modus Operandi: İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi*, 131-158.

Öztan, G. G. (2019). *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*. 3. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Öztokat, N. T. (2005). *Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul: Multilungual.

Özüdoğru, M. (2016). *Eleştirel Söylemden Eleştirel Okumaya*. Ankara: Anı.

Pamuk, A. (2014). *Kimlik ve Tarih, Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı*. 1. Baskı. İstanbul: Yeni İnsan.

Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu,* 1. Baskı, İstanbul: İmge

Punch, K.F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nitel ve Nicel Yaklaşımlar.* Çev. D. Bayrak-H.B. Arslan-Z. Akyüz. Ankara: Siyasal.

Rauter, E. A. (1976). *Düzene Uygun Kafalar Nasıl Oluşturuşur.* Çev. M. Ecer. İstanbul: Gözlem Yayınları.

Ricœur, P. (1990). Anlamlı Bir Eylemi Bir Metin Gibi Görmek, *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım,* Eds. P. Rainbow-W. Sullivian, Çev. Taha Parla. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. 23. Baskı. İstanbul: Yargı Yayınları.

Silverman, D. (2001). *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction.* 2. Edition. London / Thousand Oaks / New Delhi: Sage Publications.

Smith, A. D. (2016). *Milli Kimlik.* 8. Baskı. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim.

Sözen. E. (2017). *Söylem Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Profil Kitap.

Stearns. P.N. (2011). *Chilhood in World History*. 2. Edition. London and New York: Rourledge.

Strauss, A., ve Corbin, J. M. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques.* Sage Publications.

Şafak, N. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kimsesiz Çocuk Olmak ve Islahhaneler (1863-1903) (ss.131-163). *Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak.* Ed. Şahin, H.-Şafak, N., İstanbul: Dem.

Şükrü Bey (1333/1917-1918, "Maarif Nazırının Beyanatı*," Muallim*, 9 (1), s. 257-259.

Tajfel, H. and Turner, J.C. (1986). *"The Social Identity Theory of Inter-Group Behavior" in Psychology of Intergroup Relations*, eds. S. Worchel and L.W. Austin. Chicago: Nelson Hall.

Tan, M. (1993). Çocukluk: Dün ve Bugün. *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu (23-24 Nisan 1993)*. Hz. Bekir Onur. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tanrıöver, H.U. (2004). Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı (87-93). *İnsan Hakları Eğitimi ve Ders Kitabı Araştırmaları Uluslararası Sempozyum Bildirileri* 17-18 Nisan 2004, İstanbul.

Taşkıran, T. (1943). *Türk Ahlâkının İlkeleri.* Maarif Vekaleti. İstanbul: Devlet Matbaası.

Tavşancıl, E. – Aslan, A.E. (2001). *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller için İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri.* 1. Baskı. İstanbul: Epsilon.

Toksöz, H. (2012). Osmanlı Klasik Dönem Ahlâk Eserlerinde Çocuk Eğitimi (ss. 55-94). *Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak.* Ed. Şahin, H.-Şafak, N., İstanbul: Dem.

Tunç Yaşar, F. (2018). II. Meşrutiyet Dönemimde Yurttaşlık, Ahlâk ve Medenilik Eğitimi: Malumat-ı Medeniye Ders Kitapları. *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies*, LII. Ss. 311-342.

Ünsal, A. (1998). Yurttaşlık Zor Zanaat 1-36. *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

_____ (1998). Yurttaşlık Anlayışının Gelişimi 4-11. *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Üstel, F. (2011). "Makbul Vatandaş"ın Peşinde, II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Van Dijk, T. (1985). Handbook of Discourse Analysis. Vol.4. Londra: Academic Press.

Van Dijk, T. (2011). The Study Of Discourse. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction.* Ed. Teun Van Dijk, 2.Baskı, London: Sage. (1-8).

Van Leeuwen, P. (2008). *Discourse and Practice, New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford: Oxford University Press.

Vatandaş, C. (2010). Ulusal Kimlik Türk Ulusçuluğunun Doğuşu. 2. Baskı. İstanbul: Açılım Kitap.

Wodak, R., De Cillia, R., Reisigl, M. ve Liebhart, K. (2009). The Discursive Construction of National Identity. 2. Baskı. Edinburg: Edinburg University Press.

Wooffitt, R. (2005). Conversation Analysis ve Discourse Analysis: A Comperative and Critical Introduction. London / Thousand Oaks / New Delhi: Sage Publications.

Yavuztürk Özyalvaç, Ş.P. (2012). Mektebe İlk Merhaba: Sıbyan Mektebleri (ss.97-127). *Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak.* Ed. Şahin, H.-Şafak, N., İstanbul: Dem.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayınları.

Yıldırım, T. (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi.* 1. Baskı, İstanbul.

Yurdusev, A.N. (1997). 18. ve 19. Yyüzyıllarda Avrupa'da Türk Kimliği (ss. 101-115). *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik.* Haz. Nuri Bilgin. İstanbul: Bağlam.

Yücel, H. Â. (1994). *Türkiye'de Orta Öğretim.* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

EKLER

EK-1

Taranan Ders Kitaplarındaki Kodlama Sayıları

Kaynaklar	Kodlama Sayısı	Kod sayısı
Yurt Bilgisi1940-4.Sınıf	200	36
Yurt Bilgisi 1939 5.Sınıf	166	31
Yurt Bilgisi 3- 1934	138	37
Yurt Bilgisi1948-4.Sınıf	124	38
Yurt Bilgisi1949- 5.Sınıf	120	38
Yurt Bilgisi 1927 5.Sınıf	104	26
Yurt Bilgisi 1930-5.Sınıf	98	25
Yeni Yurt Bilgisi 1929-4.Sınıf	79	24
Yurt Bilgisi 1933- 5.Sınıf	25	18

Taranan Ders Kitaplarında Kodlamaların Genel Dağılımı:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Cumhuriyet Hükümeti	70	70	9	9
Çocuğa Seslenme	61	61	8	8
Türk Milleti	61	61	8	8
Biz	47	47	8	8
Padişah Yönetimi	43	43	8	8
Köy\Köylüler	40	40	6	6
Metafor Kullanımı	38	38	7	7
Düşman	37	37	7	7
Devlet	36	36	5	5
Aile\Baba	35	35	6	6
Türk Çocuğu	35	35	7	7
Köy	33	93	6	7
Çocuk Genel	26	26	7	7
Mustafa Kemal	26	26	9	9
Okul	25	25	8	8
Türk Yurdu	25	25	6	6
Ben-Çocuk	22	22	5	5
Aile\Anne-Aile	21	21	4	4
Millet	21	21	7	7
Söz Verme	20	20	4	4
Türk (ler)	17	17	6	6
Öğrenci	16	16	6	6
Padişah	16	16	5	5
Aile	15	80	5	7
Otorite	15	15	5	5
Türk Ordusu	14	14	5	5
Yurttaş	14	14	4	4
İnönü	13	13	6	6
Muallim-Öğretmen	13	13	5	5
Şehir Halkı	13	13	2	2
Şehir	12	12	5	5

Vergi	12	12	6	6
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	11	11	5	5
Türk Vatandaşı	11	11	5	5
Köy\Köy Çocuğu	10	10	3	3
Meslekler	10	10	2	2
Aile\Çocuk-AiledeGörevleri	9	9	4	4
Vatan	9	9	4	4
Dernekler	8	8	3	3
Kasabada Yaşam	8	8	3	3
Türk Genci	8	8	5	5
Cumhuriyet Bayramı	7	7	4	4
Köy\Köyde Kadın	7	7	3	3
Vahdettin	7	7	5	5
Arkadaş	6	6	2	2
Atalar-Büyükler	6	6	2	2
Türk Dili	6	6	4	4
Abdülhamit	5	5	3	3
Askerlik	5	5	3	3
Oyun-Oyuncak	5	5	2	2
Kadın	4	4	4	4
Kişisel Bakım	4	4	1	1
Vatanperverlik	4	4	2	2
Yurt	4	4	3	3
Köy\Köylü Erkek	3	3	2	2
Türkiyede Yabancılar	3	3	2	2
Din	1	1	1	1
Türk Halkı	1	1	1	1

Yeni Yurt Bilgisi 4. Sınıf 1929 Ders Kitabında Tüm Kodlamaların Genel Dağılımı:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Çocuk Genel	13	13	1	1
Öğrenci	8	8	1	1
Aile\Anne-Aile	7	7	1	1
Aile\Baba	7	7	1	1
Köy\Köylüler	6	6	1	1
Köy	5	14	1	1
Kişisel Bakım	4	4	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	3	3	1	1
Düşman	3	3	1	1
Şehir	3	3	1	1
Vergi	3	3	1	1
Aile	2	16	1	1
Biz	2	2	1	1
Köy\Köyde Kadın	2	2	1	1
Mustafa Kemal	2	2	1	1
Çocuğa Seslenme	1	1	1	1
Kadın	1	1	1	1
Kasabada Yaşam	1	1	1	1
Köy\Köy Çocuğu	1	1	1	1
Okul	1	1	1	1
Oyun-Oyuncak	1	1	1	1
Padişah Yönetimi	1	1	1	1
Vahdettin	1	1	1	1
Vatan	1	1	1	1
Abdülhamit	0	0	0	0
Aile\Çocuk-AiledeGörevleri	0	0	0	0
Arkadaş	0	0	0	0
Askerlik	0	0	0	0
Atalar-Büyükler	0	0	0	0
Ben-Çocuk	0	0	0	0
Cumhuriyet Bayramı	0	0	0	0
Dernekler	0	0	0	0
Devlet	0	0	0	0
Din	0	0	0	0
İnönü	0	0	0	0
Köy\Köylü Erkek	0	0	0	0

Meslekler	0	0	0	0
Metafor Kullanımı	0	0	0	0
Millet	0	0	0	0
Medenî İnsandanBeklenen Davranışlar	0	0	0	0
Muallim-Öğretmen	0	0	0	0
Otorite	0	0	0	0
Padişah	0	0	0	0
Şehir Halkı	0	0	0	0
Söz Verme	0	0	0	0
Türk (Ler)	0	0	0	0
Türk Çocuğu	0	0	0	0
Türk Dili	0	0	0	0
Türk Genci	0	0	0	0
Türk Halkı	0	0	0	0
Türk Milleti	0	0	0	0
Türk Ordusu	0	0	0	0
Türk Vatandaşı	0	0	0	0
Türk Yurdu	0	0	0	0
Türkiyede Yabancılar	0	0	0	0
Vatanperverlik	0	0	0	0
Yurt	0	0	0	0
Yurttaş	0	0	0	0

Yeni Yurt Bilgisi 4.Sınıf 1929 Ders Kitabında Yer Alan Kodlamalar:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Çocuk Genel	13	13	1	1
Öğrenci	8	8	1	1
Aile\Anne-Aile	7	7	1	1
Aile\Baba	7	7	1	1
Köy\Köylüler	6	6	1	1
Köy	5	14	1	1
Kişisel Bakım	4	4	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	3	3	1	1
Düşman	3	3	1	1
Şehir	3	3	1	1
Vergi	3	3	1	1
Aile	2	16	1	1
Biz	2	2	1	1
Köy\Köyde Kadın	2	2	1	1
Mustafa Kemal	2	2	1	1
Çocuğa Seslenme	1	1	1	1
Kadın	1	1	1	1
Kasabada Yaşam	1	1	1	1
Köy\Köy Çocuğu	1	1	1	1
Okul	1	1	1	1
Oyun-Oyuncak	1	1	1	1
Padişah Yönetimi	1	1	1	1
Vahdettin	1	1	1	1
Vatan	1	1	1	1

Yurt Bilgisi 5. Sınıf 1927 Ders Kitabında Tüm Kodlamaların Genel Dağılımı:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Düşman	14	14	1	1
Türk Milleti	13	13	1	1
Padişah Yönetimi	7	7	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	6	6	1	1
Padişah	6	6	1	1
Türk (ler)	6	6	1	1
Devlet	5	5	1	1
Metafor Kullanımı	5	5	1	1
Millet	5	5	1	1
Mustafa Kemal	5	5	1	1
Çocuğa Seslenme	4	4	1	1
Türk Ordusu	4	4	1	1
Türk Çocuğu	3	3	1	1
Türk Vatandaşı	3	3	1	1
Vatan	3	3	1	1
Ben-Çocuk	2	2	1	1
Çocuk Genel	2	2	1	1
Türk Genci	2	2	1	1
Vahdettin	2	2	1	1
Aile\Baba	1	1	1	1
Aile\Çocuk-Ailede Görevleri	1	1	1	1
İnönü	1	1	1	1
Otorite	1	1	1	1
Söz Verme	1	1	1	1
Türk Dili	1	1	1	1
Türkiyede Yabancılar	1	1	1	1
Abdülhamit	0	0	0	0
Aile	0	2	0	1
Aile\Anne-Aile	0	0	0	0
Arkadaş	0	0	0	0
Askerlik	0	0	0	0
Atalar-Büyükler	0	0	0	0
Biz	0	0	0	0
Cumhuriyet Bayramı	0	0	0	0
Dernekler	0	0	0	0
Din	0	0	0	0

Kadın	0	0	0	0
Kasabada Yaşam	0	0	0	0
Kişisel Bakım	0	0	0	0
Köy	0	0	0	0
Köy\Köy Çocuğu	0	0	0	0
Köy\Köyde Kadın	0	0	0	0
Köy\Köylü Erkek	0	0	0	0
Köy\Köylüler	0	0	0	0
Meslekler	0	0	0	0
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	0	0	0	0
Muallim-Öğretmen	0	0	0	0
Öğrenci	0	0	0	0
Okul	0	0	0	0
Oyun-Oyuncak	0	0	0	0
Şehir	0	0	0	0
Şehir Halkı	0	0	0	0
Türk Halkı	0	0	0	0
Türk Yurdu	0	0	0	0
Vatanperverlik	0	0	0	0
Vergi	0	0	0	0
Yurt	0	0	0	0
Yurttaş	0	0	0	0

Yurt Bilgisi 5.Sınıf 1927 Ders Kitabında Yer Alan Kodlamalar:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Düşman	14	14	1	1
Türk Milleti	13	13	1	1
Padişah Yönetimi	7	7	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	6	6	1	1
Padişah	6	6	1	1
Türk (ler)	6	6	1	1
Devlet	5	5	1	1
Metafor Kullanımı	5	5	1	1
Millet	5	5	1	1
Mustafa Kemal	5	5	1	1
Çocuğa Seslenme	4	4	1	1
Türk Ordusu	4	4	1	1
Türk Çocuğu	3	3	1	1
Türk Vatandaşı	3	3	1	1
Vatan	3	3	1	1
Ben-Çocuk	2	2	1	1
Çocuk Genel	2	2	1	1
Türk Genci	2	2	1	1
Vahdettin	2	2	1	1
Aile\Baba	1	1	1	1
Aile\Çocuk-Ailede Görevleri	1	1	1	1
İnönü	1	1	1	1
Otorite	1	1	1	1
Söz Verme	1	1	1	1
Türk Dili	1	1	1	1
Türkiyede Yabancılar	1	1	1	1

Yurt Bilgisi 5. Sınıf 1930 Ders Kitabında Tüm Kodlamaların Genel Dağılımı:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Düşman	14	14	1	1
Türk Milleti	13	13	1	1
Padişah Yönetimi	7	7	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	6	6	1	1
Padişah	6	6	1	1
Türk (ler)	6	6	1	1
Devlet	5	5	1	1
Metafor Kullanımı	5	5	1	1
Millet	5	5	1	1
Mustafa Kemal	5	5	1	1
Çocuğa Seslenme	4	4	1	1
Türk Ordusu	4	4	1	1
Türk Çocuğu	3	3	1	1
Türk Vatandaşı	3	3	1	1
Vatan	3	3	1	1
Ben-Çocuk	2	2	1	1
Çocuk Genel	2	2	1	1
Türk Genci	2	2	1	1
Vahdettin	2	2	1	1
Aile\Baba	1	1	1	1
Aile\Çocuk-AiledeGörevleri	1	1	1	1
İnönü	1	1	1	1
Otorite	1	1	1	1
Söz Verme	1	1	1	1
Türk Dili	1	1	1	1
Türkiyede Yabancılar	1	1	1	1
Abdülhamit	0	0	0	0
Aile	0	2	0	1
Aile\Anne-Aile	0	0	0	0
Arkadaş	0	0	0	0
Askerlik	0	0	0	0
Atalar-Büyükler	0	0	0	0
Biz	0	0	0	0
Cumhuriyet Bayramı	0	0	0	0
Dernekler	0	0	0	0
Din	0	0	0	0

Kadın	0	0	0	0
Kasabada Yaşam	0	0	0	0
Kişisel Bakım	0	0	0	0
Köy	0	0	0	0
Köy\Köy Çocuğu	0	0	0	0
Köy\Köyde Kadın	0	0	0	0
Köy\Köylü Erkek	0	0	0	0
Köy\Köylüler	0	0	0	0
Meslekler	0	0	0	0
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	0	0	0	0
Muallim-Öğretmen	0	0	0	0
Öğrenci	0	0	0	0
Okul	0	0	0	0
Oyun-Oyuncak	0	0	0	0
Şehir	0	0	0	0
Şehir Halkı	0	0	0	0
Türk Halkı	0	0	0	0
Türk Yurdu	0	0	0	0
Vatanperverlik	0	0	0	0
Vergi	0	0	0	0
Yurt	0	0	0	0
Yurttaş	0	0	0	0

Yurt Bilgisi 5. Sınıf 1930 Ders Kitabında Yer Alan Kodlamalar

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Düşman	14	14	1	1
Türk Milleti	13	13	1	1
Padişah Yönetimi	7	7	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	6	6	1	1
Padişah	6	6	1	1
Türk (ler)	6	6	1	1
Devlet	5	5	1	1
Metafor Kullanımı	5	5	1	1
Millet	5	5	1	1
Mustafa Kemal	5	5	1	1
Çocuğa Seslenme	4	4	1	1
Türk Ordusu	4	4	1	1
Türk Çocuğu	3	3	1	1
Türk Vatandaşı	3	3	1	1
Vatan	3	3	1	1
Ben-Çocuk	2	2	1	1
Çocuk Genel	2	2	1	1
Türk Genci	2	2	1	1
Vahdettin	2	2	1	1
Aile\Baba	1	1	1	1
Aile\Çocuk-Ailede Görevleri	1	1	1	1
İnönü	1	1	1	1
Otorite	1	1	1	1
Söz Verme	1	1	1	1
Türk Dili	1	1	1	1
Türkiyede Yabancılar	1	1	1	1

Yurt Bilgisi 5. Sınıf 1933 Ders Kitabında Tüm Kodlamaların Dağılımı:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Çocuk Genel	5	5	1	1
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	3	3	1	1
Şehir	2	2	1	1
Aile\Baba	1	1	1	1
Biz	1	1	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	1	1	1	1
Köy	1	2	1	1
Köy\Köylüler	1	1	1	1
Metafor Kullanımı	1	1	1	1
Millet	1	1	1	1
Muallim-Öğretmen	1	1	1	1
Mustafa Kemal	1	1	1	1
Öğrenci	1	1	1	1
Okul	1	1	1	1
Türk Çocuğu	1	1	1	1
Türk Milleti	1	1	1	1
Vergi	1	1	1	1
Yurttaş	1	1	1	1
Abdülhamit	0	0	0	0
Aile	0	1	0	1
Aile\Anne-Aile	0	0	0	0
Aile\Çocuk-Ailede Görevleri	0	0	0	0
Arkadaş	0	0	0	0
Askerlik	0	0	0	0
Atalar-Büyükler	0	0	0	0
Ben-Çocuk	0	0	0	0
Çocuğa Seslenme	0	0	0	0
Cumhuriyet Bayramı	0	0	0	0
Dernekler	0	0	0	0
Devlet	0	0	0	0
Din	0	0	0	0
Düşman	0	0	0	0
İnönü	0	0	0	0
Kadın	0	0	0	0
Kasabada Yaşam	0	0	0	0
Kişisel Bakım	0	0	0	0

Köy\Köy Çocuğu	0	0	0	0
Köy\Köyde Kadın	0	0	0	0
Köy\Köylü Erkek	0	0	0	0
Meslekler	0	0	0	0
Otorite	0	0	0	0
Oyun-Oyuncak	0	0	0	0
Padişah	0	0	0	0
Padişah Yönetimi	0	0	0	0
Şehir Halkı	0	0	0	0
Söz Verme	0	0	0	0
Türk (ler)	0	0	0	0
Türk Dili	0	0	0	0
Türk Genci	0	0	0	0
Türk Halkı	0	0	0	0
Türk Ordusu	0	0	0	0
Türk Vatandaşı	0	0	0	0
Türk Yurdu	0	0	0	0
Türkiyede Yabancılar	0	0	0	0
Vahdettin	0	0	0	0
Vatan	0	0	0	0
Vatanperverlik	0	0	0	0
Yurt	0	0	0	0

Yurt Bilgisi 5. Sınıf 1933 Ders Kitabındaki Kodlamalar:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Çocuk Genel	5	5	1	1
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	3	3	1	1
Şehir	2	2	1	1
Aile\Baba	1	1	1	1
Biz	1	1	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	1	1	1	1
Köy	1	2	1	1
Köy\Köylüler	1	1	1	1
Metafor Kullanımı	1	1	1	1
Millet	1	1	1	1
Muallim-Öğretmen	1	1	1	1
Mustafa Kemal	1	1	1	1
Öğrenci	1	1	1	1
Okul	1	1	1	1
Türk Çocuğu	1	1	1	1
Türk Milleti	1	1	1	1
Vergi	1	1	1	1
Yurttaş	1	1	1	1

Yurtbilgisi Dersleri 1939 5. Sınıf Ders Kitabında Kodlamaların Genel Dağılımı:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Çocuğa Seslenme	21	21	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	17	17	1	1
Devlet	15	15	1	1
Türk Milleti	12	12	1	1
Yurttaş	11	11	1	1
Biz	9	9	1	1
Türk Çocuğu	9	9	1	1
Padişah Yönetimi	7	7	1	1
Otorite	6	6	1	1
Dernekler	5	5	1	1
İnönü	5	5	1	1
Metafor Kullanımı	5	5	1	1
Mustafa Kemal	5	5	1	1
Düşman	4	4	1	1
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	4	4	1	1
Türk (Ler)	4	4	1	1
Türk Ordusu	4	4	1	1
Türk Yurdu	4	4	1	1
Millet	3	3	1	1
Padişah	3	3	1	1
Askerlik	2	2	1	1
Çocuk Genel	2	2	1	1
Aile	1	1	1	1
Cumhuriyet Bayramı	1	1	1	1
Köy\Köylüler	1	1	1	1
Muallim-Öğretmen	1	1	1	1
Öğrenci	1	1	1	1
Okul	1	1	1	1
Türk Dili	1	1	1	1
Türk Genci	1	1	1	1
Türk Vatandaşı	1	1	1	1
Abdülhamit	0	0	0	0
Aile\Anne-Aile	0	0	0	0
Aile\Baba	0	0	0	0
Aile\Çocuk-Ailede Görevleri	0	0	0	0
Arkadaş	0	0	0	0

Atalar-Büyükler	0	0	0	0
Ben-Çocuk	0	0	0	0
Din	0	0	0	0
Kadın	0	0	0	0
Kasabada Yaşam	0	0	0	0
Kişisel Bakım	0	0	0	0
Köy	0	1	0	1
Köy\Köy Çocuğu	0	0	0	0
Köy\Köyde Kadın	0	0	0	0
Köy\Köylü Erkek	0	0	0	0
Meslekler	0	0	0	0
Oyun-Oyuncak	0	0	0	0
Şehir	0	0	0	0
Şehir Halkı	0	0	0	0
Söz Verme	0	0	0	0
Türk Halkı	0	0	0	0
Türkiyede Yabancılar	0	0	0	0
Vahdettin	0	0	0	0
Vatan	0	0	0	0
Vatanperverlik	0	0	0	0
Vergi	0	0	0	0
Yurt	0	0	0	0

Yurtbilgisi Dersleri 1939 5. Sınıf Ders Kitabındaki Kodlamalar:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Çocuğa Seslenme	21	21	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	17	17	1	1
Devlet	15	15	1	1
Türk Milleti	12	12	1	1
Yurttaş	11	11	1	1
Biz	9	9	1	1
Türk Çocuğu	9	9	1	1
Padişah Yönetimi	7	7	1	1
Otorite	6	6	1	1
Dernekler	5	5	1	1
İnönü	5	5	1	1
Metafor Kullanımı	5	5	1	1
Mustafa Kemal	5	5	1	1
Düşman	4	4	1	1
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	4	4	1	1
Türk (Ler)	4	4	1	1
Türk Ordusu	4	4	1	1
Türk Yurdu	4	4	1	1
Millet	3	3	1	1
Padişah	3	3	1	1
Askerlik	2	2	1	1
Çocuk Genel	2	2	1	1
Aile	1	1	1	1
Cumhuriyet Bayramı	1	1	1	1
Köy\Köylüler	1	1	1	1
Muallim-Öğretmen	1	1	1	1
Öğrenci	1	1	1	1
Okul	1	1	1	1
Türk Dili	1	1	1	1
Türk Genci	1	1	1	1
Türk Vatandaşı	1	1	1	1

Yeni Yurt Bilgisi 3. Sınıf 1934 Ders Kitabında Kodlamaların Genel Dağılımı:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Çocuğa Seslenme	18	18	1	1
Aile\Baba	15	15	1	1
Biz	9	9	1	1
Köy	8	22	1	1
Ben-Çocuk	6	6	1	1
Muallim-Öğretmen	6	6	1	1
Okul	6	6	1	1
Köy\Köy Çocuğu	5	5	1	1
Köy\Köylüler	5	5	1	1
Şehir	5	5	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	4	4	1	1
Düşman	4	4	1	1
Oyun-Oyuncak	4	4	1	1
Türk Yurdu	4	4	1	1
Aile	3	20	1	1
Köy\Köyde Kadın	3	3	1	1
Mustafa Kemal	3	3	1	1
Padişah	3	3	1	1
Türk Çocuğu	3	3	1	1
Vatan	3	3	1	1
Cumhuriyet Bayramı	2	2	1	1
Türk Vatandaşı	2	2	1	1
Vahdettin	2	2	1	1
Vergi	2	2	1	1
Abdülhamit	1	1	1	1
Aile\Anne-Aile	1	1	1	1
Aile\Çocuk-Ailede Görevleri	1	1	1	1
Askerlik	1	1	1	1
Devlet	1	1	1	1
Köy\Köylü Erkek	1	1	1	1
Millet	1	1	1	1
Padişah Yönetimi	1	1	1	1
Türk (Ler)	1	1	1	1
Türk Genci	1	1	1	1
Türk Milleti	1	1	1	1
Türk Ordusu	1	1	1	1

Yurt	1	1	1	1
Arkadaş	0	0	0	0
Atalar-Büyükler	0	0	0	0
Çocuk Genel	0	0	0	0
Dernekler	0	0	0	0
Din	0	0	0	0
İnönü	0	0	0	0
Kadın	0	0	0	0
Kasabada Yaşam	0	0	0	0
Kişisel Bakım	0	0	0	0
Meslekler	0	0	0	0
Metafor Kullanımı	0	0	0	0
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	0	0	0	0
Öğrenci	0	0	0	0
Otorite	0	0	0	0
Şehir Halkı	0	0	0	0
Söz Verme	0	0	0	0
Türk Dili	0	0	0	0
Türk Halkı	0	0	0	0
Türkiyede Yabancılar	0	0	0	0
Vatanperverlik	0	0	0	0
Yurttaş	0	0	0	0

Yeni Yurt Bilgisi 3. Sınıf 1934 Ders Kitabındaki Kodlamalar:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Çocuğa Seslenme	18	18	1	1
Aile\Baba	15	15	1	1
Biz	9	9	1	1
Köy	8	22	1	1
Ben-Çocuk	6	6	1	1
Muallim-Öğretmen	6	6	1	1
Okul	6	6	1	1
Köy\Köy Çocuğu	5	5	1	1
Köy\Köylüler	5	5	1	1
Şehir	5	5	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	4	4	1	1
Düşman	4	4	1	1
Oyun-Oyuncak	4	4	1	1
Türk Yurdu	4	4	1	1
Aile	3	20	1	1
Köy\Köyde Kadın	3	3	1	1
Mustafa Kemal	3	3	1	1
Padişah	3	3	1	1
Türk Çocuğu	3	3	1	1
Vatan	3	3	1	1
Cumhuriyet Bayramı	2	2	1	1
Türk Vatandaşı	2	2	1	1
Vahdettin	2	2	1	1
Vergi	2	2	1	1
Abdülhamit	1	1	1	1
Aile\Anne-Aile	1	1	1	1
Aile\Çocuk-Ailede Görevleri	1	1	1	1
Askerlik	1	1	1	1
Devlet	1	1	1	1
Köy\Köylü Erkek	1	1	1	1
Millet	1	1	1	1
Padişah Yönetimi	1	1	1	1
Türk (Ler)	1	1	1	1
Türk Genci	1	1	1	1
Türk Milleti	1	1	1	1
Türk Ordusu	1	1	1	1

Yurt	1	1	1	1

Yurtbilgisi Dersleri 1940 4. Sınıf Ders Kitabındaki Tüm Kodlamaların Dağılımı:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Köy\Köylüler	19	19	1	1
Köy	14	33	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	13	13	1	1
Türk Milleti	13	13	1	1
Biz	12	12	1	1
Okul	10	10	1	1
Söz Verme	10	10	1	1
Türk Yurdu	10	10	1	1
Şehir Halkı	9	9	1	1
Türk Çocuğu	8	8	1	1
Padişah Yönetimi	7	7	1	1
Aile	6	20	1	1
Aile\Anne-Aile	6	6	1	1
Ben-Çocuk	6	6	1	1
Meslekler	6	6	1	1
Aile\Baba	5	5	1	1
Çocuğa Seslenme	4	4	1	1
Türk (ler)	4	4	1	1
Aile\Çocuk-Ailede Görevleri	3	3	1	1
Arkadaş	3	3	1	1
Atalar-Büyükler	3	3	1	1
Metafor Kullanımı	3	3	1	1
Mustafa Kemal	3	3	1	1
Türk Dili	3	3	1	1
Vergi	3	3	1	1
Cumhuriyet Bayramı	2	2	1	1
İnönü	2	2	1	1
Muallim-Öğretmen	2	2	1	1
Öğrenci	2	2	1	1
Türk Ordusu	2	2	1	1
Yurt	2	2	1	1
Çocuk Genel	1	1	1	1
Kadın	1	1	1	1

Otorite	1	1	1	1
Şehir	1	1	1	1
Yurttaş	1	1	1	1
Abdülhamit	0	0	0	0
Askerlik	0	0	0	0
Dernekler	0	0	0	0
Devlet	0	0	0	0
Din	0	0	0	0
Düşman	0	0	0	0
Kasabada Yaşam	0	0	0	0
Kişisel Bakım	0	0	0	0
Köy\Köy Çocuğu	0	0	0	0
Köy\Köyde Kadın	0	0	0	0
Köy\Köylü Erkek	0	0	0	0
Millet	0	0	0	0
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	0	0	0	0
Oyun-Oyuncak	0	0	0	0
Padişah	0	0	0	0
Türk Genci	0	0	0	0
Türk Halkı	0	0	0	0
Türk Vatandaşı	0	0	0	0
Türkiyede Yabancılar	0	0	0	0
Vahdettin	0	0	0	0
Vatan	0	0	0	0
Vatanperverlik	0	0	0	0

Yurtbilgisi Dersleri 1940 4. Sınıf Ders Kitabındaki Kodlamalar:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Köy\Köylüler	19	19	1	1
Köy	14	33	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	13	13	1	1
Türk Milleti	13	13	1	1
Biz	12	12	1	1
Okul	10	10	1	1
Söz Verme	10	10	1	1
Türk Yurdu	10	10	1	1
Şehir Halkı	9	9	1	1
Türk Çocuğu	8	8	1	1
Padişah Yönetimi	7	7	1	1
Aile	6	20	1	1
Aile\Anne-Aile	6	6	1	1
Ben-Çocuk	6	6	1	1
Meslekler	6	6	1	1
Aile\Baba	5	5	1	1
Çocuğa Seslenme	4	4	1	1
Türk (Ler)	4	4	1	1
Aile\Çocuk-Ailede Görevleri	3	3	1	1
Arkadaş	3	3	1	1
Atalar-Büyükler	3	3	1	1
Metafor Kullanımı	3	3	1	1
Mustafa Kemal	3	3	1	1
Türk Dili	3	3	1	1
Vergi	3	3	1	1
Cumhuriyet Bayramı	2	2	1	1
İnönü	2	2	1	1
Muallim-Öğretmen	2	2	1	1
Öğrenci	2	2	1	1
Türk Ordusu	2	2	1	1
Yurt	2	2	1	1
Çocuk Genel	1	1	1	1
Kadın	1	1	1	1
Otorite	1	1	1	1
Şehir	1	1	1	1
Yurttaş	1	1	1	1

Yurt Bilgisi Dersleri 1948 4. Sınıf Ders Kitabındaki Kodlamaların Tüm Kodlamalara Göre Dağılımı:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Köy\Köylüler	8	8	1	1
Aile\Anne-Aile	7	7	1	1
Ben-Çocuk	7	7	1	1
Aile\Baba	6	6	1	1
Kasabada Yaşam	6	6	1	1
Söz Verme	5	5	1	1
Türk Çocuğu	5	5	1	1
Aile\Çocuk-Ailede Görevleri	4	4	1	1
Çocuğa Seslenme	4	4	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	4	4	1	1
Köy\Köy Çocuğu	4	4	1	1
Meslekler	4	4	1	1
Okul	4	4	1	1
Otorite	4	4	1	1
Şehir Halkı	4	4	1	1
Aile	3	20	1	1
Arkadaş	3	3	1	1
Köy	3	19	1	1
Millet	3	3	1	1
Muallim-Öğretmen	3	3	1	1
Öğrenci	3	3	1	1
Padişah Yönetimi	3	3	1	1
Türk Yurdu	3	3	1	1
Biz	2	2	1	1
Çocuk Genel	2	2	1	1
Cumhuriyet Bayramı	2	2	1	1
İnönü	2	2	1	1
Köy\Köyde Kadın	2	2	1	1
Köy\Köylü Erkek	2	2	1	1
Metafor Kullanımı	2	2	1	1
Mustafa Kemal	2	2	1	1
Türk Milleti	2	2	1	1
Düşman	1	1	1	1
Kadın	1	1	1	1

Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	1	1	1	1
Şehir	1	1	1	1
\Türk Dili	1	1	1	1
Vahdettin	1	1	1	1
Abdülhamit	0	0	0	0
Askerlik	0	0	0	0
Atalar-Büyükler	0	0	0	0
Dernekler	0	0	0	0
Devlet	0	0	0	0
Din	0	0	0	0
Kişisel Bakım	0	0	0	0
Oyun-Oyuncak	0	0	0	0
Padişah	0	0	0	0
Türk (ler)	0	0	0	0
Türk Genci	0	0	0	0
Türk Halkı	0	0	0	0
Türk Ordusu	0	0	0	0
Türk Vatandaşı	0	0	0	0
Türkiyede Yabancılar	0	0	0	0
Vatan	0	0	0	0
Vatanperverlik	0	0	0	0
Vergi	0	0	0	0
Yurt	0	0	0	0
Yurttaş	0	0	0	0

Yurt Bilgisi Dersleri 1948 4. Sınıf Ders Kitabındaki Kodlamalar:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Köy\Köylüler	8	8	1	1
Aile\Anne-Aile	7	7	1	1
Ben-Çocuk	7	7	1	1
Aile\Baba	6	6	1	1
Kasabada Yaşam	6	6	1	1
Söz Verme	5	5	1	1
Türk Çocuğu	5	5	1	1
Aile\Çocuk-Ailede Görevleri	4	4	1	1
Çocuğa Seslenme	4	4	1	1
Cumhuriyet Hükümeti	4	4	1	1
Köy\Köy Çocuğu	4	4	1	1
Meslekler	4	4	1	1
Okul	4	4	1	1
Otorite	4	4	1	1
Şehir Halkı	4	4	1	1
Aile	3	20	1	1
Arkadaş	3	3	1	1
Köy	3	19	1	1
Millet	3	3	1	1
Muallim-Öğretmen	3	3	1	1
Öğrenci	3	3	1	1
Padişah Yönetimi	3	3	1	1
Türk Yurdu	3	3	1	1
Biz	2	2	1	1
Çocuk Genel	2	2	1	1
Cumhuriyet Bayramı	2	2	1	1
İnönü	2	2	1	1
Köy\Köyde Kadın	2	2	1	1
Köy\Köylü Erkek	2	2	1	1
Metafor Kullanımı	2	2	1	1
Mustafa Kemal	2	2	1	1
Türk Milleti	2	2	1	1
Düşman	1	1	1	1
Kadın	1	1	1	1
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	1	1	1	1
Şehir	1	1	1	1

Türk Dili	1	1	1	1
Vahdettin	1	1	1	1

Yurt Bilgisi Dersleri 1949 5. Sınıf Ders Kitabındaki Kodlamaların Tüm Kodlamalar Göre Dağılımı

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Cumhuriyet Hükümeti	15	15	1	1
Metafor Kullanımı	11	11	1	1
Padişah Yönetimi	9	9	1	1
Biz	7	7	1	1
Çocuğa Seslenme	7	7	1	1
Devlet	7	7	1	1
Türk Milleti	7	7	1	1
Türk Çocuğu	6	6	1	1
Söz Verme	4	4	1	1
Türk Vatandaşı	4	4	1	1
Atalar-Büyükler	3	3	1	1
Türk Genci	3	3	1	1
Türk Ordusu	3	3	1	1
Askerlik	2	2	1	1
Düşman	2	2	1	1
Köy	2	2	1	1
Millet	2	2	1	1
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	2	2	1	1
Mustafa Kemal	2	2	1	1
Türk Yurdu	2	2	1	1
Vatan	2	2	1	1
Vatanperverlik	2	2	1	1
Abdülhamit	1	1	1	1
Ben-Çocuk	1	1	1	1
Dernekler	1	1	1	1
Din	1	1	1	1
İnönü	1	1	1	1
Kadın	1	1	1	1
Kasabada Yaşam	1	1	1	1
Öğrenci	1	1	1	1
Okul	1	1	1	1

Padişah	1	1	1	1
Türk (ler)	1	1	1	1
Türk Halkı	1	1	1	1
Vahdettin	1	1	1	1
Vergi	1	1	1	1
Yurt	1	1	1	1
Yurttaş	1	1	1	1
Aile	0	0	0	0
Aile\Anne-Aile	0	0	0	0
Aile\Baba	0	0	0	0
Aile\Çocuk-Ailede Görevleri	0	0	0	0
Arkadaş	0	0	0	0
Çocuk Genel	0	0	0	0
Cumhuriyet Bayramı	0	0	0	0
Kişisel Bakım	0	0	0	0
Köy\Köy Çocuğu	0	0	0	0
Köy\Köyde Kadın	0	0	0	0
Köy\Köylü Erkek	0	0	0	0
Köy\Köylüler	0	0	0	0
Meslekler	0	0	0	0
Muallim-Öğretmen	0	0	0	0
Otorite	0	0	0	0
Oyun-Oyuncak	0	0	0	0
Şehir	0	0	0	0
Şehir Halkı	0	0	0	0
Türk Dili	0	0	0	0
Türkiyede Yabancılar	0	0	0	0

Yurt Bilgisi Dersleri 1949 5. Sınıf Ders Kitabındaki Kodlamalar:

Kodlar	Kodlama sayısı	Toplam kodlama sayısı	Kodlanan öge sayısı	Kodlanmış toplam öge sayısı
Cumhuriyet Hükümeti	15	15	1	1
Metafor Kullanımı	11	11	1	1
Padişah Yönetimi	9	9	1	1
Biz	7	7	1	1
Çocuğa Seslenme	7	7	1	1
Devlet	7	7	1	1
Türk Milleti	7	7	1	1
Türk Çocuğu	6	6	1	1
Söz Verme	4	4	1	1
Türk Vatandaşı	4	4	1	1
Atalar-Büyükler	3	3	1	1
Türk Genci	3	3	1	1
Türk Ordusu	3	3	1	1
Askerlik	2	2	1	1
Düşman	2	2	1	1
Köy	2	2	1	1
Millet	2	2	1	1
Medenî İnsandan Beklenen Davranışlar	2	2	1	1
Mustafa Kemal	2	2	1	1
Türk Yurdu	2	2	1	1
Vatan	2	2	1	1
Vatanperverlik	2	2	1	1
Abdülhamit	1	1	1	1
Ben-Çocuk	1	1	1	1
Dernekler	1	1	1	1
Din	1	1	1	1
İnönü	1	1	1	1
Kadın	1	1	1	1
Kasabada Yaşam	1	1	1	1
Öğrenci	1	1	1	1
Okul	1	1	1	1
Padişah	1	1	1	1
Türk (ler)	1	1	1	1
Türk Halkı	1	1	1	1
Vahdettin	1	1	1	1
Vergi	1	1	1	1

Yurt	1	1	1	1
Yurttaş	1	1	1	1

EK -2: TARANAN DERS KİTAPLARINDAKİ İÇİNDEKİLER KISIMLARI

Yeni Yurt Bilgisi, İlkokul 3 (Köy Mektepleri için) 1934

İçindekiler Kısmı

1) Yurt, aile yurdu. Ev halkı
2) Köy yurdu. Köy halkı
3) Toplu olarak yaşamanın zaruriliği, yalnız başına yaşamanın imkansızlığı, topluluğun faydaları.
4) Köylerde topluluk. Köyde iş, alışveriş.
5) Köyde teşkilat: İhtiyar meclisi, muhtar.
6) Köyde inzibat ve asayiş: Korucu jandarma
7) Köyde maarif: mektep ve muallim
8) Köyün sıhhati: köyün sıhhatini bozan şeyler. Pislik, gübrelerin evlere ve köyün meydanlarına yakın yerlere yığılması. Köyün suyunun iyi muhafaza edilmesi. Sinekler ve sivrisinekler: bunların büyük fenalıkları. Köyde pislikten hasıl olan hastalıklar. Sulardan: tifo humması, sineklerden verem, barsak hastalıkları. Sivrisineklerden: sıtma.
9) Köy evlerinde sıhhat: evlerde ışığa ve havaya ihtiyaç. Havasızlıktan ve ışıksızlıktan ileri gelen hastalık: verem.
10) Köyün temizliği, güzelliği için çalışmak en büyük vatan hizmetlerindendir. Köyün temizliği, güzelliğini nasıl temin olunur? El birliğile neler yapılır? (Köy kanununun başlıca maddeleri)
11) Köylünün hayvanları. Hayvanlar bizim en kıymetli malımızdır. Hayvanlardan gördüğümüz faydalar. Hayvanlara iyi bakmak aynı zamanda kendi kazancımızı arttırır.
12) Civar köylerle münasebet
13) Köyün yakınındaki kaza merkezi, kasaba. (Talebenin mutlaka bir defa kasabaya götürülmesi lazımdır.) Kasabadaki halk ve işleri. Kasabanın en mühim binaları. Kasabada belediye ve hükümet teşkilatı. Hükümet dairesi: Kaymakam ve vazifesi. Jandarma kumandanı. Posta ve telgraf idaresi. Kasabanın mektebi. Kasabanın doktoru ve eczanesi. Mahkeme, köy ve kaza merkezi arasındaki münasebetler. Kasaba ve yol arasındaki yol, kasabadan vilayet merkezi şehre giden yol.
14) Yollar, yolları kim yapar? Yolların faydası, yolların muhafazası
15) Vilayet merkezinde belediye ve hükümet teşkilatı: vali, mahkemeler, posta ve telgraf. Maarif idaresi ve mektepler. Orta mektep ve Lise. Muallim mektebi. Köy ile vilayet merkezi arasındaki münasebetler.

16) Köye ve kasabaya en yakın şimendifer istasyonu, buradan trenle nerelere gidilir? Şimendiferlerin faydası. Köy ve kasabaya en yakın liman. Buradan vapurla nerelere gidilir? Deniz yolunun faydaları.
17) Köye hariçten gelen eşya ve mallar nerelerden gelir? Bu alışveriş ne suretle cereyan eder? İstihsal, ticaret ve sanayi hakkında esaslı malumat.
18) Türkiye'nin merkezi: Ankara. Ankara'da hükümet teşkilatı. Büyük Millet Meclisi, Vekaletler, Ankara hakkında malumat, hükümet merkez ile köyün münasebetleri.
19) Vergiler ve askerlik.
20) Türkiye'nin iki mühim şehri: İstanbul ve İzmir. Bunlar hakkında kısa malumat (Köyün iktisadi münasebetinde mühim mevkii alan liman ve şimendifer merkezi hakkında hususi surette malumat verecektir.)
21) Türklerin vatanı: Türkiye, Türkiye'nin hükümeti: Cumhuriyet. Bu idarenin büyük kıymeti hakkında malumat ve telkinler. Abdülhamit devrinden bugüne kadar Türkiye'nin gayet muamel tarihi, bilhassa büyük harbin neticesi ve istiklal mücadeleleri.
22) Türk milletinin büyüklüğü. Dünyadaki Türkler. Türklerin, tarihin en eski müstakil millet olduğuna dair muamel ve esaslı malumat ve tetkikler.
23) Türk vatandaşının vazifeleri
    1) Nefsine karşı: sağlam ve Ahlâklı olmak.
    2) Ailesine karşı: Sadık ve yardımcı olmak
    3) Köyüne karşı: Çalışan ve hayırlı olmak
    4) Vatana karşı: Vatan hizmetlerini seve seve yapan, millet ve devlet menfaatini her şeyden üstün tutan, çalışkan ve etrafına faydalı bir vatandaş olmak.
24) Türkiye'nin komşuları ve dünyanın başlıca büyük devletleri hakkında gayet muhtasar malumat.
25) Köylerde iktisadi ve içtimai teşkilat: köy kooperatifleri, köy Hilaliahmer, Himayei etfal, Hilaliahdar, Tayyare cemiyeti şubeleri, sigortalar.
26) Köyde insani ve medenî hayat.
27) Sıhhat ve Ahlâka uygun eğlenceler, temiz ve sıhhi zevkler.
28) İnsanın hayatına, Türk milletinin saadetine muzur haller: Bilhassa içkinin zararları.

Yeni Yurt Bilgisi 4. Sınıf 1929

İçindekiler Kısmı

1) Muhitimizde çalışan insanlara bir nazar
2) Ayrılık ve topluluk
3) Birlikte yapılan iş
4) Tesanüt (Müşterek maksatlar ve müşterek amaçlar)
5) Evde hayat
6) Evlerde sıhhate riayet
7) Evlerde sıhhi temizlik
8) Mikroplara karşı mücadele
9) Sivrisineklerle mücadele
10) Mektepte hayat
11) Nasıl çalışmalı?
12) Köy hayatı
13) Köyde teşkilât
14) Köy bekçisi, korucu
15) Köylülerin müşterek malları
16) İmece, köyü güzelleştirmek için köylülerin müşterek çalışması
17) Köy işleri
18) Köyde ziraat
19) Köyde sıhhat ve medeniyet
20) Köyde sıhhat ve medeniyetin temini için yapılması gereken şeyler
21) Köyde eğlence
22) Kasaba ve şehirlerde hayat
23) Kasabalarda iş şekilleri
24) Kasabalarda iş hayatını tanzim eden teşkilât
25) Belediye meclislerine aza intihabı
26) Belediye intihabında halkın vazifesi
27) Büyük şehirlerde Şehremaneti teşkilâtı
28) Belediye kasaba hayatını nasıl tanzim eder?
29) Sokaklar, umumî caddeler
30) Yaya kaldırımları
31) Sokakların ve caddelerin aydınlatılması
32) Sokakların tanzimi
33) Sokaklara ağaç dikmek
34) Sokaklara isim, evlere numara konması
35) Çarşı ve pazarlar
36) Kasabanın sıhhati
37) Şehirde temiz su
38) Pazarlar, mezbahalar
39) Bir hikaye: dereden su içen köy
40) Dispanserler, belediye doktoru, belediye hastanesi
41) Kasaba halkının istirahati ve eğlencesi
42) Umumî bahçeler
43) Tiyatro, sinema ve içtima salonları
44) Çocuklar için oyun yerleri, ispor meydanları
45) Belediye vergileri

46) Halkın belediyeye yardımı
47) Sokakların ve caddelerin muhafazası
48) Kasabanın güzelleştirilmesi ve zenginleştirilmesi
49) Belediyenin mühim hizmetlerinden itfaiye teşkilâtı
50) Yangınlara karşı evlerde ve hariçte tedbirler
51) Ağaçlık yerlerde ağaç yakıp bırakmamak
52) Kasabada medenî ve hayırperver müesseselerin vücuda getirilmesi
53) Bir hikaye: Nuri'nin hastalığı
54) Kasaba ve şehir hayatında herkesin riayet edeceği kaideler
55) Kalabalık yerlerde alışveriş
56) Tramvaya, trene, otobüse binmek
57) Bir hikaye: Korkunç bir kaza
58) Umumun sıhhatini korumak
59) Yollarda ve nakil vasıtalarında yerlere tükürmemek
60) Sokaklara süprüntü atmamak
61) Köyde hükümet
62) Jandarma, köy bekçileri
63) Nahiyeler, nahiye müdürü, nahiye meclisi
64) Kasabada hükümet (Kaza teşkilâtı, kaymakam)
65) Telgraf ve telefon
66) Telsiz telgraf ve telsiz telefon
67) Polisler
68) Vergi ve nüfus daireleri
69) Ders hulâsası
70) Büyük kasaba ve şehirlerde hükümet
71) Valinin vazifesi
72) İdare meclisi
73) Vilayet umumî meclisi
74) Mahkemeler
75) Türkiye Hükümet teşkilâtına kısa bir nazar (Cumhuriyet)
76) Padişahlık idaresinin fenalıkları
77) Cumhuriyet hükümetinin iyilikleri
78) Reisicumhur intihabı tarzı
79) Cumhurreisinin vazifesi
80) İcra vekilleri heyeti: vazifesi, salahiyeti ve mesuliyeti
81) Muhtelif vekâletler hakkında kısaca malûmat
82) Hulâsa
83) Dahiliye vekâleti
84) Hariciye ve Adliye vekâletleri
85) Maarif vekâleti
86) Maliye vekâleti
87) Milli müdafaa vekâleti
88) Sıhhat ve içtimai muavenet vekâleti
89) Nafia, Ticaret ve Ziraat Vekâletleri
90)

Yurtbilgisi Dersleri 4. Sınıf 1940

İçindekiler Kısmı

Giriş:
1) Yurdum, sen ne güzelsin!
2) İnsan ve toplu yaşayış
3) Okulumuz
4) Okulda iş
5) Türk millet
6) Milli duygu

Birinci Bölüm:
1) Köyde yaşayış
2) Köyümüz
3) Köylü ve yurt için önemi
4) Çiftçilik ve Osmanlı İmparatorluğu köylüsü
5) Türkiye Cumhuriyeti köylüsü
6) Köylünün yardımcıları: Kooperatifler
7) Köyün ortak işleri ve ortak malları
8) İmece
9) Köyün sağlığı
10) Köyün idaresi
11) Köylüye yol gösteren varlıklar

İkinci Bölüm:
1) Kasabada yaşayış
2) Kasaba ve Şehir
3) İş bölümü ve meslekler
4) Kasabada iş
5) Kasaba işleri ve belediye
6) Kasabalıların ödevleri
7) Kasaba ve şehirlerde nelere dikkat ederiz?
8) Kasaba ve şehirlerde hükümet idaresi
9) Vilayetler (büyük şehirlerde yaşayış)
10) Vilayetlerin hususi işleri
11) Türk Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti
12) Hükümetimizin kuruluşu
13) Türk çocuğuyum
14) İçindekiler

Yurt Bilgisi Dersleri 4. Sınıf 1948

İçindekiler Kısmı

Birinci Bölüm:

1) İnsan yalnız başına yaşayamaz
2) Aile yuvası
3) Okulu niçin severim
4) Okul yönetimi
5) Yurdumu, vatanımı severim
6) Milletim Türk milletidir
7) Milli duygu nedir?
8) Köyde nasıl yaşarız?
9) Köyde yaşayış
10) Köyün ortak malları
11) İmece ve yardımlaşma
12) Çiftçilik
13) Osmanlı imparatorluğu
14) Cumhuriyet devrinde köy kalkınması
15) Kredi kooperatifi; Satış kooperatifi
16) Köyde sağlık
17) Köyün idaresi

İkinci Bölüm:

1) Kasaba ve şehirde yaşayış
2) Şehir ve kasabalarda işlerin çeşitlenmesi
3) Kasaba ve şehirler nasıl idare edilir?
4) Belediye bütçesi
5) Halk belediyeye nasıl yardım eder?
6) Aydın insanların şehir ve kasabalarda yapacakları işler
7) Kasabada hükümet
8) Şehirlerde hükümet teşkilatı

Üçüncü Bölüm:

1) Türkiye'de hükümet teşkilatı

Yurt Bilgisi 5. Sınıf 1927

İçindekiler Kısmı

1) Türk Devleti, Türk Milleti, Türkiye: Bağımsız Millet, Esir Millet; Vatan; Milli Türk Devleti Bağımsız Bir Cumhuriyettir; Bireyin Hürriyeti, Milletin Hürriyetine Bağlıdır.
2) Eski İstibdat Devri, Meşrutiyet: Meşrutiyetin Bozulması, Milliyet Fikirleri; Büyük Harp, Düşman İstilası, Eski Saltanat, Hükümet ve Hilafetin Hainliği; Türklük; Milli Uyanıklık, İstiklal Harbi, Milli Kurtuluş ve Devrim; Devrimin Büyük Kahramanları; Gazi; Cumhuriyet: Cumhuriyet En İyi Bir İdaredir, Halk İdaresidir. Halk İdaresinde Halkın Hakları ve Görevleri; Cumhurbaşkanı.
3) Hükümet Çalışma Hayatına Nasıl Yardım Eder?
4) Hükümet Çalışma Hayatına Daha Nasıl Yardım Eder?
5) Hükümet Makinesi Nasıl İşler? Milletvekilliği, Büyük Millet Meclisi
6) Kanunlar: Türkiye'de Hakimiyet Milletindir; Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri, Cumhurbaşkanının Hizmet Süresi
7) Devletin Masrafları: Dolaylı Vergiler; Vergi Nasıl Konur, Nasıl Alınır?
8) Türk Vatandaşlarının Görev ve Hakları: Vatanın Korunması ve Savunulması, Vergi ve Askerlik Görevi, Askerliğe Hazırlık: Türk Vatanının Geçirdiği Tehlikeler.
9) Türkiye'de İdare: İl Bütçesi
10) Türkiye'de Yabancılar
11) Türkiye'de Toplumsal Faaliyet Hükümet Teşkilatına Yardımcı Halk Teşkilatı: Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu, Türk Ocakları
12) Türkiye'de Çalışmayan, İşsiz İnsanlar, İşsizlerin Topluma Zararları: Çalışmayan Düşkünler, Bunları Korumak
13) Sıtma, Milletimizin Çalışmasını Azaltan Bir Düşmandır, Hepimiz Sıtma Mücadelesinde Bulunmalıyız: İçki ve Sarhoş, İçki Tehlikesi, Yeşilay, Sarhoşluk ve Sonu, İçki Kullanmayanın Hayatı
14) Halkımızı Aydınlatan Kurumlar: Basın, Gazeteler, Dergiler, Kitaplar; Tiyatro, Sinema, Konser, Konferans
15) Yeni Türkiye'de İş Faaliyeti
16) Biriktirilen Paranın İşletilmesi: Yeni Türkiye'de Gençlik Faaliyetleri, Spor Kulüpleri; İzciler; İdman; Sporun Faydası; Çocuklara Zararlı Hareketler

Sonsöz.

Yurt Bilgisi 5. Sınıf 1930

İçindekiler Kısmı

1) Milli büyük teşkilât
2) Türk devleti ve Türk milleti
3) Müstakil hükümet
4) İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet
5) Meşrutiyet
6) Büyük harbin neticesi
7) İstiklal cidali
8) Cumhuriyet
9) Halk idaresi
10) Hürriyetin nevileri
11) Hükümet teşkilâtı
12) Meb'usluk
13) Kanun
14) Cumhurreisi
15) Devletin gelirleri ve masrafları
16) Diğer vatanî borçlarımız
17) Türkiye'de idari teşkilât
18) Ecnebîler
19) Türkiye'de içtimaî faaliyet
20) İşsizler ve ziyanları
21) Milletin çalışma kabiliyetini azaltacak fenalıklar
22) Sıtma, içki, sefalet
23) Halkın tenvirine hadim müesseseler
24) Türkiye'de iş
25) Yeni Türkiye'de gençlik.

Yurt Bilgisi 5. Sınıf 1933

İçindekiler Kısmı

1) Büyük Millet Meclisi
2) Mebusların vazifeleri nelerdir?
3) Encümenler
4) Meb'usluk nedir?
5) Büyük Millet Neclisinde Umumi Heyet nedir? Ve nasıl çalışır?
6) Bütçe
7) Esas Teşkilat Kanunu
8) İcra Kuvveti-Reisicumhur
9) Başvekillik
10) Vekillerin vazifeleri
11) Vekâletlerin vaziyetleri, vazifeleri ve kuruluşları- Adliye Vekâleti
12) Hukuk davaları
13) Ceza davaları
14) Dahiliye Vekâleti
15) Vilayetlerin hususî idaresi
16) Belediyeler
17) Köy
18) Hariciye Vekâleti
19) Maarif Vekâleti
20) Maliye Vekâleti
21) Nafia Vekâleti
22) İktisat Vekâleti
23) Ticaret Şirketleri
24) Bankalar
25) Ziraat Vekâleti
26) Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti
27) Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti
28) Milli Müdafaa Vekâleti

Yurtbilgisi Dersleri 5. Sınıf 1939

İçindekiler Kısmı

Birinci Bölüm:
1) İstiklal ve Türkiye Cumhuriyeti
2) Hükümet Şekilleri
3) En Güzel Hükümet Şekli: Cumhuriyet
4) Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu?
5) İstiklal Savaşı ve Büyük Türk İnkılabı
6) Cumhuriyet Bize Neler Bağışladı?
7) Türk İnkılabının Temelleri: Altıok
8) Cumhuriyet Halk Partisi

İkinci Bölüm:
1) Devlet ve Yurttaş
2) Devletin Yurttaşlara Karşı Ödevleri
3) Yurttaşların Devlete Karşı Ödevleri
4) Vergiler
5) Milletin Büyük Düşmanları: Kaçakçılar
6) En Büyük Ödevimiz: Askerlik

Üçüncü Bölüm:
1) Türkiye Cumhuriyetinde Hükümetin Kuruluşu
2) Türkiye Büyük Millet Meclisi
3) Reisicumhur ve Ödevleri
4) Başvekil ve Vekiller Heyeti
5) Kanun Nasıl Yapılır?
6) Başlıca Kanunlarımız

Dördüncü Bölüm:
1) Hükümet ne iş görür?
2) Vekillerin Çalışması
3) Adliye Vekilliği-Milli Müdafaa Vekilliği
4) Dahiliye Vekilliği
5) Hariciye Vekilliği- Maarif Vekilliği
6) Nafia Vekilliği- İktisat Vekilliği
7) Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği
8) Gümrük ve İnhisarlar Vekilliği
9) Ziraat Vekilliği
10) Muhasebe ve Muhakale Vekilliği
11) Ticaret Vekilliği

Beşinci Bölüm:
1) Türkiyede Devlete Yardımcı Halk Kurumları
2) Halkevlerimiz
3) Halk İçin Faydalı Varlıklar
4) Türkiye Cumhuriyetinde Gençlik

Bitirirken

Yurt Bilgisi Dersleri 5. Sınıf 1949

İçindekiler Kısmı

Birinci Bölüm:
1) Türk Ulusu, Türk Yurdu, Türk Devleti
2) İstiklal ve Türkiye Cumhuriyeti
3) Hükümet Şekilleri
4) Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu?
5) Cumhuriyetin İyilikleri
6) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
7) Altıok

İkinci Bölüm:
1) Devletin Vatandaşlara Karşı Ödevleri
2) Erkinlik
3) Vatandaşın Devlete Karşı Ödevleri
4) Vergiler
5) Kaçakçılık
6) Askerlik

Üçüncü Bölüm:
1) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Nasıl Kurulur
2) TBMM
3) Reisicumhur ve Ödevleri
4) Vekiller Heyeti
5) Başvekil
6) Kanun nedir, nasıl yapılır?
7) Devlet Bütçesi

Dördüncü Bölüm:
1) Hükümet Ne İş Görür?
2) Maliye Vekilliği
3) Adliye Vekilliği
4) Dahiliye Vekilliği
5) Milli Müdafaa Vekilliği
6) Maarif Vekilliği
7) Nafia Vekilliği
8) Hariciye Vekilliği
9) İktisat Vekilliği
10) Ticaret Vekilliği
11) Ziraat Vekilliği
12) Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği
13) Münakalat Vekilliği
14) Gümrük ve İnhisarlar Vekilliği
15) Vilayetin Hususi İdareleri

Beşinci Bölüm:
1) Türkiyede Devlete Yardımcı Olan Kurumlar
2) Kızılay
3) Çocuk ve Esirgeme Kurumu
4) Türk Hava Kurumu
5) Halkevlerimiz; Yeşilay Kurumu

6) Halka Yararlı Kurumlar
7) Yeni Türkiye'de Gençlik

EK -3

TEBLİĞLER DERGİSİNE GÖRE 1923-1950 YILLARI ARASINDA OKUTULAN YURT BİLGİSİ DERS KİTAPLARI

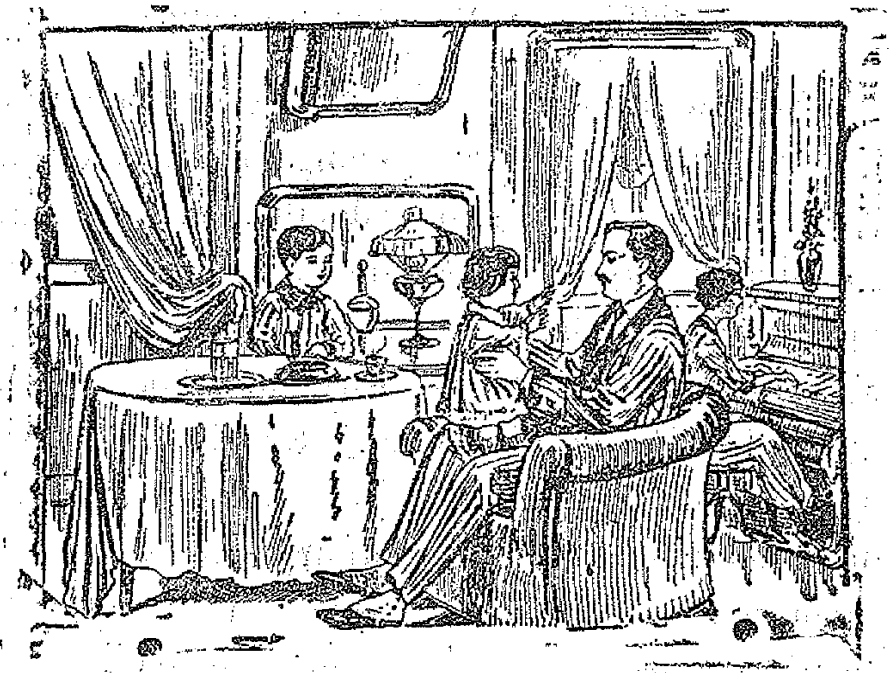
Kademe	Kitap	Yazar	Yıllar
2.sınıf	Anadolu yavrusunun tek kitabı-kıraaat ve musahabat-ı Ahlâkiye	Mehmed Fehmi	1926
3. Sınıf	Yeni Yurt Bilgisi	Mitat Sadullah Kandemir	1934-1938
4.sınıf	Anadolu yavrusunun tek kitabı-kıraat ve musahabat-ı Ahlâkiye		1340-1344
4.sınıf	Musahabat-ı Ahlâkiye malumat-ı vataniye		1342
4.sınıf	Musahabat-ı Ahlâkiye	Orhan Fuad	1342
4.sınıf	Cumhuriyet çocuklarına malumat-ı vataniye		1926
4.sınıf	Musahabat-ı Ahlâkiye ve Malumat-ı Vataniye	Orhan Fuad B.	1927
4.sınıf	Yeni Malumat-ı Vataniye ve Medeniye	Ali Rudvan-Mitat Sadullah B.	1927
4.sınıf	Malumat-ı Vataniye	Ali Kami B.	1927
4.sınıf	Malumat-ı Vataniye	Musalahaddin Adil B.	1927
4.sınıf	Yurd Bilgisi	Refik Ahmet Bey	1927
4.sınıf	Yurd Bilgisi	Mithat Sadullah	1927
4.sınıf	Yurd Bilgisi	Ali Kami	1927
4.sınıf	Yurd Bilgisi	Abdülbaki B.	1927-1932
4.sınıf	İlk Mekteplere Yurt Bilgisi	Ahmet Refik	1928
4.sınıf	Yeni yurt bilgisi	Mitat sadullaa	1929
4.sınıf	Yurt Bilgisi	Maarif. V.	1937-1939
4.sınıf	İlkokul Yurt Bilgisi Kitabı IV	Tarık Rona	1939-1943
4.sınıf	İlkokul Yurt Bilgisi Kitabı IV	Kemal Ermat-Bedia Ermat	1943- 1950
4.sınıf	Türk Ahlâkının İlkeleri	Tezer Taşkıran	1944-1951

4.sınıf	İlkokul Yurttaşlık Bilgisi	Faruk Kurtuluş	1950-..
5.sınıf	Malumat-ı Vataniye	Ahmet Rasim B.	1927
5.sınıf	Musahabat-ı Ahlâkiye ve Malumat-ı Vataniye	Orhan Fuad B.	1927
5.sınıf	Musahabat-ı Ahlâkiye ve Malumat-ı Vataniye	Ali Kami	1927
5.sınıf	Yeni Malumat-ı Vataniye ve Medeniye	Ali Rudvan-Mitat Sadullah B.	1927
5.sınıf	Malumat-ı Vataniye	Musalahaddin Adil B.	1927
5.sınıf	Yurd Bilgisi	Refik Ahmet Bey	1927
5.sınıf	Yurd Bilgisi	Mithat Sadullah	1927
5.sınıf	Yurd Bilgisi	Ali Kami	1927
5.sınıf	Yurd Bilgisi	Abdülbaki B.	1927-1932
5.sınıf	Yurt bilgisi	Türk Neşriyat Yurdu	1929
5.sınıf	Yurt bilgisi	Ali Seydi	1930
5. sınıf	Yurt Bilgisi	Maarif V.	1933-1939
5.sınıf	İlkokul Yurt Bilgisi Kitabı V	Tarık Rona	1939-1943
5.sınıf	Yurtbilgisi Dersleri	Tarık Rona	1945
5.sınıf	İlkokul Yurt Bilgisi Kitabı V	Kemal Ermat-Bedia Ermat	1944-1950
5.sınıf	İlkokul Yurttaşlık Bilgisi Kitabı V	Kemal Ermat-Bedia Ermat	1950- ….
5.sınıf	Türk Ahlâkının İlkeleri	Tezer Taşkıran	1944-1951
Orta 1	Yurt Bilgisi B.1	Tezer Taşkıran	1939-1949
Orta 1	Yurttaşlık Bilgisi	F.Sunuhi Arsan	1950- ….
Orta 1	BM Kurulunun İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Kılavuzu		1950- ..Y.K.
Orta 2	Malumat-ı Vataniye	Mehmet Emin	1927
Orta 2	Yurt Bilgisi I	Tezer Taşkıran	1939-1950
Orta 2	Yurt Bilgisi	Tezer Taşkıran	1940-1950
Orta 2	Yurttaşlık Bilgisi II	Tezer Taşkıran	1950- ….
Orta 2	Türk Ahlâkının İlkeleri	Tezer Taşkıran	1944-1950
Orta 2	BM Kurulunun İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Kılavuzu		1950- …. Y.K.
Orta 3	Malumat-ı Vataniye	Mehmet Emin	1927
Orta 3	Yurt Bilgisi II	Tezer Taşkıran	1940-1950
Orta 3	Türk Ahlâkının İlkeleri	Tezer Taşkıran	1944-1945

Orta 3	Yurttaşlık Bilgisi III	Tezer Taşkıran	1950- ….

Orta 3	BM Kurulunun İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Kılavuzu	1950- …. Y.K.

tanzim ve idare eder. Kadın; zekâsile, güzel idaresile eve neşe, sevinç ve saadet verir. Sabahtan akşama kadar işile uğraşan bir erkek, evdeki hayatından memnun olursa hiç yorgunluk duymaz, ailesinin saadeti için çalıştığını düşünerek zevk duyar.



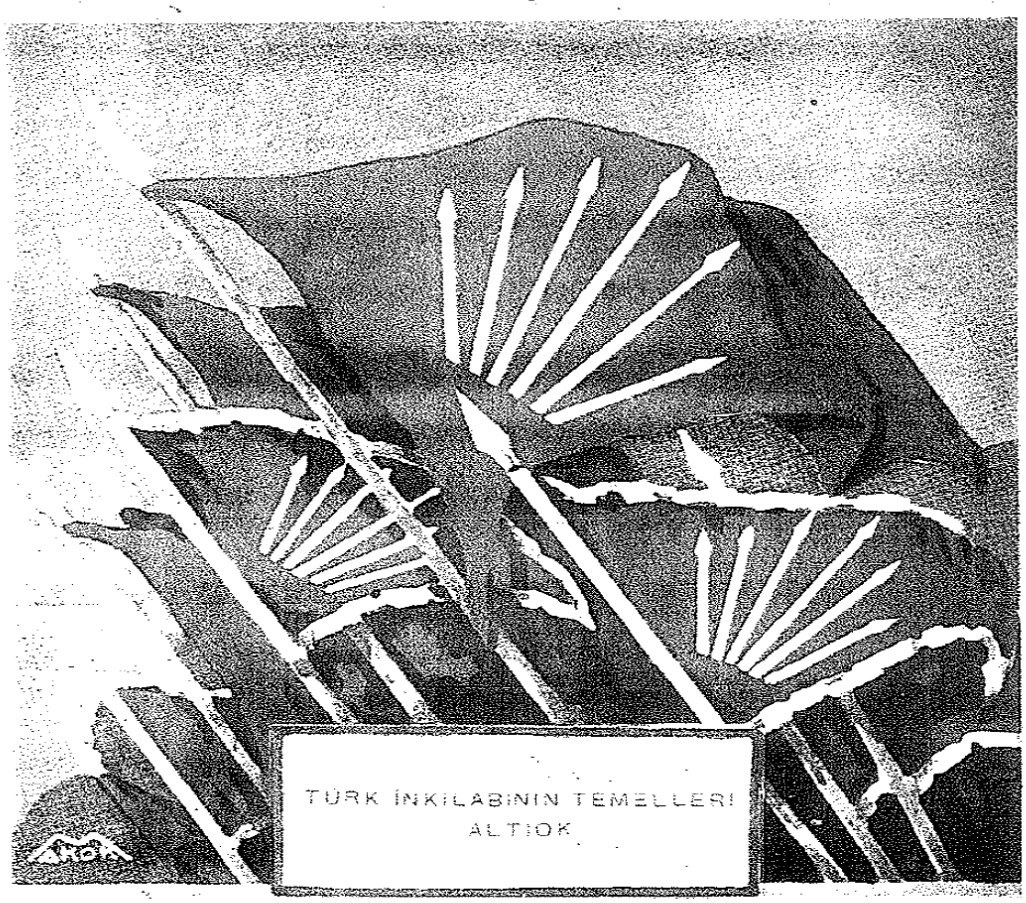
Aile hayatı

Tahsil ve terbiye görmüş bir kadın, evini bir saadet yuvası yapmanın yolunu bilir. Alışverişte aldanmaz; çok para harcamaz ; aile halkının da israfa düşmelerine meydan vermez.

Böyle aileler asla yoksulluğa, fakirliğe düşmezler.

Yeni Yurt Bilgisi IV, Mithat Sadulaa, İstanbul 1929.

EK-5



Yurtbilgisi Dersleri V, Tarık Emin Rona, İstanbul 1939

EK-6

BİTİRİRKEN

Türk çocuğu!

Büyüklerinin binbir yokluk, sıkıntı ve acı içerisinde kurarak sana armağan ettikleri bu yurt ve Cümhuriyetin ne eşsiz bir varlık olduğunu öğrendin ve anladın. Bu sevgili Cümhuriyetin ne kanlı savaşlar, ne çetin boğuşmalarla kurulabildiğini hiçbir zaman unutmıyacaksın.



Ankara'da İstiklâl Anıdı

***

Atatürk ve İnönü gibi en büyük kutarıcıların, bukadar ileri bir duruma kavuşturdukları milleti, hergün bir parça daha yükseltmeğe çalışmak senin biricik ödevindir.

Türk çocuğu! Bu milleti hergün bir parça daha yükseltecek olan varlık; sonsuz bir millet sevgisi, tükenmez bir istiklâl duygusu ve dinmiyen bir çalışma hırsıdır. Bu üç kuvveti herzaman kendinde bulur ve Cümhuriyeti korumak için aldığın öğütleri tutarsan, türklüğünle övünmekte yerden göğe kadar haklı olursun.

Türksün! Sana gereken kuvveti bağışlamak için bu ad bile yetişir! . .

Ne mutlu, Türküm! diyene.

Yurtbilgisi Dersleri V, Tarık Emin Rona, İstanbul 1939

EK-7



TÜRK ÇOCUĞUYUM!..

Bütün bir yıl okuduğum bu derslerle, yurdumu çok daha yakından tanıdım. Yurt ve milleti sonsuz bir yükselmeğe ulaştırmak için bana düşen ödevlerin çoğunu artık anlamış ve öğrenmiş bulunuyorum. Bunun için çok bahtiyar bir Türk çocuğuyum.

Yurt bilgisi bana; beni yaşatan en değerli, en sevgili üç varlık tanıttı : YURDUM, MİLLETİM VE CÜMHURİYETİM!..

Damarlarımda binlerce yılın eşsiz milleti olan yüce Türkün kanı, gönlümde Türk erinin sonsuz güveni, tükenmez imanı var.

En değerli üç varlığını canından çok üstün tutarak her zaman onlar için durmadan, yorulmadan çalışmağa and içen bir Türk çocuğuyum: Bununla öğünüyorum!..

Yurtbilgisi Dersleri IV, Tarık Emin Rona, İstanbul 1940.

EK-8

Köyde ne gibi işler görülür:

Anneler, köyde asma çardaklarının altında bulgurun taşını ayıklar, nineler çıkrıkta iplik büker, genç kızlar, tezgâhta bez dokurlar.



Köy çocuğu yetiştiricidir.

Köyün erkek çocukları, su başında tayın yelesini ve ayaklarını yıkarlar. Küçükleri de kuzuları otlatırlar.

Erkekler tarlada kızgın güneş altında, durmayıp çalışırlar.

Yurt Bilgisi Dersleri IV, Bedia Ermat-Kemal Ermat, İstanbul 1948.

EK-9

2) Milliyetçilik:

Türk milleti her milletten, her varlıktan üstündür. Hiçbir milleti, hiçbir varlığı kendimizden üstün göremeyiz. Dilimiz Türk dili, ahlâkımız Türk ahlâkı, sanatımız Türk sanatı, terbiyemiz Türk terbiyesidir.

Bilimi, fenni başkalarından alabiliriz; fakat bunları alırken Türklüğümüzü unutmayız.



Halkçı İNÖNÜ, çocuklar arasında

Yurt Bilgisi Dersleri V, Bedia Ermat-Kemal Ermat, İstanbul 1949

EK-10: TÜRK AHLÂKININ İLKELERİ

"Türk çocukları!.. Kendinize, ailenize ve insanlığa karşı ödevlerimizi tam yapmak için söz verelim. Aşağıda yazılı olan aklâk kurallarından yaptıklarımızı kuvvetlendirmeye, eksiklerimizi tamamlamaya çalışalım. Bütün varlığımızın temeli olan milletimizin yarını, bizim bu ödevleri yapmamaıza bağlıdır.

1) Temiz olacağım, vücudumu, elbiselerimi, eşyamı temiz tutacağım, kirden kaçacağım, her türlü hastalığın en kötü yuvası olan kirden herkes gibi ben de iğrenirim.
2) Ailemin bana verebildiği, her yemeği kimseyi üzmeden yiyeceğim.
3) Her gün açık havada gezeceğim, oynayacağım, vücudumu işleteceğim.
4) Belli saatlerde uyuyacak, belli saatlerde kalkacağım.
5) Uykum, yemeğim, çalışmam, eğlencem, belli saatlerde olacak, günüm düzenli geçecek.
6) Yemede, içmede kendime hakim olacağım. Büyümeme engel olan, vücudumu yıpratan şeyleri ağzıma koymayacağım.
7) Bütün günümü güler yüz, tatlı sözle geçireceğim.
8) Dilime hakim olacağım, kaba kötü sözler söylemeyeceğim.
9) Kulağıma hakim olacağım, kaba kötü sözler dinlemeyeceğim.
10) Gözüme hakim olacağım, kaba kötü şeylere bakmayacağım.
11) Duygularıma hakim olacağım, kaba kötü şeyler istemeyeceğim.
12) Hareketlerime hakim olacağım, kaba, kötü hareketler yapmayacağım.
13) Verdiğim sözü mutlaka yerine getireceğim, yapamayacağım şey için asla söz vermeyeceğim. Evvelce söz verip sonra yapamayacağımı anladığım bir hal olursa bu yanlışımı söz verdiğim insandan özür dileyerek düzelteceğim.
14) Verdiğim kararları mutlaka yerine getireceğim. Küçük olsun, büyük olsun iyi ve doğru olduğuna inandığım şeyi düşündüğüm zaman yapacağım.
15) Her yerde ve her işte her zaman doğru söyleyeceğim, yalandan iğreneceğim.
16) Kimsenin malını sahibinden izinsiz almayacağım. Kimsenin yerine sahibinden izinsiz oturmayacağım, kimsenin parasına dokunmayacağım.
17) Korkak olmayacağım, her güçlüğü cesaretle yeneceğim.
18) Benden ileri ve benden geri olan arkadaşlarım arasında bulunurken ilerde olanlara yetişmeye çalışacağım. Geride kalanlarla alay etmeyeceğim. Onları aşağı görmeyeceğim.
19) En ileri olduğum zaman da benden geri olan arkadaşlarımla eğlenmeyeceğim. Onları küçümsemeyeceğim.
20) Benden daha zengin olanları, daha güzel, daha kuvvetlileri, daha ileri gidenleri kıskanmayacağım.
21) Oynarken arkadaşlarıma, nazik, terbiyeli ve doğru davranacağım. Kazanırsam böbürlenmeyeceğim. Kaybedersem yaygara yapmayacağım.
22) Arkadaşlarımla oynarken mızıkçılık yapmayacağım, oyunda işler bölünürken herkesin hakkının verilmesini kabul edeceğim, toplu oyunlarda kendimi değil, bağlı olduğum grubun kazanmasını düşüneceğim.
23) Her halimi en evvel kendim kontrol edeceğim, kusurlarımı evvelâ kendim bulacağım, başkaları haklı olarak kusurlarımı gösterdiği zaman teşekkür ederek düzeltmeye çalışacağım.

24) Daha iyiye, güzele, doğruya doğru gideceğim. Fenedan, çirkinden, kötüden sakınacağım.
25) Tutumlu olacağım. Akıllı ve yarınını düşünen bir insan gibieşyamı, paramı kullanacağım. Cimri ve müsrif olmıyacağım.
26) Büyüklerimi sevecek ve dinleyeceğim. Daime benim iyiliğimi düşünen büyüklerime itaat borcumdur.
27) Evimde, anneme, babama, büyüklerime elimden gelen hizmetleri yapmaktan sevinç duyacağım.
28) Ailemin bana yedirebildiğinden, giydirebildiğinden, her bakımdan verebildiğinden fazlasını istemeyeceğim.
29) Evde kendi işlerimi kendim göreceğim. Bu benim için bir sevinç olduğu gibi büyüklerimi de memnun edecektir.
30) Kendimden küçük kardeşimi koruyacağım. Büyük kardeşime saygı göstereceğim. Ailemin menfaati olan her işte kendi menfaatimi düşünmiyeceğim.
31) Ailemin saadetinin, neşesinin devamına gücümün yettiği kadar çalışacağım.
32) Ailemin sıkıntılı, üzüntülü günlerinde gücümün yettiği kadar üzüntüleri paylaşmaya çalışacağım.
33) Okulumu seveceğim.
34) Öğretmenime içimden sevgi ve saygı duyacağım.
35) Yurdumu ve bütün Türkleri seveceğim.
36) Bayrağımı seveceğim.
37) Yurdum, ulusum için, her yaşta yararlı olmaya çalışacağım.
38) Yurdumun, ulusumun adını her yerde yükselteceğim.
39) Türk gibi büyük, şerefli bir ulusun çocuğu olduğum için daima göğsüm kabaracaktır.
40) Bütün hareketlerimle bu büyük ulusun evladı olduğuma hak kazandığımı göstereceğim.
41) Yurdumun nizamlarına ve kanunlarına seve seve itaat edeceğim, diğer çocukların da aynı yoldan yürümesi için çalışacağım.
42) Okulumun nizamlarına uyacağım. Diğer çocukların da seve seve itaat etmesi için çalışacağım.
43) Yurduma faydalı bir iş tutacağım.
44) Tembellikten ve tembellerden iğreneceğim. Çünkü tembellik bir hırsızlıktır. Başkalarının çalışmalarından faydalanıp karşılığında hiçbir şey yapmamak demektir.
45) Yaşıma göre karşılaştığım her ödevi atlatmayı hiç düşünmeden yapacağım. Kolay da, güç de olsa ödevim ödevimdir ve onun mutlaka yapılması gerekir.
46) En çok sevdiğim, bana en çok sevinç veren şey çalışmaktır. Onun için her türlü ödevi seve seve yapacağım.
47) İşimi tam yapacağım. Yarım işten iğreneceğim.
48) İşimi en evvel kendim kontrol edeceğim. Kusurlarımı evvelâ kendim bulacak ve başkalarının haklı ve yerinde tenkitlerine teşekkür edeceğim.
49) Her işte, her yerde ve her zaman milletimin menfaat ve saadetini her şeyden üstün tutacağım.
50) İşimde en ileri olmaya gayret edeceğim.
51) Benden daha fakir olanlara, yardıma muhtaç bulunanlara elimden geldiği, gücümün yettiği kadar hizmet etmeği iş bileceğim.
52) Haklarımın tanınmasını isteyeceğim. Ben de başkalarının haklarına sevgi ve saygı göstereceğim.

53) Arkadaşlarıma ve bütün insanlara karşı kalbimde iyilik duyguları taşıyacağım.
54) Başkalarından titizlikle aradığım hallerin kendimden olup olmadığına dikkat edecek ve bütün hareketlerimle başkalarına iyi bir örnek olmya çalışacağım. (Türk Ahlâkının İlkeleri, ss.22-26).

EK 11:

II. Maarif Şûrası Ahlâk Komisyonu Raporu ve Türk Milletinin Ahlâk İlkeleri yardımcı ders kitabı ile taranan Yurt Bilgisi ders kitaplarında sunulan Türk çocuğu özelliklerinin kıyaslanması

Türk Çocuğunun Özellikleri	II. Maarif Şûrası Raporu ve Türk Milletinin Ahlâk İlkeleri kitabında sunulan özellikler	Araştırmada incelenen 1923-1950 yılları arasında okutulmuş Yurt Bilgisi ders kitaplarında bulunan özellikler
Bağımsızlığa düşkünlük	+	+
Bilgili olmak	+	+
Cömertlik	+	-
Cumhuriyetçi olmak	-	+
Çalışkanlık	+	+
Dayanışma	+	+
Doğruluk	+	+
Estetik anlayış	+	-
Fedakârlık	+	+
Gerçekçi olmak	+	-
Görgülü olmak	-	+
Hoşgörülü olmak	+	+
İtaat etmek	+	+
İyilik/iyi kalpli olmak	+	+
Kibirli olmamak	+	-
Kin tutmamak	+	-
Kötü alışkanlıklar edinmemek	+	+
Medeni olmak	-	+
Merhametli olmak	+	-
Milli menfaati düşünmek	+	+
Nazik olmak	-	+
Özsaygı/Kendine güvenme	+	+
Sade olmak	+	-

Sadık olmak	-	+
Sağlıklı olmak	+	+
Saygılı olmak	+	+
Sorumluluk sahibi omak	+	+
Söz dinlemek	+	+
Şefkatli olmak	+	-
Serefli olmak	-	+
Temiz olmak	-	+
Tutumlu olmak	+	-
Üretken	-	+
Vatanseverlik	+	+
Yardım etmek	+	+